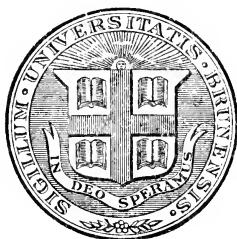

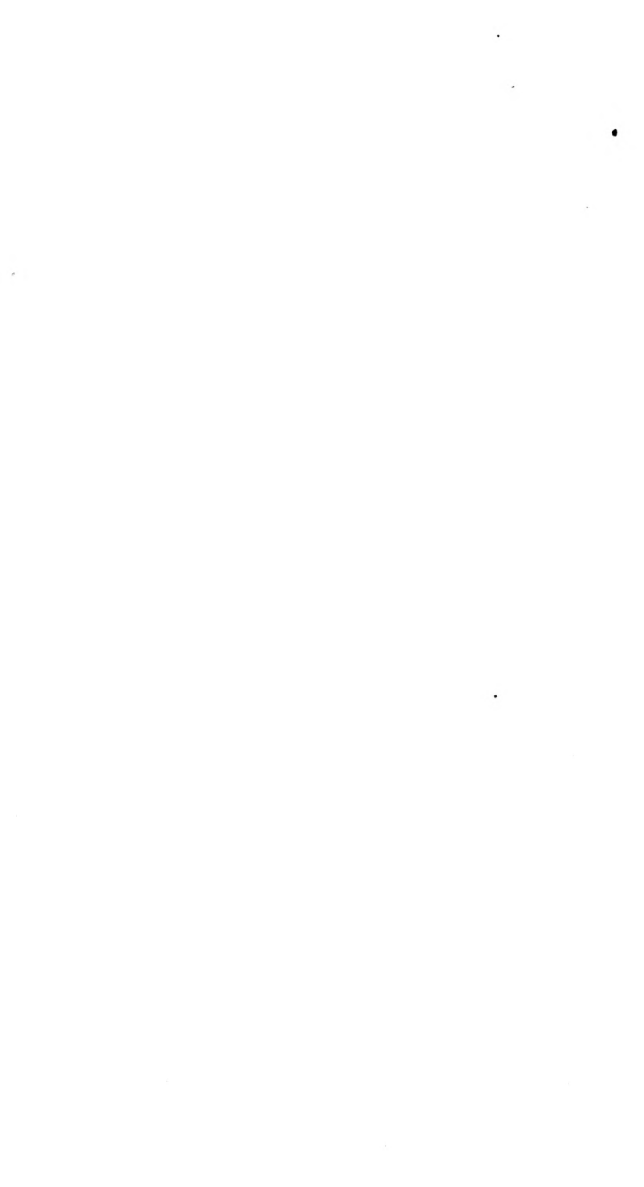
THE LIBRARY OF
BROWN UNIVERSITY

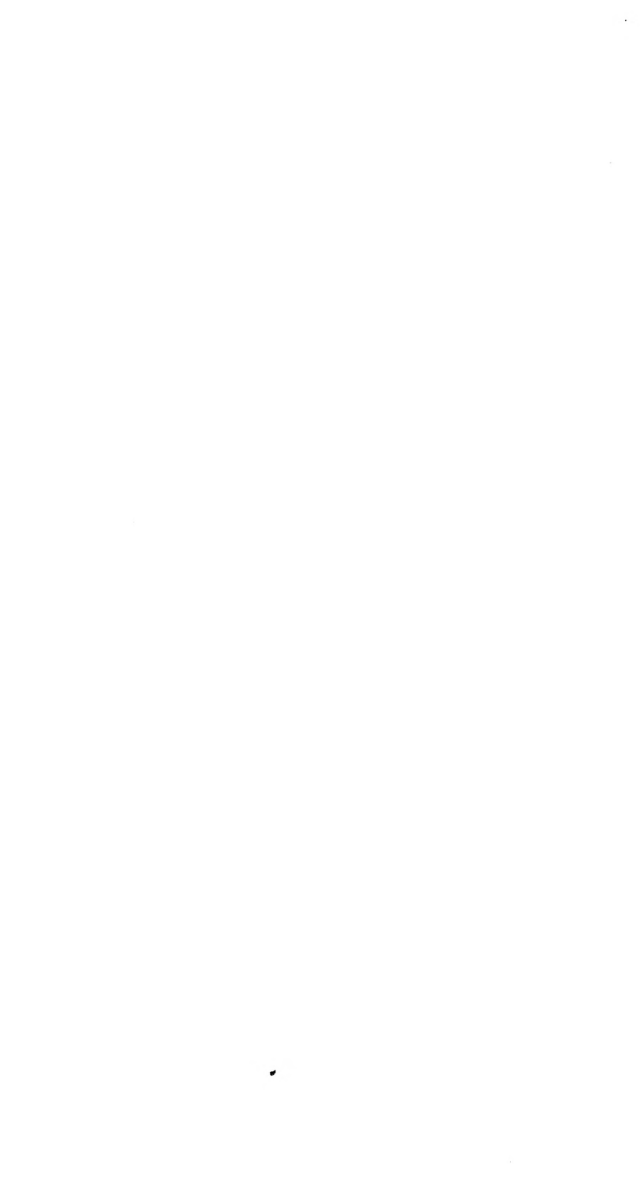

THE CHURCH
COLLECTION

THE BEQUEST OF
COLONEL GEORGE EARL CHURCH
1835 - 1910

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIAE,

7 D E S T,

Rerum ab Hispanis in India Occidentali ha-
ctenus gestarum, & acerbo illorum
in eas gentes dominatu,

LIBRI TRES,

VRBANI CALVETONIS
opera industriâque ex Italicis Hieronymi
Benzonis Mediolanensis, qui eas terras XIII.
annorum peregrinatione obiit, commentariis
descripti, Latini facti, ac perpetuis notis, ar-
gumentis & locupletis memorabilium rerum
accessione illustrati.

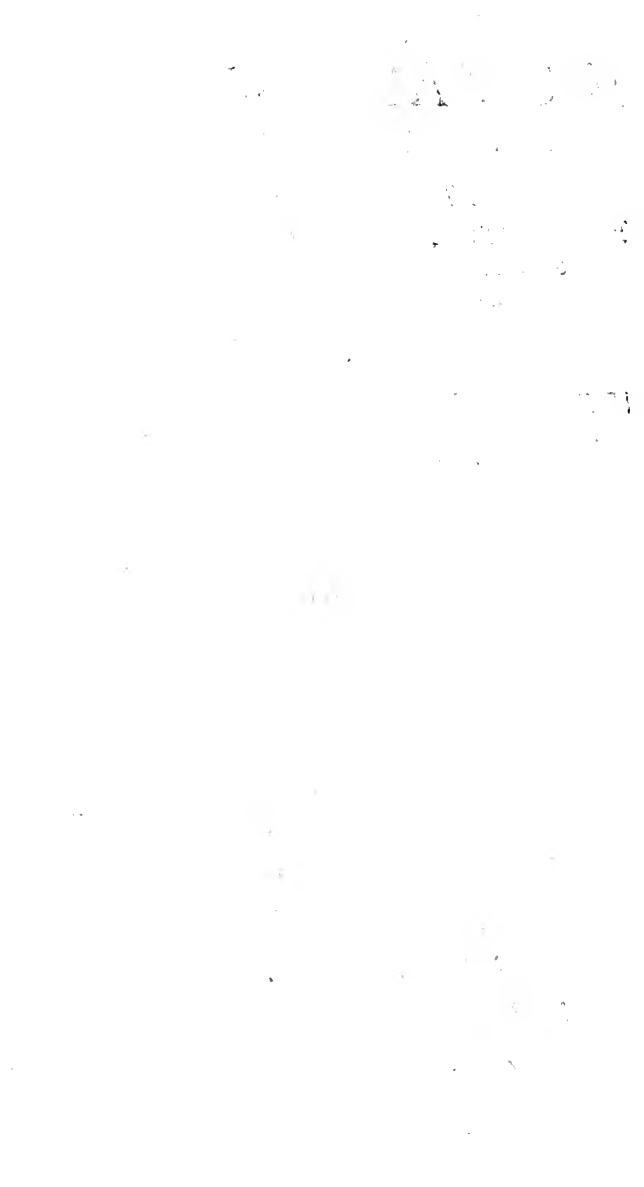
His ab eodem adiuncta est,

De Gallorum in Floridam expeditione, & insigni
Hispanorum in eos saevitiæ exemplo,
brevis Historia.

Apud Hæredes Eustathij Vignon.

ANNO M. DC.

*EXIMIO DEI SER-
VO, D. THEODORO BEZÆ,
PRÆCEPTORI ET PAREN-
ti plurimum semper observando, VR-
BANVS CALVETO, Gratiam &
pacem à Domino.*

Nihil mihi minus hîc pro-
positum fuit (præstantissi-
me Doctor) quàm vel sub
clarissimi tui nominis um-
bra me inferere famæ: vel
te, quem minimè omnium vellem ine-
ptiarum mearum testem aut patronum
facere. Quum enim nihil esse in me
haud inuitus agnoscam, quod conspi-
cium esse debeat: tum verò etiam taci-
tum tuum vnus iudicium equidẽ ve-
hementiùs, quàm apertas multorum de
me opiniones reformido. Sed nimirum
exstare aliquando oportebat aliquod
observantiæ in te meæ testimonium:

EPISTOLA.

quando ad pedes tuos eruditus, nō cetera tantūm, siquæ pauca fortè habeo, sed & hoc ipsum gratitudinis officium in præceptores, illustri exemplo ex te didici. Atque id quidem eò libētius facio, quòd beneficia erga me tua agnoscere non possum, quin multiplices simul Deo gratias agam. Cū enim, per singularem Dei gratiam, vterque mihi parens, vera eius cognitione imbutus, obtigisset, præsertim pater, qui vergentiam ætate Euangelij gustum flagranti zelo imbiberat: isque haberet in votis ut per omnem honestarum artium cultum, sicut pueritiam, sic adolescentiam transigerem, quum Medicinæ me destinasset: Pietati nihil præuertendum ratus, detractum me Lutetia præmaturis adhuc liberalium artium studiis meis, rectà huc misit.

Hic in D. GERMANI COLLA-
DONII (quem parentis veriùs loco
quàm auunculi semper venerari ac co-
lere debeo) manibus educatus, te sacrae
Theologiæ, IOANNEM TAGAV-
TIVM Philosophiæ præceptores, id est
alteros parentes, nactus sum. Neque
hîc te molestè laturum certum habeo,
quòd

EPISTOLA.

quòd præclari viri memoriam cum tua laude cõiunxi:quem tu vsque adeo uiuentem dilexisti, vt ne mortui quidem nomen nisi cum honore vsurpes. Sed ille quidem, vixdum medio ætatis spatium mihi aliisque subitò ereptus, studia nostra destituit. Ex eo nos totos, quamquam grauiorib. curis adhuc impares, possidere cœpisti: per te sacris initiati Theologicis, sub disciplina tua rudimenta adolescētīę posuimus: tu mysteria per se augusta & nondum sat firmatis ingeniis ardua, ita peruia & plana fecisti, cùm minima quæque veluti mansa in os ingereres, quum nos disputationibus, nos præceptis fingeres: vt non modò quę ex te propriè didici, sed si qua postea hausi ex aliis, ea iure tibi omnia accepta hodie referam. Ac me hîc quidem præteritę vitę spatia relegentem animo, recordari etiam nunc iuuat, quanta olim admiratione, quãta voluptate, te, præter raram quandam *δευόμιαν*, quę peculiaris in te est, candidam perspicuitatem Philippi, sincerã ac solidam sanitatem Caluini, doctam vbertatem methodúmque Martyris, celebri auditorio, regenerantem audiuiimus.

EPISTOLA.

Quid aliis vsuenerit, nescio : me quidem scio nihil iucūdius simul & vtilius audiuisse aut vidisse in vita: quū tu perplexa distinctè, obscura nitidè, difficillima enucleatè & familiariter nobis exponeres: id vnum profus agens, vt non tantū pij doctique, sed etiam aliis docendis quam aptissimi, discipuli tui eaderēt. Ergo, beneficio tuo, insignes viri, decora ingenia, ex hac schola, tanquam vberissimo fonte, emerere, & doctrinæ tuæ fructus latè sparsi sunt. De me nihil ambitiosè referam. Etsi in præstantissima omnium scientia præstantissimum Doctorem fortitus, lētos admodum ac tenues progressus ingenij vitio fecerim: si tamē (quod ille de M. Tullio scripsit) is cui tu valde placuisti, plurimūm promouerit: nō parum profecisse me iudico. Me quidem, vix Theologicis operatum studiis, tua cūm doctrina, tum docendi ratio, adeo vehementi amore raptum deuinxerat, vt patris voce in patriā reuocatus, cūm is me aliò mittere, propinqui verò etiam retinere cuperent : huc tamen potius, bona quidem cum parentis venia, reuerterer. Neque me adhuc facti pœnitet. Quum enim,

Chri-

EPISTOLA.

Christum sequens, huc Deo propitio primùm venissem, neque vlla sedes magistrâque studiorum incorruptior hac vrbe, neque te Doct̃or alius absolutior videretur, nihil mihi de pristino instituto mutãdum censui. Et quæ hîc postea expertus sum, non iudicium tãtùm cõfirmarunt meum, sed spem etiam vice-re. Prosper per ea tempora ciuitatis status, nisi quòd incõparabilis viri morte graue vulnus receperat: eò vndiquè affluens studiosorum multitudo, doct̃i & suaues condiscipuli: florens academia: vrbs ipsa præclaris legibus cõdita & moribus: & tu grãde academiæ simul & vrbis specimẽ, ea diligentia Ecclesiã concionibus, nos verò etiã prælectionibus erudiebas, vt quum multos lōgo intervallo anteisses, temet quotidie ipse vinces. Itaque tum nõ Catechismus tantùm Christianæ doctrinæ, Epistolæ ad Hebræos, ad Romanos, & ceterę Pauli, multorum quidem antea peragrataę vestigiis, sed ab te singulari quadam methodo, nec trita aliis via, aperte: verùm etiam abdita Prophetarũ oracula (quorum vel sermonẽ vt nimis priscum & obsoleta vetustate informem plerique

EPISTOLA.

antè horrebant) explicata & euoluta
 tuis laboribus, vel tyrūculis ipsis patue-
 runt: ac quemadmodum felici Caluini
 cura antè educata, sic in hac mœstitia
 temporum salubri tua suauitate hilara-
 ta Ecclesia est. Inter hæc ne domesticæ
 quidem tibi horæ vacuæ, illustria hæc
 scripta pepererunt, quibus insanam ob-
 trectatorum maledicentiam, Caluini
 magnitudinem tuamque allatrantium,
 facillimè compescuisti. Nec crebriores
 vlllo tempore Ecclesiarum in varia loca
 dispersę colonię, te cum cetero presby-
 terio, mittendis pastoribus, scribendis
 literis, sententiis dicendis, ita destine-
 bant, vt non magis miraremur te tanta
 negotiorum mole nō obrui, quàm seni-
 per alacriorem, ac veluti nouum, ad do-
 cendum accedere. Enimuero mira in-
 terea, vt felicitas ingenij, ita morū co-
 mitas: vbi res & negotia poscerēt, intē-
 tus & grauis: vbi quies laborum data e-
 rat, commodus & feriis læta miscere fa-
 cilis: ita temperatis curarū ac remissio-
 num vicibus, vt (quod difficillimum)
 nec facilitas autoritatē, neque grauitas
 comitatem corrumpere. Sed ne singu-
 lare quidem illud in paucis Dei donum
omiserō

EPISTOLA.

omifero, quòd ne senectus quidem, quæ plerosque in otium & segnitiam resoluit, quiddam de pristino studio tuo & labore detraxit. Eadem planè facis quæ iunior solebas: scribis, legis, cōcionaris, idque assiduè, insigne adolescentibus ipsis documentum: nec quum in plerisque cum corporibus vigere ac deflorescere animos videamus, viuidus ille ingenij tui vigor cum ætate confenuit. Quis sanus non patriam, non auocamētā omnia, vt hæc videret, contemneret? Atque id ego, quamquam non sum assequutus, voluisse tamen, huc veniēs præmetuli. Sed ecce, quum acriore quàm antè incensus studio prælectionibus & cōcionibus illis tuis potissimùm audiendis meditandisque progrederer, vnum hoc, pœnitendum mihi semper, accidit, quòd præcoci (vt ego iudico) tua & amicorum de me cura, nimium intēpestiuè ab ore tuo & latere auulsus sum.

QVAMOBREM ceteris quibus eo bono frui diutiùs ac feliciùs licuit, eruditionis palmã, famam, primum locum, secundum, tertium, denique omnem præter vltimum, facilè concessero: dum mihi grati discipuli nemo nomē eripiat. Quod partim vt testatum aliquãdò fa-

EPISTOLA.

cerem, partim vt quas seuiſti fruges, earum nō nihil pro tuo iure meteres: hūc libellum inſcribere nomini tuo volui: quamquam vel amplitudini tuę haud ſatis parem, vel perſonę quam geris, parum conuenientem, plerisque viſum iri nō dubito: ac ne meum quidē iudicium ab eorum opinione diſcrepat. Neque enim hīc auguſta illa & diuina reperiēs, quę nos non tantūm ex te audire, ſed etiā mirari conſueuimus: non proxima ab illis Philoſophica: ac ne Hiſtorias quidem vel nouitate rerum, vel ſplendore gentium commendabiles: quales hodie multas ſcriptoribus, ſi quos cędes & inſaniam hominū condere Annalibus iuuat, Eutopa noſtra ſuppeditat. Sed expeditiones, iam ſeptuageſimum ante annum vſque ad noſtra hęc tempora in vltimum Occidentem ab Hiſpanis ſuſceptas, & ad Indos ab illis importata vitia & bella: mox duriffima in ſeruientes imperia, fœdas repugnantium ſtragēs, & exhaustas cędibus & rapinis prouincias. Poſtremò direptores ipſos in mutuam perniciem actos, vt ciuiliū etiam bellorum in altero Orbe exempla exiſterent: ingens Chriſtianę fidei

inter

..EPISTOLA.

inter Barbaras gentes dedecus. Parum læta omnia, & iam antè magna ex parte dicta aliis. Neque ego attigissem, ni incorruptam fidem professus hic auctor, non parua in maius augens, vt Hispani: non audita ex aliis interpolans, vt ceteri: sed quæ ipse præsens audiuit & vidit, sincerè referret. Vnum in primis placuit, quòd nostrorum hominum in illis terris vitia & scelera non reticens (quod plerique scriptores fecere) interposito nonnunquam suo iudicio, Barbarorum etiam vel Christianis dignas de iis sententias accuratè exsequitur: adeo vt in tam exiguo scripto nullam propè iustæ Historiæ laudem desideres. Quod deesse videbatur, Latine orationis lucem intuli: tum breues addidi notas, & si qua præterea scita digna visa sunt. Magnū in tenui re laborem. fateor. Nec tanti dignum patrocínio viri libellum: Ne istud quidem nego: sed quem tamen, ni te prorsus ignoro, verecundè sese tibi offerentem adrogari inter cliētes tuos & maximā dignitatis suę partem mutuari ex tuo nomine patieris. Quamquam (vt vnde cœpi eò desinam) hac muncupatione mihi nihil verè destina-

EPISTOLA.

tum propositumque fuerit, quam vel
 vel ignobili hoc monumento testatus,
 me Deo cum multis de rebus, tum de
 hac potissimum gratias agere, quod te,
 corruptissimis his temporibus, optima-
 rum artium & verae Religionis præce-
 ptore, singulari meo fato, usus sum: si-
 mul etiam nonnullo gratæ Pietatis in
 te officio fungerer. Quod quidem ita
 tibi acceptum esse & probari cupio, ut
 nihil pro eo maioris gratiæ abs te pe-
 tem quam ut inter prospera venerandæ
 tuæ senectutis solatia istud etiam repu-
 tes, tibi, quanquam non satis doctos, at-
 tamen non ingratos discipulos obtigif-
 se: & me, sicuti facis, semper ut *γνήσιον* a-
 gnoscas.

Hoc verò & nunc & assiduis preci-
 bus meis à Deo Opt. Max. peto quæso-
 que ut solandis piorum miseris, & il-
 lustrandis horum temporum tenebris,
 inter tot Ecclesiarum lumina, quam-
 longæus floreat ac splendeat in do-
 mo Dei, stetque præluens dominus
 meus coram Domina & Christo eius.

SALOCERTÆ. Anno temporis
 nouissimi CIO IOLXXVIII. KAL. SEPT.

CHRIST.

CHRISTIANIS
ET PIIS LECTO-
RIBVS S.

*VO D magni initio operis flo-
rentissimus rerum Romana-
rum scriptor Liuius praefatur,
Se nimirum, dum prisca popu-
li Romani facta & primas o-*

*rigines tota mente repetit, tantisper à con-
spectu, malorum, quae sua multos per annos
vidit atas, animũ auertere: id in tenui hoc
scripto propemodum cõtigisse profiteri mihi
licet. Me videlicet, quum ardente iamdiu
bellis Europa, solatium malis & animo meo
requiem quærerem, lōginquæ alicuius pro-
uincia secessum & secretum saepe optasse, ubi
liceret non modo à tot scelerum conspectu,
sed etiam auditu & fama, procul agere. Er-
go nihil hîc usquam quietũ circumspectans,
tandem aliquando in nouam illam Indiam
(quam vocant) ut vacuum bellis orbem, to-
to animo transuolo. Et eò potissimũ multa
inuitabant: Auriferi amnes, montes aurei:
mira cæli temperies, noua fructuum auim;*

P R Æ F A T I O.

que species, rudis & antiqua hominum simplicitas: mare unionum ferax, gemmis grauida tellus: denique obuia opes fama magis quàm rerum fide traditæ: quæ omnia perlustrare vel animo iuuaret: sed ante omnia in erme otium & quies, & morum nostrorum tedium.

Ac mox quidem transgresso, uti dixi, ea primò omnia non planè vana arridebāt. Sed cum ijs miraculis animum attenderem, ecce è diuerso longè alia rerum facies. Extorres indigenæ, & Christianis insensibiles: subuersi iam montes & auro penè vacui: exhausta mapalia, tristis ubique & horrida solitudo: serui, aut seruitutem horrentes Barbari, cuius ne nomen quidem antè nouerant: & atrocità eorum cum nostris bella, & quæ bella sequuntur calamitates. Denique nostra illic omnia vitia, sæuitiam, libidinem & auaritiã reperi. Hic continuo mecum: Earum rerum causas numquid sciscitari & exsequi libet? Itaque cognoscendi avidus, Hispanos scriptores adeo, eorum libros euoluo. Mira illic: Vno aut altero prælio perdomitæ prouinciæ: prius penè raptã quàm inita Regna: insignes Hispanorum de Barbaris victoriæ, nisi equis deberentur. Denique tot Scipiones aut Alexandros magnos diceres,

India Oc-
cid. facies
hodie mi-
sera.

P R Æ F A T I O.

res, quot Hispani duces in illis terris bella gessere. Neque profecto gloriam meritos abnuerim, si vel ipsi seuitiæ, vel scriptores laudibus modum statuissent. De sceleribus interim eorum & flagitiis non nihil, sed parcè. De Barbaris ferè omnia in peius, ut fermè victos, sicut ceteræ calamitates, ita ignominia sequitur.

Sed mirabar in primis, cur non potius inermi quæsitæ sine bellis peragrata eæ teræ essent: unde aut quo initio Indis cum Hispanis contracta bella: imò quas bellorum pud eos posse esse causas, ubi nulla esset diuitiarum admiratio, nulla honorum æmulatio aut cupiditas, creberrima inter homines certaminum causa. Postremò cur Hispanos iniuria potius quàm beneficio experiri maluissent: à quibus præsertim non multa tantùm instrumenta vitæ & honesti cultus morem, sed literas etiam, rarum inter Barbaros, cum Religione acciperent. Quare primò hæc ferè importuna cuidam agrestique immanitati, & ab omni societate abhorrenti nature tribuebam, quæ, ut nonnulla animalium, nullis beneficiis mansuesceret.

Quæ Indis aduersus Hispanos bellorum causa.

Sed hæc fortè rimanti, commodum Benzo in manus incidit: qui ut superiorum opinionum errore demto, nodos soluit quibus

P R Æ F A T I O.

impeditus hærebam: ita veros eorum malorum fontes aperuit. Is quæ decem & quatuor annorum spatium magna ex parte in Occid. India vidit, Italico sermone conscripsit, mira quidem breuitate, sed ea tamen quæ nihil propè scitu dignum prætermittat: aut si qua sunt, nos ea utcumque expluimus. Ac ne collatum quidem cum aliis, multum ab iis discrepare comperi, nisi quòd illi ferè tantum euentus rerum: hic quas illi calidè sapere reticent, causas etiam exsequitur: nec, ut plerique, audita ex aliis, sed ab se visa & explorata referens: unde maior testimonio autoritas & scribenti fides.

Hunc ego accuratè quum perlegissem, suspectos habere priores illos scriptores, ut gratiæ plurimum dantes & suorum gloriæ nimium lenocinantes, cæpi: ac facile intelligere (quod res ipsa loquitur, & Barbari ipsi non minus naturalis iudicij luce quàm experientia deprehenderunt) Hispanos verbo ad propagandos Christianæ religionis finis in eas oras nauigasse: re ipsa, ut ditissimis iis subactis prouinciis æternæ dominationis sedes ibi figerent: id est, speciosum titulum, auaritiæ & prauis aliis cupidinibus prætexuisse.

*Sed operæ pretium est, id non tam ex meis
verbis*

Benzo
Hispanis
scriptori-
bus cur
preferen-
tius.

Hispani
scriptores
suorum
gloriæ le-
nocinan-
tur.

PRÆFATIO.

verbis quàm ex ipsorum factis cognoscere. Ita enim & subigendis illis populis, & postquam subegerant regendis, hactenus maxima ex parte sese agitauerunt, ut quum quidvis aliud re ipsa præstarent quàm quod præ se tulerant, Dionysy alicuius aut Machiaueli discipulos verius quàm Christi se esse proderent.

Age igitur, aliquot istius, si libet, placita cum horum gestis cõponamus: quando hæc tantam inter se similitudinẽ habent, ut facile vel istos ex Machiaueli ludo profectos, vel istum ex horum præclaris in Italia facinorib. Theoremata sua hausisse credideris. Quum enim in commentariis illis quibus Tyrãnum verius quàm Principem instituit Machiauellus, suadeat inter alia, ut quum

Machiaueli dogmatum, & rerum ab Hispanis in India gestarum, collatio:

ex animo Deum non colat: Pietatis tamen externam speciem præ se ferens, eam de se opinionem ac famam apud omnes, quoad eius fieri possit, conciliet: Id non perniciosius docuisse videtur iste, quàm Hispani apud Indos præstitisse. Ac nihil primò facilius, quàm crassis Barbarorum ingeniis hoc persuadere, qui nouæ & peregrinæ gentis miraculo capti, de ea præclara omnia & quamuis absurdacrediderent. Ergo Hispanis, quum splen-

P R Æ F A T I O.

didū Dei & Christiani nominis gloria promouenda titulum suis expeditionibus imponerent & se Christianos, ac filios Dei altissimi, alternis propè verbis iurarent, usque adeo habita fides, ut etiam descendisse istos è calis (nã & hoc e mentiri non pudebat) vulgò illis gentibus persuasum esset: donec res ipsæ & facinora hæc vanitatē coarguerent.

Hispani verò prona interim Barbarorum crudelitate adeo abuti, ut etiam opinionem & spem quandam salutis illis insitam (cæcam quidem illam & inanem, sed tamen spem) ad exitium miserorum & suum questum verterent. Exemplum vnum referam.

Hispani specie pietatis Indos in seruitutem pellunt.

Ex quo in Hispaniola vicinisque insulis indigenæ operarij Hispanis ad exercenda metalla defuerunt: prouidere sibi ex Lucaijs insulis, quæ infrà Cubam ad Septentrionem versæ sunt, mancipia instituerunt. Quæ in re mira arte & consuetæ illa sua Pietatis larua utebantur. Quum enim illi simplices & minimè mali homines, rigore Septentrionalis plagæ expiatis suis peccatis, in Elysios quosdam campos migraturos se aliquando considerent, quos ad Meridiem sitos esse somniarent: Hispani illuc nauibus appellentes, persuadebant se eò venisse ut eos in beatas illas sedes traducerent. Ita miseros

P R Æ F A T I O.

*vana spe illectos, & pro certo habentes se in Paradisum aliquem amœnum abduci, ple-
nis nauigijs in aurifodinas asportabant. Et* Hispani
Lucaien-
sium cre-
dulitate
abutur.
*Eiuscemodi quidem capturis quinquaginta
hominum millia absunta, & vniuersâ pro-
pè Lucaiensium gens deleta est. Tantum vi-
delicet in Hispanis illis Religionis erat, vt
istos in Paradiso illo suo collocare nollent,
nisi priùs in Purgatorium demersos. Sed
spectemus cetera.*

*Monet Machiæuellus, non posse melius
prouinciam aut agrum recens captum sub
imperio teneri, quàm si deductis in eum co-
lonijs veteres incolæ pellantur, aut ita at-
tritis premantur opibus, vt nulla vis ac re-
bellio ab iis metui possit. Id quoque strenuè
ab Hispanis præstitum. Ita enim eas terras
occuparunt (quo iure ac titulo ipsi viderint)
vt non tantùm Colonias arcèsque impo-
nerent domitarum gentium ceruicibus, sed
eas quoque sibi compedes suis manibus fa-
bricari cogerent. Neque id satis: sed quum
indigenas intolerabili sauitia pepulerint
domibus, exturbarint agris, aut inter man-
cipia habentes laboribus attriuerint, plerif-
que locis ex veteribus incolis nullos: multis
quam paucissimos, omnibus quidem ita ino-
pes humilèsque Indos reliquerunt, vt ab*

PRÆFATIO.

is rebellionem non pertimescant. Eius tyrānidis testes sunt Hispaniola, Cuba, Iamaica, San-joannis de Portu diuite, & Guanaxie insula, in quibus (vel ipsis Hispanis historicis testibus) quadragescenties capitum millibus, quibus olim habitabantur, vix hodie quingenti aut sexcenti Indi supersint. Adeo ualentium etiam bellorum clades Auaritia superat.

In vita Agricola.

Neque ullam ferè gentium hodie uideō, cui iustius quadret quod Romanis quondam exprobratum à Britannis scribit Tacitus: Raptores orbis, postquā cuncta vastantibus defuere terrę, & mare scrutātur: si locuples hostis est, auari: si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Occidēs fatiauerit: soli omnium opes atque inopiā pari affectu concupiscunt: auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus imperium, atque ubi solitudinem faciunt, Pacem appellant.

Idem Tyrannicus doctōr precipit, Nulla ratione melius ciuitatem aut prouinciam posse subigi quàm si malis moribus impleatur: qua arte Cyrus, suadente Cræso, Lydos magis quàm ullis armis fregit. At ne istud quidem Machiauellus meliùs scriptis, quàm Hispani factis expressere. Vulgaria

P R Æ F A T I O.

garia hæc, Insuetos vino Barbaros ebrietate mollire & vincere, quod sæpe illis loco virtutis fuit: mulierum virginumque pudicitiam atrectare, unde mox in Europam atque in totum orbem Indica lues sparsa est: quum liberos etiam eorum, in disciplinam acceptos iurare, sacrum Dei nomen blasphemius profcindere, aleari, furari, mentiri, scortari & sicas vibrare docuerint. Ac ne ea quidem etiam gratuito: quando & auram, & uniones, & libertatem, & cetera bonorum, ab illis gentibus accepere, quum sua illis vitia traderent. Qua in re tamen illud percommode accidit, quòd, præter naturalem lucem, Præcepta Dei, quæ utcumque ab Hispanis didicere, cum eorum exemplis & factis componentes, horrenda ipsorum scelera & flagitia graui præiudicio damnent, donec in iudicio aduersus eos consurgant Barbari.

Hispano-
rum con-
suetudine
Indorum
liberi cor-
rumpun-
tur.

Præter hæc Machiauellus docet, Nulla ratione faciliùs in pace ac fide contineri, & prohiberi à rebellionem subditos, quàm si inopia & labore cohibeantur. Mirum quàm auidè arreptum hoc dociles isti ad vitia discipuli, in rem atque vsum verterint. Neque enim tantum quidquid circum brachia, colla, aures, braculas, auri habuere Barbari,

Hispani
Barbaris
quæ habet
& quæ nõ
habent ex
torquent.

P R Æ F A T I O.

cum ceteris deliciis excussere: sed penitus ire in viscera terra, & paruo alioqui contentos, versis montibus, scrutari abduas opes coegerunt. Hinc tributa, onera, metalla, seruienium pœna. Indis imposita, & cetera, in quibus excogitandis nimio plus quàm velimus ingeniosa Auaritia est.

Nec contenti eripere quacumque habebant, etiam quæ non habebant, miseros homines vi, malo tormentis inuenire subegerunt, & iis locis ubi ne mica quidem auri esset, aurum superbis dominis pendere: donec miseri illi homines tot malorū exitum desperatione & deformi exitu quærerent.

Barbari avaritiam Hispanorum mitissime explent.

Atque hîc quidem (nisi uniuerso Christiano nomini grauius iniustum esset dedecus, quàm ut risum mereri posset) operæ pretium sit cognoscere, quàm lepidè Barbarorum nonnulli furiosam illam auri famem expleuerint: quum ut rex Mitbridates Aquilio Romano duci capto, ita Hispanis isti aurum in os infunderent. Imò quum Barbaros coegerunt, cum diris execrationibus, Aurum, Christianorum Deum palàm vocare: quibus piaculis se ab tam graui noxa unquam exsoluent?

Longum esset, omnia ad hunc modum persequi, quibus impotentē illum & tyrannicum

nicum

PRÆFATIO.

nicum suum dominatum in India isti fundarunt exercueruntque, quum Christi imperium propagare velle prætexerent. Illud quidem præfractæ & insanabilis auaritiæ seuitiæq; insigne documentum est, quod absumtis montium, amnium, terrarum & maris opibus, aut in Hispaniam transuectis, quum nihil iam Indis præter nuda corpora superesset, corpora ipsa habere quæstui cœperunt, nec tantum illis pro asinis & mulis abuti, sed liberos quoque homines undecumque in seruitutem rapere, vendere, occidere: scilicet quia Christiani fieri nollent. Ac, credo, Indiam & Hispaniam mancipiis replessent, ni vaganti auaritiæ frenos inieciisset Carolus Quintus: cui tamen usque adeo obeditum non est, ut rebellare Colonia & arma sumere in principem cum periculo, quam parere cum detrimento mallet.

Hispani
Indorum
fortunis
cœsumtis,
corpora
seruituti
mâcipant.

Carolus v.
Indos li-
berari iu-
bet.

Miremur iam Indos Christianam fidem respuere hæcenus? Quo fructu prædicari Euangelium apud Barbaros ab iis speres, quibus miseros homines in India affigere saxis, lacerare tormentis, obicere canibus, proterere equis, vrere flammis, iocus & ludus fuit? Itaque his & talibus factis tam implacabile odium omnium Barbarorum non in se tantum, sed in omne quoque Chri-

P R Æ F A T I O.

stianum nomen, cōciuerunt: ut vulgò Christianos, nō homines ex hominibus ortos, sed purgamenta quædam maris & monstra ex barbari elementi spumis concreta eiectaque esse pro certo habeant: malintque liberos ex se ortos trucidare sua manu, quàm mancipia tyrannis alere.

Hispano-
rum excu-
satio.

Hic nonnulli, etsi Hispanos in totum non excusant, subleuant tamen, & maximam partem horum malorum in earum gētium vitia exonerāt, quæ Deus scilicet ita ulcisci voluit. Nec ipse quidem meritos abnuerim, nisi peiores ij fuissent à quibus oppressi sunt. Etsi enim isti suis quoque vitijs, & quidem magnis, laborant, sunt tamen in ijs nonnulla quæ non erubescamus imitari: & utinam ex hac indole aliquid Hispani hausissent, nec auidius aut gloriam aut caducas opes quàm isti concupiscerent. Certè, ut deessent illis alia, vel insigni quiete vita, vel innocentia umbra, vel hospitali benignitate in aduenas, non planè indignos iudico quibuscum mitius ageretur. Quum verò etiam à literis & Religione non abhorrent, alliciendi potius beneficijs quàm vitijs absterrendi erant.

C E T E R V M *ne ipse quidem tamen*
has

P R Æ F A T I O.

has diuinitus illis clades obtigisse dubito: immò Deū (cuius profunda sunt iudicia & imperscrutabiles via) ut quondam Gothorum & Hunnorum opera Italiam, Saracenorum Gallias & Hispanias, Patrum nostrorum atate Gallicis armis Neapolitanos principes attriuerit: ita nostris temporibus non tantum ad beluinas India gentes domandas, sed Europa quoque lasciuiam castigandam Hispanis ministris uti. Sed an propterea (ô Gothorum & Vandalorum sanguis) quod patrum vestrorum vestigia sequentes, ventis hodie admodum secundis utimini: quod nauibus, armis, viris, equis, terras & maria consternitis, Dei manum effugere vos posse existimatis? Venient haud dubie, venient tempora, quibus stata vice uretur Hispania bellis, & vos qui alienis spoliis diuites estis, vicissim spoliabimini: Vos, qui non tantum quietas sollicitastis gentes, sed etiam afflictas premitis, & iamdiu nostrum quatitis orbem: aliquando & ipsi quoque è calice irarum Domini, quem aliis hodie porrigitis, bibetis. Nondum stirps Maurorum planè extincta est, qui Hispaniam armis occupatam aliquot secula tenuerunt. Nondum omne Indorum genus funditus sustulistis,

P R Æ F A T I O.

qui omnes rebellandi occasiones speculantur. Viuit adhuc in Sicilia eorum soboles, qui quondam licentius alieno utentes Gallos, una literarum significatione, vno die, omnes obtruncarunt. Atque ut, fatali omnium ignauia, nulli aduersum vos sese arment populi, viuit tamen in calis Dominus, qui publicam Gentium insaniam & insolentiores triumphos suo tempore compefcere consuevit.

V E R V M, ut ipse quoque, & quidem æquius quàm Hispani, Hispanos subleuem, primùm me nullo Hispanorum odio, Indorum patrociniũ suscepisse profiteor: ac si quid fortè hìc asperius in eos dictum exciderit, in bonos & honestos eius gentis viros dictum id me nolle significo: quos singulari beneuolentia complector: In primis fratres meos, pro Christo indigna multa atque aspera in Hispania perpetientes: pro quibus & nunc & quotidie Dominum oro, ut eos è fornace illa Babylonica mirabili potentia sua liberet. Deinde quum multa præclara Hispanos in India gessisse facile agnoscam: ita, siue diuturna earum gentium consuetudine, siue angustiis rerum, esse.

PRÆFATIO.

efferratos, multa sanè perperam, quorum pudeat, egisse non dubito: nec ipsos quidem, siquid veræ indolis inest, recusaturos censeam, quominus in Historiis, quibus res eorum gesta narrantur, ut egregiè facta, ita de suis vitiis nonnihil audiant: quando neuos & maculas si nudaueris, eluuntur: laudibus corrumpimur.

POSTREMO, ut in singulis saepe personis, ita in Gentibus naturalis quædam & propria ad peculiare aliquod studium animi propensio est. Hanc nosse & dextrè regere homines debent: siquidem specie virtutis saepe in vitium degenerat. Hispani, bellis nata gens, & magnos ferè magis quàm quietos gerens spiritus, otij impatientes sunt, pigritiam odere. Laudabile id: sed ex eo, dum non cauent, & currere ad Indos, & laceffere quietos, nunc verò etiam ab Indis & Turcis in Christianos arma vertere, assueverunt. Itaque quando ad contractas, necdum expiatas, in India culpas hoc quoque nefas addunt: patiantur se moneri, ut matura pœnitentia imminentem suis capitibus iram Dei auertant: discant operari manibus & terram colere, & suis cõtenti opibus intra Hispania

PRÆFATIO.

*terminos, per laborem corporis & quietem
animi securam potius & tranquillam quàm
cruentam senectutem expectent. Me qui-
dem hoc libello non minus eorum
saluti quàm memoriæ consuluisse
nunquam pigebit, si liben-
ter hæc legant &
resipiscant.*

* * *

DE AMBIGVO INDIAE nomine.

INDIA, propriè ingens illa Asiæ ad Ortum
regio vocatur, quæ Alexâdri & Macedonum
armis perlustrata est. Hoc autem Orientalis
Indiæ nomen Nouo huic orbi à Columbo
primo eius inuentore impositum putamus,
quum Nouas illas insulas primùm repertas,
Cipangon esse existimaret, quæ ex aduerso
Sinæ & Cataij sita, Orientali potius quàm
Occidentali limiti attribuitur: idque iuxta A-
ristotelis & Senecæ sententiam, qui non pro-
cul abesse Indiam ab Hispania scripserunt.
Porrò vt veterem illam Indiam ab hac noua
nota aliqua distinguamus: illam Orientalem,
hanc Occidentalem ferè nuncupabimus.

EPIGRAMMATA

ALIQUOT.

¶ De Aurea ætate apud Indos Occid. in
Ferream mutata.

QVAERITIS unde Nouum tot ferrea
bella per orbem:

Curve quies illis non sit ut antè locis?

Auro fœta Ceres, & sæui nescia Ferri,

Illic innocuas sponte ferebat opes.

At simul Occiduos, quos nondum norat, ad Indos

Thufca per incertas Carbasus iuit aquas:

Inde Auro rediere graues, Ferrumque tulere,

Hispani, & populis imposuere iugum.

Hinc quondã atq; diu, miseris nunc gētibus, et as

Aurea qua fuerat, Ferrea facta fuit.

VRB. CALVETONIS.

EIVSDEM.

De Indorum conuersione.

Hispanus, cæcis ut lumen redderet Indis,

Sciderat ignotas per freta longa vias.

Nec tamen vlla fides nec lux promissa refulsit,

Nec cœpit miseris clarior ire dies.

Quin sibi Barbarus hinc, & clarè & multa vidētis,

Ereptos visus iam propè conqueritur.

Quid mirum, exhaustis opibus terræque marique

Si minus, aut potius, si nihil Inde vides?

EIVSDEM.

Celtiber Indorum si tiens (ut fama) salutem,

Et Christo multas quarere certus oues:

*It, redit, adificat, templis imponit honorem,
Corporaque infusis Barbara lustrat aquis.
Nec labor incassum: & quidni cōverteret Indos
Voce, manu montes vertere qui potuit?*

¶ *De Hispanorum in Indiam Occid. nauigantium consilio.*

*Captus opum studio rabięque insanus habendi,
Tentauit longas impiger Astur aquas,
Vt quondam iuuenes, Argiue robora pubis,
Sunt vetitas ausi per maris ire vias,
Ad seuum Aeten, rigidas & Phasidis oras,
Auratum Colchis vellus vt eriperent:
Oceanum haud aliter penetravit classis Ibera,
Vt raperet quas fert India diues opes,
India, quam memorant baccis auręque beatam:
Auro multa illic splendet arena micans,
Indica gemmiferis sparguntur littora conchis,
Et cara è terris effodiuntur opes.
Ergo, Hispane audax, lucrum fuit vnica causa:
Tante Relligio non tibi causa via.*

ST. TR.

EIVSDEM.

*VRBANVS Latia perstrinxit arundine classis
Hispana in miseros effera facta viros.
Et meritò, miti quia nomen ducit ab vrbe,
Immites odit, nec fera facta probat.*

PRIME

PRIMI LIBRI SVMMA

ET ARGVMENTVM.

INTER singularia huic seculo à Deo concessa beneficia & decora, Noui Orbis patefactionem merito numerare possumus. Ac primi quidem eius Inuentoris nomē pia memoria prosequi, gratitudinis pars est. Itaque Benzo, postquam suscepta à se illuc navigationis causas, cursū & appulsum breuiter exposuit: quis primus in eas terras nauigare ausus sit, discussis ea de re Hispanorum fabulis, aperit. Mox ut Hispani tātum Dei munus seuitia, auaritia, libidine & seditionibus corruerint: unde inusitati in Hispaniola insula, qua prima reperta est, turbines, indigenarum motus, & praedonū naufragia consequuta sunt. Inde varias Indorum de noua gente opiniones, cum Hispani se filios Dei esse passim iactarent: Barbari rem ex factis aestimantes, adduci ut crederent non possent. Inter haec transgressi in Indicam cōtinentem Hispani, quum insensos inquiete ipsorum auaritia Barbaros in amicitiam pellere nō possent: eos ut insociabiles apud Regem Hispaniae criminantur. Itaque ob id imponitur regio & dicto Indis seruitus, & mox abrogatur. Interea nihilo secius crescere seuitia Hispanorū in eos, & eorum implacabile in Hispanos odium, quorum etiā tyrannidem vulgò quasita morte fugerent. Ac ne ipsi quidem Praefecti Hispani satis inter se concordēs, iam tum odijs, ambitione, & inuidia, omnia miscebant,

*donec, tragica & saevitia exemplo, generum socer se-
cure percuteret.*

*IN hac egressus Benzo, ad Hispaniolam re-
uertitur (de qua propriè hoc libro: ut Secundo de
rebus ab Hispanis in Castella aurea, Nicaragua,
Guattimala, Indica continentis provinciis, gestis:
Tertio, de his que in Peruvano regno acciderunt,
peculiariter agit) & eius indigenarum per-
nicacem superstitionem, ritus, mores,
fruges: Postremò Insulae ipsius
situm, solique naturam
& commoda de-
scribit.*

NOVÆ

NOVÆ NOVI ORBIS

HISTORIÆ, PRIMVM AB
Hieronymo Benzone Mediolanen-
si Italico sermone conscriptæ, nunc
verò in Latinum translata,

LIBER PRIMVS.

¶ *Quæ causæ Benzonem ad navigationem in Indiam
Occid. suscipiendam impulerint.*

CAPVT I.

VVM essem adolescens, annos
viginti duos natus, & multo-
rum exemplo, peragrandi or-
bis cupidus: præsertim visendæ
eius mundi partis nuper reper-
tæ, cui Indiæ Occidentalis, & Noui orbis no-
men factum est, explere animum ipse tan-
dem mecum constitui. Postquam igitur eò
ire mihi sententia stetit, Mediolano profe-
ctus, anno M. D. XLI. Dei summi gu-
bernatoris ope fretus, terrestri itinere Me-
dinam-campi, celeberrimum totius Hispa-
niæ emporium, perueni. Inde Hispalim
progressus, secundo Bati flumine ad oppi-
dum S. Lucari de Barrameda, lembo perue-

Benzonis
in Indiam
nauigatio,
anno
M. D. XLI.

ctus sum: vbi omnium nauium ex Hispania in Indiam commeatium atque inde redeuntium appulsus & portus est. Ibi fortè nauim mercibus onustam nactus, soluere & in Magnam-Canariam vela facere paratè: quum breuior atque expeditior traiciendi ratio mihi non occurreret: præterea accepissem naues vino, farina, melle, casco, ceterisque eiusmodi rebus instructas. quæ ad eas regiones necessariae importantur, è Canariis insulis in Indiam omni tempore decurrere: desiderij mei velociter explendi auidus, eam nauim conscendi. Bimestri spatio expleto, in Magnam-Canariam peruenimus: vbi quum audiuissem eelocem vnam in insula Palma (ea vna è Canariis est) vino onerari vt mox in Indiã traiceret protinus cõscenso nauigio in eam insulam biduo trauctus sum. Inde, posteaquam paucis diebus ea nauis omnibus rebus instructa est, soluimus.

Piscès volucres.

P O R R O quum quatuordecim dies prospero vento nauigassemus, ingentem vim marinarum auium repentè conspeximus: vnde non sine incredibile animi voluptate nos haud procul abesse terra, iudicium faciebamus. Nocte quoque sæpius volucres quidam pisces, longitudine palmi, in nauem nostram volitantes cadebant, quibus haud multo secus atque ipsis auibus species quædam alarum inerat. Iam Nauclerus nauigatorix artis peritus Solis altitudinem & declinationem explorare cœperat, quæ ex linea Meridiana deprehenditur: noctu polum Arcticum seruans, aut vicinam illi stellam (Tramontanam illi vocant)

quæ

quæ iam multum nobis depressa erat. Ad eum modum nauigantes, post duos dies, Dominica quadam die manè sub ortum Solis terræ conspectum habuimus. Ibi magister-nauis mihi affirmat insulam eam ipsam esse, quam primam inuictus Christophorus Columbus secunda sua ex Hispania in Hispaniolam nauigatione vidisset. Eum enim, quum è Canariis soluens vigintiquatuor aut viginti-quinque totos dies nauigasset, absque vllius occursum terræ, quum aliquam conspiciere incredibiliter arderet, protinus oculo eam, in-
Desiderata insula.
 sulam notasse, ac propterea Desideratam vocasse.

IN eo tractu multæ sparsæ insulæ, quarum maximam Hispani Guadalupeam appellant, incolis Caribibus ferè habitantur, qui humanis carnibus, id est hostium suorum, vesci consueuerunt. Dum eas præteruchimur, lintrem quem Indi piscatores agebant, obuium habuimus: sed illi nobis conspectis aufugere: nos institutum cursum sequuti, flexa in læuam prora, versus Æquinoctialem lineam, alias quasdam insulas continenti obiectas, post octauum diem conspeximus.

AD earum vnam, Cubaguan nomine, ap-
Cubagua insula
 pellimus, qua in insula tum fortè erat Hieronymus Ortalus Cumanæ Præfectus. Is tantos animo meo stimulos admouit, splendidis me verbis & pollicitis onerans (sicuti earum regionum Gubernatoribus facere solenne est) (vt me secum manere subigeret,

Quippe quum is propediem cum non spernenda Hispanorū manu in suam Prouinciam iturum præ se ferret, (quam indigenę Nautal, Hispani hodie Dorado, id est auream, nuncupant, vel eo vno vocabulo spem diuitiarum faciente) & nos breui ditissimos euasuros alternis propè verbis sponderet: vanis istis eius promissis, & multis aliis maioribus effectum est vt cum eo manerem, non minus videlicet rei faciundæ quàm visendi Noui orbis cupidus.

Quomodo Hispani in India Occid. Barbaris, tum amicis tum inimicis, vtantur.

C A P. I I.

PAUCI S post diebus quàm in Cubaguanam appuleramus, eodem Petrus Errera insulæ Margaritæ præfectus duobus phaselis triginta cum Hispanis applicuit, vt inde in aduersum traiciens mancipia aliquot è continenti raperet. Itaque eo consilio paucis quàm eò venerat diebus manè duabus post lucem horis inde soluens, Hieronymum Ortalum & nos secum abduxit: & sub eius diei vesperam Cumanæ fluuij ostium inuecti sumus. Eo loco ædificatum erat ab Hispanis propugnaculum è materia, ad tutanda nauigia, è Cubagua ad flumen illud aquatum commeantia. Extruxerat quidem antè aliud munimentum è cespite in eo
littore

littore Iacobus Castellio, quo tempore vnionum piscatus vigeat: sed paulo post auctum continuis imbribus flumen plana camporum ad duo ferme passuum millia ita inundauit, vt eam arcem quoque euerteret. Ibidem erant quatuor ferme aut quinque tuguria fluuialibus cannis & arudinibus cōtexta, vnde (sicuti post dicemus) Didacus Ocampus trib. mil. Toletum urbem condiderat. Iam Hispani omnem eam oram propè desolauerant: & ex tanta Indorum multitudine quanta olim erat, nulli ferme tum reperiabantur præter paucos aliquot & pauperes regulos, quibus Hispani pepercerant, vt iis ad operas suas pro mancipiis vterentur. Ceteri in solitudines & deserta loca concesserant, tantum vt Christianorum imperium fugerent.

Toletuna
noua colonia 4. aut
5. tuguriis
constans.

SED dum nos aliquot in Cumana moramur dies, eò venit Indica mulier præcipui eius prouinciæ reguli vxor, quasillum patriis fructibus plenum ferens: ceterum eo oris corporisque habitu vt tam deformem ac prodigiosam speciem neque ante neque post eam diem vidisse me vnquam meminerim: neque tum rei nouæ miraculo stupefactus eam intuendo explere oculos possem. Illa vt venit, ad Erreram præfectum ingressa, posito ei ante pedes quod attulerat munere, tacita in scamno assedit, tali habitu ac specie: primùm prorsus nuda exceptis pudendis, quæ velare eius prouinciæ consuetudo fert: vetula, virgata toto corpore ac depicta nigro, promissis ad pubem capillis: præterea auriculis infimis adeo productis

Indicæ mulieris inuiscata species.

demissisq̄ue vt in humeros vsq̄ue penderent, (fœdum visu spectaculum) deinde per medium fissis, ac foraminibus insertos anellos gerens, leuissimos, è ligno quodam elaborato, quod eorum lingua Cacoma dicitur. Ungues ei præter modum longi, atri dentes, os patulum, nares perforatæ inserto annulo quem ipsi Caricori appellant: ita vt monstri cuiusdam potius quàm humanam speciem haberet.

B I D V O expleto, è Cumana soluimus & vsq̄ue oram legentes in Ortum per sinum Parix, ad ea litora appellebamus, in quibus Reguli fœdere & amicitia cū Hispanis iūcti erāt: quūq̄ue iis ferè locis egrederemur in terram, pro paululo vino Hispaniensi, pro indufio, pro cultello & aliis eiusmodi minimi precij rebus, quibus Præfectus illos munerabatur, ipsi nobiscum aliquot è suis clientibus & subditis mittebant, duces itinerum, qui loca & tractus indicarent, vnde capitales ipsorum hostes Indos captiuos abduceremus, quū ipsi Christianorū se amicos & socios ferrent. Itaque manente Præfecto cum octo Hispanis in Cariaco eius oræ litore, ceteri omnes iter ingressi, præeuntibus ducibus de gente amica datis, & commeatus ferentibus, prædabundo agmine, cētum fermè passuum millia terrestri itinere introrsus emensī sumus: mōtes, valles, flumina, saltus & cetera locorum aspera multa cum vexatione transgressi, quā iter duces monstraerant. Tandem per inuias rupes & prærupta saxa, & foramina, quā vulpes quoque
 ipfas

ipsas transire dubitaturas existimem, sæpius noctu quàm interdiu procedentes: ducentos & quadraginta Indos mares ac scæminas, puberes atq; impuberes, manu captos abduximus. Agminis nostri ductor metuens ne alimenta deficerent (tametsi ex Indorum mapalibus aliqua cibaria contraherentur) signum receptui dedit. Quum retro vnde veneramus regrederemur, manè quodam ad primam fermè Auroram fortè duos ignes eminus repentè conspicimus, vnum in monte, alterum in planicie: quum vtróque ire liberet, agmine in duas partes diuiso, alij in planiciem, alij ad montem contendunt. Qui in plana sese demiserant, velociùs quò destinabant perueniunt: ibique reperta tantùm anu quadam cum filia, quæ infantem aleret, manus vtrique iniiciunt. Illæ somno correptæ facillimè oppressæ sunt, sed improuiso irruentium impetu excitæ, tantum clamorem ediderunt, vt qui in monte erant procul eam vocem exaudirent. Itaque priusquam nostri ad eos peruenissent, clamorem & ipsi altè tollunt: vnde nostri pauci Indorum multitudine territi, retro sese ad suos recipiunt vt iunctis cum reliquo agmine viribus, vbi nos eramus, hostem propulsarent. Interea hostes iuga & aditus quæ subire nos oportebat, occupare festinant: sed quum orta lux maiorem armatorum multitudinem quàm quantum rati erant aperuisset, præsidio excesserunt. Nihil fecius interea abeuntes sagittis venenatis configere nostros, & conuiciis incessere, latrones, canes, proditores, præ-

Hispania
 India præ-
 das homi-
 num agunt.

dones vocando & probra alia obiectando: neque dubito quin, nisi ab amicis nostris prohibiti & fugati essent, ingens clades accipienda nobis fuerit. Ita absque vlllo detrimento saluum illum superauimus, relicta anu illa quam ceperamus, quum ambulare non posset: ac bi duo post ad eum locum vbi præfectus erat, peruenimus: mox inde, refectis aliquot dierum quiete corporibus, & correptis aliquot lintribus quibus indigenæ vulgò vti solent, octoginta fermè millia passuum eius oræ percurramus. Indi alueis ex singulis arboribus cauatis nauigant, quas cymbas illi Piraguas vocant, & earum maximæ quinquaginta circiter homines ferunt.

Indi cana-
uigia mo-
noxyla.

Alia venã
dorũ mã-
cipiorum
ratio.

P O R R O quum per omnem eius oræ longitudinem Indorum aliqui è montibus ad mare piscandi causa descendere consueuissent, nos eius moris minimè ignari, aptis ad insidias locis abditi, vnde minimè conspici possemus, totum sæpe diem opperiebamur, si quos fortè in æquum degressos excipere possemus. Mox vt Indi apparuerant, tum nos subito omnes ex suis quisque latebris exorti, in eos, ceu lupi in agnos, vndique impetum faciebamus. Hac arte amplius quinquaginta mancipia, omnes fermè scæminas, cum liberis paruulis, cepimus: tandem tamen, quum ea omnia littora crebris excensionibus infesta fecissemus, à quibusdam inimicis Indis conspecti sumus. Illi verò piscantes simulac nos viderunt, ingenti clamore sublato aliis signum nostri aduentus dedere. Itaque quotquot circum ea littora erant, diffu-

diffugiunt: nos verò in terram egressi nihil prædæ inuenimus, præter siccos pisces qui craticulis ex arundinibus compactis impositi læto igne torrebantur, & locustas ad solem exsiccatas, quas indigenæ vt domi recöderent, lineatim filo traiecerant.

Dux noster postquam detecta fraude prædam hominum se facere vltra non posse intellexit, retro iter flexit & ad domum pauperis cuiusdam reguli Hispanis amicitia iuncti, applicans: postquam eum muneribus, phiala vini, indusio vno, & cultellis aliquot conciliaffet, blâdis verbis rogat velit se deducere in locum vnde prædari mancipia possit. Regulo Christianos secum ducere in expeditionem non placuit, sed sumptis aliquot è suis abiit, & postridie eius diei reuersus decem & sex Indos adduxit manibus post tergum reuinctis, eoque ductori nostro dono dedit. Is ei multas gratias agens promissis hominem implet, spòdetque se aliàs ei maioris pretij res & elegantiores allaturum. His gestis, Cariacum reuertimur: die sequenti in Cumanam peruenimus: Præfectus captiuos in Cubaguam mittit, & Indis sociis, qui eum prosequuti fuerant, domos suas redeundi potestatem facit. Illos abeuntes in itinere inimici adoriuntur & quatuor interficiunt: reliqui in Cumanam regressi præfectum adeunt, & calamitatem suâ querentes rogant vt secum Christianos aliquot armatos mittat, qui communes inimicos vlciscantur. Præfectus, quanquam vicem eorum vehementer dolere vultu & verbis præ se fer-

Hispania ad
capiendos
Indos In-
dorù ope-
ra abutum
tur.

ret, tamen quando præuertendum ei aliud maioris momenti inceptum esset, in præsentia ipsis consulere se non posse respondit: verùm fidem interea dare, hostes nõ impunè eam iniuriam laturos, sed simulac facultas adfuisset, se meritas de illis pœnas sumturum. Illi malè admodum contenti & offensi abeunt, diras in Christianos & eorum rapinas iacientes, qui tot ipsis malorum auctores & causæ essent.

*Indi captiui quomodo ab Hispanis tractentur.
Pariensium mores, & arma.*

CAP. III.

PRAEFECTVS paucos post dies cum vniuerso agmine è Cumana soluens & oram occasum versus legens ad Amaracapanam appellit. Oppidum est quadraginta fermè domuum, quod quadringenti Hispani assiduè incolebant. Ii quotannis è suo corpore legebant ducem, qui dimidia militum parte attributa & multis eius finis accolis Indis quibuscum societas erat, assumtis, per multas eius oræ prouincias prædatum discurrebat. Ibi dum moramur, Petrus de Calice trib. mil. quatuor millia mancipiorum & amplius trahens, venit: multo etiam plures captos adducturus, ni partim labore, lassitudine & alimentorum penuria, partim ægritudine animi & desiderio patriæ, parentum ac liberorum, quos inuiti relique-

liquerant, permulti in via defecissent. Nonnullis etiam, quum agmen raptim ductum facile sequi non possent, ne ad bellum instaurandum superessent, Hispani latera & pectora ferro traiecerant. Spectaculum profecto fœdum ac miserabile intuentibus calamitosum agmen illud feruorum: nuda, lacera, mutilata corpora, fame & miseria debilitatos viros sceminasque. Infelices matres cerneret duos tresve filios trahentes, aut collo atque humeris gestantes, mœrore & lacrymis perditas: omnium ceruices, brachia, manus, funibus & catenis ferreis innexa erant: neque vlla inter eos adulta virgo, quam prædatores non stuprassent: tam profusa libidine, vt ea mox Hispanis in contagionem atque inde in perniciales morbos euaderet. Iste tribunus mil. amplius septinginta millia pass. à mari in mediterranea earum regionum penetrauerat, quæ sub primum Hispanorum aduentum frequenter & incolis refertæ: quum ego eò veni, propemodum in vastitatem & solitudinem redactæ erant. Hispani equites qui aduersus eos populos bellum gerunt, thoracibus gossipio bene suffultis muniti corpora, lanceisque & gladiis armati, prælia ineunt: peditum arma scutum, ensis, ballista: tegmen quoque corporis equestri simile, sed leuius. Tormentulis verò, loriceis, aut thoracibus ferreis non vtuntur, non tantum propter humidos vapores, qui è palustri & vliginoso solo gignuntur, sed quia quum sæpius in campis milites cubare necesse sit, partim sua sponte abundantius hu-

Hispani
solitudinem
in India
fecerunt.

mescente terra, partim roscidis admodum noctibus, id genus armorum breui corrumpetur.

Pariensis
regio In-
diæ ferè a
mœnissi-
ma.

CETERVM, meo iudicio, totus ille tractus & ingenti illi sinui Pariensi adiacens regio quâ meridiem spectat, omnium quotquot adij Indiæ terrarum amœnissima est & feracissima. Siquidem ibi spaciofa planicies est, fertilis terra & assidue flores fundens tum suavis tum tetri odoris: arboribus, velut vere perpetuo, toto anno folia durant, etsi pauca sunt salubres & frugiferæ: plerisq. etiam locis magna vis casia reperitur. Prouincia hæc in vniuersum calida est & humida. itaque multa ex eo infecta generantur: in iis culices, incolas noctu plurimum infestantes, & magna vis locustarum, quæ satis perniciem inferunt. Incolæ earum regionum penem tubo è cucurbitula, ceu theca aut vagina, includunt, cetera pendere extra sinentes: quondam eiusmodi bracculas aureas & vnionibus decoras gestare consueuerant, sed Hispani hunc illis morem finierunt. Fœminæ viris iunctæ peplo aut castula (quam Pampanillam vocant) muliebria velant: virgines fascia tantum aut vitta. Regulis quàm multas libet vxores ducere licet: vna tamen tantum legitima habetur, eique in ceteras imperium est. Plebeij tres quatuorve sibi pro arbitrio iungunt: mox vbi consenue- re, eas ablegant & iuniores asciscunt: & coniugum suarum virginitatem delibandam tradunt sacerdotibus quos Piacchos appellant.

Pariensib.
quæ lex
matrimo-
nij sit.

CETERVM Indos non in Pariensi tan-
tùm

tum sinu, sed in aliis quoque Indiæ tractibus, piscatus fermè alit: vinum è Maizio, quod pro frumento illis est, & aliis fructibus radicibusque, moliuntur. Humana quoque interdum carne, pediculis simiarum ritu, ranis, vermibus & aliis eiusmodi spurcis alimentis vescuntur. Vnguentum quoddam ad confirmandos dentes conficiunt hoc modo. Vnionum feraces conchas cum foliis Axi cremant: mox cinectas modica macerant aqua, donec calciscandorem referant. Eo vnguento illitos dentes tam atros reddunt quàm carbo est, & tali remedio eos semper absque dolore conseruant. Nares quoque, labra, aures, perforare mos illis: & corpus variis herbarum succis aliisque rubris & nigris fucis distinguere: denique quò absurdiore cultu sunt, eò sibi pulchriores videntur. Reguli lectis, straguli aut totalis longioris quàm latioris instar factis, vuntur: plebeij verò fermè omnes retis ad formam suos contextunt, omnes quidem pariter è gossipio, & in iis ad duo tigilla alligatis atq; in aère suspensis dormiunt. Qui in campis cubant, aduersus nocturnum frigus, perpetuū ignem vna ex parte, altera lectum, habent. Atque hunc in vniuersum cubandi vsum moremque seruant earum rerum regionum incolæ vsque ad fines Nominis Dei (id oppidum Panamensis isthmi est) neque alia dormiendi consuetudo est in multis Septentrionalis Oceani insulis.

Medicamen dentibus confirmandis, Patientibus vsurpatum.

Cubandi mos.

ARMA illis præcipua arcus & sagittæ venatæ. eas dupliciter fingunt, primum è pal-

ma, deinde arundinibus quibusdam concinnis, quas in ripis fluminum enatas, inopia ferri duris piscium squamis aut silicibus acutis asperant, mox bitumine nigro vngunt: pestiferum id virus est è radicibus, herbis, formicis, pomis, aliisque fœdis succis, permixtum, quod vetulę cum serpentum sanie multo labore & diligentia decoquunt, donec ad exactum modum adduxerint: nec pauci interea tetro vapore, qui ex dira illa colluie exhalat, exanimantur. Si quis sagitta eo liquore adhuc recenti peruncta saucietur, ei corpus intumescit, vi veneni adeò rapida vt breue intra spatium rabie correptus intereat: si verò venenum aliquanto antè aut dudum factum sit, maximam partem lethalis efficacix deperdit. Veneni huius remedium præsentaneum est ferrum candens, inustum vulneri: & multos ego noui Hispanos, qui ea ope sanati sunt.

Indicis m̄
cipiis quo-
modo abu-
santur Hi-
spani.

PORRO omnes serui qui ab Hispanis in iis prouinciis capiuntur, abducuntur in Cubacuã: siquidem in ea insula Regis procuratores resident, qui regia vectigalia colligunt, nempe vniones, aurum, mancipia, & cetera id genus, ex quibus omnibus quinta Regi penditur, id est, viginti è centum. Seruorum omnium faciei & brachiis ferro ignito, C. litera insculpto, nota inuritur: mox præfecti & duces de illis pro arbitrio statuunt: pars quoque militibus in prædam cedit, qui eos postea aut Hispanis aliis venundant, aut de illorum capitibus inter se colludunt. Apellentibus quoque eò ex Hispania nauibus, mancipia ista vino, farina,

farina, nautico pane & aliis rebus necessariis, permittant: & quamuis Indiæ mulieres aliquæ ex Hispanis prægnantes sint, eas tamen quoque vendere nulla ipsis religio est. Mercatores eos seruos inde auectos aliò, reuendunt. Alij mancipiis magnos quosdam phaselos ad formam celocium (quas Carauellas vocant) factos complent, & in Hispaniolam insulam transmittunt. Sed præterquam quod mediterranei homines (quippe qui remotis ab Oceano terris serè capiantur) nauigandi tædium ægrè tolerant: ad hæc conferti stipatique in carinis sub tabulatis nauium, inter putidas sentinæ fordeis, nausæasque & reliqua excrementa corporum, ceu pecora, in fæce ac stercore conputrescunt: etiam non rarò, in summa maris malacia, tanta aquæ & ceteri victus penuria laborant, vt fermè omnes siti, fœtore atque æstu anima interclusa fœdum in modum expirent. Quibus ex rebus hodie totus ille tractus & ora Pariensi sinui circūiecta ab Hispanis desolata est. Quum enim iam neque vniones, neque aurum ibi reperiatur, & piscatio margaritarum finem ceperit, nulla Hispanis spes quaestus, nisi ex mancipiis, superest, quæ & ipsa hodie pauca sunt. Earum enim regionum incolæ pristinæ libertati Cæsaris beneficio restituti, aliò demigrarunt.

I AXI, planta vulgò nota in insulis & cõtinenti India Occid. cuius fructu Indi per totum annum, pro condimento & pipere vtuntur.

2 DE primo huius colonie conditore, & cur ita dicta sit, infra huius lib. c. 22. De eius simulib. 2. c. 9.

¶ *Indi Hispanos mortales esse, quomodo deprehenderint, quum immortales esse crederent.*

C A P. IIII.

NUNC ad Amaracapanam reuertor, quò, paucis postquam eò veneramus diebus, Regiæ San-Dominici curiæ mandatum allatum est. Ea iubebat Hieronymum Ortalum præfectum propter delictum ab ipso commissum, corripì, & firmo cum præsidio tutò in Hispaniolam perducì. Quare expeditionem illam promissam effluere sinens, spem quoque diuitiarum quam mihi sepe fecerat, secum abstulit. Sed me præterea ex cæli mutatione, insolentia ciborum & vehementiore æstu affectum, quum ad hæc malè cubando multum humidi terreni traxissem, morbus corripuit: ac nisi vir vnus extitisset, qui meas miseras respiceret, res meæ in perditissimo statu haud dubiè erant. Is Antonius Castellanus fuit, sacerdos Gallus, nobilis, summa vir comitate ac liberalitate, quam decora & plena dignitatis corporis species honestabat, quæ res ei omnium beneuolentiam ac reuerentiam conciliauerant. Is me in Amaracapanæ portu nauì impositum in insulam Margaritam misit, iussitque ibi aduenturum suum opperiri, vbi maximam partem seruitorum suorum & facultatum habebat: móxque vt eò venit, tanta in me charitate ac beneficentia vsus est vt si ex eo natus essem.

Neque

Galli er-
ga Italum
in india
benigni-
tas.

Neque enim tantum sex menses domi suę me dilecti filij loco habuit & curauit, sed recepta quoque valetudine inde abire volentem comiter dimisit, rebúsq;e omnibus ad nauigandum necessariis copiosissimè instruxit.

I N D E quum carauella vna mancipiis onusta soluissemus, & oram legendo promontorium seu Caput-Veli circumuecti, altum non sine magnis laboribus propter summam maris tranquillitatem traiecissemus, tandem Boriquenam insulam tenuimus: quæ ab Hispanis vulgò S. Ioannis dicta, etiam propter ingentè auri & argenti vim in ea repertam, S. Ioannis de Portu-ricco, id est diuitem, nuncupata est. Quum primò Hispani eam insulam subigere aggressi essent, insulares eos immortales esse pro certo habebant: eius rei periculum facere vnus è primoribus insulæ regulis aliquando constituit: dat negotium famulis vt Hispanum quendam, hospitem suum, perlatum ad flumen, tandiu pede vno retentum sub aqua mergi sinerent, donec extingui posset si mortalis esset. Illi sic demersum & suffocatum Hispanum humeris ad herum deferunt: is quum haud dubiè mortuum esse videret, & tali experimento iudicaret ceteros quoque mortales fore, iniuriis Hispanorum accensus, à quibus auarè ac crudeliter habiti erant, in eos cum ceteris regulis coniurat. Illi in Hispanos nec opinantes vnà impetum faciunt, & centum quinquaginta trucidant, qui per insulam palati & auro legendo intenti erant: ac ne vnus quidem cladi superfuisset, nisi Di-

Indi Hispanos mortales esse quomodo deprehenderint.

dacus Salazar cū noua manu laborātibus sub-
fidio venisset. Ex ea insula, vbi dierum aliquot
quiete recreati effemus, soluentes, breui in
Hispaniolam appulimus, atque in ciuitatem
San-Dominici venimus. Ea prima terra ab
Hispanis in illis regionibus frequentata, & co-
lonia condita est.

¶ *Christophorus Columbus Genuensis primus Indiæ Occid.
reptor, vtcunque Hispani eam laudem
alteri transcribant.*

C A P V T V.

Splendida
fabula de
primo In-
diæ occid.
inuétoꝛe.

IA M verò quis incognitas quondam
eas terras primus aperuerit, inter
scriptores non satis conuenit. Pri-
mùm Franciscus Lopez de Goma-
ra in secunda parte Historiæ generalis Indiæ
in hanc sententiam scribit: Nauclerus quidam
in Oceano nostro celoce nauigans, flante diu
” & vehementer Apeliote raptus, quum vento
” obsequi ei necesse esset, in regiones incogni-
” tas delatus est, quæ neque in Cosmographi-
” cis vllis tabulis notatæ, neque in indicibus na-
” uigatoriis extarent. Inde ægrè in Hispaniam
” reuersus, tribus tantùm aut quatuor nautis
” superstitis, in ipso portu morbo extinctus
” est, quem ex miseria, fame, siti, ceterisque in-
” tam longa nauigatione perpessis malis, con-
” traxerat: neque vllam aut nominis aut patriæ
” suæ memoriam reliquit. Quanquam ne id
quidem

quidem ipsius culpa accidisse putandum est, sed aut quorundam malitia, aut eius inuidia quam Fortunam vocant. Eum nonnulli Turdetanum seu Vandalum fuisse tradunt, ac tum mercaturas factitare solitum in Canariis insulis & Madera, quum ei longus ille & exitialis error obtigit. Alij Cantabrum ferunt, in Anglia & Gallia negotiantem. Sunt etiam qui Lusitanum fuisse contendunt, qui tum ad Minam (ut vocant) vel in Indiam nauigaret, aut inde rediret. quod quidem commodè quædrat nomini nouis hisce terris imposito. Præterea dicunt nonnulli Nauclerum istum caruella vna appulisse in Portugalliam: alij in Maderam, aut aliquam Hesperidum: nemo tamen ea de re certi & explorati quidquam affirmat. Omnes tantum in eo vno consentiunt, quòd videlicet Nauclero illo apud Christ. Columbum extincto, penes eum defuncti hospitis aduersaria, chartæ, & indices omnes remanserint, atque in iis relatio tam longinquæ nauigationis cum designatione Paralleli & Climatis eius oræ tum primùm repertæ.

È T paulò post: Principiò Columbus nauiculariam exercuit, & multis annis Syriam aliasque Orientis oras obiit. Inde indices marinos seu chartas nauigatorias conficere aggressus, atque eius artis peritiam consequutus, vnde fortunam & opes postea nactus est, Portugalliam adiit. vt Australia Africæ litora & quæcunque tum Lusitani nauibus perstrabât, cognosceret, atque ita nõ parua accessione auctis & illustratis Indicibus suis maiorem

» autoritatem preciumque conciliaret. Postre-
 » mō in eo regno vxorem ducit, vel (vt nonnul-
 » li tradunt) in Madera insula, vbi tum, opinor,
 » commorabatur quum dicta antè carauella ap-
 » plicuit. Ibi ergo quum esset, nauis eius for-
 » tē magistrum eò ex diuturno errore appellē-
 » tem domi suæ excipit : is Columbo omnem
 » nauigationis suæ historiam exponens, quid-
 » quid de oræ à se repertæ situ & parallelo com-
 » pèrerat, aperit, contenditque vt nauigatoria
 » paginae quam ab eo emebat, nouæ illius terræ
 » specimen simulque eius nomen à quo inuen-
 » ta esset, adscriberet. Interea Nauclerus ille
 » moritur: indicium & relationem eius terræ
 » Columbo relinquit. inde Columbus primū
 » nouæ illius Indiæ notitiam habuit. *Idem scri-*
 » *ptor postea subiungit* : Ne quid intactum præ-
 » termittam, sunt qui Columbum linguæ Lati-
 » næ & Cosmographiæ peritum fuisse affirmēt.
 » Quūque Platonis Timæum & Critiam le-
 » gisset, vbi ille ingentis cuiusdam insulæ Atlan-
 » tæ meminuit, & obrutæ aquis terræ quæ Afri-
 » cam & Asiam amplitudine excederet, eo im-
 » pulsum ad vestigandas Antipodum terras &
 » auream illam Marci Pauli Cipangon. Adhæc
 » legisse apud Aristotēlem, vel Theophrastum,
 » in libro De mirabilibus, negotiatores quos-
 » dam Carthaginenses, à freto Herculeo in
 » Occidentem & Meridiem nauigantes, tandem
 » multis exactis diebus in vastam quandam in-
 » sulam peruenisse, desertam illam quidem &
 » incolis vacuum, sed rebus tamen humanæ vitæ
 » necessariis abundè instructam, & fluuiis nauigabilibus

gabilibus perfusam.

MOX *idem autor satis fidēter*: Equidem Co-
lumbum (*inquit*) si suo Marte & ingenio ubi
esset noua India cognosset, multò antè quàm
in Hispaniam veniret, de ea peruestiganda cū
suis Genuensibus acturum fuisse existimo, qui
tum negotiandi causā totum orbem peragra-
bant: sed tale quid aggredi ei nunquam ve-
nit in mentem, donec cum Naclero illo Hi-
spano egit, qui eam tempestate maris actus
repererat.

SE D hæc vt fabulosa & indigna fide refel-
lere, non magni operis est. Petrus quidē
Martyr Mediolanensis, in eo quem de his
conscripsit libello, Columbum ea de re cum
ciuitate Genuensi egisse ante omnia testatur,
simulque causam commemorat quæ eum ad
uestigandas illas oras impulerit. Eius verba
hæc sunt: Quum Columbus (*inquit*) pro suo
more ac instituto, trans Gades in Portuga-
liam & omnem illam Oceani oram nauigaret,
sæpenumerò animaduertit, & quidem multa
cum cura & diligentia obseruans, vêtos quos-
dam statis anni temporibus ab occasu flare cō-
sueuisse, qui multos dies constanti & æquabi-
li tractu spirarent. Quos quum non aliundè
quàm ex transmarina aliqua ora, cuius halitu
gignerentur, proficisci posse iudicaret, tam diu
circa eam rem cogitando animum versauit, vt
eius certitudinem quærere aliquando consti-
tueret. Ergo annos natus fermè x l. Senatui &
populo Genuensi coram sua consilia exponēs
spondit se si à ciuitate aliquot nauibus in-

Christo-
phorus Co-
lūbus pri-
mus Indiæ
Occid. in-
uentor.

Colūbus
quibus cō-
iecturis
Nouas ter-
ras depre-
henderit.

strueretur, Herculis columnas præteruectum tamdiu in Occidentem nauigaturum, donec orbem circumuectus in aromatum feraces insulas perueniret. Sed eius rei inceptio tum primum audita incredibilis videri omnibus, quibus videlicet nihil tale vnquam, ne somniantibus quidem, venisset in mentem, & nihil tamen eorum quæ ad nauigandi artem pertinet, ignotum esse videretur. Itaque omnes hanc Columbi commentationem, ceu inanem fabulam aut somnium, respuerunt: etsi fortè accepissent veterum scriptorum alicui proditum de quadam ingentis magnitudinis insula, quæ multorum dierum in Occidentem nauigatione à Gadibus distaret.

H A V D equidem dubitem eam ipsam fuisse causam qua impulsus Columbus nouas illas terras quærere aggressus sit: vnde facile existimare licet Gomarâ multis argutis commentis veritatem permiscere ac corrumpere conari, & quidem eo consilio vt immortalẽ Christophori Columbi famam immineat. Quippe ægrè multi patiuntur, peregrinum hominem, & quidem è nostrâ Italia ortum, tantum honoris ac gloriæ consequutum, vt non tantum Hispanicæ gentis, sed & cuiusuis alterius, homines superauerit.

N O N alienum fuerit hoc loco quiddam narrare quod Columbo in Hispania, vti accipi, contigit, posteaquam iam Indiam repererat (etsi enim id olim quoque aliquando esset factum, recens tamen hoc inuentum, eius est) **Quum fortè Columbus celebri conuiuio cum multis**

multis nobilibus Hispanis adhibitus esset, & inter eos (vt fieri solet) de India sermo ortus esset, vnus eorum ita eum alloqui cœpit: Domine Christophore (inquit) etsi tu Indiam non reperisses, non defuisset tamen in hac nostra Hispania, qui idem ac tu tentasset, vt quæ multis magnis viris & ingeniosis abundet, Cosmographis & literatis. Ad ea Columbus nihil prorsus respondit: sed ouo afferri in triclinium iussu & mensæ imposito, verso ad omnes sermone: Agedum, inquit, domini mei, cum quolibet vestrum deposito in cœnam pigrore certo, neminem eorum qui hîc facturum ouo isto quæd ego facturus sum, nempe vt nullo nixu adminiculo, stans & erectum in pedem suopte nutu maneat. Experti sunt omnes, neque vlli eorum successit: sed quum circumacto orbe ad Columbi manus peruenisset, ipse ouum, altero eius fastigio mensæ illiso ac leniter quassato, rectum firmamque constituit. Ea res omnium animos verecundia pupugit, postquam vtique illis patuit quid sibi tacitis ambagibus vellet: Nimirum, id postquam primus ipse tentasset, iam apertum omnibus & factu facile esse: debuisse ipsos potius principes Indiæ quærendæ viam rationemque inire, nec se ridere qui primus id experiri ausus esset, sicuti antè id cœptanti mirabundi illufissent, quasi rem impossibilem aggredienti.

Colūbus
mordaces
inuidorū
in se ser-
mones in-
geniosè re-
percutit.

*¶ Christ. Columbi constans querendæ India nouæ propositum,
atque vt diu irrita spe, tandem à Ferdinando
Castellæ rege classe instructus,
voti compos fuerit.*

C A P. V I.

N V N C, vt ad institutum reuertar & exequi pergam quomodo hæc India primùm à Columbo inuenta fuerit: vt cognouit ipse ad tam præclari o-

Columbi
diuturna
perseuerã
tia in suo
de quærẽ-
da India
proposito.

peris inceptum suscipiendum in Genuensibus parũ opis sibi esse, transgredi vltcrius in Occidentem statuit: spe haud dubia fore vt ab aliquo principum, quorum ibi diuitiẽ atque opes inclytæ essent, rebus ad eas quas ardentè depireret terras explorandas necessariis aliquando instrueretur. Itaque in Portugalliam concedens, inde fratrem suum Bartholomæum ad Henric. VII. Angliæ regem mittit, qui fauorẽ & naues Indiæ vestigandæ peteret: promittens se breui ex terris illis incredibiles diuitias allaturum. Sed Bartholomæus inde irrita spe & sine ope rediit. Itaque cum Alphonso V. Portugalliæ rege Columbus eã rem communicat, eumque suppliciter rogat, vt sibi naues aliquot armis & comœatu instructas tradi iubeat: se verò fidem ac iusiurandum dare, tam diu in Occidentem nauigaturum, quoad ditissimas auri, gemmarum & aliarum deliciarum quibus precium est, prouincias inueniret. Verũ

rùm sicuti Columbus à Genuensibus suis pro vano habitus erat, ab Anglis ridiculus, ita tum quoque à Lusitanis pro futili & deliro circumlatore derisus est. Erant tum in Lusitania homines, qui Cosmographicam artem proficientes, nullam se eius partem ignorare arbitrantur. Itaque superciliosè Columbum despicientes, regi suadebāt, ne quam peregrini hominis somniis fidem adhibere vellet. Quippe amentem esse: neque in Occidente aurum, aut diuitiarum quidquam existere posse, veluti exploratum affirmabant. Imo neminem subiectam Æquinoctiali lineæ plagam transgredi posse, quin immodicis solis ardoribus torretur, siquidem eo in spatio maiorem æstus esse vim, quâ perpetua inter duos Tropicos solis orbita & cursus est.

C O L V M B V S ubi in Portugallia se ac verba sua ludibrio esse vidit, in Castellam profectus aulam Ferdinandi & Isabellæ regum adit, eisque suas cogitationes, ut ceteris, exponit, simulque eas quam efficacissimis potest rationibus, exemplis & testimoniis confirmat. Sed illis, etsi principia ipsa primò arriderent, incredibilia polliceri videbatur. Tandem consumptis aliquot in aula annis, cum in proposito constanter perseveraret, & tantæ rei spem exemplis & demonstrationibus evidentissimis confirmaret, ad extremum quorundam Hispaniæ procerum ope atque interuentu aditum ad Isabellam reginam obtinuit. Itaque tēpus familiariter cum ea colloquendi nactus, adeo firmissimis rationibus eam labefecit, ut

dictis suis assensum fidemque præbere cogeret: donec tandem persuasa promitteret se ea de re cum Rege acturam, omnique ope atque opera enixuram nequid illi rei ad inceptum illud exsequendum necessariæ deesset. Quamobrem breui, Deo bene iuuante, & magnanimæ eius Reginæ supplicatu, Rex Ferdinandus liburnicam vnâ & duas carauellas Christophoro Columbo instructas & armatas tradit.

Prima
Christ. Co
lumbi in
Indiam na
uigatio.

I P S E, cum Bartholomæo fratre, ineunte Augusto, anno M. C C C C. X C I I. è Calicio portu vela in altum faciēs, Gomeram insulam tenuit, quæ vna è septem Canariis est. Ibi aliquot dies commoratus, vt aquam & cetera inde necessariâ fumeret, cœptum iter, Occidentem solem sequutus, peragere institit.

Colūbi in
toleranda
Hispano-
rū impatiē
tia inui-
ctus ani-
mus.

P O R R O quum emensa dierum aliquot navigatione nondum terra vlla in conspectu esset, milites in Columbum fremere incipiunt: ille mitigatis eorum animis, trigintaquinque dies nauigando extrahit, neque vlla tum quoque terræ nota aut indicium apparebat. Itaque socij apertè Columbo minari & probra pro se quisque ingerere, Genuensem impostorem & planum palam vocitantes. quippe nescire eum quorsum tenderet aut quò appelleret, & se eius ductu in certam perniciem ruerent. Hic Columbus pro virili simul rationes suas firmare, simul eos precari, & orare ne animis per impatientiam deficerent: sibi spem esse, Deo bene iuuante, breui terram nouam in conspectu fore.

HIS tum vocibus sedati, quum aliquot præterea dies nauigassent, neque vlla tellus occurreret, fremitum in nauibus redintegrant, & se reduci iubent: alioqui pertinacius vltra tendentem in mare proiecturos. quippe vltius progredientibus non suffecturos commeatu, maximè aquam, quæ in Hispaniam reuersuris necessaria foret. Ad extremum eò res rediit, vt promitteret reuersuros nisi intra triduum terram vidissent, interea perspicuè ostendens non tantum suffectura ad reditum alimenta, si moderatè vti vellent, sed multo etiam longius. Itaque prosperè iter exsequi pergens, postridie eius diei demitti vela iubet: ac credibile quidè est, quum id diceret Columbus, haud procul terra affuisse, idque ex cæli conspectu deprehendisse, aura, & nubeculis quæ circa orientem solem in horizonte apparent: aut certè instinctu quodam ingentis & inuicti animi.

NOCTE quæ eum diem sequuta est, nauata quidam Lepiensis, è summo mali fastigio alta voce proclamans, Ignem, inquit, ignem prospicio. Tū euestigio excipiens adolescens quidam, Non diu est, inquit, quum mihi dominus meus Columbus id ipsum dixit. Nauta ipse ingenti lætitia & spe auctus, haud dubius se simulac Hispaniam attigisset, tam fausti nunciij à Rege præmia laturum, quòd primus visi ab se ignis è nauis signum dedisset: postquam indonatus abiit, ira & dolore victus profugit in Africam & Christi fidem exiit.

¶ *Columbus noua India reperta, primò ingenti Hispanorum gaudio, mox inuidia & calumniis excipitur. Cubam & Hispaniolam detegit. Indi Hispanos amicissimè excipiunt. Hispani Indos auro & ornamentis, per speciem amicitia, spoliant.*

C A P. V I I,

LAM quanta omnes voluptate perfusi fuerint, postquam nouam eam terram conspexere, nemo dicendo assequi possit. Alij vix præ gaudio mentium compotes, nouam oram intuendo explere oculos non poterant: aliqui perfusi lacrymis Columbum amplectebantur: nonnulli venerabundi manus eius deosculabantur, & qui eum offenderant, ignorantia petebant veniam: denique omnes sese admirandæ ipsius virtuti humiles seruos ac deuotos ferebant. Interea Columbus demitti scapham in mare iubet: egreditur in terram: & deiecta arbore crucem ex ea factam in nomine D. Iesu Christi crucifixi in litore statuit: & Noui illius mundi ius ac possessionem Regum Catholicorum nomine vsurpat. Hoc modo Columbus propria virtute atque ingenio, secundum Dei gratiam, primus Indiam nouam aperuit.

NE QV B minus tamen ex tam mirabili opere, cuius ipse autor & effector extitit, mille in eum inuidorum calumniae exortæ sunt, vti mox dicam. Primùm enim Regij fisci procuratores, postquam in Hispaniam reue-

Columbo
inuidia ex
gloria ori-
tur.

reuenerat litem ei intenderunt, iã à fratribus Pinzonibus Martino & Francisco duarum caruellarum magistris, apud Regem accusato, quòd, nisi ipsi à fœdo incepto deterruissent, regredi in Hispaniam ex itinere, non visa India, parasset.

CETERVM, possessione Indiæ, vt diximus, vsurpata, quum ibi diutius morari Columbus operæprecium non duceret, quòd ea insula in quam appulerat, exigua esset: regressus in naues vltèrius prouehitur & multas alias insulas detegit. Quum in Cubæ litora exscensionem fecisset, eam Fernandinam in memoriam gratiãque Ferdinãdi regis nuncupat. Ibi haud satis libenter ab insularibus conspectus est: quumque interea fortè mare turbari cœpisset, & ipse quòd in statione non satis tuta & fida nauibus esset, metueret ne tempestas nauigia, ad scopulos allisa frangeret, subito soluendi signum dedit.

Fernandina insula, vulgò Cuba.

INDE prouectus in Haytin insulam appellit, quam Hispaniolam nuncupat: sed ibi iactis in portu ancoris, quem Regium nominavit, Prætoria nauis scopulo iccta frangitur: quotquot tamen ea vehebantur homines cum maxima commeatum parte, duarum caruellarum ope naufragio erepti sunt. Indi complures per omnem litoris oram sparsi naues mirabundi spectabant, sed simulac egredientes in terram Christianos viderunt, correpti formidine, celeri fuga dilapsi sunt. Hispani cursu vnã ex iis fœminam assequuti ad Columbum perducunt: ille mulierem cibo potuq;

Hispaniola insula, vulgò Hayti.

expletam, eleganti & mundo indusio vestiri iubet: mox signis edoctam iussamque ire ad suos, eosque hortari vt fidenter & sine vlllo metu ad naues venirent, dimittit. Illa abit: Barbari scemine circumfusi, eam inusitato cultu vestitam non sine ingenti stupore aspectabant. Illa Columbi comitatem & munificentiam in se inter populares prædicat: ceteri huius verbis adducti, præterea nouæ gentis barbatae & vestitæ videndæ cupidine, certatim lintribus suis carauellas circumdant.

Cæli non
animum,
mutant,
qui trans
mare cur-
sunt.

I B I gaudium ingens pertentare Hispanorum animos cœpit, quum neminem in tanta Indorum multitudine viderent, cui non aurum & argentum in brachiis, collo & auribus fulgeret: mox etiam ea petere ab Indis vltro incipiunt: & illi, qui eas res parui facerent, cuilibet liberaliter & hilariter dabant. Columbus quum tantum Indorum in nauibus videret quantum vix illæ capere poterant, in terram cum multis Hispanis euadit. Ibi quum ab eius loci Cacico (ita regulos patrio idiomate appellant) cui nomen Guacanarillus, summa comitate exceptus esset, muneribus inuicem datis, acceptisque ambo fidem futuræ amicitiaë sanxere. Eum Columbus indusiis, pileolis, cultellis, speculis, crepitaculis & tintinnabulis, donauit: Cacicus contra satis magno auri pondere eum remunerans, è suis aliquot misit cum lintribus patriis (illi Canoas vocant) qui ad efferendas in terram res & onera fractæ nauis Hispanis operam

Diomedis
& Glauci
permuta-
tio.

operam darent. Quam quidem illi adeo amico animo & propenso studio præstiterunt, ut si suæ illæ res essent.

*¶ Indi de funesto Hispanorum in suas terras aduentu
demonum oraculis moniti. Prima co-
lonia Hispanorum. Columbus
in Hispaniam reuersus
premiis au-
getur*

CAP. VIII.

MIRABILEM insulares illi Indi cuiusdam¹ oraculi memoriam tenebant, inde à patribus traditam, quo vera & futura prædicebantur: Non multis videlicet ab illinc annis venturam in eas oras barbatam gentem, quæ simulacra deorum terræ allideret, & filiorum ipsorum sanguinem effunderet. Hoc si certè tum illis venisset in mentè, non tam festo cum triûpho & lætitia aduenientes Hispanos excepissent.

CETERVM quum peteret Columbus vnde metallum illud fuluum nanciscerentur, illi nutibus, & signis demonstrabant, è quibusdam fluminibus mediterraneis peti, qui ex altissimis montibus decurrerent. Affluebat interea quotidie ex omnibus locis noua eius gentis & copiosa multitudo, ut inusitatas nostrorum hominum barbâ gestantium formas cultumque viserent: fructus, pisces, aurû, panem & alia alimenta, vndique afferentes: ac

Indi, quã-
quã simiis,
femen ta-
men ali-
quod pie-
satis sibi
in esse o-
stendunt.

simiarum more vestigia ritusque Christiano-
rum imitantes, quoties hi genua flexerant,
flectebant & illi: Christiani reuerenter ocu-
los in cælum sustulerant: Indi pariter & ipsi
tollebant. denique quidquid ab Hispanis ad
recitandum Aue Maria manè & vesperi con-
uenientibus fieri soleret, itidem & ab istis
fiebat.

Primæ co-
loniæ in
India Oc-
cid. ab Hi-
spanis con-
ditæ rudi-
mentum.

COLUMBUS ipse non mediocri lætitia
affectus propter nouas illas repertas terras,
auri adeo & argenti feraces, quum Hispaniam
reperere & alterius inuenti mundi nuncium
ipse Regi ferre cuperet: cum bona Cacici
gratia domum coctili laterculo exstruit. Eo
loco duodequadraginta Hispanos relinquit,
qui ad reditum suum res insulæ sedulò & ac-
curatè explorarent: præmonitos vt in omni-
bus prudenter & modestè sese gererent. Hæc
prima domus ab Hispanis in India exstructa
est: Columbus cum reliquis soluit, inde se-
cum sex Indos, omne aurum quod à Cacicco
acceperat, Psittacos aliquot, Maizij paniculas
(quæ vna Indicarum frugum est) & alia Indiæ
peculiaris & noua referens. Prospero cursu
& incolumibus omnibus in Hispaniam per-
uenit, præterquam duobus Indis qui in itine-
re extincti sunt. Appulsum Rex & Regina
quàm honorificentissimè exceperunt, confi-
dere eum coram se iubentes: & in aula qui-
dem Indos ab eo aduectos, quòd prorsus nu-
di essent, mirabundi omnes intuebantur: nec
minus ipsi quoque Indi obstupescabant, quum
Regem: & aulicos vestitos cernerent. Rex

verò

verò Columbum insignibus honorum titulis auctum sūmum Oceani Præfectum designat : (Almirantem vulgò appellant) & ei omnium regionum ex India redituū decimam attribuit. Bartholomæum quoque ipsius fratrem Hispaniolæ insulæ præficit.

I QVOD de Oraculo illo scribit, ita se habet:

Cacici & Bobitij (id est Reguli & sacerdotes) penes quos antiqua rerum quondam gestarum vel dictarū monumenta à patribus sine literis tradita manent, Christophoro Columbo & Hispanis nar-
rabant, Garionexij Cacici patri & alteri cuidam Regulo cupidinem quondā ortam sciscitandi è Zembus (id est numinibus suis) quid post sua tempora euenturum fata portenderent. Id porro, ut extorquerent ab Idolis, quinque dies continuos ab omni cibo & potu abstinuisse, tempusque illud perpetuo in luctu & lacrymis egisse. Ergo his ritè peractis, tādē respōdisse Zemes, Quamquam fata in occulto teneri à Diis & futura celeri homines satius esset, moueri tamen se ipsorū religione ut ventura panderent. Itaque scirent venturam non multos post annos ad eam insulam peregrinam gentem: viros vestibus amictos, promissa barba, & gladiis micantibus accinctos, quibus medium hominem uno ictu secarent, qui vetera Deūm simulacra solo alliderent, priscos sacrorum ritus & ceremonias abolerent, liberos eorum vel maētarent, vel libertate sublata in omne scelerum genus corrumperent. Tam horribilis oraculi carmen memoria ut proderent, flebilem quandam cantionem (quam Areito vo-

cant) velut elegiam composuere : eâ diebus attris & festis quibusdam tristibus lugubri & querula voce canebant. Ceterum ita postmodum euenere omnia uti prädixerant Zemes, & canebant Sacerdotes : sicuti sequentia docebunt.

¶ Secunda Christophori Columbi in Indiam navigatio. Hispaniola sanguine Hispanorum imbuta. Isabella colonia à Columbo conditur. Indorum aduersus Hispanos tumultus.

C A P V T I X.

COLUMBUS omnem Regi itineris & rerum ab se gestarum successum exposuerat : & præterea gradu ex ea insula facto , amplissimas & ditissimas alias oras aperturum se promiserat. Itaque Rex trium Liburnicarum & quatuordecim carauellarum classem instrui iubet , & in eam ultra mille ac quingentos homines imponi , maximam partem mechanicarum artium opifices , & quidem earum quæ illi terræ maximè necessariæ essent. Columbus præterea equis , bubus , ouibus , suibus , capris , fœminis maribusque ad propagandam eius generis stirpem : deinde hordeo , frumento , leguminibus , & omnis generis plantis ac frugibus , in naueis prouisis & collatis : secum etiam sacerdotes & monachos abduxit , qui gentes illas Christiana religione imbuerent. Postremò rebus omnibus necessariis munitus instructusque , anno M. C C C C. X C I I I , die secunda Septembr. è portu

portu Calicio soluit.

COLUMBUS, iam Admirans regius, in Indiam renauigans, multo alacrius quàm prius secabat fluctus, quatuor Indos reuehens quos Rex baptisari curauerat: & Canarias insulas præteruectus, paulo magis læuorsum quàm priore nauigatione cursu in Africum inflexo, Desideratæ insulæ conspectum habuit. Ea prima (vti antè dictum est) illi à Canariis occurrit tellus: sed neque in vllam eius oram egressus, neque vllò eius portu tacto, magna cum alacritate & Hispaniolæ desiderio cœptum iter persequutus est. Eam vbi classe tenuit, longè alio statu reperit quàm reliquerat. quippe omnes Hispanos ab eo depositos Indi ad vnum mactauerant. Admirans euestigio legatis ad Cacicum Guacanarillum missis, sciscitari iubet, quænam causa mortis suis hominibus fuisset. Ille nutibus atque aliis significationibus, quibus mentem suam vtcunque exprimere poterat, respondens, multum & grauitè conquestus est: Hispanos post eius discessum, suorum coniuges stuprare, eosque ipsos fustibus atque indignis aliis modis accipere cœpisse, neque illos tamen à suis vllò dicto factòve esse violatos: sed venisse quendam nouum Regulum, quales multos potentes haberet ea insula, qui barbato homines sedes in suis finibus capientes atque ædificia molientes nactus, veritúsque ne insulam totam aliquando subigerent, omnes ad vnum trucidasset. Se quidem, quum casam Hispanorum coflagrantem vidisset, ad opem

Hispani
maturè In
diam stu-
pris & la-
trociniis,
mox etiã
suo sangui-
ne, nobili-
tant.

ferendam pro officio accurrisse. Sed meæ vi-
res (inquit) parum valuerunt: & graui vulne-
re ictus sum, vt videtis. Simul hæc dicens, crus
fascia bombycina inuolutum ostendit. Sed
hæc simulata omnia & falsa erant, quemad-
modum postea Columbus cognouit, Hispanis
eò missis, qui fasciis solutis & inspecto
Cacici crure, nullum vulneris aut cicatricis
vestigium vidisse se retulerunt. Atque inde
illis haud dubia suspicio, Guacanarilli confi-
lio atque opera Hispanos intercentos & ca-
sam incensam fuisse, quòd illi, aurum vi extor-
quendo, scæminas constuprando, & alia scæda
faciendo, nullis verborum ac rerum contume-
liis in Indos parcerent. Plerique Christo-
phoro Columbo suadebant vt hanc iniuriam
vltisceretur: sed ille veritus ne maius detri-
mentum acciperet, vt qui vires atque opes
indigenarum nondum penitus nosset, cohi-
bere se maluit & vltionem meliori occasione
seruare.

INTEREA è nauibus secundò in eam ter-
ram egressus, cum suis principium colonie de-
dit, quam in memoriam Isabellæ reginæ Isa-
bellam vocauit: mox ad Cibauí aurarias (is lo-
cus est insulæ vnde aurum effodiebatur) arce
exstructa, munimento valido & ad impetus
Indorum arcendos idoneo, Bartholomæum
fratrem insulæ Præfectum relinquit. Ipse tri-
bus carauellis ad nouas terras vestigandas pro-
fectus, Cubæ latus Meridionale, & Iamaicam
& alias insulas aperuit. In aliqua earum litora
excensu factò, à nonnullis populis æquis ocu-

Isabella,
colonia.

lis visus est: mox inde Hispaniolam repetens, comodū nactus portū S. Nicolai nomine insignē fecit. In eo portu iactis ancoris Almirans constitit, tum vt suis tempestiua quiete refectis, tum vt carauellis instauratis, quæ iam omnibus compagibus multam aquam acciperent, mox inde ad delendos Caribas, & exurendos eorum lintres moueret.

SE D tum fortè graui morbo correptus, eam expeditionem omittere in præsentia cogitur, & in Isabellam valetudinis causa portari: vbi multos Hispanos vita functos, alios morbis implicitos reperit. alij quibus valetudo integra supererat, Bartholomæi fratris eius imperiis parum obedienter acceptis, non paruum tumultum mouerant. Cacici præterea aliquot propter iniurias, raptus, homicidia, rapinas, ceteraque ab Hispanis multis insulæ partibus perpetrata flagitia facinoræque, sumptis armis rebellionem cœptauerant.

QV I N E T I A M maxima pars Insularium, non tantum inculta rura, nulla frugum suarum semente facta, reliquerat, sed quidquid etiam in agris vsui esse poterat, id omne vastarant ac corruerant, vt nudum & sterile solum Hispanis obiicerent: sperantes peregrinam gentem, vbi nihil victui idoneum reperisset, tandem insula excessuram: imò ipsi quoque adeò quum indignis modis habiti tam miserabilem seruitutem pati non possent, abiecta spe & omnibus vitæ solatiis, vulgò inedia se ipsos necabant. Columbus, sumto à prudentia

Insulares
Indi Hispanis
fame relinquunt.

Hispanorum
tyranis Indis
intoleranda.

consilio, in omnes Hispanos seditionum auctores & scelerum compertos ultimo supplicio animaduertit, & Cacicos ipsos quacumque ope potuit reconciliare sibi studuit. Ex ea seueritate, tantum Hispanorum in Admirantem odium ortum est, ut quum eorum flagitiis & latrociniis indulgere nollet, ne nomē quidem eius æquo animo ferrent. Qua ex re factum est ut multi de eo & fratre eius ad Regem dira & atrocia scriberent: itaque Columbus simulac conualuit, in Hispaniam regressus est.

Inuistata vis turbinum in Hispaniola. Eius mali causam Indi Hispanorum sceleribus & flagitiis tribuunt. Columbus Hispaniam repetit. Hispanorum ab ipsius fratre secessio, & scelera.

C A P. X.

RE R eos dies mirabilis & prodigiosus quidam casus in illis terris interuenit, quem quia consideratione dignus est, non prætermittam. Nonnulli existimabant humani generis hostem, quum sibi eripi è faucibus tot animas, quæ per Baptismum seruandæ essent, ægrè ferret, tantos turbinum furores, procellasque emisisse. Alij discordias seditionesque ex Indicis spoliis & opibus erupturas, eo ostento portendi arbitrabantur. Vulgi fermè opinio hæc erat, signo Crucis, quod in vexillum salutis erectum ibi fuerat, ex illis insulis violenter eiici, & earum gen-

gentium diutina velut possessione detrahi tartareos spiritus, quos per tot ætates bruti illi homines pro patronis suis & numinibus coluerant. Itaque dum præcipiti fuga ruerent, tantas strages & portenta e didisse.

PORRO casus eiusmodi fuit. Ab Ortu tanta ventorum rabies coorta est, qualẽ nunquam antea Insulares se vidisse aut audiuisse meminerant: in primis vehementissimus quidam Typhon, (quem Hispani Furacanus appellant) tanto impetu irruit, vt cælum simul ac terras rapere secum & miscere velle videretur. Omnes improviso malo attoniti præsentem mortem imminere sibi ante oculos, confundi elementa, & finem rerum adesse, vulgò pauidi credebãt. Tum verò ingenti sono cælum strepere, & inter horrèdos tonitruũ fragores crebri micare ignes, aër incendi fulguribus: nox interdiu omnibus noctibus nigrior densiorque, adeo vt per obscurum alius alij occurstantes, mutuò intueri non possent. Errabundos homines, defixis præ formidine animis & lymphatis similes per vias perque auia discurrere passim ac peruagari cerneret. Tanta vi interea furentium & horrendo cum stridore colluctantium ventorum, vt iis ab radicibus erutæ arbores, & auulsa montibus saxa magno cum fragore in planum prociderent: & ea ruina ingenti villarũ mapaliũque strage facta, multos mortales opprimeret. Solidas verò etiam cum incolis domus furiosi illi turbines sublimè correptas & absorptas dissipauere. Quibus ex malis grauis vndique earum gentium planctus

& incæsti clamores exaudiebantur: paucis horis ingentia detrimenta accepta, vt ne tres quidem naues quæ ad portum securæ in ancoris stabant, eius calamitatis immunes essent. Ancoris enim ipsis, quamquam robustis, fractis, & ancoralibus firmis nouisque truncatis, cum omnibus nauticis profundo mersæ sunt. Indi complures speluncis abditi discrimen effugerunt: inde tamen rei tam nouæ prodigio perculsi adeo & consternati erepserunt, vt vix animam reciprocare aut quidquam proloqui possent, adeò vocem inusitatus pauor incluserat. Sed vt se ex tanto terrore collegerunt insulares isti, longè aliter ea de re inter se disceptantes sentiebant ac Christiani. Quippè eius cladis causam flagitiosis scædisque Hispanorum exemplis assignantes, cælum infestum in eos ruere, & è suis terris illos eiicere velle dicebant. Sed hæcne vera fuerit eius rei causa, an alia quæpiam, sapientiorum potius quàm meo vel illorum iudiciis existimandum delego.

Indi de calamitatum causis verius quàm Hispani iudicant.

QVINTO ab illinc annis duæ aliæ eiusmodi procellæ inciderunt, sed vltima inter paucas memorabilis, totam insulam mirabiliter conterruit. Quippe omnibus fermè satis stragem intulit, maximam partem ædificiorum & torcularia saccarea euertit: armenta quoque propè omnia & greges scædè interemit. Et iam Hispani fame periclitabantur, ni Deus eorum misertus naues ex Hispania opportunè adduxisset, quæ farinam, nauticos panes, & ceteros commeatus abundè subueherent.

CETE-

CETERVM Almirans priore illo turbine fractas Celoces extemplò refici iubet, quum eius rei peritos artifices multos & omnis generis fabros haberet: móxque vt illæ instauratione sunt, ipse quâ strage illa ventorum, quâ Indorum clade stupefactus & confusus, vela in Hispaniam fecit. Quò quum secundo cursu peruenisset, è Calicio portu, per dispositos equos in Regiam profectus, Regi nouas ab se repertas terras exposuit, aurú & alia rara obtulit: & narratis quæ in Hispaniola acciderant, iudicia quoque & processus Hispanorum in quos legibus egerat, exhibuit: simul malignas obtrectatorum in se calumnias & falsò obiecta crimina diluens. Rex Columbi fide satis comperta, quòd tantum auri aduexerat, vt aliquot etiam palæ librales esset, deinde ex commentariis quæ attulerat actorum eius integritate spectata & probata, eum vltro consolatus gratias quoque pro tantis eius in se meritis atque officiis egit: monuit tamé vt in posterum, pœnarum acerbitate remissa, cum Hispanis, qui tam longinquas terras sui obsequij causa peterent, paulo mitius ageret.

Mox duodecim carauellas armari iubet, easque omni genere commeatus instructas Columbo ad nouam expeditionem attribuit. Ipse confestim duo ex ea classe nauigia ad Hispaniolam rectà tendere iubet, & vt fratrem suum adeant edicit. Illa quum prospero cursu eò peruenissent, fortè ad Occidentalem insulæ partem appulerunt, vbi tum agebat Roldanus quidam Ximenes: quem ex vili & ob-

Seditionū
& civiliū
bellorum
in Hispania
tenementa.

42

HIST. NOVI ORBIS

scura persona Iuridicalem prætorem designatum, Columbus extulerat. Sed is tum multis Hispanis in partes tractis, secessionem fecerat: quum arrogantia contumaci Præfecti imperium exuisset, quo licentius omnibus legum frenis solutus atrocina & quælibet flagitia per Insulam exerceret: quod Præfectus pati non sustinisset. Is appuissis eò vbi tum casu erat duobus illis nauigiis, Hispanos qui in iis erant conuenit, sollicitat, & Insularium opes obuias paratâsq; ostentans, docet si secum facere vellent, liberrimè omnia barbarorum inapalia peruagaturos, atque inde, nullo impediēte, egesto auro ac rerum preciosissimis breui ditissimos euasuros. Qua spe labefactatos facilè impellit vt omnem fortunæ ac rerū suarum sortem cum eo miscere vellēt. In primis ergo commeatu quem naues attulerant, auidius ipse ac ceteri se explēt: inde prædabūdo agmine insulam peruagantes, promiscua licentia spoliare, verberare, occidere: denique nullum genus sceleris, libidinis, auaritię, in indigenas prætermittere.

C A C I C V S quidam, Garionexius nomine, quum ditionem suam omni belli clade à Christianis vri & res suas suorūque ante oculos suos ferri agiq; videret, iunctis cum alio Cacico (Marabonesum vocabant) viribus, defendere se ab eorum iniuriis & atrociniis statuit. Itaque sæpe cum Indorum manu, quos in societatem adsciuerat, è montibus in plana degressus, vbi Hispani statiuā habebant, quoscumque ex eis capere poterant ipse ac socij,
barba-

barbara rabie excarnificantes frustillatim dis-
cerpebant.

¶ *Columbus tertio in Indiam nauigat. Cubaguam insulam
Vnionum detegit. Frustra Hispanorum seditiones
componere laborat. Indos per-
duelles domat.*

C A P. X I.

DV M hi tumultus in Hispaniola agi-
tantur, Almirans è portu S. Lu-
cari soluens cum reliqua classe, anno M. cccc. xcviij. vigesima
oçtaua Maij, cursum in Maderam direxit. Ea
vna est ex septem Lusitanorum insulis quas il-
li Azorias apellant. Illac autem nauigare mul-
tò tutius duxit, tum quia belli id tempus erat,
tum maximè propter piratas Gallos, qui iam
fama Indicarum opum exciti, prædandi spe
maria illa infestabant. Inde præmissis recto
cursu ad Hispaniolam sex carauellis, ipse tri-
bus reliquis versus Caput- viride seu Gorga-
des insulas deflectens, propius Æquinoctia-
lem lineam iter suum direxit, & in ea nauiga-
tione multis malis cõflictatus est, tum ob ma-
ris malacias, tum ob immodicos ardores, quos
mense Iunio media æstas intenderat. Vix
tandem quum Indiam attigisset, sinum Pa-
riësem ingressus in Cubaguam appulit, quam
ipse Perlarum insulam nuncupauit. Cuius no-
minis origo hæc fuit. Almirans quum eum
sinum nauibus percurreret, fortè quibus-
dam Indis qui è lintre piscarentur conspectis,

Columbi
tertia in
Indiã ex-
peditio.

Cubagua,
insula
Vnionum

è nautis suis aliquot scapha propius ad eos accedere iubet, & sciscitari quàm ij homines essent, & quas terras incolerent. Nautæ raptim lintrem assequuti & in eum transgressi, Indis sese adiungunt: atque illi nil conspectu tunc primùm à se visorum hominum conterriti, eos etiã, vt pulchros viros, summa cum voluptate aspectabant. Hispani ostreas in piscatorio illo lintre conspiciunt: quas, eduleis esse rati, quum aperuissent, plenas vnionibus reperiunt, vnde maior illis lætitia orta est. Peruenerant ad littus: ibi in terram egressi, mulieres Indicas vniones pulcherrimos collo & brachiis gestantes conspiciunt: & illos quidem ei genti adedò viles, vt in vulgaribus & quotidianis fœminarum ornamentis simpliciter haberent. Siquidem pro catino fictili, & eo quidem fracto, quem nauta Hispanus Indicæ mulieri dedit, ea illum contrà quatuor margaritarum fertis seu lineis munerata est. Ille munere lætus & diues ad naues rediit, omnibus vniones suos ostentans. Qua ex re incredibile voluptate affectus Admirans, clara voce ceteras naues circumuehitur, & socios affatus: Nos, inquit, ad ditissimam mundi oram appulimus.

INDE propius terræ succedens, Cumanæ fluminis ostium inuectus est. Indigenæ quum viderent carauellas, tantæ molis opera & tam affabrè factas, deinde barbatorum hominum inusitam speciem demirantes, inter se vulgò dicebant: Quàm aut vnde sunt isti homines? Supernè, an ex aqua? Mox quibuscunque sciebant

bant aut poterant nutibus ac signis, per legatos ab Almirante contendunt ut in ea litora egressus, cum ipsorum Cacico congregi velit & sui copiam faciat: quippe illum eius videnti ac cognoscendi avidum esse. His auditis Columbus, etsi omnia benevolentiae signa atque indicia prae se ferrent, doli tamen aliquid subesse suspicatus, in terram egredi metuebat. Id postquam deprehenderunt Indi, multi eorum carauellas ingressi, Almirantis potestati semetipsos ultro permiserunt, puram omnino ac sinceram amicitiam demonstrantes: neque nauigia tantum ipsa, velut diuinę potius quam humanę artis opera, intuebantur: sed ad omnia armamenta, ancoras, vela, ancoralia, & singula nauium instrumenta, defixis prae admiratione animis obstupescabant.

ALMIRANS verò ipsos postquam omni comitate excepisset, abeuntes quoque cultellis, speculis, & tintinnabulis, cæterisque eiusmodi minimi precij rebus muneratus, quã accuratissimè potuit sciscitando exsequutus est, vndenam hæc baccarum & margaritarum decora peterent. Illi oram maritimam quæ Cubaguanam spectaret signis indicabant, ibi se conchas vnionum feraces piscari. Itaque Almirans Hispanos aliquot egredi in terram iubet: eos Cacicus domum suam inuitatos vino epulisque more patrio apparatus, quamquam spurcis, hilariter excipit: quumque ab illis vniones expeti intelligeret, dat magna copia, ut qui illis abundaret. nec pluris ea faceret quam apud nos fiunt globuli illi vitrei, quos preca-

torios vocant. Hispani tantis diuitiis expleti, ad naues redeunt: Almirans mirificè eo commercio contentus inde soluit, & Veli-caput circumuectus, mox traiecto mari breui in Hispaniolam appulit, vbi magnos motus & seditionum turbas inuenit.

Colibus frustra seditiones ab Hispanis excitationes componere nititur.

I P S E vt omnia componeret, scriptis ad Roldanum Ximenem secessionis autorem literis, monet hominem vb sub Imperium præfecti volens redeat, neu delinquere pergat & prauis exemplis Indos ipsos auertere. Quippe nõ his factis neque ea via sperandũ esse vt illi ad fidem nostram adduci possent: neque amplissimã illam Alexandri VI. pontificis bullam quæ Regibus Catholicis ditioni suæ adiicere eas terras permiserit, eò spectare vt nouæ illæ gentes indignis modis habeantur: imò potius vt benignitate & honestis exemplis alliciantur ad amplectendam sanctam fidem Christi seruatoris & redemptoris nostri.

Calumniæ Roldani in Columbus fratres.

H A E C Almirantis monita & preces aspernatus Roldanus, sectæ caput ac principem se gerere perseuerauit: mox etiam Bartholomæi Insulæ præfecti actiones apud Regem per literas criminatus est, sæuitiam ei & tyrânicum imperium obiectans, qui videlicet minimis & leuissimis de causis homines in patibulum ageret: imò præfectos omnes illos suos, ambiciosos & superbos esse: neq; se ab illis secessionem fecisset, nisi postquam eos tyrannos, sæuos, & sanguinis humani auidos expertus esset. Postremò Regem quoque ipsum tandem aliquando re ipsa cogniturum, suæ Maiestatis

&

& dignitatis inimicum esse Admirantem, idque unum moliri ut Insularum imperium occupet. Et iam aurifodinis solos eius familiares & clientes præesse: ceteris omnibus obseptum esse & clausum earum aditum. Iudicia ipsa pro libidine & gratia, non iure & æquitate, ab iis exerceri. Ad hæc Admirantem quoque de reperta Vnionum insula Regem quantum in se esset, celasse, ut clandestina præda solus ipse frueretur, & circumuento per pactum aliquod Rege, ditissimam illam insulam sibi vni seponeret.

A L M I R A N S quoque ipse contra litteras ad Regem componens, pessimam sceleratorum istorum & flagitiosorum hominum mentem & vitam exponit. Quippe istis nihil prorsus pessi esse, nisi ut quotidianis latrociniis, fœminarum stupris & omni scelerum genere, libidinem, sæuitiam & avaritiam expleant: perduellionis quoque ac proditionis reos, omni Dei metu ac pudore posito per omnem insulam latronum instar vagari. Postremò duas carauellas quæ ad fratrem suum Bartholomæum ex Hispania missæ essent, cum omni comœtu auertisse, ac pellectis in suam societatem nauium illarum hominibus, rapiendo & infanda omnia perpetrando certare. Ac tam fœdis facinoribus commotos multos Insulæ Regulos cum maximo omnium damno defecisse, eosque etiam nunc pro commissis pœnas metuentes, si sub imperium redirent, pergere in insania & solutos iugo viuere.

D V M hæc vtrinque crimina & accusationes in Hispaniam mittuntur, Admirans fratrem

Colūbus
Indos per-
duelles. &
sub impe-
rium red-
eunt, cle-
menter
exat.

cum octoginta Hispanis, in iis equitibus ali-
quot, mittit aduersus Cacicos perduelles. Illi
sex millia armatorum & amplius in acie habe-
bāt: sed vbi ad manus ventū est, violēto equo-
rum impetu conterriti, & fusi, in densissimas
syluas se abdiderunt. Pugnatum deinde est ali-
quoties cum Garionexio & quatuor aliis Ca-
cicis: sed breui profligatis omnibus eorum
copiis, Cacici montes fuga petunt: mox tamen
capti omnes in Almirantis potestatem vene-
re. Porrò quum promitterent se amicitiam i-
psius colentes sub Hispaniæ regis imperio fu-
turos, tum vt clementiam erga eos suam com-
mendaret, tum ne iniuriarum quas ab Hispani-
is accepissent, autorem ipsum fuisse existima-
rent, benignè illos in fidem & gratiam rece-
pit, & rebus nostris donatos, in ditionem
quemque suam remisit.

¶ *Columbus inimicorum calumnijs honore deicitur. Bamba-
dilla ei succedit. Hic in Hispaniam reuertens, coorta
tempestate, cum multo auro
mergitur.*

C A P. X I I.

VVM toti in eo essent Almirans &
eius frater vt Regulos & rebelles po-
pulos in Regis fidem reducerēt, eo-
dem tempore litteræ tum ipsius Al-
mirantis, tum Roldani in Hispaniam perue-
niunt: quæ res non mediocri dolore Regem

ac Reginam affecit, quum res Hispaniolæ adeo turbatas & miserū insulæ statum intelligerent. Iam in Aula sparsus rumor auri inter nobiles & vulgatæ opes quas ingenti copia flumina ipsa vltro funderent, omnes auaritia incenderant. Nemo erat ex ipsis quin talem Præfecturam obtinere ardentissimè appetere: nemini tamen ad id petendum satis audentiæ erat, propter ingentem opinionem quam de Almirante Rex & Regina habebant. Itaque alia via grassari, & optata ad eum finem cui inhiabant, perducere instituunt. Ergo isti Nobiles per omnem Aulam spargunt Columbum & eius fratrem, iam partis opibus quæ priuatum modum excederent, Insulas vsurpare velle, & nuper repertæ oræ omnis principatum inuadere. Idque non obscuris manare indiciiis, quantum ex multorum & quidem dignorum fide hominum literis colligi posset: tum videlicet ex ipsa auri effodiendi ratione, tum quòd ex eo pauculum in Hispaniam mitterent. Adhæc, quod multò peius esset, quum Hispanos paulatim specioso prætextu aliam alia de causa tollerent, quorsum id spectare, nisi vt iis de medio amotis, soli sine arbitris destinata sua facilius perficerent? Hæc & similia frequentibus susurris ac rumoribus per Aulam adeo increbuerunt, vt ad aures vsque Regis ac Reginae deferrentur: nec deerant interea emuli qui hæc occultis flabellis in Regum animis accenderent, quo grauior criminantium esset autoritas.

Hispani
nobiles
Columbo
inuidetes,
non vera
virtute,
sed astu &
calumniis
in eū grassantur.

R E X ipse, ne quæ ad status sui detrimen-

tum spectarent, lentius accipere videretur, totius rei veritatem cognoscere & Prætorem cōmittere instituit, qui quæreret cur tantum auri allatum nō esset quantum se missurum promississet Almirans. Cuius profectò intermissæ pensionis non alia causa erat, quàm quòd inter domesticas discordias, & sociorum defectiones atque inde exorta bella, aurum effodi non potuerat.

Bōbadilla
sua pote-
state ad-
uersus Co-
lumbum
fœdè at-
que impo-
tenter a-
bitur.

H I s ita constitutis, Rex nouo Insulæ præfecto Francisco Bombadilla designato, quæstionem de intestinis dissidiis decernit, & de causis discordiarum Columbi & Roldani cognoscere iussum, amplaque autoritate & potestate imperij instructum mittit. Is cum hac commissione & mandato Regio è Calicio portu anno M. C C C C. X C I X. quatuor carauellarum classè instructa soluens, in Hispaniolam traiecit. Almirans & Bartholomæus frater, noui Præfecti appulsu audito, ad eum honorificè excipiendum, vt regio missu venientem, reuerenter obuiam egressi sunt. In portum vt peruenerant rati, vt sibi, sic aliis sincerum animum esse, pro amica complexus ac salutationis vice, capti fratres in vincula traduntur. Mox iniectæ vtrique catenæ, & seiuncti alter ab altero, quò grauius dolerent, duabus Carauellis in Hispaniam mittuntur. Miserabilis equidem casus, ac mutationis rerum humanarum exemplum memorabile: eum qui paulo antè in maximo honoris fastigio fuisset apud potentissimum Regem, propter repertas illi propria virtute & excelso ingenio adeo no-

uas & diuites terras : cui, si Græcorum aut Romanorum veterum tempore vixisset, aut alterius cuiuslibet liberalis & munificæ gentis, meritò statua fuisset erecta, ac fortè, vt numini, templum & diuini honores decreti essent, cum (inquam) nunc malignitate atque inuidia hominum afflictum & vinctum adduci: cuique ob tanta in Regem merita vlla fatis digna gratia reddi nequibat, cum tam atroci iniuria affici vt nullo nouo beneficio expiari posset. Simulac celoces in Hispaniam peruenerunt, & nunciatum Regi tam claros viros compedibus vinctos adeò scædo ac miserabili habitu adduci, motus in misericordiam Rex cursore Calicium misso, emitti illos è custodia & leuari vinculis iubet: deinde splendido comitatu cultúq;, vt talibus viris dignū erat, in conspectum suum venire. Vt in Regiam peruenerunt, comiter excepti & auditi sunt, ac quum ibi obtinuisset veritas, pœnæ in noxios decretæ.

Regis His.
pudor in-
gratitudi-
nem Hi-
spanorum
damnat.

P O S T Q V A M gubernator nouus Bombadilla Columbus captiuos in Hispaniam miserat, Roldanus cum aliis secessionis sociis sub imperium rediit. Ibi tum rursus omnes vno consensu miseros insulares in aurifodinis demergere & immodico labore vexare: quibus videlicet nihil pensi erat, nisi vt horrendam illam auri famem quàm maximè explerent & ingurgitarent. Dum ea geruntur, Rex Ferdinandus, cui hæc dudum animo cura infederat, qua maximè ratione res Hispaniolæ Insulæ turbatas, necdum bene sedatas, pace

Auāritia
sēper crū-
delis.

Quandū
alij vocāt.

Bombadilla
provincia de-
cedit.

& iustitia componeret: abrogato Bombadillæ imperio, Nicolaum Olandam Proregis titulo & autoritate, eò mittit. Is è portu S. Lucari soluens triginta nauium, partim liburnicarum, partim velociū, classe, quadragesimo demum die Insulæ applicat. Bombadilla vbi maiorem potestatem & sucefforem adeo potentem superuenisse videt, decedere illico prouincia, & iisdem illis nauibus quas Prorex adduxerat regredi in Hispaniam statuit. Ergo, imposito multo in naues auro, quod amplius centum quinquaginta millium ducatorum pretium æquaret: ac multos præterea rudis auri grumos, in iis vnum inusitatae magnitudinis, & ponderis trium millium ducatorum, quem Reginae seposuerat, secum referens, vela in Hispaniam fecit. Eum sequuti sunt Roldanus Ximenez & alij aliquot militares duces, cum amplius quadringentis Hispanis, qui omnes auro graues & locupletes cum eo soluere. Hic animadvertere operæpretium est, quantum vindicandis hominum sceleribus, Dei iustitia polleat, ac seriò cogitare omnes thesauros ac diuitias nostras, in quibus tantoperè spem ac fiduciam nostram defigimus, somnia prorsus vana atq; umbras inanes esse. Ecce atrox in mari tempestas coorta rapit disicítque classem: viginti-quatuor fractæ naues & fluctibus ita haustæ sunt, vt nemo in terram enauerit: demersus Bombadilla, demersus Roldanus, & maxima pars Hispanorum periire: ipsorum quoque manubias & thesauros, ac sepositum Regi Reginaeque aurum mare absorpsit: postremò iurgia

Iusta Dei
vindicta
in auaros
& crude-
les.

gia, lites, & querelæ eorum. quemcumque exitum habituræ essent, maturè ibi finem inuenire. Insulares Indi, quum naufragium Roldani & aliorum Hispanorum à quibus in eruendo auro durissimè vexati erāt, pro certo accepissent, lætari & hilarescere, vulgò inter se dicentes: Enimvero isti quidem nos deinceps in aurifodinis nō detinebunt, neq; in tantis ærūnis, quantis solebamus, trahere animam cogent.

Alphonsi Ninni in Indiam Occid. navigatio. Quenam primo fuerit Indicarum gentium de Hispanis opinio. Hispani se Christianos & filios Dei esse apud Indos venditant, sed mox longè aliud re ipsa & factis se esse produnt.

CAP. XIII.

AM multis Hispaniæ locis de vniuersum diuitiis, ab Almirante in Cubagua & Cumana repertis, rumor latè manauerat: & ea res multorum animos ea visere cupientium commouerat. Id ubi cognitum Regi, expresso ipse edicto, grauius pœnis constitutis vetuit nequis nauium magister nauclerúsve c. c. milia propius (id est L. leucas) oras à Columbo repertas, absque suo permisso, nauibus accederet: liberam tamē interea potestatem omnibus faciens. quascunque alias terras & Insulas nondum cognitatas pro arbitrio quærendi.

Edictum regium.

ERGO per eos dies Alphonsus Ninnus, naue vnà cum triginta quatuor Hispanis, eo consilio vela in altū dedit. Inter eos Hispanos for-

Alphonsi Ninni nauigatio.

tè nonnulli Almiranti adfuerant, quum Cubaguam reperisset. itaq; vt Indiam attigerunt, neglecto Regis mandato, diuitiarum cupidine Pariense inuecti sinum, Cumanæ, Amaraapanæ & omnem eius tractus oram iam ab Almirante repertam legere instituunt. Ibi etiam Alphonfus cum sociis in terrâ egressus ab ea gente comiter exceptus est: mox inito quoque commercio, quum merces magna vnionû copia permutasset, diues in Hispaniam regreditur: sed in itinere de vnionum partitione lis inter ducem & milites exorta est. Hispaniam verò vt videre, Hispalis portum fugientes, ne constituta à Rege pœna plecterentur, quòd oras à Columbo repertas tentassent, nauem in Galleciã dirigunt. Attamen simulac in litus exiere, nauales socij aliquot eius prouinciæ Præfectum adeunt, Alphonfum insimulant, nec tantùm spreto Regis edicto litora ab Almirante reperta circumuectum referunt, sed peculatus quoque criminibus vrgent, quòd fraudata Regis quinta, ingentem margaritarû vim interuertisset. Præfectus corripit hominem & custodia claudi iubet: ac tandem, vbi in carcere maximam vnionum suorum partem consumsisset, vinctum eum ad Ferdinandum Regem mittit.

Varia Indorum de peregrina gente opiniones.

ANTE QUAM vltra progrediar, age hîc plenè exponere mihi libet, quænam esset eorum gentium de Christianis opinio, vbi primum eos nouis illis terris appulso videre. In primis ergo tenendum est, vbi principiò Hispani in Indiam nauigantes ad eas prouincias,

ac præfertim nouæ continentis oram appulerunt, quâ septentrionali Oceano alluitur, Indos, quum ad eos velut simulacra versi defixis præ admiratione animis starent, vulgò dicere inter se consueuisse: Vnde aut quibus è terris gens ista barbata venit? Mox quum enses, vestis & cultus speciem, inde nauigia ipsa, vela, rudentes, ancoras & cetera nauium armamenta intuerentur, tum planè obstupefacti, postquam inusitatam rerum speciem iterum atque iterum fixis oculis contemplando hausissent, de illis pro se quisque alius aliter iudicium ferebant. Nonnulli dicebant tempestate aliqua eò fuisse ciectos: alij qui bombardarum fragorem audiissent, cientem tonitrua in nubibus, gentem è cælo in terras descēdisse credebant: alij denique obthurato ore incerti & confusi restabant, quum de tam nouo hominū genere nihil affirmare haberent. Quos quidem plerisque locis equis oculis indigenę, velut rem nouam intuebantur: alij contrà haud satis libenter excipiebant, quum ex ipso vultu gentem asperam & ferocem esse coniectantes, amicitiam eorum detrimento sibi potius quàm emolumento futuram iudicarent. Itaque sæpenumerò vt appulsi & in litus egressi erant, eorū locorū accolę sagittis obuios configebant, saxis etiam eos & missilibus violenter summouentes, naues repetere trepida fuga compellebant. At in eas oras quum incidissent Hispani, vbi aduentus & conspectus eorum indigenis gratus esset, summissi & supplices vltro Reguli obuiam illis ad fineis exhibāt,

Barbari
hospita-
les Hispa-
norū auar-
ritiam in-
uitant.

rogabantque per signa vt suas terras libentes
inire vellent: nemo illic erat qui eos hospitali-
ter in mapalia sua inuitatos appositis epulis
summa cum lætitia non exciperet. Hispani ve-
rò cōiectis in vniones oculis quos Indi vulgò
brachiis & collo gestabant, protinus concu-
piscere & occulta cura incendi quomodo iis
potirētur: quūnque præterea Indis nares bac-
cis onustas, eranis, smaragdis, & auro cernerēt,
petere tandem vltro audebant: & illi simpli-
ces ac parum astuti homines, quum & illa vi-
liā haberent, libenter omnibus & magna co-
piā dabant.

D V M hæc amica commercia & congressus
vtrunque agitantur, alij alios, vt poterant, per
signa & nutus variis de rebus percontabātur.
Indi scire volebant, vnde venirent Hispani, &
qua gente orti essent. Illi ad hæc ita responde-
bant Se Christianos esse, filios Dei creatoris
cœli & terræ: in eas oras missos à summo viro
Castellæ Rege & à Papa cælestis seruatoris
vicario, vt res magnas & consolationis plenas
per orbem terrarum vulgarent: ac breui vnde
venissent reuersuros. Indi quum dictis eorum
fidem haberent, & re vera ita esse crederent,
rati se eorum aspectu vltius non fruituros,
ad eorum spectaculum multi quotidie con-
currebant, & qui eos contingere & aliquo
munere donare poterant, felices se existima-
bant. Mox verò Indi, vt disgressis illis venire
alios, & iam ædificia moliri, commorari in
suis finibus, & infanda in se ac suos facinora &
cōtumelias edere, aurum, vniones & gemmas
insa-

Splendida
verba, si
res & fa-
cta respon-
dissent.

Indi de ar-
bore ex fru-
tibus iu-
diciū fa-
ciunt.

infatiabiliter flagitâtes, viderunt: tum demum queri & dicere inter se: Hæc facta verbis non respondere. quippe illos se filios Dei vocasse: sed apparere haud dubiè illis alium, & quidem malum, dominum ac principem esse: quando ab illis ipsius mandatu & priuarentur libertate, & in seruitutem redigerentur, & interficerentur: neque hæc esse opera eorum qui è cælis descendissent. Postremò non veros & bonos Dei filios esse, qui accepto beneficio maleficio redderent. Illis quidem bonis & commodis verbis uti, sed facinora fœda perpetrare.

E R A N T etiam inter eos qui dicerent: **Qualis, malum, Deus iste est, qui tam impuros ex se filios & sceleratos homines progenuit?** Si pater quidem i le filiorum similis est minime bonum eum esse oportet. Hæc & similia vulgò inter se colloquentes iactabant.

Nomen Dei blasphematur inter Gentes, propter Hispanos.

E Q V I D E M si Hispani vbi primùm eas terras attigerunt, perinde vt crudelitate & avaritia grassati sunt, sic iam inde ab initio benignitate & clementia earum gentium animos sibi conciliaffent, atque eodem tenore perseuerassent in iisdem exemplis: haud profectò dubitauerim futurum fuisse vt agreste illud hominum genus non tantùm cum ratione viuere disceret: sed etiam virtutis atque honoris studio, Christiani nominis utilitati animum adiungeret: neque sequenti tempore inde tot Hispanorum clades, nec tantæ Indicarum gentium vastitates accidissent, quantas postea memorabimus: sed vt nunc implacabili

Homines non vi & malo, vt feræ, sed beneficio domandi sunt.

odio alij ab aliis dissident, ita socialem inter se cum mutua reuerentia amicitiam colerent.

Quarta Columbi in Indiam navigatio. Veraguam & Vrabam Indicæ continentis provincias detegit. Hispanos rebelles pralio vincit. In Hispaniam reuersas moritur. Pōsteritas eius.

C A P. X I I I I.

NUNC ad Admirantem Columbum reuertimur. Is tres annos in Regia mansit, Regi ipsi acceptissimus, & in præcipuo honore habitus. Tandem triennio exacto, Rex ipsius supplicatu atque arbitrio quatuor Celoces instruit, eumque nouas alias terras vestigatum remittit, & fretum aliquod peruium, quod ad mare Australe pertineret. Id postea à Magellane quodam Portugallo repertum, Magellanicum dictum est. Itaque è Calicio portu soluens nona die Maij M. D. I I I I. cum fratre suo, breui in Hispaniolam appulit. Memorant nonnulli eum à Bombadilla portus aditu prohibitum esse, & ea iniuria non mediocriter offensum Columbum dixisse: Falli Præfectum, si eum à Colonia ab se conditæ ingressu arcendo, gratum Regi obsequium præstare se existimaret.

ALII portum eum intrasse referunt. Utcunque ea se res habeat, cursum in Occidentem dirigens, Guanaxiam insulam vicinam continenti reperit, ingenti prouinciæ quæ ab indigenis Iguera, ab Hispanis Caput-Fondurense,

Columbi
quarta na-
uigatio.

Guanaxia
insula.

rense dicitur. Ibi exscensu facto, benignè à Regulis exceptus est: multæ ei gallinæ patriæ, panes & fructus oblatis: nullū tamen ibi auri specimē aut indicium reperit, quamquam inuentis fodinis ditissimis, quarum nulla indigenis cura aut pretium erat. Admirans eos solitis minimi precij mercibus remuneratus, flexis retrò in Ortum proris, oram sequens Veraguam repetit, & applicatis ad insulas Zorobari nauibus, haud procul continenti, ex Insularibus cognoscit, omnem eam Veraguæ prouinciam abundare auro. Inde præteruectus & littora lægens vsque ad sinum Vrabæ peruenit: vbi in terram egressus, aliquot locis Australis Oceani notitiam habuit.

DUM hæc noua litora perlustrat, duas carauellas amisit: duæ supererant, multam & ipsæ aquam accipientes. itaq; inde retrò abeundi signum dat. Regressus primò Cubam insulam, mox Iamaicam tenuit, amissis aliquot Hispanis, quos ærumnæ & labores absumperant, reliquis etiam ferè omnibus ægris. Ibi Franciscus Poresius vnius carauellæ prætor, cum fratre, & maxima militum pars, commota in eum seditione & contractis aliquot Indorum lincibus, in Hispaniolam profugiunt. Insulares quum Christianos inter se discordes, & de toto exercitu quod roboris esset à Poresio abductū scirent, ceteros qui cū Almirâte mansissent propè omnes ægros & imbecilles esse: non solum cōmeatus iis suppeditare nolle, sed de ipsis quoque interimendis consilia inter se inibant.

Hispani in
Columbū
rebellant.

ALMIRANS ob hæc ingēti animi ægritu-

dine anxius, quum hinc Indos nec gratia, nec prece, nec precio vlllo adduci posse videret vt cibaria exercitui præberet, nec armis ab se cogi propter infirmitatē suorū: alia via idem aggredi statuit. Atque id cælesti quodā instinctu ei venisse in mentem, libēs equidem crediderim, prouidēte videlicet Deo ne tantus vir fame interiret. Id porro ita factum est. Fortè in propinquo tugurium barbarorum erat: inde Columbus Indos foras euocās, monet ac prænunciat, ipsos, ni vitæ subsidia sibi ac suis suppeditarent, peste à Deo cælitus missa breui omnes perituros: Cuius rei id habituros signi, quòd duos intra dies Lunā sanguine scdatam visuri essent. Id quum eadem die & hora qua Almirans prædixerat cōspicarentur Indi, (Lunæ autem defectus is erat) subitò victi formidine, quæcumque ei ad victum necessaria fuerunt, quoad in ea Insula mansit, benignè præbuere, insuper veniam culpæ orantes, neu ipsis irasci pergeret. Ipse ægros socios paupere illo & misero victu, vt potuit, recreauit.

INTE R hæc Franciscus Poresius, quum tam exiguis lintribus impetum maris eluctari & traicere frustra tentasset, in Insulam regressus est, rapturus alteram ex carauellis Almirantis, si facultas daretur, vt si qua noua ope posset in Hispaniolam trāsferret: sed vt portum attigit, vtramque depressam & mersam aqua reperit. Almirans audito eius aduentu, suos cum fratre in aciem educit: ventum est ad manus: cadunt nonnulli, multi vtrunque faucij: Franciscus Poresius cum fratre capitur.

Colūbus
astuto cō-
filio com-
meatus à
Barbaris
impetrat.

Colūbus
Hispanos
seditiosos
vincit.

tur. Hæc prima pugna inter Hispanos in India commissa est.

E A victoria auctus Almirans, quum nullæ ipsi naues superessent quibus inde solueret, postquam in ea Insula menses aliquot moratus, nulla ope, nisi contracta aliqua ex Hispaniola naue, abire se posse vidit: Didacum Mendez, œconomum suum & decem cum eo Indos lintre vno piscatorio mittit è monoxylis illis quibus indigenæ uti solent. Ipse Insulares illos spe ingentium præmiorum onerat, si Didacum incolumem eò perduceret: illi abeunt, & quò securitati consulerent periti locorum homines, circa scopulorum crepidines nauigium agendo notis sibi vadis traiciunt. Quippe pusilli illi lintres, nisi summa tranquillitate, alto prouehi nequeunt, & vel minimum verberati fluctibus facillimè subuertuntur. Ergo ægrè emenso mari Indi, ex Hispaniola extemplo Iamaicam repetunt, & peruectum à se atque expositum Didacum Almiranti renunciant: ipsum pedestri itinere Dominicam petere. Almirans eo admodum lætus, multas illis gratias agit, & cultellis, crotalis & crepitaculis donatos dimittit. Illi, perinde hilares ut si ingens aliquod munus accepissent, domum abeunt.

D I D A C U S Mendez, ubi in Dominicam peruenit, “Commédatario maiori litteras ab Almirante reddidit. Ille carauellam vnam ad eum reuehendum instrui iubet. Mendez pecunia Almirantis alteram comparat: mox ambas onustas comiteatu in Iamaicam traducit.

“ Nicolao
Quando
sc. Hispani-
oliæ turæ
Præfecto,

Vbi ea appulerant, Almirans conscensa nauibrevi in Dominicam trāsuectus est. Mox paucorum inde dierum quiete sumpta, quæ primæ naues soluerunt, iis cum fratre in Hispaniam traiecit, & Regi successum itineris sui & quæ nouæ ab se reperiæ essent terræ, non sine admiratione totius aulæ regiæ, exposuit.

Christ. Co
lumbi obi
tus, & po-
steritas.

SE D paucis post hæc diebus, Columbus, fesso agróque tot itinerum laboribus corpore, in morbum incidit, neque multo post, grauescente in dies eius valetudine, extinguitur. Quum ita honoratæ vitæ cursum clausisset, octaua die Maij, anno M. D. VI, corpus eius, ut testamento cauerat, Hispalim delatum, in cœnobio Fratrum Certosinorum humatum est. Filium reliquit Didacum Columbum, qui nobilissimã scæminam, Mariam, filiam Ferdinandi de Toletó, magni Commendatarij Legionensis, habere in matrimonio singulari virtute meruit. Ortus est Almirans Columbus Cucureo Genuensis ciuitatis municipio: maiores eius oriundi Placentia erant Liguriæ vrbe, nobili stirpe Pilistrellorum: ipse prima iuuenta nauiculariam artem exercuit. Iusta statura homo, firma & habili membrorum compage, iudicio sano, ingenio excelso præditus, læto & ingenuo vultu fuit. Acres illi & vigentes oculi, subflaua cæsaries, os paulo patentius: in primis iustitiæ studiosus erat: iracundiæ tamen pronus, si quando commoueretur.

Monachi & sacerdotes in Indiam Occid. transgressi cœnobia
 exstruunt. A Barbaris trucidantur. Didacus Ocampus
 trib. mil. Barbaros dolo circumuentos, sup-
 plicij's coerces. Taletum colonia.

CAP. XV.

ERDINANDVS rex (sicut antè
 retuli) quo tempore ab Admirante
 Infula Margaritarum reperta est,
 edicto prohibuerat nequis propius
 terras à Columbo repertas c. c. millia pass.
 (id est leucas L.) naueis admoueret : sed quum
 in edictis atque imperiis suis parum momenti
 esse intelligeret, & quotidie multos concurre-
 re : Quæstores & procuratores suos eò mittit,
 qui vectigalia regia colligerēt. Hinc piscatio-
 nis vnionum initium ductum est.

E o tempore Monachi aliquot vt Indos
 Christiana fide imbuerēt, in Indiæ continentē
 transgressi, quò etiam multi Hispani permu-
 tandarū cum Indis mercium causa cōmeauerāt,
 cœnobia ibidem exstruxerunt. Sed Indi, iam
 tum Hispanorum commercia & dura imperia
 pertēsī, à quibus nimirū violenter correpti fu-
 stibus & plagis assiduis ad piscandos vniones
 adigerentur, indignas cōtumelias & vim vi ar-
 cere statuunt. Itaq; manè cuiusdam diei prima
 aurora in Hispanos irruunt. & eorum cruentā
 stragem faciunt: mox cū tripudiis & saltatu nō
 laicos tantum (vt vocant) sed Ecclesiasticos
 ipsos & Fratres mandūt. Ex iis tamen aliquot,
 quum celocis ope quæ ad Cumanæ fluminis

Indi nec
 Hispano-
 rum tyrā-
 nidem fe-
 runt, nec
 pro pasto-
 ribus lu-
 pos.

ripam deligata stabat, perniciem effugissent, Dominicam contendunt, & Bartholomæo in-
sulæ Præfecto Cumanensium rebellionem e-
nunciant. Ille trecentorum militum confe-
ssim manu scripta, Didacum Ocampum du-
cem illis præficit.

Hispanicū
strategie-
ma

H I C cum suis è Dominicæ portu soluens,
breui in Cumanam peruenit, & ad pellicien-
dos in naues Barbaros tali arte vsus est: Suos
omnes, exceptis sociis naualibus, in alium na-
uis conditos sub tabulis delitescere iubet: vt
Indi, quum tam pauci Hispani apparerēt, prō-
fus subirent nauim, & persuasum haberent i-
psos ex Hispania, non ex Dominica, venire. In
di, conspecta naue, ad ripam fluminis obuiam
effusi, Hispanos interrogāt vnde venirent. Il-
li se à Castella venire respondent: simul signis
eos accedere ad nauim inuitant. Indis etsi to-
ta res suspecta esset, & Hispanos ex Hayti (id
est Hispaniola) venire contenderent, nonnul-
li tamen eorum vt se eo errore exsoluerent,
haud dubij ex propinquo facillimè cognosci
posse vtrum ex Hispania an aliunde venirent,
nauim vltro subeunt margaritas ferentes per
simulationem commercij. Ibi Christianorum
ab istis paucitas conspecta errorem fecit. ita-
que quum iam pro certo haberent, venire il-
los ex Hispania, non ex Hayti, neque ad eos
peruenisse famam suæ rebellionis, ac istis se
perinde vsuros vt aliis vsi essent, sibi pollice-
rentur, taciti secum ipsi gaudebant.

D V X Hispanus subeuntes benignè exci-
pit, fit permutatio vnionum inter eos: ille se
eorum

eorum quæ accidissent quidquam rescisse cal-
lidè dissimulat: per signa etiam rogat vt, si cō-
mercium cordi sit, plures vniones & ad mari-
timos vsus cibaria & conmeatus afferant. In-
di in litus regressi, paucos se in nauī reperisse
homines Cacico renuntiant: & omnes facilli-
mè à se interfici posse. Itaque multo plures
quàm antea Indos nauē ingredi iubet: iis ne-
gotium dat vt quàm paucissimos Christianos
in litus exire patiantur, quo facilius destinata
exequerentur. Simul Hispanorum duci renun-
cient, eius loci Regulum multos habere vnio-
nes, quos cum illo permutare cupiat. Cum his
malè orsis & cœptis consiliis ad nauim regres-
si sunt. Hispanus dux quum prædam opimam
in cassibus, neque maturiorem occasionem
vlterius exspectandam esse duceret, signum
dat exeundi è latebris militibus: illi improvi-
so exorti Indos partim incautos capiunt, par-
tim interficiunt: pauci in flumen desilientes
discrimen effugère: quotquot captiuos in po-
testate habuit dux, suspēdi ad nauis antennam
iussit, quò ceteris terrorem incuteret, & his
peractis in Cubaguan reuersus est. Insulano-
rū eo spectaculo fracta ferocia est, & attonitis
animis hæserunt.

Mox verò Didacus in Cumanam reuersus,
milites in terram exponit, & omni sæuitiæ ge-
nere grassatus, miseram illam gentem ac pro-
pe deletam, vltro pacem petere cogit. Quæ
quum ab eo supplicantibus data esset, & fœ-
deris conditiones transactæ, Indi vigintiquin-
que casas è storeis paleisve ad ripam fluminis,

Indi suis
manibus
compedes
sibi fabri-
cari cogū-
tur.

Toletum
colonia.

ipso iubente, suis ipsi manibus exstruunt. Id Toletum urbem vocat, vti iam antè dictū est. Inde quidem rursum frequentari Cubagua, & piscatio margaritarum instaurari cœpit.

INTER hæc appulsi eò octo Fratres Dominicani, duo monasteria, vnū in Cumana alterū in Maracapana exstruunt. Mox inde Christianam fidem per eas gentes promulgatum ibant, Regulorum & primorum filios legere & scribere docentes. Ex eo Indi cum omnibus Hispanis amicè & pacatè viuere: sinere etiam illos passim, quò ferret animus, ire: adeo vt sine vlllo metu per oram illam maritimam trecenta amplius millia passuum, aurum, vniones & alia quærentes, liberrimè vagarentur.

¶ *Doctor quidam è sacerdote tribunus mil. factus, dum Indos piscandis vnionibus conuertere nititur, semetipse & suos euertit. Iac. Castellio in Barbaros seuit. Lampugnanus Mediolan. in piscatione vnionum naufragium fortunarum & vite facit.*

C A P. X V I.

Doctor
quidam &
sacerdos
seruire si-
mul Deo
ac Mâmo-
næ volens
infelicem
inceptorū
exitum ha-
bet.

VM hæ in Cumana vicissitudines agitantur, Bartholomæus quidam de Casis, sacerdos idè & Doctor, cum sæcūditate vnionū & piscatu nobilem Cubaguā esse accepisset, fertilitatis etiam earum terrarū & sæuitiæ Hispanorū in eas gentes fama commotus, in Hispaniam traicit, ad Regiam cōtendit. Hispaniæ regnorum hæres, morte Ferdinandi Regis, tum erat princeps Carolus, qui postea Cæsar designatus Caroli Quinti

Quinti nomen asciuit. Eum adit sacerdos, docet nullum esse sceleris & auaritiæ genus quod Cumanæ indigenæ à militib. Hispanis passi nõ essent. ac propterea illos, quotidianis iniuriis ad rebellandum coactos, rupta fide quoscunque Hispanos in suis terris reperissent, interfecisse. Itaque eius prouinciæ administrationem sibi dari postulat: quippe se, simulac eam attigisset, motus omnes breui compositurum: Indos verò etiã tam æquo & moderato imperio habiturum, vt omniũ laudẽ mereri posset: sed imprimis reditus regio aucturũ, spõdere.

Optat e-
hippia
hos, piger
optat ara-
re cabal-
lus.

DOCTOR Lodoicus Zappata, & alij qui rerum Indicarum curæ præerant, quum eum hominem vanum, ineptũ & tanto incepto minimè parem, nulliũsq. famæ & autoritatis esse iudicarent, adhęc imperitum rerum, morũmq. illius gentis, tali eius proposito obnixè intercedebant. Verũm, nequicquam contradicẽtib. tantis viris, Belgarum quorundam procerum & aliorum fauore subnixus, in primis comitis Nansouij, qui Cæsaris cubiculo præerat, quod petebat obtinuit, quòd Christianæ religionis zelum præ se ferret, audacter denunciãns se, si quisquam alius, Indos tum ad Dei ipsius cultũ, tum ad Regiæ maiestatis obsequium versurũ, & vnionum vim magnam missurũ in Hispaniam. Mox trecentos rusticos legit, qui piscandis vnionibus operam darent, ne Indos fatigari opus esset: adhęc, quo libentius eam expeditionẽ susciperẽt, Regiæ maiestati supplicat vt eos Equestribus armis atque insignibus, in primis Cruce rubra, decoret, qualis equitũ

Calatrauæ ordinis esset. Cæsar hoc Doctoris studio & verbis commotus, ei quidquid peteret annuens, naues instrui, cōmeatus ceteraq; expeditioni necessaria prouideri iubet.

I L L E Hispali soluit, & in Cumanam ap-
pulsus, Didaco Ocampo ibi fortè reperto di-
ploma regium exhibet. Is se verò obsequutu-
rum libenter ait: sed inde decedere sibi non
licere nisi comœatu ab Admirante accepto, à
quo coercendis rebellibus & regendę prouin-
ciæ impositus esset, quoad mitteretur succes-
sor. Ita elusus sacerdos: ac ne ipsi quidem po-
stea satis inter se concordēs procacibus verbis
alter alterum exasperabant. Tandem Doctor
vbi Regio mandato apud Ocampum parum
nomenti esse videt, & se vltro ludibrio esse,
Dominicam petere intendit, & de Ocampi
contumacia, qui regiis imperiis parere nolle-
t, apud Admirantem conqueri. Antequam abi-
ret, quòd Toletò vrbe ab Ocampo exclusus
esset, ligneum ædificium raptim exstruit: atque
ibi depositis impedimentis & omni cōmeatu
quẽ ex Hispania detulerat, Equites illos suos,
quoad rediret, in præsidio relinquit. Inde abit:
neque multo pòst Ocampus quoque cum
maxima militum parte decedit, quòd spoliis
Indorum onusti ac diuites, in præda & vni-
onibus diuidendis in dissensionem venissent.

CUMANAE reguli, quum Ocampum cum
maxima exercitus parte abiisse cognoscerent,
neque vllos superesse simul Christianos præ-
ter eos qui à Doctore præsidio relictì essent:
ceteros palatos & dispersos per eas terras va-
gari

gari vnionibus inhiantes & fœminarum stupris, aiiáque fœda edentes façinora, suntis armis rebellionem cœptant. Itaque omnes pariter Dominica quadam die manè Hispanos adorti, quoscunque in Amaracapana & omni illa ora maritima Occidentē versus reperiunt, trucidant. nullius vitæ parcitur: Fratres ipsi inter sacra maçtati, Doctoris domus obfœssa & capta: omnes propè Equites noui venenatis sagittis confossi miserabiliter periere. Pauci cum monachis aliquot scapha euasere, qui cum Sacramento (vt vocant) in Cubaguam raptim transgressi sunt.

Hispani
quas seue-
re fruges,
easde mox
metunt.

POST QVAM exercendæ in homines irę materia Barbaris defuit, ignē iniiciunt tectis, templa & monasteria diruunt, campanas frangunt, statuas solo allidunt: postremò Crucifixi simulacrum deieçtum truncatúmque in viam abiiciunt ostentui & ludibrio. Gallinas quoque & canes Hispanorum abolent: ac ne Indis quidem ipsis pepercere, quos vel monachi vel alij Hispani in ministerio habuissent: terram ipsam ferientes exsecrantésque quòd tam dirū ac peruersum hominū genus ferre sustineret.

EA res tantum terroris ac trepidationis Hispanis iniecit, qui in Cubagua commorabantur, vt si continentis accolæ Indi vim paratam lINTRIUM habuissēt, haud dubiè traieçtu in Insulam factò, quæ non plus XXI I. millibus pass. continenti auulsa est, omnes Hispanos qui in ea erant ad interneçionē cæsuri fuerint. Sed quum pauca nauigia essent, quanquam ingenti animo moliri cuperēt, inceptū omisere.

REGII procuratores, phaselo confestim in Dominicâ missio, rem vti gesta erat significant. Admirâs eo nuncio accepto quadringentos milites scribit & iis Iacobum Castellionẽ ducem attribuit: in Cumanam soluũt. Doctor audita suorum Equitũ cæde, subitò cucullam induens, in S. Dominici cœnobium se abdidit: quod eum facere, meo iudicio, præstitit quàm piscatum margaritas in Cubaguanam reuerti.

INTEREA Castellio octauo die quàm ex Hispaniola soluerat, Cumanam tenuit, & strenuè cum omnibus militibus in litus egressus, totos quadraginta dies cum Indis pugnavit, & magnam eorum stragem edidit. Illi, quamquam fortiter se defenderent, & Hispanorum aliquos interficerent, tandem tamen, quum neque animo, nec viribus, nec ingenio pares essent, & omnibus præliis victi discederent. pacem vltro supplices petere coacti sunt, & Hispani ducis potestati se permittere Castellio in deditos acerbè sæuiit: septuaginta Cacicos suspēdi iussit, qui rebellionis autores fuerant: vulgus in naues imposuit, misitque onustas Indis in Hispaniolam, vbi pro mancipiis venundarentur. Inde ad tutelam nauium, vti dictum est suprâ, arcem Cumanæ fluminis ripæ imponit: Toletum urbem dirutam instaurat. Mox crescente Hispanorum multitudine, septuaginta domus laterculo coctili in Cubagua ædificat. Id pusilli municipij instar, nouum Calicium appellat.

APPELLVNT post hæc è Dominica quatuor Franciscani, & exstructo monasterio in Insula sistunt, quum metu Indorum traii-

cere in continentē fugerent. Veriti scilicet ne à Barbaris, quod aliis euenisset, aliquando & ipsi manderētur. Ita de integro piscatio vnionum ab Hispanis frequentari cœpta est, & magna vis eruta. Ceterum Cubagua insula x. millia in circuitu patet, decem gradibus & dimidio ab Æquinoxiali linea distans, omni sui parte plana, sterilis, nuda arboribus, aquæ expers. Itaque tanta plerumque humoris penuria est, quum propter contrarios ventos nihil è Cumanâ subuehatur, vt sæpenumero cadus vini pari aquæ cado permutetur. Cuniculis, sale & piscibus abundat.

Franciscani pellicule timentes, loco sibi cauēt.

Quo tempore piscatio vnionum feruebat, Lodoicus Lápugnanius, eius Lápugnani propinquus, qui Galeaciū Mariam Sforciam, ducē Mediolani, interfecit, in eam Insulâ applicuit, Cæsareo diplomate & priuilegio fretus: quo ipsi per omnē illam Cubaguæ oram tãtam vim vnionū, quantã visum esset, piscari absque vlla contradictione liceret. Hic homo ex Hispania quatuor carauellis profectus, omni comineatu ad eiusmodi cœptum necessario instructis, qui ei à mercatoribus quibusdã Hispanis spe haud dubia quæstus cõparatus & collatus fuerat: Rastellū seu euerriculū quoddam ea forma fabricari curarat, vt in quacūque maris partem deiectū esset, quidquid ferè concharum esset facillimè corraderet. Verū Hispani Cubaguæ incolæ, omnes pariter ei obfistere, neque priuilegio velle obsequi: dicentes Cæsarē de alieno plus æquo liberalē esse. Si largiri quid vellet, de suo largus esset: se omnē eã prouinciã

Qui discedere uoluit, in cupiditates dānosas incidit & seipsum transfigunt doloribus multis.

magnis laboribus & periculis subactâ ad eam diem tenuisse. itaque se eorum laborum fructum colligere quàm peregrinum hominem, multo esse equius. Lampugnanus, posteaquam priuilegium sibi concessum nullius momenti esse intelligit, tum ne Hispaniam repeteret, partim pudore irritæ spei, partim ingenti ære alieno impeditus est, breui obruentibus eius animum curis in amentiam incidit. Denique quum ex eo vulgò pro fatuo & infano habitus omnibus ludibrio esset, quinto demum anno in ea Insula miserabiliter obiit.

¶ Indi Hispanorum mores pertæsi, amicitiam eorum respuunt. Contra ius gentium, vt insanabiles & Euangelio minime obsequentes durissime seruituti addicuntur. idque regio edicto, & suadentibus Monachis.

C A P. X V I I.

PRIVS QUAM cetera exsequi pergam, res admonet expromere causas ob quas Indicæ continētis indigenæ mâcipati & in seruitutē addicti sunt.

Principiò vt ab Almirante Columbo post insulas noua continens inuenta est, eò statim Hispani diuitiarum cupidine confluere, & è prouincia in prouinciam transcurrere, donec crebris itionibus & concursationibus inquieti homines apud Indos tædium & odium sui mouerūt. Itaque, quum eos assiduis laboribus fatigarent tractarētque acerbius, aurum, argentum, vniones & smaragdos insatiabiliter flagitan-

Hispani
tædium sui
apud In-
dos mouēt

flagitantes: neque illi tam graueis erumnas tollerare diutius velient aut possent: omnes ubique Hispanos tollere funditus atque extirpare è finibus suis studebant, ipsi semet execrantes quòd non omnes initiò trucidassent.

HISPANI verò tum Ecclesiastici tū laici (vt vocant) quum morum eius gentis vsu & peritia, eos neque amicitiam Christianorum neque Christi fidem accipere velle cognoscerent: quinetiam hæc ab eis derideri dicendo, Eas fortè res Castellanis conuenire, sibi verò minimè: ob hæc transgressi in Hispaniam Dominicani aliquot monachi, ad Regiã contendunt, & Ferdinando regi barbaræ illius ac brutæ gentis morem fœdâque instituta referunt. Denique multis rationibus, quarū exemplum infrâ est, ei persuadent dignius æquiúsque esse istos homines pro mâcipiis vendi quàm liberos viuere. Earum sententia hæc erat:

INDI continentis incolæ idololatriæ & masculæ veneri dediti sunt, vani, mendaces spurci, bruti, iudicij expertes, consilio vacui, rerum nouarum auidi, feroces, inhumani ac sæui: veneno sagittas perungunt, ad eò noxiò vt qui iis vulnerâtur correpti rabie intereant. Nudi incedunt, pudoris omnis exsortes: ne libertatem quidem vllam aut barbam gerunt: ac si qui fortè pili erumpant, vossellis radicitus extirpant. Humana carne, & animalium spurcissimis ranis, pediculis, lumbricis aliisque fœdis infectis, vesci apud illos fuetum est. Summam voluptatem in ebrietate collocant: neque in matrimoniis fidem aut iura vlla sancta ha-

Hispani postquam Indos fortunis spoliarunt, libertate quoque exuere conantur.

“

“

“

“

“

“

“

“

“

» bent: neque ad mutandos mores peruicacem
 » gentem vlla ratione adduxeris. Nulla aduer-
 » sum ægrotos suos misericordia mouentur, &
 » quamuis arctissima cognatione cõiunctos de-
 » ferunt: aut ita vt sunt ægros & semiuiuos, vt
 » procul à conspectu amoueât, in siluas & mon-
 » tes deferunt & exponunt, vbi ferarum ritu mi-
 » ferrima morte extinguantur. Postremò, vt in
 » pauca conferam quod pluribus exponi posset,
 » affirmo nullam deteriore[m] aut immanio[re]m
 » gentem sub cælo viuere.

H I S Rex tam tetris barbaræ gentis mori-
 bus auditis, magnum Consilium suum (vt vo-
 cant) conuocat, & in eo refert illa omnia quæ
 Monachorum relatione ipsum accepisse dixi-
 mus, rogâtque vt quid de tam importuna & a-
 gresti barbarie statuendum sit, liberè senten-
 tiam dicant. Ibi non rei certitudine vltius
 quæsitâ neque accuratiori consideratione ad-
 libita, decretum fit: Placere Indos continen-
 tis incolas in seruitutem addici, nisi equidem
 grauissimis erroribus abdicatis, Christiani esse
 & ab Hispanis humanum viuendi morem edi-
 scere vellent.

Hispano-
 rum in Oc-
 cid. Indos
 iniuriæ, tri-
 sti S. C. &
 Regia au-
 toritate
 compro-
 bantur.

H O C Senatusconsultum ita factum Rex
 autoritate sua confirmat, & ob signato diplo-
 mate sancit: mox Didaco Niqueſe & Alphon-
 so Hoiedæ, qui primi in eas prouincias titulo
 Gubernatorum missi sunt (Niqueſa videlicet
 Veraguæ, Hoieda Carthaginis) tradidit: ad-
 ditis mandatis, vt priusquam bellum illis
 gentibus & arma ostenderent, sacrum Euan-
 gelium ante omnia annunciandum curarent;
 mox etiam admonerēt vt fœdissimis moribus

flagitiisq; relictis, cū honestis viris composi-
tè & pacatè viuere vellent, & Hispanorū ami-
citiā sincerè colere. Quas si cōditiones acci-
perent, & mendata seruarent, Regem Castelle
non tantū suā illis permissurū libertatē: sed
eos quoq; pro amicis & vassallis suis habiturū.
Sin minus, iubere eos capi & trahi in seruitu-
tem: denique in eorum corpora, fortunas &
vitā, ferro, flamma & omni belli clade sæuiri.

E QV IDEM, credo, si seruator & redem-
tor noster Iesus Christus, quū sanctos suos A-
postolos per Orbē ad promulgandum Euan-
gelium dimitteret, talibus eos instruxisset mā-
datis, nunquam tot regna, tot gentes, tot po-
tentissimos principatus humilitati crucis sub-
iecisset, quæ alioquin vltro verbo eius se sum-
mittebant, & diuinam eius legem toto pectore
adorabāt. Itaq; vel hinc existimare licet quā-
tum sit discrimen inter Dei iudicium & sen-
tentias hominum.

¶ *Didacus Niqueſa & Alphorſus Hoieda primi ad Indi-
cam continentem ſubigendam mittuntur. Monachi quod
ſuaſerant diſſuadere coguntur & Indorum ſeruitutem
damnare. Ea tandē Bulla pōtifiſcia & Cefareo edicō abro-
gatur. Reclamant diuites Hiſpani. Monachi irritatos malis
exēplis Barbarorū animos, fruſtra verbis mulcere conātur.*

C A P. X V I I I.

DVo iſti Gubernatores, anno M. D. IX.
è Calicio portu ſoluentes, proſpero
curſu Hiſpaniolā tenuere. Ibi Hoie-
da cōparatis ſua impēſa quatuor nauib⁹ & am-
plius cccc. militib. ſcriptis, è Dominicæ portu
ſoluit: prius tamē negotiū dat Martino Ancifo

baccalaureo (qui regio mandatu summus Iuridicialis Prætor amplissimæ illi prouinciæ impositus erat) vt cū reliquis militibus, equis, tormentis, & omni genere commeatus, quamocissimè posset in subsidium veniret. Cū ad Carthaginem appulisset, in terram egressus, Regium edictum publicè Indis per interpretem enunciat, orans vt pacificè viuere & Christianorum amicitiam colere vellent, & abiectis nefandis suis moribus Christi fidem susciperent. Id si facerent, Regem Castellæ illis clementer vsurum & pro amicis carissimis habiturum spondebat.

Indi Hispanorum amicitiam repudiant

Duti conditionatores Euāg.

INDI paucis verbis respondent: Castellæ regis amicitia sibi nihil esse opus. Itaque reuerterentur Hispani vnde venerant. quippe se quidem in suis finibus bonos & mansuetos aduenas ferre posse: sed cum iis qui nihil nisi malè agere sciant, nec inferendis iniuriis vquam satientur, nullum sibi esse commercium. Hoc tam abscisso responso accepto, Gubernator milites omnes in litus exponit: illi omnem eam oram peruagati, quotquot Indos reperiunt obtruncant.

CETERVM promulgato per omnes eas prouincias Regio illo Edicto, ne cuiquam ignotum esset, omnes ommissa & seposita Euangelij prædicatione, capiendis Indis quos minus obedientes deprehendissent, & mancipiis contrahendis intendere: ac quamquam ea lex solos Caribas, humanis vescens carnibus, constringeret, promiscuè tamen in aliis Indiæ partibus, vbi feralibus illis moribus locus non erat,

erat, Hispani Indis ad metalla effodienda, ser-
uiles operas & vsuum necessaria omnia pro
mancipiis abutebantur. Inde gliscere barbaris
seruitus, & ea vsque eò progressa est, vt nisi
monachi aliquot obstiterent, qui zelo studio-
que charitatis incensi infelicissimæ gentis li-
bertatem procurarunt, breui genus omne
Indorum interiturum fuerit.

MONACHI illi Dominicani erant, qui Monachi
vulnus ab
se illatum
sanare co-
nâtur, sed
serò. quum in noua Hispania commorantes, quàm
acerbis & indignis modis Indi ab Hispanis
assiduè haberentur, palàm ipsi cernerent, &
tantas eorum iniurias tum pro concione tum
priuatim vbique reprehenderent, monentes,
venire aliquando ipsis in mentem debere, tan-
tæ immanitatis, quantam erga Indos exerce-
rent, reddendam Deo esse rationem. Itaque
imponerent modum sæuitiæ, & Indos dein-
ceps mitius tractarent, quo videlicet illi Euan-
gelij iugo libentius se submitterent. Hæc
(inquam) & talia quum monachi Hispanis sub-
iicerent, parum proficiebant, vltro irridenti-
bus illis dicentibusque, quum nihilo segnius
in consueto perseuerarent, Barbaros istos esse
indignos Christianismo canes. Ita verba &
monita odium non fructum pariebant.

QUARE coniuncti isti Patres, quum eorum
scelerum plenam & authenticam inquisitio-
nem egissent, eam Romam ad Pontificẽ mit-
tunt per F. Rodericum Minaiam Dominica-
num, eique negotium dant vt exposito Indice
seruitutis præposito & pudendo abusu, quæ-
que inde damna consequuta essent, Bullam

Indorum
seruitus
abrogatur

à Papa edi procuraret, qua Indi pristinae libertati restituerentur. Apostolicam sedem tum regebat Papa Paulus III. Is causa & iniuriis Indorum auditis, veraque iis de rebus inquisitione comperta, Bullam concessit qua Indos suae libertati reddi iuberet. Eam secum in Hispaniam Rodericus referens, cum aliis monachis Regiae maiestati earum rerum initium, ordinem, finem, ut gestae erant, exponit: docens, Indorum peccata ab ignorantia expressa & pura, non à malitia proficisci: illos quidem creatos esse à Deo homines, non bestias: liberos, non seruos: & ad fidem Christianam adduci debere bonis exemplis, non saevitia aut tyrannide. Itaque cogitaret regia maiestas, provincias illas sub imperio & pedibus suis subiectas esse: ac proinde pium fore providere, ne intolerandis malis atque iniuriis quas paterentur ab Hispanis, brevi ad vastitatem & solitudinem redigerentur. Quippe nullum pudorem esse Hispanis, miseros illos homines sub oneribus gemere & exspirare cogere, terram è fodinis assidue egerere, aliisque servilibus & parum honestis operibus illaborare: adeo ut multi eorum, tedium & miserias fugientes, dilapsi in silvas sibimet ipsi gulam desperati frangerent.

CAESAR, ea relatione audita, doctorem Figueroam in Indiam mittit, eique mandat ut ex monachis & praefectis sedulo verum inquirat. Ille abit, mandata exsequitur, quae cognoverit refert. Caesar extemplo, nullo praeter ea adhibito consilio, Indos liberos esse iubet, gravissimis poenis in eos constitutis qui illis deinceps pro servis vterentur. Lex profecto

sanctissima, & illustrissima, ab optimo Imperatore & clementissimo profecta.

ANNO M.D.XLIII. quum in Hispaniola essem, licentiatuſ Ceratuſ pro præſide in Inſulam venit, Ediſtum illud Cæſareum afferens: idq; mox per omnes indiæ Inſulas & prouincias, magno indigenarum ſolatio gaudióq; & ſummo Hiſpanorú dolore, promulgatum eſt. Nec diſſiciliter in Hiſpaniola, Cuba, Iamaica, San-Ioannis inſula, & in vniuerſum omni illa ora quæ vulgò à nauticis Terra firma dicitur à Nomine-dei uſque ad Parienſem ſinum ediſtum illud obtinuit. Sed in Mexico haud perinde acceptú eſt, ditiffimis quibuſdam viris, quorú omnes propè fortunæ in mancipiis ſitæ erant, ei legi parère abnuentibus. Quippe contrà aſſerebant, Indos à Ferdinando rege publicè ſeruituti addiſtos fuiſſe, idq; poſtea à Cæſare confirmatum, & illis quintæ vectigal pèſum eſſe: proinde ſi vellet Cæſarea maietas Indos libertati reſtituere, eadè opera ſibi nùmos redderet, quos in id merciú genus erogafſent. Hęc & ſimilia omnes vulgò querebantur, exſecrâtes monachos damni illius ſui autores.

E A in re tum Antonij Mendozzæ proregis ſingularis prudentia apparuit: qua niſi opportunè uſus eſſet, reſ haud fatiſ feliciter caſuræ videbantur. quippe ſe quoq; ei legi aduerſari & iſiſ aſſentari ingenti ſolertia ſimulans, de ea abroganda ſcribere & ſupplicare eoſ Cæſari iubet: vero tamen eum officio ſunctum exituſ demonſtrauit. Neque enim Cæſar aut ſententiam mutare, aut eorum voluntati obſequi voluit, ſed debere eoſ dicto ſuo audien-

Médozza ſolerti cõfilio Hiſpanorum auaritiã eludit.

tes esse rescripsit. Itaque Prorex, Mexicanæ ciuitatis primoribus conuocatis, nouum Cæsaris edictum exhibet, sed ubi locupletes dominos duriores, neque seruos manumittere velle animaduertit, ne turba inde aut tumultus oriretur legis rigorem prudentia temperauit, eamque omnes tali forma acceperunt: nimirum vt quicumque seruos haberent, quotannis pro rata portione, viginti ex omni numero manumitterent. Qua ex re factum est vt omnes Indi breui in libertatem vendicarentur. Equidẽ si Blasus Nunez Vela, quum Regiis illis mandatis instructus, Peruanam prouinciam Prorex iniit, ad eum modum sese agitasset, nec quẽ vitę exitum nactus est, habuisset, nec, quot postea exponerentur, inde euenissent mala.

Monachi
Barbaros
allicere ad
fidẽ præ-
dicatione
conantur,
sed fru-
stra, iam
malis Hi-
spanorum
exemplis
exaspera-
tos.

RESTITUTIS in libertatem Indis, monachi supplicat Cæsari, & potestatem illõ comẽandi fieri sibi postulant: vt quando Indicam linguã didicissent, eas gentes benignitate alliciendo, prædicationibus & concionibus conuerterent: sibi enim quidem satis esse animi, vt iuuante gratia Spiritus sancti eos ad fidem adducerent. Id cõcessum illis: quin etiam tum vetuit Cæsar vllas deinceps prouincias vi & armis subigi: sed bonis potius operibus ad Christianismum allici. Cum ea autoritate & mandatis octo monachi in Indiam profecti; ad Floridam appellunt: quatuor ex iis in terram egressi concionari cœpere. Indi iam antè ab Hispanis malè habiti, monachos fustibus excipiunt, & interfectos pro suo more comedunt. Duo alij ad fines Gattimalæ profecti

uinciæ appulsi, ad prædicandum exscenderant: sed idem istos, qui & priores illos, exitus habuit. His experimentis deterriti ceteri, inceptum illud commodiori tempore reseruarunt. Verùm equidem si iam inde ab initio pro turpitudine ac flagitio conciliandis eorum animis adhibita esset benignitas, nõ dubito quin prosperè cessura fuerint omnia, quippe scædas illas & atroces iniurias, veluti exempla ad malè agendum non habuissent.

¶ *Hoieda & Niquesa Gubernatores ferro & flamma in Indos continentis incolas sauiunt. Hoieda vulneratur, & fame è prouincia eiectus, ex vulnere in Hispaniola moritur.*

CAPVT XIX.

DVM circa nouam Carthaginẽ moratur Hoieda cum Indis bellũ gerẽs; ecce Niquesa superuenit liburnicæ vnus, septem carauellarũ, & duorum phaselorum classe instructus, & cùm amplius septingentis militibus prouinciam suam petens. Is socium suum Hoiedam infausto quodam casu ictum & afflictum reperit. Ille paulo antè à Carthagine XII. millia in mediterranea progressus, ingentis prædæ spe & cupidine illectus, genti cuidam infestã arma intulerat, quum Indis credidisset affirmantibus eo loco magnam vim auri reperturum. Sed ex ea expeditione nihil præter vulnera &

detrimentum ingens retulit. Eius enim populi Cacicus, haud dubius aduentare Hispanos, Indorum multitudine excita, paratus in armis hostium aduentum expectabat. Qui ut apparere, tanta in eos vi irruerunt Barbari, ut Hoieda fugam capessere, amissis septuaginta quinque militibus, & ad mare regredi coactus sit.

- H I S auditis qui superuenerant, consilium ineunt, & iunctis viribus in eius gentis finibus impetum facere ac suorum cædem vlcisci statuunt. Itaque sub vesperam maxima militum pars silentio è castris profecti, modico ac suspenso gradu medio itinere confecto, sub auroram Indos securos & somno torpidos opprimunt. Illi excitati vulneribus & ad nec opinatum tumultum pauentes, insuper etiam mapalium incendio perterriti, præcipiti fuga velut cæci euadunt: sed obseptis à milite itineribus incidentes in armatos cæduntur alij, alij incendio perire quàm Hispanorum manibus præoptantes, in igneis semetipsi præcipitant. Erant ei populo centum fermè casæ contextæ arundinibus & foliis palmarum contextæ. Omnes ferro flammæque absumpti sunt, præter paucos, quos dubiæ adhuc lucis obscuro, fuga discrimini eripuit. Sex modò capti sunt & Hoiedæ in seruitutem traditi: victores, quum frigefactis cineribus aurum quærentes perpauillum inuenissent, elusa avaritia nec præda pro spe inuenta, malè alacres Carthaginem regressi sunt.

I N D E soluens Niquefa, & directo in Occidentem

cidentem cursu oram præterlegens, Prouinciam suam quærere institit. Hoieda quoque & ipse præter oram nouæ Carthaginis uetus, ducenta ferè millia à Carthagine sinum Vrabensem ingreditur, & ibi equis, machinis, omnique comœatu in litus exposito, ædificia moliri & crebris excursionibus eas gètes infestare cœpit. Indi satis gnari quid Christiani quærerent, rudis auri massas & monilia per uias spargebant: mox intentis arcibus abdi Hispanos, simul ut sese ad colligendum aurum demiserant, uenenatis sagittis figebant.

Barbari Hispanorum auaritiam eludunt.

DVM eius prouinciæ fineis Hispani populantur, Indi cuiusdam Reguli uxorem fortè inter ceteros captiuos abduxerant. Is Gubernatorem adit, aliquot amicis comitantibus, uxorem se redimere uelle simulans, & dare quidquid ille peteret: sed ut in eius conspectum uenit, magnificè exorsus, non eum tantùm contumeliosis uerbis, sed re ipsa quoque uolat, & sagitta uenenata configit. Milites audito clamore accurrunt & circumfusi Regulum cum coniuge & sociis obruncant. Gubernatoris femur faucium, igni (ut fieri cōsueuit) medicatum est, & ueneno non satis ualido utcunq; sanatum.

Magnanimi uiri exemplum & minime barbaræ uirtutis

HISPANI tantam in hostibus animi magnitudinem demirantes & ab illis dum animosè libertatē suam defenderent, multos iam ex suis interfectos: alios ex intemperie cæli uulgatis morbis quotidie interire, de Gubern-

natore conqueri incipiunt: Se videlicet ab eo in eum locum deductos, vbi propter impeditos saltus & densissimas filuas nequicquam arma & vires experirentur.

PER eos fortè dies ex Hispaniola nauis viris & commeatu onusta eò appellens, recreandis omnibus plurimum profuit: nec propterea tamen fremitus militum & seditiosi clamores leniebantur. Quinctiam quum vehementius quàm antea ardescerent, Gubernator circumiens omnium vicem consolabatur, bono animo eos esse iubens: breui Ancisum baccalaureum ex Hispaniola cum subsidiis & commeatu adfuturum. Sed verba frustra erant, & surdis hæc canebantur, metuentibus videlicet ne tãdem Indos pascerent. Itaque maxima eorum pars phaselis inde fugere clanculum moliebantur.

HIS auditis Gubernator, tum vt seditioni obuiam iret, tum ne irritò incepto ditissimam prouinciam relinquere cogeretur, nauem quæ venerat conscendens, lagatum in sui vicem Franciscum Pizarrum reliquit: pollicitus breui se ex Hispaniola cum commeatu & recentium militum supplemento reuersurum: ac nisi quinquagesimum intra diem rediisset, potestatem fociis faciens, vt quomodocunque visum esset, rebus suis consulerent. Is fuit ² Pizarrus, qui postea cum Didaco Almagro amplissimum ditissimumque regnum Peruanum reperit & subegit. ³ Hoieda multis conflictatus laboribus vix tandem Hispaniolam tenuit, vulnere nuper accepto admodum graui: vnde
paucos

paucos intra dies summo cum dolore moritur.

1 DE venenatis Indorum sagittis: & remedio vulnerum, vide supra hoc libro cap. 3. pag. 14.

2 HIC fuit Pizarrus, qui postea Carolo v. imperium noui eius orbis Peruanis prouincijs ampliauit, Attabaliba Rege capto & interempto: mox Marchionis titulo auctus & consortis impatiens, Didacum Almagrum, quicum fortunarum & periculorū societas ei erat, Ferdinandi Pizarri fratris sui opera, de medio sustulit: ac vicissim ipse ab Almagri filio, Ioannis Rade & aliorum conuicatorum opera, Lima domi suæ interfectus est, Anno M. D. XLI. De eo fusius lib. 3.

3 HOIEDA iste, postquam in Hispaniolam peruenit, seu dolore vulneris retētus, seu deficientibus ad reditum necessarijs: tandem, abiecta & prouincia & vita spe, Franciscanorum ordinem subijisse (velut vltimum desperatorum perfugium) & in eo cultu mortuus, fertur.

¶ Franciscus Pizarrus Hoieda legatus, è continenti Indiæ cum suis fame expellitur. Ab Anciso Prætoris reuerti cogitur. Ancisus, victoria aduersum Indos potitus, coloniam condit. Valboa, tractis in partes Hispaniæ aliquot, ab Anciso secedit.

CAP. XX.

AM duo præterierant menses, nec redibat Hoieda. Itaque Pizarrus, subigente fame, cum LXX. Hispanis (qui ex trecentis reliqui erāt) duobus inde nauigijs soluit. Sed quum circa eius oræ littora erraret, sicunde alimenta expedire pos-

Hispani fame ex Indiæ cōtinēti expelluntur.

set, mox repetendæ Hispaniolæ proposito, ingruente procelloso ventorum turbine, è duobus phaselis alter, cum omnibus qui in eo erant, id est, dimidia sociorum parte, haustus aquis periit. Nonnulli ab inusitatæ magnitudinis pisce eius gubernaculum frangi & excuti viderunt.

Fortis, insula.

I N D E Pizarrus in Insulam Fortem eiectus est, in cuius litus quum aquatum egredi vellet, etsi pacis amicitiaque signa ederet, ab Insulanis prohibitus est. Itaque desperabundus, quum super omnia sæua atque aspera, cælo ac terra infestis, fatigatos etiam sitis exureret, litus aliquod tutum quò exscenderet querebat.

S E D iam mitiore & mutata in melius fortuna, ecce in baccalaureum Ancisum incidunt, qui liburnicam vnã & phaselum viris comeatique onusta Hoiedæ subsidium ducebat. Pizarrus eo occursum mirificè lætus, ei primùm suos casus, deinde vt quò ire vellent permisisset Gubernator, exponit. Ancisus primò non credere, istos ob maleficium profugisse ab Hoieda suspicans: mox vt ea vera esse comperit, ingemuit, & illos ponè subsequi iussit. Pizarrus ad hæc supplex orare vt has infelicis exercitus reliquias afflictas & ægras in Hispaniolam perducere à se sineret. Quod quum Ancisus abnueret, tum infirmi milites idem precari, & L. auri libras offerre: quas haud grauatè accepisset, ni crimini id sibi verti metueret. Ergo gratias agens munus repulit:
ipfos

ipſos vtique cōſolatus, breui redituras illis vires & priſtinam valetudinem, noui ſui cōmeatus ope: quum non aliunde morbos contraxiſſent quàm ex miſeriis & fame. Ita haud procul Carthagine naueis applicans, in Comagræ litus ad aquandum egreditur.

INDI quum nec Niqueſæ nec Hoiedæ eas naues eſſe agnoſcerent, aquari Hiſpanos, ceteraque inde ſumere quæ neceſſaria eſſent, multum mirantibus omnibus, permittunt. Mox inde ſoluens Ancifus in Vrabam venit, vbi quum in eundem locum appuliſſet, in quem antè Hoieda exſcenderat, Naucleri imperitia, nauis prætoria ſcopulo illiſa eſt, & ea mox aquis hauſta, equi cæteraque animalia perire: milites ipſi ægrè, nulla propè re præter vitam incolumi, euaserunt, quam & ipſam ne breui fame amitterent, omnes metuebant.

Hoc nimī
rū neſcie-
bant Indi,
Ex vno no-
ſce am-
nes.

IPSE Ancifus, naue amiſſa & hauſtis comeatibus, quum iam milites herbis & agreſtibus pomis, quæ in maritima ora reperi-
bant, veſcentes cerneret, in mediterranea progredi ſtatuit, ſatius fortiter pugnando occumbere dictitans quàm turpiter fame tabeſcentes mortem expectare. Itaque cum centum Hiſpanis profectus eſt: ſed vix quatuor millia paſſ. progreſſi erant, quum occurrens ſagittatorum agmen Hiſpanos audacter inuadere & ſagittis configere incipit. Itaque illi ſubacti terga vertere, & terram ipſam & gentem, tam lethales ſagittas mittentē exſecrates,

trepida fuga litus repetuut.

Mox quum nulla inde alimenta expediri posse Ancifus videret, cognouiffetque è captiuis ex aduerfo, non procul finu, campeftrem effe planiciem, frugibus, fructibus aliisque vitæ subsidiis abundantem, cum centum Hispanis & duobus phaelis in aduerfam finus partem traiecit. Indi primò aliquandiu nouam gentem & eorum confilij euentum quieti spectabant. Mox verò vt apparuit illos ibi sedibus locum legere & ædificia moliri, ad eos arcendos arma capiunt. Altera parte quoque Bacca-laureus aciem instruit, nilque barbarorū audaciam & sagittas metuens, impressionem facit, nuncupato prius voto, se facram ædem è Cacicci domo facturum. Manus conferunt, fit atrox pugna, vtrisque fortiter dimicantibus: tãdem Indi, quum hostium vim sustinere non possent, in fugam vertuntur. Ea res Hispanis iam fame cæcis robur & audaciam accendit: fusos hostes persequuntur & omnia cædibus complent.

HISPANIA ea victoria potiti, eius gentis pagos inuadunt: vbi panis. fructuum, radicum aliarumque rerum copiam nacti, barbaris cibariis corpora strenuè reficiunt. Post hæc vicini fluminis ripam sequentes, in arundine-
to lodices, stragulas, fictilia & lignea vasa & amplius duo mille & quingenta pondo auri laborati reperiunt, quod Comaccus, eius populi Regulus, ne in manus Christianorum veniret, abdiderat. Neque profectò ab illis reper-

Egregium
votum sc.
quasi Deus
præda &
manubiis
delectetur.

Avaritia
agax.

reperitū esset, nisi vbi lateret Indos tormentis fateri & prodere coëgissent. Baccalaureus multas de victoria Deo gratias agens, locum Antiquam Darienis appellat: mirificè quoque lætis militibus ob tantam auri copiam reperitam, quippe sine eo malè alacres & parum expleta cupidine reuertebantur.

Antiqua
Darienis,
colonia.

INTEREA Baccalaureus missis phaselis Hispanos, quos in aduersa sinus parte reliquerat, arcessit. qui vt venerant, breui in factiones discessere: quum videretur Baccalaureus in diuidendo auro & spoliis partium magis & priuati emolumenti curam agere quàm Iudicem deceret. Itaque Vascus Nunez Valboa, procax homo & seditiosus, cum factionis suæ popularibus secessit in partes, ac se Hoiedæ iurisdictioni non vltra subiici dictitans, licere omnibus Præfectis esse contendebat: nec se Baccalaureo pariturum, qui in iure dicendo priuato magis quæstui quàm communi omnium vtilitati consuleret, nihilque præter literati nomen haberet, re ipsa vulpem astutissimam referens.

Factiones
inter Hir-
spanos eti-
am in me-
dis cala-
mitatibus.

DVM Ancifus & Valboa ita inter se altercando & iurgiis tempus terunt, ex Hispaniola soluit Rodericus Colmenares, duabus carauellis nouum hominum supplementum & commeatus subuehens, Hoiedæ militibus auxilium, quos in summis rerum omnium angustiis versari acceperat. Inde continentis oram tenuit ad prouinciam Carthaginis, & aquæ penuria laborans, ad fluminis ostium applicuit. Simul quinquaginta milites, qui nauticis

aquantibus præsidio essent, in litus exponit. Illi egressi in terram, vt si in tuto & pacato essent, veluti per iuuenilem lasciuiam saltare alacres & vitulari cœperunt. Sed Indi, qui carauellas fluminis ostium subeuntes conspexerant, frequentes cum arcubus & sagittis, subire siluas, atque inde in Hispanos in litore securos ac solutos de improviso impetum facere, tanta ac tam festinata vi, vt ne vni quidem ad euadendum quidquam spatij relinquerent. Eodem vestigio scaphas confringunt, ferociter etiam aliis qui in carauellis erant minantes, procul significant, quantopere illis potiri cuperent.

Indi Hispanis formidabiles.

COLMENARES Indos adeo acres bellatores expertus, sitim aliquandiu pati quàm Barbarorum manibus interire præoptans, sublatis ancoris, inde in Vrabam properè vela dat. Ibi, repertis tantùm quibusdam coloniarum ab Hoieda positæ vestigiis, multum obstupefactus, ac ne omnes à barbaris laniati essent metuens: tandem ad naueis regressus, sub noctem, vt si fortè aliò migrassent, suum ipsis aduentum significaret, tormentum vnum displosi iubet. Quo signo edito Hispani, qui in Antiqua erant, præfectum suum adesse rati, crebris & ipsi extemplo ignibus excitatis in montium & collium speculis, se non procul abesse admonent.

ORTA luce Colmenares, quâ fumum euolutum conspexit, eò flectens ad Antiquam appellit. Tum inter eos ingenti lætitia consalutatio facta, & mutuò alij alios amplexantur,
diuersis

diuerfis vtrinque cupidinibus, illi ciborum desideric, hi auri fame ardentis: & (sicuti dictum est) Indi maximam colonorum partem trucidauerant: ceteri petere ab indigenis cibaria, aut procul quæritando victum expedire non audebant, tantus sagittarum timor incesserat. Itaque tegminibus laceris, seminudi, strictis arborum frondibus, agrestibus pomis, & herbarum radicibus, aliisque similibus, agrè inopiam sustentabant.

1 *Vouerat Ancisus Virginis simulacro, quod sub nomine B. Mariæ Antiquæ Hispali sacram est, non tantum aurea argenteaque dona è manubiis: sed se eadem quoque illi sacram è Cacicidomo, & Coloniam mox eo loco extruendam ipsius nomine insignem facturum. Ergo voti damnatus, impositam ripæ fluminis coloniam (quod Darien vocant) Antiquam Darienis nuncupat. Ea, cum Ancisi auspiciis Hispanis colonis frequentari cœpisset, paulò post pestifero paludum halitu & insalubrium aquarum potu infamis, ab incolis deserta est.*

2 *Hic postea Mare Australe (vulgò Mare del-Sur) primus reperit: moxque eius ora Præfetus designatus, à Petro Aria, socero suo, seditio- nis reus peractus, & capitali supplicio affectus est. Vide infra hoc libro, cap. 24.*

¶ Didacus Niqueſa in Veraguam prouinciam ſuam tendens aberrat à curſu, & naufragium facit. Reuectus ad ſuos Veraguam, vt infauſtam, relinquít.

CAP. XXI.

Niqueſæ
errores.

PRIVSQVAM enarrandis iſtorum Hispanorum diſcordiis finem faciam, Didaci Niqueſæ errores & caſus exponere híc me neceſſe eſt. Iſ quum Carthaginis ora ſoluens in prouinciam ſuam tēderet, carauella vna & duabus biremibus præuectus ceteras naueis ponè ſubſequi iuſſit. Sed dū nauigat, noctu coorta tempeſtas biremes diſiectas à carauella abripuit. Luce orta quum biremes in vnum coiſſent, nec carauella in conſpectu eſſet, & ignota regio, quò aut quà irent, incertum faceret: tandem retrò proras vertere rectores ſtatuunt. Ita terræ applicant naueis, & oram præterlegentes vſque ad os Ciagri fluminis, ceteram ibi claſſem & ſocios reperiunt. Vbi quum nihil certi de claſſis Præfecto cognouiſſent, eum tandem ſe inuenturos rati, omnes inde abeūt. Centum millia emenſi, quum vltèrius progredi non placeret, iaciunt ancoras, & explorandi aditus gratia & quà commodè terra prehendi poſſet, ſcapham ad litus & octo nauticos mittunt. Sed quum fortè cōmotum mare eſſet, & nau-tæ remis pertinacius euerberantes vndas ſuperare contenderent, obruta gurgite ſcapha cum ſeptem nautis demergitur. Octauus flu-
tibus

Etibus sese strenuè euoluens, nando ad terram euasit. Nauium magistri, scapha in omnium oculis amissa, dum omnis pelagi furor caderet, expectant: mox sequenti die, æstu^pposito, phaselis & biremibus, equos, machinas, & commecatam omnem, in litus exposuere.

INDE Lupo "Olando, dum Niquefa rediret, summam imperij deferūt. Is quò omnem fociis spem fugæ tolleret, naueis fluctuantes temerè ad litus ferri atque allidi finit: mox nimis festinati consilij errore animaduerso, è fractarum nauium tabulis carauellam vnā, ad subitos & necessarios vsus fabricari iubet. Inde casas moliri, Maizium seminare, & aliquot eius oræ loca peruagari cœperunt: sed omnes fermè pagos incolarum fuga desertos reperiēbant. Quippe Indi formidine in montes refugerant: & cæ profectò gentes, quum id sibi minus conducere arbitrentur, elici ad certamen nequeunt, neque cum nostris hominibus manum conferere curant: nuda videlicet ac sterili terra satis pro ipsis aduersus aduenas pugnatē, quibus nihil præter famem relinquunt.

"Olanum
alij vocāt.

Indi famē
quàm se
aduersus
Hispanos
pugnare
malunt.

DVM hæc Olandus agit, ecce tres nauæ scapha eò appellunt, qui ab Niquefa præfecto aufugerant. Illi de Niquefa interrogati renunciant, illum, carauella amissa, in Zorobarensem quādam insulam eiectum, & iam tertium mensem per montes siluosos, & solitudines auias sine vllō humani cultus vestigio, errantem, victu infelici, sibiestribus pomis, & vulsis herbarum radicibus vitam trahere. Olandus

Niqueſa
quum in
Veragua
pro the-
ſauro car-
bones re-
periffet,
inde exce-
dit.

extemplo biremem ad eum aduchendum mittit: ea vbi Infulam attigit, nauim conſcendit Niqueſa cum paucis illis qui ſupererant militibus, & ad exercitum ſuum venit. Ibi plurimum de Olando conqueſtus, proditionis eum inſimulans, quòd neglecta præfecti ſui ſalute & omiffa eius veſtigandi cura, naues litori illiſſet, vt ſummum eius prouinciæ imperium inuaderet: mox ſe ex illis ſedibus excedere velle militibus denunciat. Illi haud procul abeſſe maturitatem frugum quas ſeuerant monentes, paululum ſpatij ad metèdum orabant: ſed ipſe frugum iacturam quàm vitæ facere malle reſpondit, neque diutius tam infelici terra confidere velle.

PLACET nonnullis ita loquutum Niqueſam vt Olandi gloriam minueret: verùm opinor eiufcemodi ſcriptores, ſi eam prouinciam perambulaffent, vt à Niqueſa & aliis multis, & à meipſo quoque, peragrata eſt, nunquam fuiſſe ſcripturos eam editam à Præfecto vocem, velle ſe inde excedere, vt alterius gloriæ officeret. Sed ne ſi velim nunc plenam horridæ illius & aſperrimæ prouinciæ deſcriptionem edere, longius ab inſtituto abſtrabar, eam commodiori loco reſeruo. Quippe id mihi propoſitum, breuem hanc meam Hiſtoriam quàm accommodatè fieri poterit, pro exiguo ingenij mei modulo contexere, quòd facilius res maximè memorabiles viſas à me, aut quomodocumque cognitatas, quæ illis in terris accidere, ordine exſequar: tum peregrinationis meæ caſus & errores exponam, quæ mihi

Lib. 2. ca.
10. & ſeq.

mihiquatuordecim annorum spatio per infra scriptas prouincias exacta est. Primùm enim in Insulam Vnionum appulsus, mox Pariensis sinus tum orientalem tum occidentalem partem perlustrauit. Inde Insulis Margarita, S. Ioannis, Hispaniola & Cuba peragratis, in continentem regressus, ad prouinciam Carthaginis applicuit: & oram sinus Vrabēsis præteruectus, in Achlam: vnde Australi mari traiecto Panamam (quæ prouincia ab Hispanis Castella aurea dicitur) & ex Nomine dei Veraguam & nouam Carthaginem, Costamriccam, Caput-Fondurense, Vallem Olanchiam, prouinciam Cuattimalam, & Nicaraguam adij. Pòst de nouo in Panamam transgressus, regnum Peruanum ad extremum obij, aliasque præterea Insulas, vt quouis loco planum faciam.

Summa
Indicis peregrinationis, à Benzone confectæ.

De eius nominis ratione, vnde huius lib. cap. 23.

¶ *Niquesa Veragua relicta, Nominis dei colonie fundamenta ponit. A Darienensibus colonis, ad componendas rixas arcessitur. Mox ob inconsultè iactas voces probrosè expellitur ab Anciso & Valboa, factionum ducibus.*
Mors eius.

CAPVT XII.

ROSTQVAM Niquesæ sententia stetit Veragua excedere, tanta militum & nauarum multitudine, quantam carauella noua & duæ biremes capere poterant, conscendere iussa,

ceteros fortunæ arbitrio permisit, fide tamen illis data, se simulac idoneum coloniæ cōdendæ locū nactus esset, illico ad eos arcessendos missurum. Sed postea rebus illi vndique improsperè cadentibus, id præstare non potuit.

Portus
Bellus.

INDE soluens, portum tenuit, cui Bello, id est Pulchro, nomen est, sic antè ab Almirante Columbo nuncupatum, quòd amœno & opportuno situ pulcherrimæ condendæ vrbi sedem præbeat: sed Indi Niquefam eò appulsum, maxima militum parte amissa, regredi ad naues coëgerunt. Itaque ad promontorium Marmoris prouectus, feliciorem sibi rerum cursum quàm antea promittens, In nomine Dei (inquit suis) egrediamur in terram. Inde nomen postea loco mansit: ipse quò se aduersus Indos infestantes defenderet, propugnaculum è ligno raptim exstruit.

Nominis
Dei colo-
niz origo.

INTEREA dum Niquefa, circa ea loca variis ærumnis molestisque conflictatur, inter Hispanos Darienis colonos discordiæ studiis accensæ in dies magis ac magis crescere, aliis ad Valboam, aliis ad Baccalaureum Ancisum imperium trahentibus. Alphonfi Hoiedæ milites omnia ita agitari miscerique ægrè ferentes, priusquam res ad vltimū discriminis certaminibus veniret, mittere in Veraguam ad arcessendum Niquefam statuunt, qui imperio suscepto, donec à Rege alius præficeretur, simultates Hispanorum & seditiones finiret. Itaque, quamquam ne id quidem nisi ægrè obtineri potuerit, intercedentibus aduersariis neque assentiri volentibus, honestorum tamè aliquot

Niquefa
finiendis
Dariens.
colonorū
simultati-
bus arces-
situr.

aliquot virorum pacisq̄ ac quietis publicæ amantium interuentu effectum, missisq̄ ad Niquefam arcessendum Colmenares.

Is duobus phaelis oram præterlegens, eum tandem debilem, squalidum, seminudum & victus egentē ad Nomen-dei reperit. Niquefa, qui quiduis sibi potius euenturum quàm illud auxilium sperasset, magnam vim lachrymarum profundens Colmenarem amplectitur, & tâti beneficij ingentes gratias agit: mox infelicem hæctenus suam sortem miseratus, mala & ærumnas quâs conflictatus erat, exposuit. Colmenares vicissim sui ad eum itineris causam & quibus moti Antiquenses eum accirent, aperit: deinde spe eum solatur & bono animo esse iubet: quippe ditissimam esse prouinciam in quam vocaretur, ibique eum superioris temporis damna & incommoda futuri prouentu facillimè farturum.

IT A QV E Niquefa cum septuaginta quinque Hispanis, quos ex omni exercitu reliquos habebat, nauim conscendit: & dum nauigant, multa vana de Baccalaureo, de Valboa aliisque multis stolidè iacere cœpit, haud dubiè præ se ferens, simulac prouinciam attigisset, animaduersurum in eos, aliósque abdicaturum dignitatibus, alios auro & pecuniis multaturum. quippe id habere ipsis non licere sine suo vel Hoiedæ permissu, qui à Rege Gubernatorum titulum atque in vtramque prouinciam imperium accepissent. Multa præterea alia inconsultè effudit, quæ plurimum auditu excepta, exitium ipsi attulere. Nam vt in Antiquam

*Temerè
iactæ vo-
ces Nique-
fæ exitium
afferunt.*

appulerāt, subitò egressi in terram aliquot Hispani ad Consilium ciuitatis verba & minaces Niquefæ in eos voces referunt. Inde maxima fermè omniū aduersus eū indignatio coorta. itaque vix naui egressum, certatim minas probraque ingerentes præcipitem Antiqua expellunt, & inhumanissimè cum suis LXXV. Hispanis, soluere cogunt. Ipse multū mœrens abiit, & eam oram præternauigans quum ad aquandum fortè in littus exscendisset, ab indigenis cæsus cū omnibus sociis & comestus est. Hunc Didacus Niquefæ vitæ & susceptæ in Veraguã expeditionis cum exercitu exitum habuit.

Niquefæ
exitus.

I NIQUESA iste, lingua & ira impotens, quam mala exasperauerāt, Dominicam rectè petere, atque ibi apud Regiæ curiæ Iudices Vascum & Ancisum de vi reos agere, in animo habebat. Creditur in itinere mersus fluctibus, causam omnè & sua iusta secū ad pisces tulisse. Prodidere alij, quum Veraguam iterum cogitaret, applicuisse ad quendam eius ora fluum: mox aduerso flumine inuectū & in terram egressum cum omnibus sociis, à Barbaris maclatū esse: atq; ex eo casu inditū flumini nomen, quod nō procul Zorobarensib. insulis Fluum Perditorum, vulgò Rio de los Perdidos, vocāt. Cui opinioni causam præbuit, quòd in huius fluij ripâ hæc verba arbori inscripta reperta sūt: HAC, MISERO ERRORE FESSVS, DIDAC. NIQVESA INFELIX TRANSIIT. In tãta prodentiū varietate, nihil habeo quod affirmem. Sed utcunque ea res sit, iste, cū collega suo Hoieda, infelici exitu insigne documētum prodidit mortalibus, quantum malum sit Auaritia.

Ancisus

¶ Anciscus à Valboa in vincula conyctur. mox solutus in Hispaniam concedit. Valboa Australe pelagus detegit. Petrus Arias Gubernator ex Hispania in Antiquam mittitur. As auarè & crudeliter habitos Indos aduersus Hispanos odio implacabili inflammat.

CAP XXIII.

POST discessum Niquesæ, inter Antiquenses colonos renata subito fœdior priore seditio est. Valboa satis Hispanorum fœda inter se certamina gnarus se viribus Baccalaureo superiorem esse, vespera quadam in eius domum irrumpens, hominem corripit iacet, & pecunias eius fisco addicit, Prætoriam potestatem privato cõsilio sine auctoritate regia vsurpasse infimulans. Neque Baccalaureus Regij diplomatis & mandati exemplum proferre poterat: quippe amissum inter alia quum prætoriam eius naus in sinu Vrabensi frangeretur. Valboa verò postquam aliquãdiu Baccalaureum in custodia habuerat, tandem emisit: moxque discessum apparantem, summissis qui rogarent, oblata summi Prætoris iuridici dignitate, retinere conatus est. Ille verò remisso stomachosè beneficio, in Hispaniam concessit, libellum accusatorium plenum querelarum in Valboam secum ferens: quem quum Indico Senatui obtulisset, atrox in Valboam sententia lata, sed cuius nulla exsequutio post sequuta est, propter mare Australe ab eo repertum.

BACCA LAVREVS abierat: Valboa aurī cupidine in mediterranea progressus, cum aliquot regulis amicitiam contraxit: in iis cum Panchiaco quodam, à quo^r pelagi Australis notitiam habuit, & ab eodem illo deductus est. Eum postea, quum baptisandum curasset, Carolum nuncupavit. Is ipse Cacicus quum Valboæ grandem auri vim dedisset, ortæque fortè inter Hispanos in eo diuidendo rixæ essent, libram & lances pugno ita feriit vt omne aurum humi dispergeret, simulque addidit: Non parum equidem vos miror, Christiani, quòd de re adeo vili tanta inter vos oriantur certamina, perinde vt si ea res esui aut potui esset utilis. Verùm quando vilis metalli tanta cupido vos tenet, in eum locum vos deducere volo, vbi auri sitim abundè expleatis. Secundum hæc dicta, eos ad mare Australe deduxit. Valboa ingentes in ea prouincia opes nactus, Castellam auream ex eo nuncupavit, in qua nunc sita est Panama ciuitas.

INDE varia eius prouinciæ loca perambulans, felici semper successu, sæpenumero per iuris speciem sæuitiam aduersum Indos auri cupidine exercens, magna cum auri & vniounum vi Antiquã Darienis regressus est: ibique decretis supplicationibus, propter repertum ab eo ingentibus cū diuitiis Australe pelagus, festo apparatu & sollenni pompa à colonis obuiam egressis exceptus. Mox naui in Hispaniam missa & scriptis ad Regem literis, rerum à se gestarum successum simul & præsentem statum exposuit: Australe iam mare ab se apertum:

Barbari
Hispano-
rum aua-
ritiam ca-
stigant.

apertum: proinde suppliciter ab ipsius Maie-
 state petere eius prouinciæ præfecturam sibi
 concedi & mille homines mitti quò facilius
 eas gentes subigere & regere possit: ceterum
 polliceri se breui ingentem vim opum reper-
 turum, vt facilè ex ipsis initiis ac documentis
 colligi posset. In cuius rei specimen viginti-
 quinque ingentis magnitudinis vniones ad
 eum mittit, & triginta millia ducatorum, col-
 lecti auri quintam Regi debitam, aliáque præ-
 terea munera: cum iam antea quoq; magnam
 pecuniæ vim misisset, sed nauis qua ea defere-
 batur, cum hominibus omnibus demersa
 perierat.

REX munus, & vectigal quintæ & Valboæ
 literas, læto animo accepit, ex quibus quum
 intellexisset repertum ab eò Australem Ocea-
 num, sententiam aduersus eum latã antiquat,
 eique attributa noui maris præfectura, mille
 Hispanos in supplementum mittit. Ceterum
 Antiquæ Darienis² Petrum Ariam Abulen-
 sem præficit: episcopum verò designat fra-
 trem Gobatum, ordinis Franciscanorum,
 cõcionatorem suum. Inter alia verò quæ Præ-
 fecto in mandatis dedit, disertè edixit vt cle-
 menter ageret cum Indis, pacémque illis ante
 arma offerret. Deniq; ex præscriptis Hoiedæ
 & Niquesæ mandatis ageret: sempérque præ-
 dam ac res quæsitæ cum sacerdotibus & mo-
 nachis participaret, qui ad eas gentes conuer-
 tendas comcebant.

“Io. Cabal-
 dum vo-
 cant alij.

His mādatis atque imperio instructus Pe-
 trus Arias, è portu S. Lucari, anno M. D. XIII.

quatuor nauibus & carauellis vndecim soluit, cum mille & quingentis Hispanis. Ad Antiquam vt appulit, Valboa cum omnibus amicis obuiam egressus, cum summa alacritate excepit, & apud se in hospitio habuit. Mox quæcunque animo incepta destinabat ei penitus aperiens, simul qui prouinciarum status esset exposuit. Lætissimo animo audiuit Gubernator, maximam earum gentium partem Hispanorum amicitiam colere: itaque in Tumanama ædificia moliri cœpit.

INDE Ioannem Costam cum quadringentis Hispanis in Comagram ad quærendum aurum duabus carauellis dimittit. Is non tantam copiam nactus, quantam infatiabilis ipsius auaritia concupisceret, quotquot regulos in potestate habuit, omni genere cruciatus vexare institit: vt cogeret fateri vbinã aurum abdidissent. Quinetiam ne Panchiaci quidem subditis pepercit: & spoliis ac manubiis in eos grassatus socij reguli animum adeo ab Hispanis alienauit, vt tantũ illis infensus esset, & quidem meritò, quantum antè amicus fuerat. Præterea quum magnam eius clientium partem lapidibus obruisset, Indos rei indignitas adeò accendit vt concursu facto & ingenti sublato clamore in Hispanos irruerent, subinde iterantes, Impij isti, scelerati, ac perfidi Christiani pereant, indigni quos terra viuos sustineat, Simul Hispanos complures trucidant. Tribunus ipse cum reliquis militibus & spoliis carauella vna imminentem pestem effugiens, Antiquam repetit, non sine maxima

Guber-

Panchiaci
humanitas
indigna mer-
cede ab
Hispanis
pensatur.

Christia-
num no-
men ob
Hispanos
malè au-
dit.

Gubernatoris culpa, qui tanta scelera inulta atque impunita omitteret.

IPSE postea alios Tribunos militares & duces per diuersa eius oræ littora dimisit: in iis Bartholomæum Vrtadum in Achlam, qui egressus in terram, per simulationem pacis, quocumque Indos assequi potuit, rapuit & pro mancipiis vendidit. Fernandus Valesius in Caribanam cum octoginta militibus profectus est: sed vix in littus exscenderat, quum ecce Indi audaciter impetu in Hispanos facto, quinquaginta interfectis, ceteros regredi a nauim & inde excedere cogunt.

ITA Hispani, propter aduersam famam atque opinionem quam de se ipsi apud omnes commouerant, tanto vbique odio flagrabant, vt ne eorum quidem conspectum indigenæ ferre possent: & vtrinque quidem, dum Hispani Indis libertatem eripere student, Indi eam acriter defendunt, ad extremam propè perniciem atque interneccionem ventum est. Ac, quamquam omnis eius fermè oræ accolæ humanis carnibus vesci consueuerint, ex iis tamen nonnulli Hispanorum cadauera qui prælio occiderant, ceteris mandentibus, à tali cibo abhorrebant: veriti nempe, ne etiam tum eæ carnes corporibus suis aliquid damni adferrent.

QUOS CVNQVE capiebant viuos, militares præsertim duces, reuinctis manibus pedibusque proiiciebant in terram: mox auro

Barbari
Hispanis
captis, cū
fœda ex-
probratio-
ne auari-
tæ, aurum
in os in-
fundunt.

in os iacentis infuso, cum hac exprobratione auaritiæ, EDE, e de aurum Christiane: ad maiorem cruciatum ac probrum cultellis lapideis alius brachium Hispani, alius humerum, alius crus abscindebant, & subiectis prunis torrentes cum cantu & tripudiis mandebant: ossa verò suspendebant in delubris & principum ac Regulorū domibus, trophæum & monumentum victoriæ.

1 *Ausuale pelagus hîc intellige, non quo rectâ in Austrum nauigatur, aut quod polo Antartico subest: sicut nec per Septentrionale intelligi debet mare Glaciale, & quod arctico vertici subiectum est. Sed quum Indica continens duplici utrinque alluatur oceano: qui in Meridiem & Occidentem vergit, Australis, vulgò Darc del-Sur: qui in Orientem & Septentrionem, Septentrionalis appellatur, vulgò Mare di-Tramontana.*

2 *Hic Arias, Segouiensis ciuis, gladiator erat, seu (ut Petrus Martyr Mediolan. vocat) hastilifor. Itaque nihil mirū, si eo lanista, ab eius legatis Indi crudelissimè vexati sint, quando ne genero quidem suo pepercit.*

3 *Indi quum infinitos Hispanos trucidarint, eos tamen esui satis aptos negant. quippe duriore & exsucca carne, nisi trucidati tres aut quatuor dies prius macerentur. Cuius rei epistola à milite quodam ad medicum Hispanum è Lima in Peru missa, anno M. D. LXVIII. testis est.*

Petrus

Petrus Arias & Valboa dissidentes domestico fœdere conciliantur. Mox malè coherēs amicitia dissilit. Valboa criminibus à socero structis circumuentus, securi percutitur. Petro Ariæ imperium abrogatur.

CAP. XXI III.

EX eo quum omnia Petri Ariæ incepta fœdum atque improsperrum exitum haberent, Valboæ risui apertè & ludibrio esse, quæ res in eum Gubernatoris iram ad eò accendit, vt mox in rixas & iurgia erumperet. Episcopus fœda inter eos dissidia ægrè ferens, ad reconciliandos eorum animos omne studium adhibet, tantùmque perficit, vt firmandæ concordia Gubernator filiam, Valboæ matrimonio iungeret. Et connubij fœdere pacto, nemo erat qui pacem inter eos firmam ac stabilem fore non crederet.

Ariæ & Valboæ dissidia parum efficaci fœdere conciliantur.

PERFECTIS nuptiis, Valboa consensu soceri, cum dimidia parte Hispanorum quos ex Hispania adduxerat, ex Antiqua in suam prouinciam concessit: neque ei per quosdam improbos homines, gloriæ ipsius inuidentes, ea diu frui licuit. Illi enim falsis in eum structis criminibus Gubernatoris aures occupant, deferuntque Valboam occultè per amicos tentare animos militum, & partem exercitus Ariæ subductam in suam prouinciam pellicere. Id vbi Ariæ cognitum, literas ad Valboam componit, quarum hæc summa erat: Vt iis vi-

sis, nulla interposita mora ad se veniret: consultandum maximis super negotiis, quæ ad utrosque pertinerent.

VALBOA, qui tum ad maris Australis oram nauigiis moliendis intentus erat ad nouas vestigandas terras, his literis acceptis, cum quinquaginta militibus in Antiquam festinat. eò ubi peruenit Gubernatoris foceri sui iussu correptus in custodiam traditur. Mox recitata accusatio, & crimina eius morte quoque Niquestæ & Baccalaurei Ancisi vinculis onerantur: ad hæc seditiosum, sceleratum & aduersus Indos immitem esse obiicitur, denique reum peragit Gubernator & capitis damnat. Valboa contra obiecta negare, ac deierare de pelletis ad secessionem militibus falsò & immeritò se accusari. Itaque videret etiam atque etiam Gubernator, quid de se statueret: se quidem, si eius rei tentatæ sibi cõsciuss esset, nunquam in eius conspectum fuisse venturum. cetera quoque crimina, vt poterat, diluebat: sed ubi vis plus potest, parum in iure & ratione præsidij est. Postremò audire vltimus hominem negat se velle Gubernator, & peracto iudicio abduci cum quinque aliis Hispanis ac securi percuti iubet.

Socer generum, capite damnatum, securi percutit.

FINXERE nonnulli Valboam magnum quendam & illustrem victoriis ducem fuisse, felicitate etiam armorum quolibet Romanorum imperatorum præstantiorem, propterea quòd omnium quæ cum Indis gessit bellorum semper victor extiterit. Sed immodicæ illæ eius laudes risum magis quàm admirationem merentur.

merentur. quippe Romani quondam cum bellicosissimis & ferocissimis Orientis gentibus bella gesserunt: Hispani verò in Occidente nihil præter bruta animalia & bestias subegere.

Quod quidem eques quidam Hispanus optimè intellexisse videtur. Is quum in Africa ad Argeriam Carolo Quinto Imperatori militaret, essetque vnà cum aliis aliquot e-
 quitibus, in iis Ferdinando Cortesio (is est Ferd. Cortesij faciles de Indis victor.) qui regnum Mexicanum aperuit & subegit, quod ab indigenis dictum Themistitan, ipse nouam Hispaniam nuncupauit) quum inquam vnà esset, ac fortè Maurorum globus hominum multitudine superior in eos irrueret, ipsi verò ad resistendum hosti se impares esse cognoscerent, dant sese in fugam. Ibi Cortesius clamore fugientes sistere, & hortari socios vt in hostem versi eum strenuè exciperent. Tum Hispanus ille eques, Belua isthæc, inquit, putat sibi rem esse cum suis Indis, quorum vigintiquinque millibus fundendis decem equites suffecerint.

ALLATO in Hispaniam de Valboa nuncio, grauitè mortem eius Indicus senatus tulit propter præclara eius in se officia ac merita, & opes Regi ac Regno Castellæ ab eo paratas, reperto, videlicet Australi Oceano, & inde ingenti auri & vnionum copia in Hispaniam missa. Quamobrè tum ob id, tū maximè quòd Antiquenses coloni præter hæc multa ad regē in Petrū Ariā scripssissent, abrogatum ei imperium est: etsi Nominis-dei & Panamæ

coloniis originis suæ initia dedisset, patefacto ex altero loco ad alterum itinere.

I E T S I enim Niqueſa primus Nominis-
dei conditor fuerit, & Panamam Indi incolerent:
tamen utramque coloniam Arias Hispanis re-
plevit, & quinquaginta millium paſſ. ſpatio, à
mari ad mare iter, antè ſiluis, lamis, rupibusque
inuis obſtructum, & leonibus, tigribus, urſis &
ſimiis infeſtum, primus aperuit.

¶ Hispanorum præſectorum in Indiæ continenti clades. Alſin-
geri & Georgij Germanorum cedes. Colonia ab Hispanis
in Caſtella Aurea condita. Spaniolenſes Indi Spani-
cam tyrannidem perteſi, ſibi met ipſi mortem conſciſcunt.

C A P. X X V.

Avaritia,
ut mere-
tur infe-
lix.

M V L T I præterea alij Gubernato-
res & duces eas Indiæ continentis
prouincias adiere, omnes vna quæ-
rendarum opum & diuitiarum cu-
pidine incenſi. ſed eorum nonnulli ab Indis
comēſti ſunt, alij ab ipſis Hispanis trucidati,
quòd ipſorum aduerſus Indos rapinis & latro-
ciniis indulgere nollent. Non pauci quoque
fluctibus hauſti; & aliqui præterea longius à
mari progreſſi auri fame, in mediterranea ad-
eo ſeſe immerferunt, ut in locis auis & va-
ſtis terræ ſolitudinibus deprehendi, quum
eius cæli naturam & tempeſtatum morem ac
præſagia ignorarent, quæ illis in regionibus
cum

cum atrocissimis imbribus hyeme ruere consueuerunt, neque verò progredi vltterius aut regredi possent, cum omni exercitu interierint.

CETERVM Hispani in ea ora continētis infrà scriptas vrbes cōdidere, Nomen-dei, Antiquam, Carthaginem, San-martham, Caput-veli, Valentiolā, ditissimæ prouinciæ oppidum, quam Cæsar anno M.D.XXVIII. Velzaris mercatoribus Germanis oppignerauit. Illi primùm in eam prouinciam Gubernatorē Ambrosium Alfingerū misere, qui auri rependi cupidine crebras in eas gentes excursionē, mulda sæuitiæ exempla edidit. Sed eo tandem ab Indis occiso, suffecere alterum stirpis suæ Præfectum, cui Georgio nomen erat. Hunc Hispani qui ei aderant, noctu per insidias incautum in lectulo adorti vulneribus confoderunt: mox excarnificatum & domo extractum, multis cum probris ac contumeliis per viam raptarunt: postremò eius cadauer in proximum saltum abiecere: donec orta luce humaretur. Verùm haud ita multo post, Cæsaris mandatu, noxij vt nouissima exempla meriti, exquisitissimis pœnis affecti sunt.

IAM quum breuem hanc meam Historiam quam accuratè & commodè fieri poterit contexere pollicitus sim, redeundum eò vnde deflexeram, & si quæ de Hispaniolæ & vicinarum insularum rebus supersunt, exsequenda mihi hoc loco iudico. Almirante Columbo mortuo, Ferdinandus Rex Didacum filium eius,

Hispania in Germanos in India peregrinantes.

Hispano-
rum in
Christ. Co
lumbi fi-
lium in-
gratitudo.

eadem autoritate auctum qua patrem orna-
uerat, Proregis titulo Hispaniolæ præfecit : sed
imperium ei haud diuturnum fuit. Quippe
Hispani, quum sibi imperari à peregrino pa-
ti non possent, multa in eum ad Regem scri-
bunt. Itaque Rex exutum magistratu in Hi-
spaniam reuocat. ibi de suis priuigeliis mul-
tos annos cum Rege litigans, tandem penden-
ti adhuc lite & incerto euentu iudicij moritur.

Barbari
Hispani tyrā-
nide op-
pressi, vim
vitæ suæ
asserunt.

P o s s hæc alij Governatores, tum Eccle-
siastici, tum laici, in Hispaniolam missi sunt:
sed Insulani, postquam se vndique perpetuis
atque intolerandis laboribus opprimi sentiūt,
neque vllum finem adesse malis, aut spem re-
cuperandæ libertatis, in planctus omnes &
suspiria effusi crebris votis vltro mortem op-
tabant. Itaque multi abiecta omni spe, ebeun-
tes in siluas ex arboribus semet ipsi suspende-
bant, interfectis prius liberis, dicendo : Multo
optabilius esse illis semel mori quàm adeo mi-
serè vitam trahere, eiusmodi latronibus te-
rerrimis & ferocissimis tyrannis seruientes.
Fœmine postquam herbę cuiusdam succo fœ-
tus sibi ipsæ abegerant, ne videlicet Hispanis
mancipia parerent, virorum vestigia sequutæ
laqueo vitam finibant. Denique quum per o-
mnes lethi vias mortem lacefferent, alius ex e-
dito monte iacto in præceps corpore, alius in
mare, alius in profluentum demersus: nonnulli
etiam voluntaria inedia vitæ finem inuenere.
Erant etiam qui acutissimis è silice cultellis,
aut mucronatis vallis pectora & latera trans-
figerent.

QVIBVS tandem malis effectum est vt ex duobus Indorū millionibus, id est vicies centenis capitum millibus, quibus ea insula incolebatur, aliis sua manu interemptis, aliis sæuitia Hispanorum & acerbitate operum enectis absumtisque, vix hodie centum quinquaginta supersint. Hocine est barbaras gētes ad Christianam fidem conuertere? Nam nequis putet cum aliarum insularum incolis mitius actum esse quàm cum Hispaniolensibus, idem planè in Cuba, Iamaica, Portu-ricco & aliis locis, contigit: immo quæcumque postea vindicandis ab solitudine insulis deportata sunt è continenti mancipia, quamquam incredibili multitudine, ad extremum tamen propè omnia ærumnis & miseris confecta interiire. In summa hoc affirmo, quibuscumque locis Hispani vexilla sua & signa fixerunt, ibi ingentibus sæuitiæ exemplis editis, æterna implacabilis in se odij monumenta indigenis reliquisse.

*¶ Indorum Occid. religio & ritus. Medendi mos.
Matrimonij leges. Auatitia inde
exulat.*

CAPVT XXVI.

VOD ad Religionem earum gentium attinet, non solum in ea insula, sed & in aliis omnibus noui illius Orbis prouinciis, adorabant atque

Indicantū
gentium
pertinax
idolola-
tria.

etiam nunc plures & diuersos deos colunt, depictis simulacris signisque, quorum alia è creta, alia è ligno, nonnulla ex auro & argento ficta sunt: & quibusdam Indiæ nouæ locis, maximè in Peruano regno, effigie auiū, tigrium, ceruorum aliorūque animalium expressa vidi: immo etiam quædam deformi specie, cauda ad pedes vsque promissa, quales vulgò apud nos pingi solent dæmones aut lemures nocturni. Ac quanquam sacerdotes & monachi omni ope conati sint & quotidie conentur ea idola abolere, multa tamen eorum sacerorum antistites defossa specubus subterraneis asseruant. Quibus clam sacrificantes assiduè supplicant, petuntque qua ratione & via Christianos in perpetuum è suis finibus expellere possint.

QVINETIAM deorum suorum nomine quemque proprio inuocantes, singulis sua officia tribuunt, & huic huius rei alteri alterius procurationem, assignant: vti olim factitatum Ethnicis, qui vulgò victoriis præesse terra Martem, mari Neptunum: Æsculapium medicinæ, Herculem diuitiarum atque opum arbitrum esse credebant, illisque decimam fortunarum suarum vouebant, quò cetera tueretur atque augetur. Ad eum modum nihil ferè à suis numinibus petunt hæ gentes præter largam ciborum & potus copiam, bonam valetudinem, & de hostibus victoriam. Sæpe numero illis illudit Satan & alia atque alia specie visendum se præbet: sacerdotibus nonnulla eorum quæ precibus exposcunt annuens ac promittens

promittēs. Ac si fortè promissis successus non responderit, illique de eo conquerantur, continuo excipit: Mutasse se sententiam propter grauissimum aliquod peccatum ab ipsis commissum: ita fallaci excusatione miseros eludit pater ille mendacij.

Satanæ ludibria, quibus Barbaros falcinat.

QVVM Cacicorum Hispaniolæ aliquis præcipuo suo numini sacrum & festum diem celebrare institueret, omnibus subditis & clientibus suis tam viris quàm fœminis, diem ad conueniendū dicebat: illud ubi vndique ad solenne illud, consueto loco, confluisissent, omnes aptè in ordinem sese disponebant. Cacicus ipse agmen antegressus, princeps templum inibat, ubi sacerdotes adorando idolo intenti erant. Ingressus vt confederat, tympanum pulsabat: mox sequebatur vniuersa multitudo præeuntibus viris, qui nigro, rubro & flauo distincta corpora, versicoloribus etiam psittacorum & aliarum auium pennis ornauerant: colla, brachia, crura, coronis, torquibus atque armillis ex concharum marinarum testis redimiti: fœminæ puro corpore & nullis pigmentis fucato, virgines quidè prorsus nudæ: quibus viri erant, peplis aut castulis muliebria velatę, sicut in sinu Pariensi & aliis continentis prouinciis fieri solet. Tali cultu habitūque saltantes & patria quedam carmina in laudem Idoli canentes templum subibant: Cacicus tympani sonitu ingredienti saluta-

Sacrorum ritus apud Indos Oc-

se in pectore mali occultum gerere.

HIS tam absurdis ceremoniis peractis omnes complicatis pectinatim cruribus humi confidentes, alios quosdam hymnos cum murmure quodam lugubri concinebāt: ac tum superueniebat aliud fœminarum agmen canistra gestantium, popanis & panibus plena, & rosas floribusque odoratis conspersa: illæ ceteris canentibus circumfusæ orationes quasdam illis infufurrabant. Alij vt inuicem responderent, sese erigebant: donec cantionibus illis peractis, mutato concentu nouam quandam in Reguli sui laudem ordirentur: postremò panem Idolo offerebant. ¹ Eum sacerdotes acceptum & ritè sacratum diuidebant inter omnes, velut sanctum aliquid, & fausti ominis reliquias. Peracto sacro, omnes admodum alacres atque hilares domos quisque suas reuertebantur.

*Absurda
de Solis &
Lunæ ori-
gine opi-
nio.*

CREDEBANT præterea Solem & Lunam è quodam antro prodiisse: & cucurbitam velut sacrum monumentum habebant, vnde dicerent mare & pisces profluxisse: Duo simulacra lignea colebant, velut omnis abundantia largitores & præsidēs deos, quorum delubra quotannis Indi peregrinabundi frequentare consueuerant. ² Erat insuper illis Idolum quadrupes instar canis, quod (vt fertur) quoties illi bilis commota erat, in saltus ac montes aufugeret: ipsi verò sollenni pompa, sollicitè quæsitum atque inuentum, humeris in fanum reportabant.

IN hac Insula, vt & aliis noui eius Orbis prouinciis, arbuſta quædam naſcuntur modicæ magnitudinis, arundinum fermè ſpecie: folia vt nucis habent, aut paulo maiora, quæ ab indigenis (apud quos hic mos inoleuit) plurimi fiunt, & ab ipsis quoque mancipiis, quæ Hiſpani ex Africa eò deuexere. Vbi maturum eſt, ea folia ſtringunt & in faſciculos collecta ligatæque in fumario ſuspendunt, donec inaruerint: quumque illis vtî volunt, ſpicæ patriæ folium vnum eius herbæ vni folio innectunt, eaque ſimul fiſtulæ aut tubi inſtar compingunt: & eius capitum altero igni admoto, alterum ori inferunt, & ſpiritum flatumque ad ſe retrahunt.

DENIQUE tantum fumi ſorbent, vt ora, guttura & capita impleant: tantam interea patientiam præſtantes durantésque quoad voluptatis quam inde percipiunt non pœniteat: Fumus inebrians: ſeque immiti illo fumo adeo inebriant, vt penitus ſopito omni ſenſu è mentis poteſtate exeant. Reperiuntur etiam qui adeò auidè ac furenter eum hauriant, vt tanquam exanimés in terram concidant, ibique maximam diei partem aut noctis, velut ſtupefactis ſenſibus & capti mente, iaceant. Nonnulli temperantius & hæcenus tantum ſorbent, quoad vertigine capitis corripiantur: neque vltèrius progrediuntur. Quam peſtiferum, obſecro, & noxium hoc Tartareum venenum eſt? Mihi quidem perſæpe vſuuenit per Guatimalam & Nicaraguam prouincias iter facienti, vt domum Indi alicuius ingrederer;

qui eam herbam degustasset (quæ Mexicano idiomate *Tabacco* dicitur) & simulac fœtor acutus tetri illius & verè diabolici fumi nares meas contigisset, cegerer præproperè inde excedere, & aliò migrare.

Medici ijdem & sacerdotes apud Indos.

IN Hispaniola atque aliis insulis, quum eorum medici aliquem ægrotum curandum susciperent, ad fumigandum, vti diximus, ingrediebantur. Quumque eo ad fatietatem inebriatus esset, tunc præcipua curatio fiebat: donec ad se reuersus mille rerum species sibi obiectas, & se ex concilio deorum rediisse referret. Deinde illi ægrotum ter aut quater circumcuntes, corpus illius, maximè renes, manibus leniter demulcebant: multiplici interea oris habitu gestuque, os lapidè mve intra buccas tenentes. ea ossa & lapillos fœminæ, velut sacras reliquias, studiosè condebant, persuasæ tis amuletis adiuuari puerperia. Si æger medicum rogaret, quid se futurum esset, breui egritudine liberatum iri respõdebat: si fortè ex eò morbo eum mori contingeret, non deerât excusationes, sed hæc longè omnium optima, Mortalis nempe erat. Si quis medicus omisis illis rebus & consuetis ceremoniis ægrotum inuiferet, in eum grauissimè animaduertebatur. Quascunque prouincias adire mihi licuit, quantumque intellexi, iidem medici sunt & sacerdotes: & in aliis earum terrarum oris ita se habere facilè equidem crediderim: eos patriò idiomate *Bohitios* appellant, maximæ vique illos autoritatis: quorum tamen opera & arte nulli ferè, præter primores, vtuntur.

APVD illos vxorum indefinitus est numerus : quàm multas libuit, ducunt : vnã tamen præ ceteris eximiam habent, quæ in ceteras imperium obtinet. Quum Regulus aliquis sine liberis moritur, in principatum succedunt fororum filij non fratrum, quum sui sanguinis haud dubiam stirpem planius constet esse quos sorores peperere, quàm hos non satis certa origine genitos. Cuius rei causa est, quòd illis parua pudicitix cura & plerisque locis filix & sorores inuiolatam castitatem vix retinent, quum permixti virginibus pueri, vt galli gallinacei cum gallinis, nullo pudore tum humi, tum suspensis in aëre cubilibus, iaceant. Fœminæ partus enixæ, ad mare aut ad flumen deferunt, abluuntque, & deinceps sine vlla cura liberos educant.

Indorum
Occid. polygamia

NONNULLI istos maximè latrociniis deditos esse, ac minima furta legibus eorum suspendij pœna coerceri dicunt. Verùm quis credat istos furari, quando neque auari sunt, neque diuites, nihilque vilius ducunt quàm argentum & aurum? quibúsque si habere libitum esset, liceret quantum vellent è fodinis, velut aquam è fonte, nullo impediante petere. Quod ad cultum attinet, nudi omnes incedunt: quod ad victum, nemo est qui petenti & domum suam ineunti vltro non det. In sollennibus verò ac festis quibus conuenire illis mos est, cibaria vulgò conferunt, simulque omnes & promiscue epulantur, cantant & saltant ad ebrietatem & lassitudinẽ vsque. Ita dum liberi essent, inuicem se his ludicris

Indi neq.
auaritiæ,
neque furto dediti.

oblectabant. Quamobrem inducere in animum non possum ut credam vlla inter eos esse latrocinia, nisi fortè furari didicerunt à primis, secundis & tertiis Hispanis, qui principio eas terras coloniis occuparunt. Utinam à Deo nobis concessum esset, ne magis bonis temporalibus affixi essemus quàm illi sunt: equidem Christianum nomen per omnes terras celebre & cæleste esset, si à nobis exiaret Auaritia.

I VETERIS & purioris religionis fugientia veluti quedam vestigia & imitamenta. Iussit Deus in lege offerri sibi panes, ut eo symbolo admoneret Patres alimenta quibus sustinetur hominum vita, sacra esse ipsi Deo. Exod. 25. Atque ita primi homines, tradito diuinitus ritu, è fructibus suis sacrificia Deo obtulerunt, ut profiterentur se eius esse, & omnia illi sua accepta ferrent. Gen. 4. Cuius rei mox adulterina imitatio etiam inter barbaras Gentes propagata est. Sed, præterquam quòd illæ erant inanes absque fide ceremoniæ, longè aliud est Deo viuo, aliud idolis sacrificia offerre.

2 REGVLVS quidam, Gamaretus nomine, Zemis idolum bombycinũ habuisse fertur (Corocottum appellabant.) Hic Corocottus è summo domus culmine, ubi vinctus asseruabatur, sæpe numero exire atque inter fœminas regij pagi ac totius circa viciniae, Satyri aut Incubi instar, oberrare, & cū iis etiã ludere familiariter, epulari & coire cõsueuerat. Mox cum ab eo cõgressu fœminæ partus gemina corona aut alia illustri nota insignes eniterentur, nemo ex Corocotti stirpe or-

tos esse dubitabat. Interdum etiam indignandum delitescere ferebant, quòd à Cacico aliquid ex quotidiano eius cultu & sacris pratermissum esset. Alteri prater ea cuidam Cacico (ut ferè singulis peculiaria numina habebant.) Zemen fuisse ligneum memorant, quadrupedem (Epilguansitam appellabant) qui subinde, quoties irritaretur, in silvas se proriperet. Moxque ut eum abesse senserat Cacicus, multos è suis mittebat qui eum studiosè conquisitum & placatum venerabundi humeris referrent. Ita nimirum inter miser as illas Gètes delicias faciebat Satan. Donec Christianis in Insulam aduentantibus, & iste & ceteri Zemes aufugerent, nec quasitireperirentur. Quibus rebus mutationem status & peregrina gentis dominatum portendi auguratos fuisse Insulares, scribit Petrus Martyr Mediolanens. Decad. I lib. 9.

3 Gonz. Ouiedus Histor. Ind. lib. 5. cap. 3. ita scribit: Grauiissimum peccatum, & à quo huius Insula (de Hispaniola loquitur) indigena vehementius abhorrent, quòdque acerbius vindicarent, furtum erat. Itaque vel minimo in furto deprehensus, ad aëto per me diu corpus stipite (familiari Turcis supplicio) ibi affixus tandiu relinquebatur, quoad inter cruciatus vitam finiret.

Hactenus Ouiedus, cui suffragatur Gomar. Hist. gener. lib. I.

* * *

¶ *Indorum Occid. fruges. Panis faciendi mos.
Potus. Pomorum & fructuum
varia species.*

C A P. X X V I I.

E G E N T E S frugem suam vulgò *Mai* vocant (quæ ab Insula Hispaniola, prima à Christianis reperta, conuehitur) vt vinum Chichia: *lin-*
res Canoas: enses Macanas: regulos Caciccos nominant. Ad sementes faciendas terram non arant: sed modicæ altitudinis scrobibus effossis, tria quatuorve grana in urnam dimitunt, terraque operiunt. Singuli culmi tribus quatuorve paniculis onusti adolescunt, quarum singulæ grana centum & amplius fundunt. *Mai*ij scapus hominis altitudinem exsuperat, & quibusdam in prouinciis bis in anno colligitur.

Sementis
faciendæ
in India
ratio.

Panis fa-
ciendi mos.

F O E M I N A E pistrices, quæ *Mai*ij coquendi curam habent, prius sub vesperam frigidam eius frugis quantæ visum est mensuræ affundunt: ita maceratam, manè sequentis diei duobus silicibus paulatim tundunt & frangunt, quædam erectæ in pedes, quædam flexis humi genibus: sedulo interea cauentes nequid pilorum aut pediculorum in opus decadat. Massa confecta, postquam aqua paulatim consperferunt, panes modicos aut longa aut rotunda figura vt libet faciunt, & foliis arundinum inuo-

innolutos, rursusque leuiter aspersos, coquunt. Hic vulgaris panis est, & post duos dies muccesit.

NOBILES verò ita parato vescuntur: Maijij grana in pilis sceminae tundunt & frangunt: mox aqua calida macerata ita folliculis deglubunt vt solus farinae flos remaneat. Eam quoad fieri potest subigunt, pinsuntque, & massa confecta atque in pastillos distributa, liba aut farracea modica conficiunt: quae testo rotundo imposita lento igne percoquunt. Genus id testuacei panis operosum est, quum recenti subinde sit opus: atque vt calidus, ita vetus & frigidior, parum utilis sit: medio verò temperamento salubris, quum neque nimium recens nec vetus est. Quum per earum terrarum inculta & deserta iter facerem, necessitate magistra pinfere id frugis genus didici, ne illud videlicet crudum aut tostum deuorare cogerer. Sed durissimi eius grani pisturam molituramque immensi laboris est: ac quum saepe ad satietatem mihi non superesset, Indorum nobilium more corticem non eximebam, neque verò ad illud multum pinsendum lacerti mei fame debilitati pares esse poterant.

ALIVD etiam genus panis hadent, quod Cazabi.
secundarius
panis Indorum. Cazabi vulgò appellant. Id ex Iucca conficitur: radix est napi crassitudine, quae nullum ex se semen fundit, sed cannas tantum quasdam nodosas & solidas, viridibus foliis, vt cannabis. Eas cannas, vbi maturitas adest, in taleas duos palmos longas excutunt, quas in tumulos quosdam (Conuchos appellant) digestas, terra

obruunt. Ex illis intra biennium radices miræ amplitudinis crescunt : quoties verò id genus panis conficere volunt, earum radicum quantum visum est eruunt, paucas tamen vnaquaque vulsione, quia breui corrumpuntur. Mox purgatas acutis filicibus, quos ad littus maritimum legunt, velut cultellis, exsecant : ac ex iis segmētis panno inuolutis succum exprimunt (id præsentaneum venenum est, si bibatur) deinde Iuccam ita subactam inferentes foco, ingenti testæ fictili, velut libum faraceum, impositam igni tamdiu torrent quoad omnia cohæreant. Postremò inde sublata massam ad solem exsiccant, eamque in modicos & maiores veluti pastillos distribuunt.

Id cibi genus, meo iudicio, admodum asperum atque infœlix est : si loco sicco & sũdo recondatur, tres quatuorve annos incorruptum durat. Sed ferè quum estur, guttur humore aliquo collui necesse est : alioqui propter asperitatem fauces angit, atque ægrè deglutitur. Mihi quidem, quum eo sicco & minimè humecto vterer, videbar terram mandere : si iure carniũ diluatur, iucundius est, sed ne ita quidem multo melius. Omnes naues quæ ex Hispania in eas oras traiciunt, reddituræ eius panis comineatu onerantur, præter eas quæ à Vera-cruce, nouæ Hispaniæ portu, soluunt : si quidem in omnibus Septentio-

“De eo mari vide supra pag. 104.

“Septentio- nalis Oceani oris, insulis & prouinciis quæ ab Hispanis incoluntur, ne vnum quidem frumenti granum colligitur. Nauigia verò farina &

&

& biscoctis seu nauticis panibus instructa ē Mexico veniunt: atque inde ducentorum ferme millium spatio mulis & carris varias in partes exportantur.

Dv o præterea radicum genera illis sunt, quarum alias Battatas, alteras Haias vocant, indiscreta propè specie similes, nisi quòd Haiæ minores & sapidiores sunt alteris. Porro plantantur, & sextum intra mensem fructum edunt: ceterum sapore quidem aliquantulum dulci, sed satietatem mox & fastidium inducente, exigui etiam admodum succi sunt, ventosque ac superuacuos flatus gignunt: & vulgò sub prunis coctæ edi solent. Sunt qui dicant eas radices panem sacchariten (vulgò Martium seu Marzapanem vocant) aut castaneas saccharo conditas gustu repræsentare: verum, mei palati iudicio, vel sine saccharo meliores sunt castanæ.

Battataz & Haiæ radicum species,

Gomara 2. li. Hist. Gen.

QVANDO in eum sermonem de Indico pane incidi, haud alienum erit de eorum quoque vino agere, ac præsertim de eo potu què ex Maizio moliuntur. Fœminæ illè panificæ, de quibus antè, eius frugis quântum visum est pro modo vini quod facere instituerunt, capiunt. Id ubi triuere & pinsuere, in ampla quædam vasa aquæ plena demergunt: tum illæ quæ potus eius faciendi curam habent, grana aliquot depromunt, & in ollâ infusa aliquantulum macerant atque emolliunt: mox aliis fœminis quibus id muneris commissum est, tradunt. Illæ ea grana in os accepta, paulatim conficiunt, cõminuuntq; deinde vi quadam & veluti tussiendo excussa

Indici potus conficiendi ratio.

folio ad id comparato aut fortè scutella excipiunt: tum in amplum vas coniecta reliquo humori admiscent, nempe quòd sine hoc velut fermento nulla ei cæliq̄ vis insit, & tres quatuorve horas igni sufferuefaciunt: postremò inde sublatum liquorem postquam deferbuit, refrixítque, linteolo colatum in vasa infundunt, ita perfectum ac temperatum vt non minus succus ille quàm verum vinum inebriet.

ALIA præterea potus genera excogitarunt ex melle, pomis, radicibus, sed quæ, vt hæc, non inebrient. Magnam etiam arborum vim habent ex terræ, quæ vuas quasdam agrestes ferant: earum acini prunorum siluestrium specie quæ è spinis & arbutis nascuntur, nigro folliculo vestiuntur: sed quia multum illis ligni, parum pulpæ inest, ex iis indigenæ vinum non faciunt. Sunt & ibi arbores oliuarum feraces, sed quæ insuavi odore, tum sapore etiam peiore sunt.

Vuas agrestes apud Indos.

Varia pomorum & fructuum species.

VARIAS fructuum species, & eas abundè habent: quales sunt Houi, Platani, Pineæ, Guaiua, Mamei, Guanauanæ. Houi prunorum damascenorum crassitudine, pauca carne, grandiore ligno: vbi maturuere flauescunt, subacidi saporis. Arbor cum fructum ferens, magna est, folia verò modica. Platani longiores quàm crassiores sunt: minores multum maioribus præstant. Arbor ipsa folia sesquipalmi latitudine, quatuor palmorum longitudine porrigit: inter quæ ramus enascitur, qui centum ac plures platanos minores fundit: sin verò maiores, viginti quinque aut paulo

paulo amplius. Tenera est hæc arbor, nec nisi semel fructū fert, qui annuo spatio perficitur: & ex ipsis radicibus alij stolones fruticant. Vbi maturuit fructus, legunt: immaturum adhuc & acerbum non decerpunt, sed excissam arborem loco calido reponunt: ibi platani celeriter maturescunt flauescuntque. Corio vestiuntur obtusa cultelli partis crassitudine: quod superest, pulpa est, sapore in dulcedinem vergens. Pineæ arbusculis quibusdam proueniunt, flauis coloris vbi maturuerunt, iucundi odoris, & saporis longè optimi. Itaque in deliciis sunt: mihi certè contigit, sicut & multis aliis, vt æger ceteros omnes cibos fastidirem præter hunc: &, mea quidem sententia, haud quisquam fructus alius per omnes terras hoc amabilior suauiorque est. Demto cortice, quidquid subest, pulpa est: dulcis in vniuersum sapor, subaustero aliquantulo temperatus.

GVAIAVVS arbor Persici aut Armenij specie, foliis vt lauri, sed crassis & longioribus, celerrimè senescit: fructus eius, mespili similitudine, sed multo crassior, pendens in arbore maturescit: nisi maturus decerpatur, vermes gignit. Hi fructus multa semina & grana clausa habent: purpurei candidis præstant & optimi saporis sunt. Mamei arbor est mediocris nucis magnitudine, longiore quàm latiore folio. fructus eius in insula Hispaniola rotundi: in continenti verò longi & crassiores, & gustu iucundiores sunt. tres quatuorve acinos, seu interiora ligna habent, pulpa in spadiceum

Arboræ
frugiferæ
Indicæ, no-
bis igno-
ræ.

coloré vergente, tenui tunica, sapore aliquântulú dulci.

GVANAVANVS arbor modica & gracilis, fructú fert cordis effigie, corio viridi & subtili squamarum in morem vestitum, introrsus candidum. Exstant etiam, paulo diuersæ ab his formæ, orbiculares eius arboris fructus, crocci coloris & prioribus illis longè meliores, omnes verò intus acinos exiles spadicei coloris gerunt.

I PINEA, fructus Indici genus, specie, odore, & sapore omnium longè nobilissimum: cardui altilis, aut nucis pinea figura, unde nomē accepit: mediocris melonis crassitudine. Odorem ex se fragrantissimum fundit: gustum mali cotonei, persici, & pyri muschati, simul referens. Estur sublato illo, quo, veluti strobili, squamatim compacto, (quamquam non ligneo) cortice includitur. Gözall. Ouiedus *Historia Indica* lib. 7. cap. 13. Eundem planè fructum esse puto cum eo quem Brasilienses Indi Ananas vocant, quantum ex descriptione D. Ioannis Lerij, amici mei, colligo. *Historia Nauig. Brasiliensis*, nuper ab eo Gallicè edita, capite 13.

2 HOBVS, seu Houus, procera & pulchra arbor: umbra quidem salubritate adeo cōmendata, ut quoties Indi in militiam aut peregrè euntes, aut greges in pecuariis pascentes, cubare sub dio necesse habent, Hobum semper, umbra tantum gratia. expetant & querant. quippe sub ea dormientibus caput nunquam grauari, ut aliarum arborum umbraculis, ferunt. Mirum præterea de hac arbore proditur. Si foriè in squalidis siccitate capis, aquarum penuria peregrè euntibus sitim accenderit: atque illi casu in Hobum inciderint, ablaqueato arboris pede, è radicibus eius taleam exscindunt. Mox alterum talea caput ori inferentes, velut gutti aut ampullæ epistomium, altero manu elato, tantam inde humoris vim exsugunt, ut facillimè sitim restinguant. Guttatim videlicet primò inde stillante aqua, mox tractim & cōtinuo veluti filo defluente, ut quamuis sitibundos expleat. Id se experitum scribit Ouiedus *Hist. Ind. lib. 8. cap. 2.*

¶ India

¶ India Occid. peculiaria insecta. Hispaniola brevis descriptio. Cur vino & tritico propè inepta sit. Sacchari ferax est. Mercatura, quæ hodie ibi exercentur.

CAP. XXVIII.

IN omnibus suprà memoratis insulis nullum quadrupedum animalium genus repertum est, præter exiguos quosdam cuniculos, canibus haud absimiles. Sed pestiferis insectis maximè infestantur: inter alia Niguæ, magnitudine pulicis, citra vllum sensum inter carnem & vngues, præsertim pedum, sese immergunt, alunturque in puluere. Sæpenumero accidit vt nullus ex iis dolor sentiatur, donec in magnitudinem cicerum ac lentium excreuerint: ac tum iam ingenti lendium copia fruticante, acu aut spina ægrè euelluntur: atque id mali cineribus calidis sanatur. Porro Numidica mancipia, quæ Hispani in familiis habent, quòd non habeant vnde calceis pedes muniant: ea pestis peruicacissimè infestat: tantaque copia eorum pedes appetit, vt nulla cura aut arte, præterquam igni aut ferro, arceri queant. Itaque multi ex eo digitis pedum aut pedibus integris mutilatis superfuerunt. Ego verò etiam in ea Peruani regni prouincia, quam Portum-veterem appellant, præterquam quod, propter immodicos labores terra marique perpeffos, totum corpus & crura fœda porrigine obfessa ægrè trahebam, sæpe intra pedes meos tantam vim

Indici pulices, infestati & notij.

Niguarum istarum reperi, vt nec opinata ea res non parum formidinis mihi incuteret. Ac certè, nisi summa sollicitudine abluendo corpori flumina subinde adissem, male haud dubiè rebus meis prospexissem: quemadmodum plerisque Hispanis vsuuenit, qui ter quaterve in die abluendi aqua corporis & eluendæ eius pestis pigritia, exesa mox & truncata membra circumtulere.

Hispanio-
le descri-
ptio.

I A M à me suprà dictum est, insulam Haytin ab Admirante Columbo Hispaniolam dictam fuisse: quæ mille & ducenta millia passuum in circuitu patet. Ea portibus, fluminibus, piscibus & sale abundat: sed in ea duo celeberrimi lacus, vnus salas, alter dulces aquas egerens. Ceterùm omnium fluminum quæ ab Hispanis in ea insula reperta sunt, vnus maximè auro abundat Cibaus. Præcipua insulæ vrbs San-dominica est, à Bartholomæo Columbo condita & ab eodem ita appellata, quòd quem littora insule perlustrans tutum aliquem & commodum portum appulsis eò ex Hispania nauibus quæreret, ad eum fortè locum S. Dominici die applicuit: atque ex eo tota etiam insula San-dominici nomen retinet. Sita est ea vrbs in planicie maritima, & meo tempore quingentis focus & domibus constabat. Ædificia ibi bene structa neque aliter quàm in Hispania sunt. Ad Occidentalem eius partem Ozamam fluuius in mare delabitur, atque ibidem bonus & tutus portus est, ac multarum nauium capax: ibidem profundissimæ & latissimæ filuæ: in circuitu mille & ducenta passuum

Ozamam
alij vocat.

passuum millia excedens, latitudine ducta & viginti implet. Arcticus polus ei gradus XXI. & dimidium: Antarticus vnde viginti & paulo amplius, eleuatur. Longitudo eius ab ortu in occasum porrecta sexcenta circiter passuum millia patet: & totius in vniuersum insulæ forma folij castaneæ figuram exprimit.

NON NVLLI dicunt in ea insula frumentum facilè nasci, parum tamen colligi propter nimis luxuriantem vbertatē soli: deinde abundantia Maizij & indigenarum frugum fieri vt de seminando tritico non multum laborent Hispani. Verùm ego dico, ibi nec parum nec multum frumenti colligi. Atque huius rei causam quum ex Hispanis quibusdam natu grandibus sciscitatus essem, responderūt mihi, Immodicis caloribus fieri vt generandis nostris frugibus illud solum ineptum sit. atque id toti insulæ commune est. Principiò quidem, quum primùm ab Hispanis incolæ cœpta est, coloni aliquot in montibus Cibao vicinis paululum frumenti seminarunt. Inde, quòd planis locis montana frigidiora sunt, circiter in diminos quatuor retulere: sed quia in asperis illis & motosis saxetis agricolarū cultus cum vberissimo prouentu elaborare non poterat, in iis semen-tem facere deinceps cura non fuit. Itaque ex Hispania farinæ annonam sibi prouident, quæ folliculis & cadis conuehitur. ac si fortè tardantibus nauibus panis defecerit, Cazabi Indico pane vesci Hispanos colonos necesse est, quum non multam Maizij copiam seminare soleant ob aduectitiæ illius farinæ spem.

Gomara
Hist. Gen.
lib. I. ca. 35.

Cur Indicum solum frugibus nostris ineptum sit.

Vites in Hispanio-
la egrè eo-
alescunt.

E A R V M arborum quæ ex Hispania eò transportatæ sunt, pauca coaluerunt: Malus Punica videlicet, Aurantia, Citria, Medica, & aliquot fici duntaxat. Vites ibi plantatæ exiguas quasdam vuas malignè fundunt, quarum libra dimidio ducato æstimatur. Ipse Didaci Equitis secretarij vineam vidi multis vitibus & palmitibus confitam: quam quum vel optimè coleret, vix ad XL. vuarum libras colligebat. Ac ne ipsi quidem botri admodum iucūdi saporis sunt, & ferè Februario & Martio vindemiari solent. Æstatis enim initium à Ianuario vsque ad exitum Aprilis: Hiems incipit à mense Maio, Decembri definit. Neque ea tempestatas anni Hiems dicitur, quia tum frigus ingruat: sed propter imbres continuos: alioqui enim æstate ipsa calidior est. Quippe tum remittentibus ventis, terra humidi calidique vapores exhalant, & multos morbos afferunt. Æstate contrà insulam Aquilones continuè perflant, perpetuæque cæli serenitas conspicitur.

Qualis hiems in Hispanio-
la.

HORTENSIA olera, quales brasicæ vulgares & capitata, raphani, lactucæ, cucurbitæ, & melones, magna copia ibi luxuriant: sed cepæ & allia vix vnquam bona euadunt. Itaque eorum olerum vim magnam naues ex Hispania deuehunt, cum aliarum rerum com-
meatu, id est fabis, ciceribus, lentibus, amygdalis, nucibus, ficis, vuis passis, oleo, oryza, melle, caseo, ampullis, catinis, scutellis, aromatis, pannis, sericeis, aluta, vino, pane biscocto, aliisque eiusmodi rebus quæ ea
tellus

tellus non fert.

I B I D E M omne genus quadrupedum, pecudumque ex Hispania transfuectum ad propagandam stirpem, magno prouentu sobolescit: & Hispani nonnulli sex octóve millia animalium in pecuariis atque armentis possident. Quàm multa visum est eorum cuilibet in suum visum maetare licitum est, modò pelles ad dominum referat.

I N ea præterea insula magna Sacchari copia fit, ac dum ibi commorarer, triginta quatuor machinæ siue torcularia eliciendo saccharo occupabantur. Duæ quidem hæ res, Saccharum videlicet & Coria, seu pelles, præcipuæ sunt eius insulæ merces: ac mercatores qui hodie ex Hispania eò nauigant, redeuntes nihil ferè præter hæc inde reuehunt. Quippe Hispani effodiendis metallis, argento & auro adeo feruidè incubuerunt, vt vix iam granum vnum reperiatur, & maximi pretij moneta, quæ hodie in San-dominici oppido percutitur, quatuor tantùm maruedis valet, id est solidum nostratem. Itaque si mercatoribus aurum & argentum comparare libeat, ex eo licet quod nũc tantùm è Peruana & Cap-fondurensi prouinciis, aduehitur à negotiatoribus qui ad equorum, mancipiorum, & mulorum mercatum in Hispaniolam veniunt: ex eo, inquam, auro possint emere, nisi intertrimentum ingens & iactura eos à tali mercatu deterreret. quippe² ducatus ex auro puro putóque duorum alterius monetæ pretium æquat. Itaque non aliis ferè mercibus quàm

Hispaniola sacchari ferax.

Negotiatorum in Hispaniola mercaturæ.

Aurum iam rarum in Hispaniola.

coriis, saccharo, casia, & 2 Guaiacano, id est ligno sancto, naucis onustas reuehunt.

I AVRI, etiam in illis terris, raritatem hodiernam & pretiū his verbis designat. Quū enim aurum primæ notæ (quale illud Peruanū est) ignobilioris notæ moneta (qualis est nostra) nō pari pretio, sed ferè duplo contra rependatur, nihil lucri aduentitij facere possunt mercatores ex auro illo promercali, carius videlicet emto, sicut ex aliis mercibus.

- 2 GVAIACAN, à nostris lignum Indicum, seu lignum Sanctum, ob mirabiles effectus dictū: magna est arbor, illicis magnitudine, ramosa, matrice magna, nigricante, materie quàm Ebenum duriore: cortice crasso, gummoso seu pingui, & quum siccum est lignum, facile decidente: foliis exiguis & duris, flore luteo, quem subsequitur fructus rotundus, solidus, semina in se continens Mestili modo. Frequens in insula San-dominici. Eius usus primū ea ratione innotuit. Magnis doloribus luis Indicæ (malo enim sic vocare quàm, ut nonnulli, Morbum Gallicum: quando hæc lues primū ex consuetudine Hispanorum cum Indicis mulieribus, mox Itatorum cum Hispanis, orta est: unde mox in Germanos quoque & Gallos mali contagione serpsit) eo ergo morbo, quem ab Indica concubina contraxerat, Hispanus quidam torquebatur. Eius famulus Indus, in Hispaniola medicum agens, aquam Gayaci illi propinauit, qua non solum magnis illis cruciatibus liberauit, sed pristina etiam sanitati restituit: eius exemplo, plurimi alij Hispani

Hispani simili morbo infecti, curati sunt. Eius morbi cura Hispali statim euulgata est, ab iis qui ex ea insula redierunt. Hinc per totam Hispaniam, & inde per uniuersum orbem quem hæc scabies occuparat. Hodie passim in pratulis & viridariis Cœnobiorum cum virilium tum mulierum plantatur, ob frequentia iis in locis pruriginis & porriginis venerea contagia, ex voto perpetue castitatis.

* * *

i iij

SECUNDI LIBRI SVMMMA
ET ARGVMENTVM.

SVPERIORE libro repertam à Columbo Hispaniolam aliâsque India Occid. insulas, seu itaq; & auaritiæ exempla ab Hispanis in iis edita, Benzo exposuit. Nunc ut ex Insulis in Continentem gradum sibi fecerint, cœptum iam priore libro opus, pertexit. Interea obiter, quomodo non tantum auarè & superbè imperium in Barbaros, sed etiam crudeliter in Nigritas seruos suos, exercuerint: & ipsi vicissim, alienarum fortunarum raptores, aliis raptoribus, Gallis videlicet, præda interdum fuerint, exponit. Multas præterea in varias Indiciæ cōtinentis prouincias expeditiones ab Hispanis susceptas exsequitur (verbo, ut Christiani nominis fineis propagarēt: re ipsa, ut inexplebilē auri situm, qua ardebat, explerent) atq; inde pœnas in eos humanitus & coelitus congestas. Postremò nihil tot Hispanorum laboribus profectum esse perspicuè docet, nisi ut Barbari splendida verba & doctrinam cum rebus ipsis & vita Hispanorum, & ipsorum quidem Ecclesiasticorum, componentes, Christianos omnes, & fidem ad eò ipsam, summo Diuinæ maiestatis & Christi gloriæ ludibrio, vel rideāt vel oderint,

NOVÆ NOVI ORBIS

HISTORIÆ

LIBER SECVNDVS.

Hispani Indicis mancipiis consumentis, alia ex Aethiopia inde usque adsciscunt. Serviles tumultus in Hispaniola ex sauitia Hispanorum oriuntur.

CAPVT I.

X quo eius insulæ indigenæ, nimiis enecti laboribus, ad miserandam cladem & paucitatem labi cœperunt, Hispani è Nigritarum provincia quondam à Rege Portugalliæ subacta (vulgò Guineam vocant) mancipia sibi prospexere. Ergo magna inde seruorum multitudine aduecta, quum exercerentur adhuc fodinæ, illis ad aurum & argentum elaborandum operis utebantur. Verùm vbi illæ finē inuenere, ad multiplicandas sacchari fabricas artificiaque se conuerterunt. In eo hodie sese exercent, tum in armentis ac pecuariis curandis, aliisque necessariis ministeriis operam heris suis præbent.

Hispan. seruis, nō minus quàm liberis hominibus crudelissimè abutuntur.

PORRO quando inter Hispanos non crudeles tantum, sed crudelissimi quoque nonnulli reperiuntur, quum eiusmodi fortè aliquis

Auaritiæ comes crudelitas.

in seruū animaduertere vellet siue ob admiffum malefcium, siue ob non lucrifactum & redditum diarium, vel quacunque alia de causa bilem illi mouiffet, vel ob p̄sum non peractum, nec eam auri aut argenti vim effoffam, quantam solebat: vesperi domum reuertētem, loco cœnæ, exuere indusium iubebat, si quo fortè esset amictus: & in terram prostratum, manibus pedibúsq; reuinctis transfuerso ligno alligabat (id ab Hispanis Lex Baionæ appellatur, quam equidem legem ab immani aliquo dæmone scriptam crediderim) mox recte aut scutica tantisper cædebat, donec sanguis ex omni corporis parte deflueret. Sub hæc libram vnam picis feruefactæ aut olei feruentis scutellam vnam guttatim in vniuersum miseri corpus instillabat. inde pipere patrio, sale & aqua temperato, perfusus infelix mastigia, tabulæ alicui superiacens, & linteo aut stragulo inuolutus, tandiu relinquebatur quoad ipse hero reddi laboribus posse videretur.

A L I I scrobe effoffa, mancipium eò tam altè demittunt vt solo capite ab terra exstet, & totam ibi noctem consistere cogunt. ceterùm ea se medicina vt dicunt Hispani, quòd terra liuidum & corruptum sanguinem exsurgens, verberum vulnera & vibices obliterat, carnemque conseruans nequa plaga vlceretur, celerius perfanat. Attamen si quis vehementia doloris fortè moriatur (vt sæpenumero accidit) non alia pœna multatur eius herus ex legibus Hispaniæ quàm vt pro eo alterum Regi persoluat.

OB tam immanem Hispanorum sæuitiam Nigritę ferui aliquot principiò è potestate dominorum elapsi, insulam peruagari, velut desperabundi, cœperūt. Mox eandem ob causam affluentibus vndique aliis, in tantam multitudinem excreuerūt, vt Hispanis colonis terrorem & multa negotia facerent. Ac quia reges & populi Æthiopię assiduis inuicem certaminibus hostiles inimicitias exercent, quales sunt Quinei, Manicongri, Gialopi, Zapi, Berbesi, & belli iure captos mutuò alij alios Lusitanis vendunt: idcirco in illis etiam terris intestino aliquo odio alteri ab alteris diffidēt, non ita tamen vt ipsi se aliqua iniuria mutuò violent: immò si fortè ab Hispanis vis inferatur, inuicem sese auxilio subleuent & alij pro aliis propugnent. Attamen singulę gentes Reges suos aut gubernatores habent, qui secretos ab aliis populos suos continent: qua ex re fit vt non tantum dampni Hispanis inferant, quantum possent, si consociatis in vnum animis viribusque pugnarent.

Domestici hostes aduersus Hispanos coorti

AT Præsides & Adseffores insulę quum in dies magis ac magis Maurorum fugitiuorum manum multiplicari intelligerent, & quotcumque Hispanorum in eorum manus inciderent, omni cruciatus genere ab iis lacerari atque interfici, exercitum conscribere instituunt, pèrque omnes insulę partes, quacumque isti commorabātur, militem spargere. Ac primò Hispanis incepta feliciter procedere: quippe Mauros aliquot, spe libertatis ac pro-

missis electos, qui fugitiuorum statiuā & receptacula nossent, ducēdo secum in agmine noctu incautos adoriebantur: quūque sine vilo metu hostium dormientes, & humi velut pecora fusos ac solutos opprimerent, multos vel capiebant vel trucidabant. Verū posteaquā periculis moniti excubias agere & vigili statione castra tueri cœperunt, omnibus ferē excursionibus ac præliis Hispani inferiores abiire: atque exinde aucto in immensum numero feri isti homines addo multiplicati sunt, vt quum in ea Insula morarer, pro certo fama ferret eorum agmen plus v i i. millibus hominum constare.

A N N O quidem XLV. quum in continenti essem, auditum est Cimaronos (sic ab Hispanis alienigenæ illic vocantur) vniuersos sumtis armis excitos rebellasse, raptimque omnē Insulam peruagantes nullum iniuriæ aut sceleris genus, quod edere possent, prætermittere. Itaque“ Lodoicus Columbus Almirans & præfides Adfessorésque Dominicæ, legatos vltro ad eos miserunt, oratum ac supplicatum vt pacificè viuere vellent: Se quidem idem pro se præstituros polliceri, neque ipsis vltius molestiam exhibituros: imò amicitiam eorum se vltro appetere, ac si vellent sacerdotes aut monachos ad se mitti, à quibus Christianæ doctrinæ capitibus erudirentur, se verò multo libentissimè missuros. Ad hæc postulata ab alienigenis responsum est, Sibi quidem hæc placere, & se Christi legi credere: sed eorum amicitiam nolle, quum in
eorum

“Christ.
Columbi
nepos.

eorum promissis nihil fidei collocarent.

MULTI quidem ibi sunt Hispani, qui eam Insulam breui ab istis Mauris & Nigritis occupatum iri pro certo habeant. Quamobrem eius Gubernatores, quum naues aliquæ inde soluere & in alias Indiæ prouincias vela dare paratæ sunt, summa cura & vigilantia cauent nequis Hispanus, sine suo permisso, insula exeat, etiã si sit mercator. Attamen cùm licentia-tus Ceratus Præses in eam Insulam missus est, Edictum regium de asserendis in libertatem Indis secum in Indiam ferens: omnibus iter apertum est, & cui libet liberè commeandi potestas facta quocunque sui quemque vsus ferrent. Quumque ipse ea de re à nonnullis Dominicanæ ciuibus reprehenderetur, ira incensus, Quãdo, inquit, Cæsarea maiestas Indos liberati restituit, æquum mihi non videtur vt Hispani præter Cæsaris voluntatem eos pro seruis porrò detineant. Itaque ex eo madata eius omnes exsequi, & ipse in ea sententia esse vt bene factum crederet, si Indi liberè, quocunque vellent, abirent.

Hispani iure metuunt ne inde à seruis expellantur, unde ipsi libertatem eiecerunt.

VERVM postquam intellexit Insulam paulatim redigi in solitudinem ac deseri, in tantū imminuto Hispanorum numero vt vix mille & centum superessent: peregrinorum verò multitudinem ac vires adeo in dies augeri, vt si aliquis fortè motus aut tumultus ingrueret, non satis Hispanorum foret quantum ad propulsandam vim esset opus: ac periculum haud dubium esse ne simul & Insulam & vitam amitterent: Hæc, inquam, postquam ei

Hisp. paulatim terras deserunt: vbi solitudinē fecerunt.

subiecta sunt, semet ipse repressit, & velut occlusa porta solutam illam licentiam compefcuit. Verùm hodie ex omnibus Hispanis, qui ab Hispania in Indiam haud satis certo & explorato cursu nauigant & ad eam fortè insulam applicant, perpauci omnino reperiuntur qui in ea æquo animo permaneant. siquidem plerique omnes qui eò traiciunt, diuitiarum spe iter suscipiunt: neque in ea insula eius rei copia hodie aut facultas est, sicuti olim fuit.

*Galli pirate Hispanas naues ex India redeuntes excipiunt.
Hispanorum in armandis nauibus parcimonia
& negligentia.*

C A P. II.

QUANDO in certaminum, quibus Mauri Hispanos in India exercuerunt, mentionem incidi, non alienum videtur huic loco ingentia damna, Hispanis ibidem à Gallis terra marique illata, exponere. Non multo pòst quàm hæ terræ primùm inuentæ sunt, ingenti diuitiarum fama exciti Galli piratæ complures, belli tempore Oceanum infestare aggressi sunt, & naues ab India remeantes excipere. Neque illis incassum labor: plurimas cepere, & inter ceteras quas ditissimas deprædati sunt, quo tempore inæstimabilis Peruanæ regiæ
gaza

Indiæ opū
fama Gal-
los pira-
tas inuitat

gaza in Hispaniam deportabatur, vnam abduxere tanta auri vi onustam vt vel singulis nauium calonibus & caculis octingenti aurei ducati cuique in partem venirent.

SE D præcipua causa, cur Galli tot Hispanas naues inuascent, nulli rei magis quam ipsorum Hispanorum auaritiæ assignari debet. Quum enim ab Hispania soluerent, tanta & tam præceps erat magistrorum seu patronorum nauium festinatio, cupidè de mercibus & vectoribus in naues imponendi satagentium, vt bellicis tormentis, quantum satis esset ad propulsandum hostium impetum, si qui fortè occurrerent, munire eas non curarent aut meminissent: inò ne ea quidem saltem copia quanta Indici senatus consulto iuebantur. Is enim edixerat, ne naues nisi duobus æneis tormentis, sex ferreis maioribus vt minimum, tum aliis minoribus, ad eam expeditionem instructæ soluerent: deinde pulueris tormentarij cadorum numerum & aliarum machinarum definiuerat. Præterea certos huic muneri Commissarios siue Inspectores præfecerat, quorum ea procuratio esset vt paratas ad soluendum è portu San-lucari naues inspicerent, viderentque an præscriptis munimentis com meatuque iusso instructæ & perarmatæ essent.

SE D magistri nauium, iniectis in manum aureis aliquot nummis, Commissariorum fidem redimebant, perficiebantque vt testificaretur omnia rectè atque ordine esse instructa. Quippe Commissarij Hispalim reuersi,

Auaritia
cæca &
improvi-
da Hisp.

in domo Indicæ contractationis¹ apud regios magistratus per Dei nomen iurabant, naues omnibus rebus abundè atque ita vti deceret munitas esse, adeo vt quelibet earum sola quatuor Gallicis nauigijs ad certamen par esset. Ad hunc modum comparatæ Hispanæ naues tres, interdum quatuor, simul soluebant: & quæ earum instructissima erat, duo triæve tormenta ferrea portabat, dimidia ferè ex parte rubigine exesa, & cadiscum vnum pulueris pyrij non valde boni.

IN reditu aliqua earum fortè incurerat in celocem vel myoparonem Gallicum egregiè armatum. Piratæ Galli, iam satis gnari quàm malè & negligenter instructi nauigarent Hispani, etiamsi obuia nauis mille ac quingentorum aut duùm millium doliorum capax esset, intrepidè tamen eam adoriebantur: ac primum per altum bombardæ globum vnum mittentes clamabant, Adhuc adhuc pro rege Gallia. Verùm si illi in demittendis suppliciter velis longiorem morâ facerèt, tum piratæ maioribus tormentis in mediam ipsam nauim fulminabant. Quo terrore perculsi Hispani, quum nullam propugnandi sui viam cererent, & omnes vitæ suæ metuerent, Gallorum fidei ac potestati semet permittebant. Gallus extemplò Magistrum nauis demittere in mare scapham, eumque ipsum cum Nauarcho & Scriba venire ad se iubebat. Mox exactis ab eo rationibus auri, argenti, vnionum, smaragdorum aliorumq; pretiorum, quæ naues illæ exportare solent: è suis mittebat qui ea omnia conuerre-

conuerteret : deinde suis quoque in captiuam nauim transfiliendi potestatem faciebat, siquid fortè, præter eam quæ redacta esset, residuæ prædæ inuenirent. Illi ut auidè transgressi erant, vectores nauatque ipsos spoliare, & si qua illi meliorè veste amicti erant, eam laceris suis & detritis tegminibus commutare, ac dicere, Hoc aptum est tibi, & istud mihi : parùmque ibi aut virtus Hispana, aut militaris scientia proderat. Quippe isti omnia ferre atque agere, scrinia mouere ac reuoluere: deniq; omnes angulos scrutabantur & foraminum abdita, siquid fortè ibi auri delitesceret.

Piratarum
comitas.
cc

NONNULLI Archipiratarum fati habuere si merces manubiasque Hispanis eriperet : naues ipsas relinquebant. Sed plerique eas quoque in Galliam captiuas abduxerunt, & expositis in terram Hispanis, ac veluti miserti illorum, erogatis in viaticum aliquot nummis, eos in patriam remisere. Neque ulli ferè sunt Patroni, Præfectique nauium & Scribæ classarij, ex iis quidem qui in Indiam nauigant, qui eo quo diximus modo, à Gallis ut minimum semel aut bis capti ac spoliati non fuerint.

MITTO loqui de aliquot pagis & populis, quos iidem Galli in Insulis Canariis fortunis spoliatos atque euersos in vastitatem redegerunt: mitto etiam de nauibus quas pannis, saccharo, vino & aliis mercibus onustas inuolarunt. Sed ea postquam ad Senatum Indicum relata sunt, apparuitque fœcordiam suam malamque administrationem tam licenter præ-

Canariæ
insulæ di-
reptæ à
Gallis.

dandi Gallis audaciam facere: is Senatusconsultum eiusmodi facit: Placere vti omnes naues quæ toto anno pluribus comitati- bus ex Hispania in Indiam nauigarent (erant autem eæ cum minores tum grandiores circiter sexaginta) vbi onustæ instructæque essent aliæ alias expectantes omnes vnà soluerent: tum vt mercatores ipsi tres aut quatuor bellicas naues armarent, quæ classem vsque ad Canarias Insulas prosequerentur, quia vsque ad eum locum ex Hispania in Indiam comitantibus periculum est. Id si ita sedulo atque ordine curaretur, haud dubiè Gallos prædandi finem facturos.

Hispani
ipsi Gallis
ad prædã
dum viam
sternunt

CETERVM quod ad ea damna attinet quæ Galli Indicis quoque populis intulere, non aliis eius rei culpa assignanda est quàm Hispanorum quibusdam, eius nauigationis peritis, qui Gallos eò ipsi deduxerunt, vel sola malitia, vel inuidia impulsis, vel iniuriæ viciscendæ cupidine. Galli quidem, primò Hispanis ducibus vsi, eos cursus ex eo adeò exactè perdidicerunt, vt Hispanis ipsis nihil cederent: quumque initio circa Hispaniolæ & S. Ioannis insularum tantum littora vagarentur, vbi ex iis locis non tantum proueniebat prædæ quantum solebat, progredi vltcrius, & ad alias vsque insulas, ipsasque adeò continentis prouincias excurrere ausi sunt. Ergo non mare tantum latrociniis infestarunt, sed infra scripta quoque oppida & Hispanorum colonias populati sunt. Primùm in Hispaniolâ Portum argenteum, Azuam, Iaquannam

& Maquannam dirripuerunt exinanieruntque multis inde abductis nauibus : fecissentque idem ipsi San-dominici ciuitati, nisi arx munitissima ripæ fluminis imposita & æneis tormentis validissimis munita, eorum conatus repressisset : vt eam tentare ausi non fuerint, quamquam duces aliqui Galli id etiam comminarentur. Itaque Hispani metuentes ne alia aliqua parte in urbem Galli aliquando irrum-pant, quippe nullis cinctam muris, semper tempore belli diligentes excubias agunt : imò quum ibi morarer, ciues aggere aut cespitibus circumdare instituisse eam pro certo ferebatur: quod tamen Maurorum & Nigritarum fugitiuorum potius quàm Gallorum metu face-re velle videbantur.

I Quum inuentis nouis Insulis & mox conti-nenti facilè appareret rē operosam & magna mo-lis suo proprio egere consilio & magistratu, cui re-giorum vectigalium & reddituum cura, cui provin-cialiū causarum arbitrium, omnium denique ex-peditionum rerūque Indicarum regimen & co-gnitio subiiceretur: iā inde ab initio Ferdinandus & Isabella Catholici reges, Cameram seu colle-giam Hispali delectorum hominū instituere, quo-rū opera & autoritate colonorum & militum sup-plemēta, commeatus, ceteraque ad classes instrue-das necessaria, Prefectis ac Pratoribus, regis au-spicis in Indiam Occid. nauigantibus, suppedita-rentur. Tum etiam apud eos negotiatores omnes, mercium, quas ex Hispania in Indiam portabat, genus & summā professi: inde quoque reuersi, an-

ri aduecti, unionum ceterarumque rerum quas ex India reportarent, rationem redderent. Eam Cameram, Indica contractationis domum vulgò vocabant. Postea anno M. D. XXIII. Carolus V. Cesar Indicum senatum, statum & sollemnem, publica scriptura & sigillo regio instructum, constituit: atque omnium Indicarum causarum supremam cognitionem, criminum animaduersionem, pœnarum & venie discrimen: denique omnium rerum que ex India in Hispaniam deferrentur, ius atque arbitrium sub eius magistratus ditione esse voluit.

¶ Anzules Hispanus praelio navali à Gallis funditur. Galli ab Hispanis capti Auana Cuba insula colonia à Gallis diripitur.

C A P V T I I I .

ANNO M. D. XLIII. Petrus Anzules tribun. mil. è colonia Nominis-dei duabus nauibus & carauella vna vela in Dominicam fecit, cum opibus quæ centum millium ducatorum pretium æquarent. In itinere quum ad Iaquannam applicuisset, comperit vix sex antè horis inde Gallicam nauim soluisse, quæ depopulata ciuitate ignem tectis iniecerat. Petrus qui gloria impensè auidus esset, omni auro & argento in eo portu deposito, sublatis dolonibus altum petere intendit, & Gallicam nauim que-
rere

Hispani à
Gallis fusi.

rere. Quam ubi adeptus est, expedire arma utrique, & magna vi infestis restis concurrere. Æquo Marte & paribus utrinque animis per quadrantem horæ pugnabatur, quum ecce in medio æstu certaminis Petrus cum nauticis aliquot ictu tormenti percutitur. Hispani, fractis duce ipso cæso animis, fugam arripiunt, breuique in Dominicæ portum se condunt. Gallicæ nauis Prætor insequi fusos negligens, cœptum iter peragere institit.

ANNO supradictō, Gallicæ naues duæ usque ad Dominicæ viciniam prouectæ, carauella vna capta quæ onusta mercibus ad Caput-veli tendebat, ad orientale Monæ insulæ latus ancoras iecere prædam aliquam expectantes. In earum vna Cantabri aliquot (Biscainos vulgò vocant) vehabantur. Postquam eius rei certus nuncius ad regios Præsides, qui iuri dicundo in Dominica præerant, allatus est, liburnicas duas, quæ in portu stâtes onera & discessum in Hispaniam parabant, celoces duas, & myoparonem vnum armant, eique classicule Carionem Trianam præficiunt. Ille soluit: Galli sequenti die Prætoriam nauim, cum celoce vna ceteræ classi præeuntem, prospectantes, ratique nauim aliquam onerariam esse quæ in Hispaniam comeareret, læti admodum sese ad pugnam comparant.

Hispani,
Galli ducis
sœcordia,
Gallos vincunt.

Verum ubi mox propinquior conspectus duas alias nauis & myoparonem aperuit, videruntque eas nauis rectâ ad se tendere:

tum Cantabri, qui in Gallicarum altera erant, veriti ne de se captis, tanquam subditis Regis Hispaniæ & perduellionis proditiōisq̄ue manifestis, graue supplicium sumeretur: quòd militari amplius adhuc ab hoste abessent, & commodiore nauigationis cursu vterentur, omissò omni sociorum respectu curaque, vela subrigunt & fugiunt.

ALTERIVS nauis Prætor vbi se desertũ ab sociis videt, & iamiam sibi imminere Hispanam nauim prætoriam cum celoce, neque alias superuenientes procul, neque vllam fugæ viam patere, penitus consternatus deditiōnem facere instituit. Itaque milites ponere arma iubet, quippe amentia fore non prudentiæ dimicare velle: quando nulla spes esset, se solum aduersus quintuplicem hostium aciem pugnantem posse vincere: deditis verò (sicut ipsi, quum vincerent, solerent) Hispanos clementer vsuros ex mutuis belli commerciis. Hæc Prætoris verba iracundè repulit Tormentarius quidam, Enimuero sibi quidem, inquiens, deditiōnem non esse faciendam, sed pugnandum videri: & eundem, suo iudicio, ceteris esse animũ. Equidem malle fortiter dimicando mortẽ honestè oppetere, quàm tradentem se vltro in manus inimicorum vitam inglorium trahere. Si paueret Prætor, cur ad bellum iret? etiãsi quintuplices hostes essent, & ipse solus, se tamen ipsos ne pili quidem facere. quippe Hispanos in iis oris militarium artium, maximè in naualibus præliis, planè rudes atque imperitos esse: in primis tractan-

darum

darum machinarum haud satis gnaros. Itaque fidenter spondere se quatuor tormentorum ictibus Prætoriam eorum nauim perfractam demersurū : neque dubium quin, ea depressa ceteræ fugam caperent. Certè si Prætor huic Tormentario fidei atque autoritatis aliquantum præstare sustinuiſſet, ipsorum rebus melius consultum foret. Quum enim iudicassent omnes magnifica hæc eius verba rebus ipsis & factis comprobanda esse, iamque Gallicæ nauis imminens Hispana, disploto tormento, clamaret, Adhuc adhuc pro Imperatore, veluti iam captæ insultans: illi extemplò tam horrendo tormenti fulmine responsum est, ut parum abfuerit quin perfringeretur.

GALLICÆ prætor, à pugnandi animò alienus, confestim è foris desiliens, ignem è tormentarij manu abripit, alterum salmeniam displodere parantis. Equidem si tum ignem tormento ille immisisset, globumque perinde periculoso hostilis nauis loco, ut primum, intulisset, Hispana prætoriam, uti dixerat, haud dubiè demergebatur. Immò nisi & ipse Hispanus præfectus mouendis scriniis aliisque oneribus intentus, foramen à globo factum stipare atque explere properasset, credo vel vno eo ictu perituram fuisse, multa iam accepta aqua. Itaque sine certamine capitur nauis Gallica, & Dominicam abducitur, tam effusa ciuitatis lætitia ut si ipsa Gallia capta esset. Galli in custodiam traduntur, maximè qui rerum maritimarum periti erant: Prætor ipse in Admirantis domo propè assiduus erat: nauim

Hispani
de captis
aliquot
Gallis tri-
umphant.

tormentis, rudentibus, velis, ancoris ceterisque armamentis spoliata & prouectam in altum, Hispani iniecto igni cremarunt. Ipsi mihi quum amicum quendam meum qui in vinculis erat inuiserem, cum Gallis illis sæpe sermo erat. Illi verò Prætorem suum probris & diris lacerabant, qui turpem adeo deconditionem fecisset: vnde duriter & inclementer habiti grauissima incommoda paterentur. Paulò post diuisi in naueis quæ ex India soluebant, in Hispaniam missi sunt: in itinere quinque eorum qui carauella vna vehebantur coniurant in Hispanos, eosque de improviso adorti in altum præcipitant. Ita potiti carauella, onusta saccharo & quindecim millibus ducatorum ex vectigalibus regiis, cum tam opima præda in Galliam aufugiunt.

Hispani
coloniarum
suarum in
columita-
tem à Gal-
lis pecu-
nia redi-
munt.

ANNO M. D. XXXVI. in Cuba insula, portum ananæ inuectus myoparo vnus Gallicus perexiguus (à Gallis vulgò dicitur *Patax*) qui tempestate à Prætoria naui disiectus & eò delatus fuerat, oppidum ipsum cepit. Hispani quòd eius oppidi domus ferè lignæ & palea tantum tectæ essent, metuentes ne id Galli incenderent, septingentis aureis ducatis, incolumitatem municipij ab illis pacti sunt. Galli eo pretio contenti, abeunt. Postridie quum tres maiores naues è noua Hispania profectæ eò appulissent, Ioannes de Roias Præfectus eius oppidi, eas aurum, argentum & quæcumque alicuius pretij essent, in terram exponere, Gallorumque vestigia subsequi iubet. Illæ confestim singulæ ordine portu egressæ, præeunte Prætoria, scaphis ad pup-

pes religatis, haud procul oppido, in flexu promontorij cuiusdam, ad ostium vicini fluminis Gallos assequuntur. Prætoria nauis in Gallicum myoparonem sola inuehi non ausa, impetum sustinebat donec ceteræ naues adessent. Galli vbi hostem cunctari vident, neque illi satis esse ad laceffendam pugnam animi, aliquot tormentorum globos displodere incipiunt. Inde Hispanis tantus terror iniici, vt nulla defensione tētata, turpiter in fugam versi, & scapha etiā amissa, milites permistis nauis ingenti cum tumultu in terram euaderent. Aliarum nauium vna, quæ non procul sequebatur, vbi à Prætoriae nauis militibus effusam fugam fieri videt, proram vertit & ipsa, & qui in vltima erant deinceps fugiendi exemplum sequuti sunt. Ita Galli primò territi ac propè certi captiuitatis, repentiè fuis præter spem Hispanis, summa cum voluptate tres eorum naues corripuūt: ac denuo ad Auanam regressi, quum nummorum aliquot tantum, quantum prius, vt parcerent oppido, à ciuibus extorsissent, inde porrò abiere.

Ex eo Hispani domus è lapide struere cœperunt, arcemque imponere portus littori, aduersus incursiones Gallorum bombardis & machinis ingentibus munitam. Situm est id oppidum in planicie mari vicina quâ oriētem spectat: domus instar, cuius porta optimè clausa, cetera omnia circum nuda atque aperta sint, nullis cinctum muris, vt cuilibet quacumque velit eò pateat aditus. Itaq; eius arcis quã Hispani in ore ipsius portus immoliti erant,

Auanz situs.

certiores facti Galli, ad ostium Chioreræ fluminis (id sex millibus pass. ab vrbe abest) applicant : & circiter mediam noctem in terram egressi, de improviso sub primam auroram magno tumultu urbem inuadunt. Hispani nec opinato hostium aduentu & fremitu excitati, desilire è cubilibus & quà quisque poterat alius alia porta in siluas diffugere. Ita Galli ædificatam ab Hispanis in ea insula coloniam dirripuerunt.

I *MONA insula inter Hispaniolam & insulam S. Ioaannis-de Portu-diuite, 17. gradibus ab Æquinoctiali linea Septentrionem versus, abest: exigua, depressa & plana: sex millibus pass. id est tribus leucis, circiter in circuitu patet. Paucis Christianis & Indis habitatur. Piscinis abundat, aqua dulci & cancris optimis. Est & alia Mona insula Britanniæ proxima.*

2 *Auana, Cubæ insule colonia & portus, in Septentrionali eius littore sita.*

¶ *Hispani per speciem colloquij Gallos circumuentos trucidant. Galli eorum perfidiam grauissimè vlciscuntur, & Hispanicæ colonias in Cuba, San-Ioaannis & Iamaica insulis diripiunt.*

C A P. I I I I.

A NNO LIV. flagrantibus inter Carolum v. & Henricum Gallie regem bellis, Gallica vna nauis ad Sã-Iacobum, Cubæ insulæ caput, cum octoginta mili-

militibus, appellens, ciuitatem diripuit & exinaniiit. Atque inde euestigio ad Auanam tendens, expositis ad Chioreram militibus, hora vna antè lucem oppidū ingressi Galli, aliquot Hispanos spoliarunt: alij fuga se proripuerunt. Galli singulas municipij domus irrumpentes, opimam se prædam inuenturos rati, manibus propè vacuis reuersi sunt. Quippe Hispani quum sæpius iam Gallorum populationibus vexati essent, veriti ne idem quoque deinceps accideret, facultates omnes suas in prædiis & villis habebant. Interea verò, dum Galli scrutandis & exhauriendis domibus intenti sunt, duo Hispani à senatu Coloniae ad eorum Prætorem mittuntur: primùm qui quàm multi illi essent, per speciem legationis propiùs explorarent: deinde pretio cum illis paciscerentur ne oppido ignem iniicerent. Quum de redimenda colonia & captiuis qui in Gallorum manus venerant inter eos ageretur, Gallus prætor sex millia ducatorum pretium statuit & flagitat. Hispani se inopes esse dicere, & omnes suas facultates eius summæ pretium æquare non posse. Itaque ea de re sibi ad eundos & docēdos esse magistratus, sine quorum & senatus ipsius sententia nihil transigere ipsis per se licitum esset. Quare potestate abeundi à Prætore impetrata, fidèque data se postera die cum certo responso reuersuros, vrbe excedunt.

Hispani
per simulationem
cōpositionis Gallos
circunueniunt.

LEGATI ad suos reuersi, rem ad Ioannem d'Ories ceterosque ciuitatis gubernatores referunt. Illi multitudine hostium cognita &

quantam pecuniæ summam peterēt, in diuer-
 sas sentētias abiere. Maior pars, enim uero pa-
 ctionem omnem cum eo hoste abnuere: Gal-
 los ferro potius quàm auro arcendos: nec pe-
 cunia, sed hastarum & tormentorum ictibus
 explendos esse prædones istos pridem nouis-
 sima exempla meritos, qui latrociniis tantum
 & rapto uiuerent. Neque multitudine formi-
 dabiles esse, neque ut altero tãto plures essent,
 vel teruncio esse æstimandos: ac vel paucos il-
 los equos, qui sibi superessent, ad eos prot erē-
 dos sufficere. Alij contrà sentiebant, Tutius
 uidelicet esse, sæuienti necessitati summittere
 animos & seruire tempori, quàm sese ac sua
 omnia fortunæ arbitrio permittere: qui aliter
 censerent, facilè eo imprudentiam suam pro-
 dere, quòd hostem contemnerent. Quamob-
 rem placere iterum mitti legatos ad Gallum
 prætorem, qui certiùs de pecunia ipsius vo-
 luntatem explorent: quòd si de pecuniæ impe-
 tratæ summa nihil prorsus remittere velit, at-
 tamen obligatæ fidei liberatione utique illi
 satisfactum iri. Postremò ubi hæc ita præsti-
 tissent, nisi condiciones placerent, tum alio
 consilio, quodcunque optimum visum esset,
 non intempestiuè vsuros. Sed multorum in-
 consulta opinio plus quàm paucorum pru-
 dens consilium valuit. Itaque aciem instruunt,
 & familias, id est Numidica seruitia, armant
 Hispani, centumque & quinquaginta circiter
 militum manu collecta, noctu apud Gallos
 omnia soluta & sopita inuenturos rati, in vr-
 bem irrumpunt, vociferantes San-Iacobus,
 San-

San-Iacobus, & emissis pilulis plumbeis, quatuor Gallos interimunt, in iis Prætoris ipsius nepotem. At ceteri Galli, nihil defixis aut percussis pauore animis, stratis excussi pedibus sese excipiunt, & raptis cœlestium armis animosè propugnant. Nec tulere impressionem ex aduerso factam Hispani, sed ad primum glandium plumbearum nimbum, quem Galli effudere, turbati vertunt terga & siluarum latebris sese sepiunt.

PRÆTOR ipse Gallus totam eam noctem, statione circa urbem disposita, in excubiis pernoctauit, ira supra modum incensus propter cædem suorum ac sui maximè nepotis, semet ipse ultro incusans, quòd Hispanorum fidei & promissis credidisset. Ut illuxit, à militum suorū parte, quidquid picis reperiri posset, colligi iubet (erant autem in oppido multæ picis capsulæ eò ex Hispania conuectæ ad ferruminandos nauiū textus) eaque inungi domuum portas, fenestras, laquearia, denique ubicunque materiæ & lignei operis aliquid esset: mox ignem tectis iniici, & parietes ipsos solo æquari, atque à fundamentis erui. Iamque domus conflagrare cœperant, quum ipse ad templum profectus, ne ei quidem pepercit. Id spectaculum flagrantis urbis eminus è propinqua silua Hispanus quidam conspicatus, equo utique fretus, Gallorum ducem suppliciter ac demissè adiens, Fortissime Prætor, inquit, non te fatis habuisse ad explendum animum tuum vniuersam ciuitatem solo æquasse, nisi templo Dei etiam ignem iniiceres? Ad

Galli per fidiam Hispanorum atrocissimè vlciscuntur.

Frustra
pietatem
venditat,
qui fide so-
ciali caret.

hæc verba Prætor arroganter respondit, Ho- mines, inquit, quibus nulla fides est, ne templo quidem indigent. Tandem verò dirutis do- mibus omnibus, arcem queque ipsam direptâ, solo tenus deiiciunt: & dux, nauem portum in- uehi, omnemque egestam ex vrbe prædam eò- stipari iubens, ferocitèrque Hispanis pestem minitâs, inde excessit. Paucos post dies quàm hæc acciderât, ipse eum portum ingressus, de- formeis adeo ruinas illas conspexi, vt vix vlla tectorum vestigia & situs dignosci posset.

SANGERMANNVM colonia est in insula S. Ioânis de portu- diuite extructa. eam quum mari vicinam Galli sæpe diripui- sent, Hispani translata ex eo loco in siluam quandam sex mill. pas. procul à littore introrsus in mediter- ranea retraxerunt, ita se nimirum tutiores & extra periculum futuros rati. Sed ne sic qui- dem ipsi fatis delituerunt. Id enim vbi rescui- uissent Galli, ad siluestrem vsque illum nidum progressi sunt. In 2 Iamaica insula Hispalim seu Seuilliam, viginti quatuor fermè tecto- rum oppidum, octo passuum mill. distantem, à mari, diripuerunt.

Carthago
roua, Hi-
spano du-
ce præcû-
te, à Gallis
cûtipitur.

PER eadem hæc tempora Carthagine (ea est vrbs & prouincia Indicæ cõtinētis) Iudex quidam fortè nautam, cui aliqua de causa in- sensus esset, virgis cædi iussit. Ille mox libera- tus in Hispaniam atque inde in Galliam transf- gressus, contractis quinque nauibus postmo- dum Indiam repetiit. Iactisque in Carthagi- nienfis portus ostio ancoris, centum milites

in

in scaphas nauium transgressos in littus exponit. Illi vna ante lucem hora egressi in terram, Hispanos omnes sopitos opprimunt, domosque vi irrumpentes, quæ partim lignæ, partim ex arundinibus contextæ sunt, omnes palmarum foliis contextæ, omnia tumultu & clamore miscent. Nauta cum aliquot Gallis Iudicis domum ingressus, qui ipsum virgis cædi iusserat, eum repetitis sicæ ictibus confodit: alij aliò ad prædam discurrunt. Hispanorum maxima pars fuga sese proripuit, nonnulli interemti, alij captiui facti sunt. Ita direpta est & incensa Carthago noua, vnde Galli ex manubiis & pretiis captiuorum amplius centum & quinquaginta millia ducatorum tulerunt.

ALIAE naues Gallicæ ante & post hæc omnem illam oram præterlegentes, San-Marthæ & Capitis-veli colonias, & alia loca, diripuerunt. Postremò, vt aliquando de his Gallorum gestis agere desinam, quo tempore in Cubagua vnionum piscatus florebat, Gallica vna nauis eò fortè applicuit. Hispani, ea prospecta & agnita, lintres duos patrios quinquaginta Indis onerant, eosque arcibus & sagittis armatos, aduersus eam nauim mittunt, persuadentque qui in ea erant pædicones esse, quos nisi perdere occuparèt, egressuros in terram, multisque eorū captis, tanquam fœminis, ad nefandam venerem abufuros. Indi prorsus ita esse rati, nihil intermittunt donec nauim assequantur.

Hispani-
cum stru-
tegema in
Gallos.

GALLI sine vlla periculi suspicione auc

metu, nudos homines otiosè cõtuebantur, rãti fortè, opinor, illos spectatum eò & sui vi-
fendi gratia confluere, aut ad commercium
vniõnum. Sed vt naui propinquarunt barba-
ri, pro margaritis sagittas in Gallos emittere,
& eorum aliquos transfigere. Galli qui vniõ-
num, qui ibi capiuntur, peritiores essent quàm
venenatæ illius herbæ, cuius succo indi sagit-
tarum aculeos tingunt, postquam se faucios &
lethales esse eas sagittas animaduertunt, nulla
interposita mora sublati velis abeunt. Ne-
que deinceps, quantum intelligere potui; na-
uis vlla Gallica eò applicuit. Ea arte atque astu
Hispani iam pleni formidinis infestas Gallo-
rum manus effugerunt.

I S A N - I A C O B V S, *primaria Cuba insula
colonia & Episcopatus sedes: tuto & tranquillo
portu nobilis.*

2 I A M A I C A *insula, ad Orientem Hispani-
niola, X X V. ab ea leucarum interuallo discreta,
XVII. gradibus ab Aequinoctiali limite distat.
Eius caput nona Hispalis, & titulo Abbatie pri-
maria sedes: cuius primus Abbas fuit Petrus
Martyr Mediolanensis, is cuius exstant tres de
rebus Oceanicis Decades.*

Càrtha-

Carthaginensium & San-Marthensium Indorum mores, & commercia. Hispani smaragdos & aurum ab illis extorquent: & pro beneficio, bella, seruitutem & rapinas reponunt.

CAP. V.

VNDECIMO post aduentum meum in Hispaniolam mense, nauim in Indicam continentem vela facere parantem cōscendens, è San-Dominici vrbe solui. Sexto post discessum die, ¹ niuosi San-Marthæ montes nobis sese aperuere, breuîque inde ad Carthaginem appulimus, quam ² quòd insulam ipsis portus faucibus obiectam habeat, vt Carthago noua in Hispania, ita Hispani nuncuparunt. Hęc insula, octo millia pass. in longitudinem, tria in latitudinē patens, quo primùm tempore Hispani eas prouincias attigerunt: tota Indicis piscatoribus habitabatur: nunc verò vix vlla mapalium reliqua vestigia extant. Neque id mirum vlli esse debet, quando & aliis omnibus in prouinciis tum maritimis tum mediterraneis, quas Hispani transcurrerunt, vix miseræ vllæ Indicarum gentium reliquæ reperiuntur. Tanti mali causa est, quòd illi populi, quandiu vires suppeditarunt, Hispanorum amicitiam accipere nunquam sustinuerunt, propter intolerabilem eorum sæuitiam atque atroces iniurias in se ac suos ab istis editas.

Indi Hispanorum amicitiam respauit.

FRUCTVVM, piscium, rerumque aliarum vitæ tuendæ necessariorum copiam ha-

bent. Pudenda bombycino velo contegunt. In bellis nō minus fœminę, quàm viri præliantur: sagittæ venenatæ, tela sunt: hostes captos & cæcos mandunt, & multos quidem Hispanos eo modo carnes & frustra fecere, ceterisque omnibus ita, si possint, vtantur. Sollennia sua olim celebrantes, quàm maximè festo & pulcherrimo cultu poterant corpus ornantes, bullis armillisque ex auro, vnionibus & smaragdīs, brachia, crura, faciem, reliquasque omnes corporis partes impediabant.

PRAECIPVAE eorum merces, sal, pisces, piper 4, quæ in ea continentis loca deferunt, vbi ea deficiūt, & aliis rebus permutant. Prosperis suis quōdam temporibus pulcherrimos & nobilissimos frugum, fructuum, bombycis seu gossipij, pennarum, monilium, auri, multiplicium vnionum, smaragdorum, mancipiorum, aliorumque suæ terræ commodorum, mercatus instituebant: ac mutuo inter se commercio quibus quisque egebat ea capiebat sine vlla cupiditate aut auaritia, & Cape, aiebat alteri, hoc, & tu inuicem mihi istuc dato. Neque quidquam ferè magis apud eos in pretio est quàm esculenta & cibi: quamquam hodie maior pars earum gentium, quod à nobis hausit, iam temporalia quoque hæc bona carissima habere & venerari didicit. Sed vel in hac corruptela non pauci reperiuntur, s̄ qui non ea tanti nunc, quanti paulo antè, faciunt.

HIC quod mihi aliquando vsuuenit referam. Quum fortè esuriens in domum cuiusdam Indi incidissem, petiissemque ab eo an pullum

Indica in
mutuis cō
merciis
simplici-
tas.

pullum gallinaceum venalē haberet: respon-
dit ille, Se verò habere, sed quid vellem contrà
ipsi dare, petiit. Ego monetę nummum vnum
offero (Regalem seu Realem vulgò vocant)
ille nummo è manu mea sumpto, quęrit quid
pullo facere vellem: Comedere, inquam. In-
dus me contrà in faciem intuens, Regalēm-
que inter dentes tenens, velut demorsurus,
Christiane (inquit) si tu me vis dare tibi quod
edas, prębe tu mihi vicissim quo ipse vescar:
nam quòd tu hęc mihi das, nullius vsus est.
Quòd si nolis, recipe tuum Regalem, ego ve-
rò pullum meum comedam. Ita elusus ab isto,
alterius domum me contuli, qui mihi pul-
lum dedit.

*Pecunia est
còtēntus
apud In-
dos.*

INTER Carthaginem & S. Martham in-
gens & rapidum flumen occurrit, quod tanto
impetu instar torrentis in mare deuoluitur,
hieme pręsertim, vt retroactò ęstu pręterla-
bentes illac naues, facilè inde aquam dulcem
capere possint. Gonzallus Ximenez doctör,
Petri Lugi eius prouincię pręfecti legatus,
quum ditescere cuperet, cum XLV. Hispanis
& myoparonibus duobus flumen illud subire
aduersum aggressus, dum per circumiectas
ripę gentes vagatur, smaragdos aliquos repe-
rit: quumq; ex ipsis intellexisset vnde illos su-
merent, progredi vltcrius statuit, neque prius
finem facere quàm cautes aut fodinas repe-
risset, quę eas opes gignerent. Tandem quum
aliquot prouincias peragrandò emensus, in
Bagotam principē ditissimum (ex falso vulgi
Hispanorum iudicio) incidisset Doctör, partim

*Smaragdī
apud In-
dos Occid.
inuēti no-
uam auz-
ritiā Hisp.
materiā
& flammā
subdunt.*

gratia, partim rapina magnam auri vim ab eo extorsit, mox petiit vnde smaragdos fumerent. Bagotta Christianorum immodicam auaritiam deprehendens, vt eos suis finibus expelleret, illósque à se amoliretur, in valle Tunia effodi eas respondit. Hoc audito Doctor cum suis ab eo digressus, superatis montibus quibusdam quos Indi obtinebant, in vallem Tessucam peruenit. Eius prouinciæ regulus erat Simandoca. Is quum Hispanos modestè & sine vllò detrimento per fines suos iter faciētes videret (quippe vetuerat Doctor seuerè nequis quidquam sine permisso indigenarum capere aut attingere auderet, idque vt gratiam & bonam famam inter eas gentes sibi conciliaret) ille, inquam, eos nihil transitu prohibere conatus, hospitaliter etiam & commiter excepit. In primis verò Doctor ab eo de smaragdorum fodinis sciscitatus est. Regulus peramicè eum ad locum deduxit. Viginti-quinque circiter millia pass. ab ipsius ditione aberat tumulus editus, arido & nudo herbis atque arboribus solo. Ibi magnam vim gemmarum à suis subditis effodi iubet, easque cum aliis opibus atque auro Doctori largitur, nempe qui ea parui faceret, plurisque duceret salis lancem vnam quàm aurum omne & totum illum smaragdorum montem.

Cum hoc pulcherrimo & ditissimo munere ad San-marthanam coloniam Doctor reuersus, nuper inuentæ prouinciæ famam spargit, quæ

Barbari
in paruis
sibi præ-
struit, vt
quum ope
repretiū
fit, cū mer-
cede ma-
gna fallat.

Barbari
necessaria
pulchris
anteponunt.

quæ adeo auro & smaragdis abundaret. Omnes visendi cupido incessit: in primis Petrus Lugus ceteris audior, arma, nauigia, equos, ceteraque ad eam expeditionem necessaria comparat: quumque paucos circa se haberet milites, Carthaginem ad delectum habendum mittit. Ut libitum instructus, quum ad Bagottæ finium limites peruenisset, & ad illum vicinósque regulos Christianorum aduentus fama perlata esset, scelerumque ac facinorum quæ vbique nefanda ederent, sumptis armis illi arcere vini aduenarum & libertatem suam propugnare properant. Sed ubi ventum ad manus, barbari omnibus ferè præliis vincebantur. Itaque quum & iam multis ipsorum casis res ad interneccionem gentis spectare videretur: Christianis verò noua subinde auxilia Carthagine & San-martha summitterentur, fessisque ac faucis recentes succederent: spem omnem pellendi eos à suis finibus exuunt, victique metu ne cladibus attriti ad vastitatem tandem redigerentur, abiiciunt arma & pacem exposcunt. His artibus Hispani maximam eius prouinciæ partem subegere.

Diuitiarum admiratio avaritiam, avaritia bella & ceddes gignit.

PETRVS Lugus leuibus aliquot præliis Indos expertus, & transcursis gentibus multis omnia igni, ferro, latrociniis, quacumque ibat infesta faciēdo, cū magna auri & smaragdorum copia San-martham reuersus est. Hęc prouincia ab Hispanis Granatæ-nouæ regnum dicta est, & Georgius Robledus Trib. mil. quum

ibi coloniam condidisset, Carthaginem eam nuncupavit, propterea quòd omnes ferè eius oræ perdomitores ac coloni, qui ibi erant quum ipse eò applicuit, Carthagine noua Hispaniæ vrbe orti erant. Illi magnam inde smaragdorū copiam effoderunt, & porrò etiam nunc effodiunt.

1 SAN-MARTHAE portus in continenti India, undecim tantum gradibus ab Aequinoctiali linea in Septentrionem distat, sub altissimis montibus, qui (mirum dictu) inter tantos ardores, opaci fidiq̃ nebulis, primi nautis ex alto prospèctantibus ea littora aperiant.

2 MOX sub finem huius capituli aliam eius nuncupationis rationem videtur reddere. Sed hìc loquitur de ipso portu seu tota ea ora, quam obiectu insulae situm Carthaginis nouae, quae in Hispania est, referentem, sic vel Columbus vel primi Hispani nominarunt. Illic verò agit de colonia, quae à Carthaginis Hispanica ciuibus, in noua Granata prouincia XL. pass. millibus à San-marthensi portu condita est. Porro obiectam Carthag. portui insulam Barbari indigena vocant Codego, uti Carthaginenses Hispani suam Sombriam appellant. De cuius situ vide T. Liniū Annal. lib. 26.

3 ANNO M.D.IX. Martinus Ancisus aduersus Zenuenses eiusdem orae accolae bellum gerens, unam cepit 20. annos natam, quae viginti octo Christianos sua manu interfecerat. Gomara Hist. Gen. lib. 2.

4 TOTO continentis tractu in quo Noua Carthago,

Carthago, etiam in Nouo regno, magnus est usus piperis cuiusdam oblongi, quod maiore acrimonia præditum Orientali, magisque aromaticum & in-
cundiozem odorem spirat quàm Axis seu Capsi-
cum, id est Piper Indicum vulgare. Nic. Mo-
nard. de simpl. medicam. Indie Occid.

4 QV O liquidius appareat quanto in con-
temtu diuitiarum viuant Occidētales Indi, hīc ex
Joannis Lerij, amici mei, libro quem nuper Gal-
licè de suis peregrinationibus edidit, bona fide
transcribam ipsius cum Brasiliensi barbaro collo-
quium: Mirantur (inquit) non mediocriter nostri
Tououpinambaultij (de quadam Brasiliæ gente
agit, quicum Gallis societas erat) quum vident
Gallos aliōsque aduenas è procul remotis terris
venientes, tantum laboris sumere vt Araboutano
suo (id est Brasilio seu coccineo ligno) naues onu-
stas reuehāt. Itaque magno natu quidam ex bar-
baris hūc in modum me super eare aliquando in-
terrogauit: Quid sibi vult, inquit, quòd vos Mair
& Peros (id est Galli & Portugalli) tam procul
petitum ligna veniatis? Nullāne vobis ligna ad
focum tellus vestra suppeditat? Tum ego: Sup-
peditat verò, inquam, & quidem magna copia: sed
non ex eo genere arborū quales vestra sunt: Bra-
siliū in primis, quod hinc nostri non ad vrendum,
vt tu existimas, sed ad tingendum exportāt: sicuti
& vos eo funiculos vestros bombycinos, pennas,
aliāque rerū inficitis. Hīc ille protinus excipiēs:
Verum tantāne eius ligni copia vobis opus est?
Enimuerò inquam. quum enim (vt hominis ani-
mū admiratione suspēderem) apud nos vel vnus

33 mercator plures coccineos pannos , plures cul-
 33 tellos, & forfices (nota ipsi & familiaria exempla
 33 subiiciens) plura specula possideat, quàm quanta
 33 huc ad vos unquam allata sunt : solus ille omne
 33 Brasiliam coemet, quo plures hinc naues nuste
 33 redeunt. Ah! (inquit Barbarus) mira planè
 33 mihi narras. Mox eorum quæ audierat memor,
 33 percontari ultrà perrexit : At, inquit, vir ille
 33 adeo locuples, quem tu refers, non moritur? Mo-
 33 ritur, moriur (inquam) ut & alij homines. Ibi
 33 tum ille (ut isti Barbari commentari amant, &
 33 ceptum sermonem nullis interruptum diuerticu-
 33 lis, ad finem usque haud absurdè pertexunt) quæ-
 33 rere ex me : Ergo, inquit, eorum quæ iste moriens
 33 bona relinquit, quis heres est? Liberi eius, in-
 33 quam, si habet: si non habet, fratres, sorores, aut
 33 proximi eius adgnati. Quum hæc dixissem, Equi-
 33 dem (inquit meus ille haud sanè ineptus senex)
 33 facile hinc animaderto vos Mair (id est Gallos)
 33 esse insigniter fatuos. Nam quid trajciendo mari
 33 tantopere vos fatigari necesse est, in quo superan-
 33 do (sicuti nobis quidem huc appulsi dicitis) tan-
 33 tum malorum exhauritis? Nempe ut liberis ve-
 33 stris, aut superstitionibus cognatis, opes queratis. Tel-
 33 lus quæ vos aluit, non illis quoque alendis suffi-
 33 ciet? Nos quidem & liberos & propinquos habe-
 33 mus, eosque, ut tu vides, summa caritate ample-
 33 ctimur: sed quum confidamus fore ut post mortem
 33 nostram terra quæ nos aluit, eadem & illos quoque
 33 enutriet, in eo acquiescimus. Hætenus ille.

Germani

Germani aliquot, Hispanorum exemplis edocti, Indos vexant. Illi iniuriam pertasi, quæ sita morte intereunt. Vallensium religio, arma & mores.

CAP. VI.

VELZARI (id est Velzarorum, ij Germani mercatores sunt, procuratores seu mancipēs) audito tam ingenti lucro oblato, è Valentiola profecti & ipsi, ac terrestri itinere asperrima loca & niuosos San-marthæ montes, ducibus Indis gnaris locorum prætergressi, tandem in Smaragdorum prouinciam perueniunt. Inde excursionibus factis & direptis aliquot gentibus, spoliis onusti in suam prouinciam remeant. Sed Indi ubi se assiduis iniuriis vexari & vndique opprimi à peregrina gente animaduertunt, pertasi tot laborum miseriarum, diris execrantes & blasphemantes Christianum nomen, vulgò filuas ingressi informem exitum deligebant. Fœminę pariter ac viri certatim eò confluentes suspendia quærebant, & quibus frangendæ gulæ laquei deerant, vt in gente plerumque nuda, alij alios adiuuantes, deligatis ad ramos arborum comis, iactóque in præceps corpore, acerbissimis lamentis horrendo cum stridore atque vlulatu cœlum ac terras implebant, donec miserrimæ vitæ finem tandem inuenirent.

Sup. huius lib. cap. 5.

Indi vitam fugere, quàm Hispanicam tyrannidē perferre malunt.

VALLIS Tunia & finitimorum locorum incolæ¹ Solem vt præcipuum numen colunt.

Barbari etiam clarorum virorum exemplis ad virtutem accenduntur.

In bellicis expeditionibus, pro vexillis & signis, clarorum hominum & bellico aliquo facinore illustrium ossa arundinibus alligata circumferunt, quo ceteri ad eorū virtutem imitandam, & pugnam cum hoste alacriter capeffendam, accendantur. Arma eorum & tela, lanceæ è ramis palmarum, & enses lapidei. Regulos suos cum aureis monilibus, smaragdis, pane & vino sepeliunt: & in multa eiusmodi ditissima sepulchra incidere Hispani, Accolæ ingentis illius suprâ memorati fluminis² Caribes sunt, sicut & San-marthenfis oræ indigenæ. Herbarum succo venenato sagittas inficiunt: & ante aduentum Hispanorum capitales cum Bagotta inimicitias & assidua bella exercebant. Strenui sunt, feroces, vltionis cupidi: ad bella Chiappem numen suum, velut victoriæ arbitrum, secum deferebant, eique priusquam expeditionem inirent, lectas humanas victimas vel ex captiuę alicuius foemine liberis, vel ex hostibus captis, mactantes, pluribus sacrificiis litabant: totūque ipsius simulacrum sanguine oblinentes, carnes inter se ipsi epulabantur.

Humanis victimis licet sibi cogit Barbaros Princeps huius mundi.

SI victoriam domum referrent, effusa cum lætitia cantantes, saltantes, & sese ad ebrietatem vsque potu inuitantes, hostium sanguine quos bello captos adducerent, Idolum similiter vngebāt. Victi verò, mœsti & confusi nouis sacrificiis Chiappem placare studebant,

vt

vt deinceps propitius ac volens adesset ipsis & victoriam daret. Multa præterea alia à me de carum gentium moribus referri possent: sed ne fastidium legētibus pariam, ad sequentia propero.

I SOLEM usque adeo venerantur, vt eum contrà intueri non audeant. Luna verò etiam, vt Soli, diuinos honores tribuunt. Gomara Hist. gen. lib. 2. cap. 72.

2 Caribes propriè dicebantur quondam, Bori-
guena, Dominica, Matitini, Cibucheira (hodie
S. Crucis) insularū incolæ: qui canois, id est lintri-
bus monoxyllis, vecti, Hispaniolensibus Indis bellū
inferebant. Creduntur Caribes illi insulares ori-
ginem duxisse è Caribana, Vrabensis sinus orien-
talis ora, in continenti India Occid. Caribes au-
tem homines strenui & fortes, Indico idiomate
appellantur. V ulgò hodie omnes arcu & sagutis
infestos Barbaros Indica continentis accolæ, ita
nuncupant. Caraibes verò apud Brasilienses, sa-
cerdotes seu vates, dicuntur.

¶ India continens multis locis desolatur. Indi Hispanicam ser-
uitutem præsidio & difficultate locorum effugiunt.

Hispanis agrè commeatus præbent. Pec-
niam aspernantur.

C A P. V I I.

AM, vt ad meam peregrinationem
reuertar, quum ad Carthaginem
applicuissem: quòd nauis qua vectus
eram, multam aquam acciperet, nec

inde soluere maturè posset, necesse me fuit aliam opportunitatem ad traiciendum expectare. Quadragesimo quarto demùm die myoparonem ad Nomen-dei tendentem conscendi. Nos oram semper præterlegentes primùm in Vrabensem finem, mox in portum Achlæ inuecti sumus. Oppidum id est, tantum à mari remotum quantum ballistæ telo bis adigi potest, ac tum ibi fortè octo erant domus Hispanis habitatæ: quamquam initio quum ibi condita colonia est, plures viginti erant: sed vt res eorum semper in peius lapsæ sunt, atque etiam num labuntur, quòd mutuis cladibus & Indos & seipfos attriuerint: maior ferè pars ad meliores sedes quæredas alius aliò dilapsi sunt. Ac propè idem Antiquæ Darienæ & aliis eius oræ coloniis accidit, vnde ab Hispanis vulgò demigratum est.

Achlæ, portus & colonia.

vide sup. pag. 91.

O C T O antequam portum illum Achlensem attingerem, diebus, eò appulerat vna nauis, quæ onusta mulabus Sandominica ad Nomen-dei-vela fecerat. Ea quum ad oram continentis applicuisset, nec regionem calleret nauis Gubernator, pro certo habens se inferiùs ad fines Veraguæ esse, signum soluendi dedit. Quumque ratus se Nomen-dei versus nauigare Carthaginem tenderet, ad os portus Achlensis applicuit. Gubernator quum nec quò iret neque vbi esset sciret, & suspensus animi terram prospectaret, fortè accidit vt Hispanus quidam illac propter littus inambulans, nauimque in portus faucibus stantem conspi-

conspicatus, aberrasse eam à cursu regionis ignorantia suspicaret. Itaque confestim domum recurrens arreptum mantile hastæque alligatum è littore sublimè erigit. Qui in nauis crant, signo conspecto, portum intrant mulasque in littus exponunt.

CETERVM mercatores, si eas rursus in nauim imponerent, penuria pabuli & incultu haud dubiè perituras rati, nauem ad Nomen dei mittere, & ipsi mulas terrestri itinere Panamam deducere instituunt. Ergo sese comparant, commeatus prouident quantum ad iter sufficere videbatur. Interea me rogant ut comitari se vellem: discedimus præeunte nobis Hispano quodam non admodum peritoduce itineris, & viginti Æthiopicis mancipiis quæ ex mercatorum familia erant. Singulis securis in manu aperiendo itineri erat: quippe absque eo nulla transeundi spes, quum densarum arborum rami alius alio implicati & coeuntes ut perpetuam sepem obiicerent.

IAM XIV. dierum spatium emensi eramus, vixdum dimidia itineris parte & paulo amplius confecta, neque vlla earum gentium vestigia cõparebant quibus ex terræ antea frequentibus habitari consueuerant, quum prosperis rebus vteretur. Iamque mercatores, deficiente annonâ, mulam vnâ ad vescendum mactare constituerant, quum ecce vesperi sub occasum solis è vertice montis cuiusdam, summa cum omnium voluptate, ingentem fumum euolui prospicimus: dux viæ Indici alicuius mapalis id signum esse monuit: sibi tamen haud festinandum videri: sed secundam noctis

Hispani
cõmeatus
& hospitia
non reperiunt
vbi ipsi
solitudinem
fecere.

vigiliam expectandam esse, qua Barbari nec opinantes & sopiti opprimi possent. quippe (aiebat, optima ratione quod dixerat confirmans) si nos euestigio rectà ad illos iter capessimus, simulac nos conspexerint, nihil ulterius cogitantes quàm nos eò venisse vt ipsos in seruitutem redigamus (vti fieri solebat priusquàm ex Hispania Edictum Cæsaris de eorum libertate allatum esset) fuga se proripient in siluas: nos verò vnde com meatus inopiam subleuemus ad peragendum iter non habebimus. Sic dictum, sic factum: atque vt tutius lateremus, digressi è summis iugis vsque ad medium montis, magnam ibi noctis partem substitimus. Mox egressi latebris ad mapalia tendimus. Quatuor erant, & quidem permodica: quæ vt ingressi sumus, & Indi tumultu irrumperentium excitati nos agnouerunt, horribili cum vlulatu vociferari incipiunt, *Guacci, Guacci.* Id genus quadrupedis est apud eos, quod noctu illic vagari & rapto viuere assuevit. Eo nomine Christianos scilicet vocant.

Hispani Christianum nomen in tantum contemptum adduxerunt apud Indos, vt feris comparentur.

Nos interea ingressi omnes ferè qui in mapalibus erant comprehendimus, & ibidem perpetem eam noctem pernoctauimus. Id verò mihi affirmare licet, nunquam me talem planctum vidisse, aut audiisse, qualis ea nocte ab illis, maximè à sceminis, editus est. Quum enim pro certo haberent nos eò venisse vt omnes in seruitutem abduceremus, desperabundos caput Mænadam ritu agitantes cerneret, tum inter se flebiles voces & questus miscentes: mox capita terræ allidere, ferire manibus

Seruitus etiam barbaris odio fa.

manibus: dentibus etiam, instar ferarum fren-
dentes morsu pannos appetere, ac despuere in
faciem. Denique, nisi furorem eorum cohi-
buissemus, haud dubiè nonnulli sibi vim attu-
lissent.

TANDEM luce orta & finitis horrendis
illis clamoribus, quàm commodissimè fieri
potuit spiritus eorum mitigauimus, signifi-
que & nutibus docuimus, non aliam ob cau-
sam ad eorum mapalia venisse, quàm vt ali-
mentis repertis ad alterum mare cum mulis
perueniremus. Neque verò etiam in poste-
rum illis de seruitute esse metuendum: siqui-
dem edicto vetuisse Castellæ regem, ne vlte-
rius pro mancipiis abduberentur. His aliisque
multis eiusmodi à nobis auditis recreati a-
liquantulum & acquiescere visi sunt, fraudem
tamen subesse aliquã semper utique suspectã-
tes. Itaque ab illis pane, piscibus, fructibus &
aprugna carne (Apri autem illi Indici, seu a-
grestes sues, umbilicum in dorso gerunt) do-
nati, vicissim illos cultellis aliquot, & salis
paululo, remunerati sumus: quumque insu-
per illis nummos aliquot, ex eorum specie
quos regales vulgò vocant, dare vellemus, no-
luerunt accipere, dicentes eos sibi nulli vsui
fore.

Indi ma-
gno ani-
mo pecu-
niam sper-
nunt.

INDE, quum dierum quatuor quiete re-
creati essemus, abeuntes nos Indus vnus vltro
comitatus, tamdiu prosequutus est, quoad nos
in rectam viam sisteret. Quum ab eo percon-
tati essemus, numquæ Indorum præterea ma-
palia aut pagi in itinere nobis occurrerent,

Nulli prorſus, reſpondit. quippe Guacci, inquit, partim populationibus, partim cædibus omnia hæc vaſta fecerunt. Hoc edito reſponſo Indus domum ſuam repetit: nos octauo demum die maximis cum laboribus Panamam peruenimus.

I E A N D E M eſſe hanc feram puto cum ea quam in Noua Hiſpania Tecoani appellant, quam tamen illius prouinciæ indigenæ uſque adeò non expanſcunt, ut noctu ingredientem domos nil auerſati, nihilque timidius ad eius conſpectum eloquuti, quàm Tecoani, Tecoani, deligere etiam ex omni familia, quem uelut, ad paſtū ſinant, felicemque eum exiſtiment quem illa corripuerit. Oppimum autem maximè quemque illa & pinguiſſimum ferè pignerari conſuevit. Id ex Hiſpano quodam olim in Mexicana prouincia epiſcopo, poſtea uerò ad ueram religionem conuerſo, auditum à præſtantiſſimo uiro accepi.

2 Idem confirmant qui in Noua Hiſpania a-greſtes ſues uidere. Idem de Nicaraguenſibus a-pris ſcribit Gomara Hiſt. gener. lib. 5. cap. 204.

Neque diſpares Braſilienſes ſunt, quos Bar-bari Taiãſſou uocant, de quibus

Lerius Nauig. Braſil. cap.

10. agit.

¶ Panamensis & Veneti emporij collatio. Quæ mercaturæ ab Hiſpanis India continenti exerceantur. Hiſpanorum cum Italis duellum.

CAP. VIII.

DICUNT

DICUNT nonnulli eius vr̄bis, Panamæ videlicet, emporium & negotiationes penè tantas esse quantæ sunt inclytæ ciuitatis Venetiarum. Absurdè id adeò, vt ab istis scriptoribus illustrissimam & magnificam ciuitatem Venetiam nunquam visam esse existimem : quæ quidem neque opibus, neque imperij maiestate, neque mercatu, neque diuitiis, neque iustitiæ splendore vlla earum ciuitatum quascunque solambit, inferior est. Atque haud dubiè decem tantùm mercatores Veneti mercibus omnibus quotcumque toto anno Panamam importantur coemendis, ipsaque adeò solida etiam ciuitate, facilè suffecerint. Porro nequis me id eleuandæ gloriæ Hispanorum dicere ac per inuidiam putet, eius emporij integram descriptionem, simulque Nominis-dei proderè volo. Sita est hæc ciuitas in “septentrionalis Oceani littore, vulgò mare Tramontanæ nominant.

Panamensis & Veneti emporij impar collatio.

De eo vti de sup. pag. 104.

PORRO quotannis ferè quatuordecim aut quindecim naues, maiores & minores, ex Hispania ad Nomen-dei commeare solent, quarum maxima mille & octingentarum amphorarum est. Aliæ aliis onustæ mercibus, quales ferè hæ sunt, vinum, farina, panis biscoctus, oleum, panni, sericum, denique aliæ res quascunque tum ad vsum domesticum, tum ad tuendam vitam, ferre solet Hispania. Ac nonnunquam vsuuenit tantam earum copiam cò importari, vt vel maior in ipsa Hispania non reperiatur. Ipse quidè vidi nonnullos

Nominis-dei emporium.

qui conuectas eò merces, vt oliuas, ficus, vuas passas & alia eiusdemmodi, quum nullum earum pretium reperirent, pro nauulo & vectura Magistro nauis relinquerent. Sæpenumero contra tantam rerum omnium penuriam ibidem esse accidit, quòd naues à conuectando metu Gallorum impedirentur, vt omnia contra auro æstimarentur & venderentur, vt vulgo dici solet.

CETERVM appulsis ad Nomen-dei nauibus, Mercatores onera & merces per flumen Chiaram exiguis linitibus mittunt in locum cui Crux nomen est (is xv. millibus Panama abest) ibique omnia Hispano cuidam consignant, qui rerum aduectarum custodiæ præest, donec à mulionibus Panamam deuchantur. Atque inde aliis nauibus ad alterius illius maris oram stantibus, maior pars merces in Peruanam prouinciam, atque in omnes ingentis illius regni ciuitates Hispanis hodie habitatas, dimittunt. Si verò Panamæ simul & Nominis-dei ciuium & inquilinorum censum agere numerumque inire libeat, vix, vel vt quum maximè abundarunt multitudine, quatuor millia capitum vnquam habuere. Ex quo Lectoribus facillimè colligere est, an meritò Panama emporij & mercatus amplitudine ditissimæ & illustrissimæ ciuitati Venetiæ equare se possit.

^oAustralis
ad cuius li-
as sita est
Panama.

Hispanicæ
iactantiæ
censura.

SED in iis prouinciis Hispani reperiuntur nonnulli adeo vaniloqui & gloriosi, vt suimet laudandi nullum finem faciant, ij præsertim qui Italiam viderunt. Nonnulli dictitant se
hanc

hanc aut talem arcem expugnasse : se singulari certamine congressos ex hoste victo semper decus tulisse. Alij, solertia sua atque astu ingentem & celebrem ciuitatem captam ac direptam fuisse: Vnum Hispanum quatuor Germanis, tribus Gallis, duobus Italis contra valere. Quingenti certè illorum haud dubiè, Venetiæ depictæ capiendæ facillimè suffecerint, perinde vt si ea casale aliquod esset è stipulis aut lignis compactum, viginti quinque aut triginta fortè casas seu mapalia continens, quales ferè sunt maximam partem ciuitates & colonix ab illis in India ædificatæ. Præter hæc plerique eorum, ex Hispania transgressi non modò in has Indiæ oras, sed & in alias prouincias quascumque sub imperio tenent, vento tumidi iactant se ex stirpe Gotthorum, Gufmannorum, & Manricorum, originem ducere : mox verò vt patuit veritas, deprehenduntur in Hispania aut subulci aut opiliones fuisse.

Hic locus admonet vt Hispani cuiusdam Hispanis militaris laudis virtutem nūquam eripiam. vti nam cetera ad hunc modum. (Montanesio nomē erat) insignem historiam referam. Hic quum paulo ante memorabile ad Rauennam commissam prælium, Senis, magifica Hetruriæ ciuitate, esset, ac fortè in circulum multorum inter se confabulantium, cum nobilium tum ex plebe hominum, incidisset, magnificè superbèque virtutem efferre Hispanorum, ac ceteros præ illis despiceret atque obterere cœpit : inter alias quidem raras eorum dotes, non alios mortalium rotandi ensis peritia ante Hispanos esse. Hæc

verba paulo arrogantius iacta adolescens quidam Romanus (Iulianum vocabant) Parionensi vrbis regione, in medium progressus, excepit, Et, si libet, inquit, tibi ô Montanesi, singulari certamine & paribus armis mecum congre-
 22 gredi, faciam vt cognoscas nullum externum
 22 militem, nec bello meliorē, nec valentio-
 22 rem Italo esse. Hoc responsum generosum & modestè factum omnes qui aderant, vna voce approbant.

Hispano-
 rum cum
 Italis duel-
 lum.

Conuenit inter eos vt succenturiatum sibi quisque militem & socium legeret, & ad certamen solo gladio Hispanico & chlamyde vice clypei vterentur. Montanesius socium sibi adlegit iuuenem quendam Cordubensem sibi notum, qui gladiatoris artis & tractandi ensis peritissimus erat. Romano non defuit Tiracoscia Castellanus, adoptatus ab eo & amicè inuitatus ad participandum Italici nominis decus. Vbi dies dicta aderat, ad præclarum illud spectaculum tota propè Hetruria concurrit. Senensis magistratus liberum certamini locam concessit, celeberrimum vrbis campum, ei rei aptum, & ad Theatri similitudinem factum. Ibi tantis vtrinque animis concursum est, tantisque huic vel illi parti fauentium studiis res celebrata, vt publicum decus ita præproperè ac temere in priuatorum manibus collocasse propemodum pœniteret. Hispani tandem, veterum gladiatorum ritu dimicantes, priores defatigati & victos se fassi sunt, iam decem & septem ingentibus vulneribus tum in facie, tum aliis corporis partibus

partibus acceptis, ex sanguine: quum Italis nomen duntaxat imposuissent. Hæc ludicra pugna non lætis tantum passim vulgi sermonibus celebrata, sed & doctè à Poetis decantata est; quorum semper in Hetruria magna copia est.

I FRANCISCVS Pizarus, qui ditissimum Peruanum regnum subegit, & Marchio fuit primum pro spurio expositus, ac vix tandem à patre agnitus, fuit puer quondam in Hispania pauper. Almagri verò, eius socij, natales adeo obscuri fuere, ut eius adhuc ignoretur pater. An autem hic Benso falsò vanitatem ementiendæ stirpis & nobilitatis in Hispanis reprehendat, testari possunt, qui in regno Siculo & Neapolitano primum aduentantes Hispanos vidère, cum calceis, aut sculponeis è sparto, reticulato opere confutis, sentos, squalidos, & planè albis, ut inquit ille, pedibus. Postquam enim degustati Italia delicijs & vestiti serico, repente velut Circeo poculo in alios mutati, se subulcos aut opiliones fuisse oblitii sunt, quæ suis tilulis, Dom-Diego & Dom-Fernando vocari se iubent.

* * *

¶ *Panama & Nominis-dei Hispanicarum coloniarum situs. Athiopes fugitivi, Hispanorum negotiationes infestant.*

CAP. IX.

N V N C vt Panamam, vnde deflexe-
rã reuertar, sita est ea ciuitas in pla-
nicie permodica ad Australis Ocea-
ni orã, mari adeo vicina, vt plênilu-
niis æstus in domos quæ in eam partem versæ
sunt facillimè restagnet. Eæ ferè partim arun-
dinibus, partim materia compactæ, & propè
omnes tegulis contactæ, quum ibi essem cen-
tum & viginti numerũ non superabant. Com-
modum & tutum portum habet, sed exiguum:
æstu affluente, naues portum ingrediuntur:
remeante exeunt, leuius tamen onustæ, ne vi-
delicet tenuiori aqua destitutæ in vadis hæ-
reant. Ceterum ita mare reciprocatur, aquis in
suum fretum recurrentibus, vt duorum am-
plius milliarium spatio paulo antè profundo
salomersa æstuariorum reddat detegaturque, & cre-
bras tantum alluies & stagna relinquat. Pau-
lo longius naues tutæ in ancoris stant, & sca-
pharum ministerio ad merces accipiendas aut
exonerandas vtuntur.

I L L O autem mari ea ferè Panamam ad-
uehuntur: Maizium, farinæ nonnihil, quod ex
Peruanis prouinciis eò deportatur: gallinæ
& mel. Vaccarum verò, suum, aurantium
malorum, limonum, brassicarum, ceparum,
lactuca-

Panamae
situs.

lactucarum, melonum, aliarumque hortensium herbarum ibi summa copia est. Hæc prouincia Panamensis multis Indicis populis habitari & frequentari quondam solebat, eiusque omnia flumina aureas arenas voluebant: sed omnia ab Hispanis exhausta & consumpta sunt.

E Panama ad Nomen-dei vsque terrestri itinere L. miliarium spatium est. Primo die iter satis facile & commodum reperias: mox verò excipiunt silvæ, quæ vsque ad Nomen-dei pertinent. Medio fermè viæ interuallo flumèn intercedit, quod propter multiplices mæandros & tortuosos flexus vix trium horarum spatio traicitur. Hispanis verò etiam aliquot euenit vt hyberno tempore deprehensi in medio eius fluminis alueo, quum repente fuso ingentibus procellis imbre excreuisset, neque illi locum opportunum quò se reciperent haberent, aquis haurirentur. Hispanum quendam ipse cognoui, qui in traiectu illius amnis, quum iam imbre auctus intumesceret, neque illi quidquam ad traiciendum superesset præter vltimum euripum, seu brachium fluminis, mulam inequitans & auro monilibusque quatuor millium ducatorum pretij onustus, prærapida profluentis celeritate abreptus est. Fortè tamen cum ad ramum arboris adhæsisset, ipse incolumis ad terram euasit, rebus omnibus amissis, & solo thorace vestitus Nomen-dei venit.

HÆC ciuitas, porrecta ab ortu in occasum longitudine, ad mare posita est, in vmbi-

Nomine-
dei celo
& solo gra-
ui colonia

lico ingentis siluæ: infalubri & pestilenti loco, hyeme præsertim, tum ob ingentem calorem & humorem terræ, tum ob paludem qua ab occidentali parte cingitur. Ergo coloniarum ibi crebra funera: domus quales Panamæ, quumque in ea prouincia essem, in ea vrbe habitabant quindecim aut viginti negotiatores magnarij, qui mercimonia in solidum vendebant: ceteræ domus & tabernæ propolis, aromataris, nauticis, cauponibus aliarumque aliquot artium necessariarum opificibus, occupabatur. Omnes mercatores qui Nomine-dei domum habent, habent etiam Panamæ, ibique tandiu commorantur quoad diuites euaserint.

IN Septentrionali eius vrbis parte portus est multarum nauium capax. E rebus ex Hispania eò translatis pestilens illud solum has producit: limones videlicet paucos, aurantia mala, raphanos caudæ muris crassitudine, brassicas, lactucas, sed eas perexiguas, perpaucas, nec admodum bonas. Cetera ex Hispaniola, è Cuba, Nicaraguæ prouincia, eò importantur, Maizium nempe, Cazabi panis, caro salita, porci, battatæ radices: è Panama vaccæ, quum non ferè aliunde carnis recentis illis copia sit. cetera, vti antè dixi, ab Hispania subuehuntur.

Vt Hispani seruos, sic serui Hispanos vexant.

NON procul Nomine-dei, ad Orientem, siluas tenent aliquot fugitiuorum Æthiopum populi, qui multos Hispanos à Præfectis prouinciæ in suam perniciem missos trucidarunt. Illi quum ad ripas fluminum, quæ siluas illas interflu-

interfluunt, mapalia Indis habitata fortè reperissent, cum illis fœdus atque amicitiam pepigere. Veneno tinctis & ipsi sagittis vtuntur, multique eorum iter quod Panamam fert obfidentes, quoscūque Hispanos capere possunt, omnes barbarum in morem lacerant & necant. Adhæc quum hyberno tempore propter reflantes ventos, lintres quibus merces per flumen Chiam deuehi solent, ad Crucis stationem tardiùs sæpe perueniant, mercatores moram pertæsi, terrestri itinere mercimonia aliqua mittunt: vbi si obtigerit (vt sæpe fit) agasones in Æthiopus illos fugitiuos incidere, tum illi, mercibus omnibus ereptis, Numidas seruos, qui mulas agunt, intactos abire sinunt, si sese ipsis adiungere noluerint. Hæc in summa negotiatio est, hoc commercium emporij Panamæ & Nominis-Dei.

Supra.
pag. 176.

IAM verò quum superius asperrimi & sæuissimi soli Veraguæ prouinciæ descriptionem exequi promiserim, reddi commodè hoc loco puto: idque vt iudicent Lectores quantum intersit aliqua de re ex ore & iudicio alieno, an propria experientia, differere.

lib. I. cap.
21.

I ÆTHIOPICOS seruos designat, quos Hispani è Nigritarum prouincia in Indiam deuehere. Li enim iniquis laboribus & intoleranda Hispanorum seuitia oppressi, tum in Hispaniola aliisque Insulis, tum in Continenti tumultus aduersus Hispanos mouent. Nonnulli etiam Barbaris iuncti, in totum Hispanicum iugum excussere. Vide supra huius lib. cap. I.

*Veraguæ asperriimæ provincie descriptio. Did. Gottierez
Præfectus eã inire audeat. Eius regulos beneficiis demulcet.
A militibus famelicis deseritur: alios Nomine-dei ar-
cepsi curat.*

C A P. X.

IN NO Saluti nostrę M. D. XL. Didacus Gottierez Mantuę Carpetanę ciuis (Madritium vulgò vocant) à Cæsare Carthaginis nouæ provincie ditissimæ, Gubernator dictus, ex Hispania soluit. Appulsus ad Nomen-dei, phaselo per remissarium seu alueum lacus Nicaraguam petit ad delectum militum habendum, quibus stipatus provinciam suam iniret. Eius orę Præfectus erat Rodericus quidam Contreras: ibi propter similtates inter eos exortas Didacus duos circiter annos tempus frustra terit. Tandem interuentu Episcopi reconciliata inter eos amicitia, quum Roderico sermo apud Didacum institutus esset de ipsius Præfectura, monet horribilem illam regionem propter asperrimas siluas & inaccessos mōtes nulla ratione posse subigi: neque equis tātum imperuiam esse, sed pedites quoque ipsos intolerabili cum labore vix eã iter facere posse. Omnes porro duces ac præfectos, qui eam intrare ausi essent, partim fame absumptos, partim ab Indis trucidatos, omnes ferè Hispanos qui eorum auspicia sequuti essent destituisse. Itaque si eò ire sententia ipsi staret, consulere se vt c. Hispani statiuus ad mare positister quaterve in anno per æstatem modò in hanc, modò in illam

Veragua
asperriima
regio.

illam partem populabundi excurrerent, prædâsque agerent ex iis populis qui omnes auro abundarent. Se verò fidem suam iureiurando obligare, si in manubiarum partem veniret, ipsi exercituûq; eius res omnes ad victum necessarias suppeditaturum, qualis in India institui solet. Ad hæc verba Didacus respondet, Enimuero eam prouinciam à Cæsare non ea lege sibi attributam, vt eam exinaniret latrociniiis, sed vt coloniis impleret: quòd si aliis fortuna aduersa fuisset, sperare, Deo fauente, eam sibi fore propitiam: inceptum quidem omittere non esse sui animi, multo verò etiam minus cum quoquam labores participare aut societatem coire velle.

H I S ita constitutis, iter apparat: Maizium, salem, suillas carnes, mel, gallinas, & alia coemit: rebûsque omnibus satis instructus cum sexaginta Hispanis, duabus myoparonibus Granata soluit, & secundo emissarij lacus alueo per quem venerat defluens, breui ad mare peruenit. Inde L. millium spatio oram præteruectus ad orientem, Suere flumine aduerso subiens, prouinciam suam ingreditur. Sex milia progressus inde à mari, ad eius ripã fluminis mapalia aliquot desolata & semirutata prospiciens in terram egreditur, & vt eius loci ac temporis necessitas ferebat, præsidium & hospitium sibi molitur.

H V C obuiam ei progressi Indorum reguli, ignobilioris notæ aurum quod septingentorum ducatorum pretium æquaret, offerunt. Gubernator eos multa cum comitate & be-

Hispani-
cio à salu-
te anima-
rum facto
in aurum
desiuit.

nigno vultu excipit : quàmque neutri alteros intelligerēt, variis nutibus significat, se eò venisse vt Salutis animarum iter rationémque ipsos doceret. Mox illos sphæricularum precatoriarum ex vitro linea vna seu serpo, crotalis, tintinnabulis, & aliis eiusmodi minutiis, muneratur. Inde sciscitando exsequitur vnde aurum peterent : illi longinquis è regionibus sibi peti respondent, ibique inter arenas fluminum ex asperrimis montibus decurrentium legi. Hoc edito responso dimissi & ad suos reuerfi, subditorum aliquos interdum cum piscibus, fructibus, carne aprugna fumo durata, ad Gubernatorem mittebant.

Milites
Hispan. præ-
fectum
deserunt.

I P S E multis iam diebus elapsis, quum propter incommodum anni tempus (hyems enim erat) vltius progredi non posset, & Nicaragua subuecti commeatus iam deficerent, cœpit à Cacicis illis petere, vt se Maizio ad dies paucos iuuare vellent : se enim propediem vltius progressurum. Illi quamquam nihil vehementius cuperent, quum cogitarent non alia re magis Christianos quàm alimentorum penuria & fame è suis finibus eiici posse : amicitiam tamen Gubernatoris sibi cordi esse simulantes, Maizium, sed quamparcissimè, ei summittebant. At milites quibus suo arbitrio vesci non licebat, tam anxie & miseræ vitæ pertæsi, noctu omnes ex composito fugiunt, quumq; terrestri itinere ppter littus ad emisfarium lacus Nicaraguensis peruenissent, post biduum phaselos fortè repertos, qui à Nominè-dei veniebant, cōscendunt, & Nicaraguam repetunt.

GUBERNATOR desertus à suis militibus, nec quoquam comitatus præterquã vno suo nepote, quatuor famulis & remige vno, cauo in terram facto, defossa ibi vasa salis & mellis plena superaggesta humo obruit. Mox phaselum conscendens ad mare peruenit, Nicaraguam petendi animo: iamque oram solucebat, quum ecce trib. Barienus myoparone vno comite virisque onusto inuehitur, qui è Nicaragua in ipsius subsidiũ veniebat. Hoc nouo supplemento auctus Gubernator restitit: myoparonem verò Nomen-dei petere iubēs, ei Alphonsum Pisanum nepotem suum præficit: cui traditis muneribus quæ à Cacicis acceperat, mandat vt quammaximè multos milites conscribat & adducat.

ILLE, vt ad Nomen-dei peruenit, de eius prouinciæ diuitiis dispersa illico fama, viginti septem milites conscribit: quumque per eos dies fortè in ea vrbe essem, eorum vnus esse volui, quamquam ab Hispano quodam iam prouectæ ætatis viro ea de re correptus. Is quum Carthaginensem prouinciam, S. Marthã & alia eius oræ loca permessus quindecim annorum vsu calleret, monebat ne ad eam expeditionem vlllo modo abduci me finerẽ: neque ipsius adeò Præfecti verbis ac pollicitis persuaderi: quippe illis mētiti & fallere nihil pensi esse dũ res suas agat. Sin mihi eundi staret animus, saltẽ in aliud tẽpus differrẽ: interea rebus ipsis patefactũ iri, quorsũ ea incepta euaderẽt. Apud me, qui tũ iuuenis & viuido ingētis animi vigore plenus essem, tũ ditescendi cupidus,

Salubre
& senile
consilium.

Spes diuitiarum
cæca.

parum fidei atque autoritatis ea verba habuerunt: itaque proficisci statui. Abimus, & quarto inde die ad ostium Sueris fluminis appellimus. Sed quum mare intumescens subire nos alueum fluuij sine præfenti periculo non sineret, retrorsum vela dantes Zorobarenfes insulas perlegimus, quæ in confiniis Carthaginis nouæ & Veraguæ prouinciæ iacent. Quum verò illa prouincia informis & aspera solo sit, hæc multo etiam peior est. Hæ insulæ exiguæ sunt & desertæ ab Indis incolis, qui in montes ex aduerso in Continenti sitos profugerunt.

I B I propter contrarios ventos (quippe tum mensis erat Iunius, iis locis initium hycmis) septuaginta duos dies morati, toto illo tempore vix quatuor horas Solem conspeximus: quum assidui ferè & maximi imbres, tonitrua, fulgura, aerem adeo perturbarent, vt cælum ac terras misceri ac ruere crederes. Fulgetri radius in myoparonem delapsus, Æthiopem vnum & duos Hispanos exanimauit, ceteri afflati & attoniti restitere. Prætor myoparone ad continentis littus applicari iusso, tantisper progredi statuit, quoad in loca Indis culta & habitata peruenisset, vnde alimenta expediri possent. Sed quum totos octo dies per siluas, paludes & montes adeo præruptos, vt vel solo aspectu horrorem incuterent, absumsisset, peractum iam spatium relegens, terrestri itinere propter littus ipsum ire instituit. Ea via summis cum laboribus (quum nullo cibo propè vesceremur, præterquam

quàm cochleis, & agrestibus pomis, quibus cercopithecii aluntur, assiduè in illis siluis ex arbore in arborem desultantes) tandem nos ad eum locum tulit vbi erat Gubernator.

VICESIMO die postquam eò veneramus, myoparo noster portum subit: eum Gubernator illico in Nomen-dei remittit ad plures milites aduehendos: nos interea aliquot dierum quiete corpora refecimus. Inter hæc multas testudines inusitatae magnitudinis cepimus, quarum ingens copia quatuor mensium spatio per ea littora diffusa est. quippe illæ in terram egressæ in arenis pariunt oua, vt crocodili solent: quæ mox vehementi solis calore maturantur. Nos detracto earum cortice & sublato adipe, quum eo ingentia fictilia vasa implesemus, carnis quoque aliquantum saliuimus: sed ea breui corruppebatur: quum recens quidem saluberrima & esui iucundissima esset.

Testudines inusitatae magnitudinis.

I NICARAGVENSIS lacus ab Australi oceano X. aut XII. tantum pass. millibus distans, in mare Septentrionale, à quo c. leucarum spatium abest, nauigabili alueo sese exonerat. Quidam ex voce Hispanica Defaguadero, quæ Emissarium sonat, fluiuium vel solo nomine terribilem, Xaguatorem, fecit.

2 NIQVES A primus infeliciter eam tentauit, de quo lib. I. Philippus Gutierrez Madriciensis, quum eam provinciam cum quadringentis amplius militibus inisset, anno M. D. XXXVI. omnes partim fame, partim venenatis herbarum succis,

cōsumptos amisit. In quibus egri & semiuui duo à focijs, fame in rabiem versis, mactati & comesti sunt. Anno M. D. XLVI. Christophorus Pega à Lod. Columbo Almirante, ad deducendas colonias eòdem missus, nihilo mitiorem exitum habuit. Itaque Hispani eam prouinciã ut infaustram & indomitam reliquere. Gomar. Histor. gen. lib. 2. cap. 56.

¶ Did Gottiereꝝ regulos Suerensis prouinciæ primò verbis delinit, mox vinculis onerat, & aurum ab iis extorquere nititur. Cacicus vnus custodia elabitur.

CAP. XI.

Vo primùm die portum ingressi sumus, Gubernator benigne memense suæ adhibuit: quumque summa cum voluptate mecum confabularetur, maxima pars ipsius sermonum de auro & argento erat: tum de bellis ac cladibus quibus misera Italia attrita fuerat, ac Mediolanensis ciuitas maximè: sed quum deprehendisset me haud satis libenter hæc audire, ex eo me adeo abhorruit, ut conspectum meum ferre non posset. Ceterum his quæ antè dixi prouisis, Gubernator inde soluens cum omnib. militib. phaselo suo, & quatuor Indicis lintrib. aduerso flumine subuectus, circiter xxx. millia procul à portu, breui in Sueri fluminis fines progressus est. Hospitium ei præbuit casa, quam
cuius

eius prouinciæ Regulus amœnitati dicauerat, quum piscatum ad illud flumen ventitaret. Hæc casa oui figuram referens, longitudine in XL. passus patebat, circumplexa arundinib. & palmarum foliis cõtecta, quæ singulari opere nodis in semetipfos implicatis intexta erât. Erant & alia ibi mapalia, verùm haud sanè à viiioribus vulgatísque abhorrentia. Gubernator hunc locum Ciuitatem S. Francisci nominat, quòd eo die fortè illò appulisset.

Mox ei obuiam venere Sueræ & Chiuppæ Cacicus, aliique minores reguli, & fructus tantùm nonnullos ei obtulerunt. Ipse comiter eos excipit, multum tamen demiratus quòd nihil auri attulissent: ac per interpretem Hispanum, qui cum Indis aliquamdiu versatus erat, & eorum linguam mediocriter didicerat, significat se eò venisse vt rem summæ ipsis consolationi futuram aperiret. Porro quum prandij hora adesset, eosque vesci secum vellet, mensæ adhibentur cum sacerdote & interprete. Sed quum ibi nihil appositum esset præter gallinas & suillam salitam, neque Indorum regulis is cibus satis gratus esset, parcè admodum comederunt: ac plerique eorum cibaria, vt apposita erant, seruis suis humi recubantibus porrigentes aspernari: quæ mox & ipsi per ludibrium obiiciebant canibus.

PERACTO conuiuio, Gubernator sermonem de fidei rebus iniiciens, in hunc ferè modum exorsus est: **I**N has terras vestras, fratres & amici mihi carissimi, veni, vt

Egregia
verba, nisi
Auaritia
omnia fœ-
daret, quæ
& ipsa Ido-
latria
est.

Idololatriam expellerem, qua ad hoc vsque
tempus blandis dæmonum illecebris vincti ac
constricti fuistis. Deinde vt verum & ad sa-
lutem animarum vestrarum ferens iter perspi-
cùè vobis exponerem. Nempe Iesum Chri-
stum Dei Filium descendisse è cælis in terras
vt genus humanum redimeret. Neque aliam
ob causam equidem sacerdos hic mecum vsq;
ab Hispania profectus est, nisi vt vos Christia-
næ religionis rudimentis imbueret. Quan-
obrem vt Diuinæ legis obsequium, & Caroli
Quinti Cæsaris, Hispaniæ regis ac totius orbis
Monarchæ, imperium subeatis, animos & stu-
dia parate. Indici Reguli hac oratione audita,
ne verbum quidem respondere, sed demittere
caput, quasi ad omnia tacitè se assentiri annue-
rent. Ita è mensa confurgentes, domos quis-
que suas repetunt.

Hoc scili-
cet erat In-
dos con-
uertere.

SE QV E N T I die Gubernator Hispanum
vnum duobus stipatum Indis mittit ad duos
Cacicos, qui in aduersa fluminis ripa mane-
bant, vt illico fide ipsius freti, sine vlla formi-
dine ad se venirent. Vt illi, quanquam ægrè,
venerant, Gubernator in cellam penariam in-
tromissos, catena quemque propria onerati
mox in cubiculum deductos ad lectum suum
properè alligari iubet: vbi humo substratis fo-
liis cubile, ligneo trunco puluini vsum præ-
bente, vt ipsis mos est, somnum caperent. Hi
duo Cacici, illi ipsi erant, qui quo tempore
primùm Gubernator prouinciam inierat, se-
ptingentos ducatos aureos ipsi obtulerant, vt
superiùs diximus. Inde ab illis sciscitando
exsequitur

quæ ad mare descendens defossa reliquerat. Quippe quum misisset qui quærerēt, vacuum locum repererat. Illi se nescire respondent, neque iis certè indigere quibus ipsi abundarent. Sed Gubernator hoc responso nequaquam acquiescere, immo vtrique minari malum, ni prorsus ipsi satisfacerent. Itaque iunior (Camachiren vocabant) ei amplius duomillia ducatorum, nempe auri massas, quamquam ignobilioris notæ, in formam suam, tigrum, piscium, auium, & aliorum animalium elaboratas dedit.

GUBERNATOR paruum auri copiam cernens præ ea quam spe ac cupiditate præceperat, ingentem ignem accendi iubet, adductoque in conspectum solo Camachire, grandem cistam ante pedes poni. Mox illi seuerè interminatus, ni quatuor intra dies tantum auri adferret, quantum sexies implendæ cistæ sufficeret, fore ut igni cremaretur: à misero illo regulo, oblato præsentis mortis metu, promissum extorquet. Is ergo quum id se facturum recepisset, seruos suos ad comparandum pretium dimittit. Ceterum per omnem Indiam indigenis bis tève in die ablui aqua mos est: quem morem quum quotidie seruaret Regulus captiuus, fortè accidit ut Gubernatoris famulus, cui deducendi illius ad flumen locum cura incumbebat, domum reductum non satis fideli custodia includeret. itaque noctu quæ eum diem sequuta est evadit. Hinc Gubernator doloris vehementia ægri-

Avaritia
inexple-
bilis.

tudinem contrahit:& quoties cistam illam videbat, dicere consueuerat, vice auri, quod sperarat, stercore implendam & percacandam esse.

A L I I Cacici Sueræ & Chiuppæ, quum captiuos socios ita malè accipi à Governatore intelligunt, mapalibus ignem iniiciunt, frugiferas arbores fruticésque cædunt, fruges & grana è campis in tuta loca deferunt, & vastatis agris vt hosti solitudinè facerent, in montes perfugiunt.

Auaritia
ne malis
quidem
minuitur.

I N hoc rerum statu, Governator, etsi morbo aliquantum impediretur, nihil tamen propterea intermittere quominus alterum Cacicum, qui adhuc in vinculis supererat, flagitando vrgeret, dictitans se ab illo certam auri summam expectare. Sed quamuis illum diu multúmque omnibus machinis oppugnasset, minaretúrque sæpenumero se occisurum, ni ab eo aurum acciperet, Cacicus tamen quum sibi aurum non esse affirmasset, in eo ad extremum vsque constanter perseuerauit. Tandem Governator ita incensus, nisi aurum adferri sibi maturè procuraret, raptari se illum & canibus obiici iussurum, apertè denunciat. Ad hæc Cacicus intrepidè, Mirari se ait, Governatorem adeo vaniloquum & mendacem: quando toties cædem ipsi minatus, re ipsa nondum patrasset. Sibi quidem mori optabilius esse, quàm ita vinculis anxiam vitam trahere. Se fidei eius credentem, vltro in potestatem eius venisse, quum ab eo comiter se acceptum iri, nihil verò minus quàm ita fœdè cruciari,

Ingenue
& magnanime
liber
tatis in
Barbaro
exemplū.

posse imaginari quod genus hominum Christiani isti essent, qui tot ac tam nefanda scelera per omnia quaecumque adiissent loca ederent: mirari se, quomodo tellus adeo patienter tam immanes belluas alere & ferre sustineret. His verbis Gubernator perculsus, & ab ingenti iracundia defixus in silentium, nihil respondit nisi, Iure captum illum à se custodia attineri, vt, sublato sale & melle, furti compertum,

Did. Gottiereꝝ rebus parum ex voto fluentibus, paulatim contabescit. A Barbaris interficitur, Indus equitatus formidabilis.

C A P. X I I.

NT ER has rerum vices Gubernator sex Indos scapham ad mare miserat ad quendam suum clientem, vt ab eo ballistas, clypeos, aliasque sarcinas acceptas adueherent. Illi rebus omnibus acceptis & scaphæ impositis, cursum auertunt, neque postea aut visi, aut de iis nuntius vllus ad Gubernatorem allatus est. Ipse scapha amissa, Cacicis fuga ereptis myoparone non remeante, quum etiam penuria commeatus maior pars militum fugam spectaret, anxius mœrore & tristitia contabescebat. Postremò quum nihil iam

Indi cœ-
ties ab Hi-
spanis de-
cepti, eos
aliquando
fallunt.

melioris spei aut remedij superesset, velut amens & consilij inops in mediterranea progredi statuit. Itaque quum militibus iter pronunciari iussisset, & quidquid frugum supererat. quod exiguum erat, inter omnes diuisisset, infirmos & ægros ad mare dimisit, ac cum iis vnum ex domesticis suis, qui Alphonsum Pisanum moneret, vt simulac ad portum myoparone applicuisset, ipsum sequi maturaret, Se verò, vt ille præeuntem vestigiis confectari posset, crucibus per interualla dispositis itinera signaturum.

I A M verò omnibus ad expeditionem accinctis, Cacicus vbi intellexit se cum aliis suis Indis & impedimentorum parte à Governatore abduci onustum ludibrio atque ostentui: tantum ex ea re mœrorem animo accepit, vt puerilem in modum crebros gemitus & planctus ederet. Tandem à Governatore pretium pro libertate paciscens, si solueretur, intra quatrimum magnam auri copiam pollicetur. Governator ei libenter vincula emisisset, nisi à familiaribus quibusdam prohibitus esset: quum illi dicerent eum ab Indo deludi & pollicitationibus vanis lactari: ac si quatuor præterea dies discessum differret, com meatu ad iter de fore. Semper illi fore sui redimendi copiam, in præsentia verò præstare expeditos milites, hac ipsa nocte ad diripiendum eius populum mittere, quàm promissorum eius fidem opperiri. quippe ita & alimenta exercitui prouisurum, & Indica
mancipia

mancipia immittentis apta captarum. Id con-
filium Gubernatori displicuit, metuenti vide-
licet ne Hispani, si quos mitteret, eo deserto
aufugerent.

ERGO iter ingredimur, vixque è taberna-
culis egressi eramus quum præfagiens ego,
quid nobis tandem fieret, Hispanum quen-
dam his verbis affatus sum : Nos ad lanie-
nam proficiscimur. Ille verò mihi respon-
dens : Tu, inquit, vnus eorum es, qui vole-
bamus isti vel inuito Principatum vnum ac-
quirere. Quum quinque aut sex dierum iter
emenfi per siluas & montes essemus, nullo
humani cultus vestigio nec tugurio reperto:
atque inter ceteros montem vnum superasse-
mus xv. millia pass. admodum in altitudinem,
in descensu abruptum, adeo iniquis & arre-
ctis faxis, vt virgulta & radices arborum cir-
cà eminentes sæpe retinere necesse esset, ne
fallente instabili gradu in præceps deuolueremur :
tandem ad ingentem amnem peruenimus,
& ad eius ripam casus aliquot desertas
inuenimus, quas venatoribus hospitium præ-
bere consueuisse, repertis intus ossibus & ca-
pitibus ceruorum, tigrium aliorumque ani-
malium, coniecimus. Ibi Gubernator biduum
moratus, ac reperta magna copia eorum fru-
ctuum quos vulgò Mamei vocant, & propter
exiguum flumen multis eiusmodi radicibus
quales sunt in Hispaniola eæ, ex quibus confi-
citur secundarius ille panis quem Cazabi vo-
cant : optimi tamen illi saporis & quæ sub
prunis incoctæ stomachum non læderent:

De hoc
fructu su-
prà pag.
125.

his, inquam, alimentis repertis strenuè famem expulimus.

Indi in ter-
mētis mo-
ri quàm
suos pro-
dere ma-
lunt.

V L T E R I V S progressi, post triduum in biuium incidimus: quūque Gubernator in eo viarum diuortio hæreret vtram eligeret dubius, Indum vnum ex iis quos secum captiuos ducebat interrogat, Vtra certius rectiusq; ad aliquem Indorum pagum ferret. Is quum se nescire respondisset, Gubernator eum ab Æthiopicis suis mancipiis abstrahi ad capitale supplicium iubet. Illi eum, vt erat iimperatum, iugulant, dicendo, Malos homines hunc in modum tractari. Quum idem à Cacico percontatus esset, dixissetque & ille se nescire, ab Æthiopibus corripit hominem, & alterius exemplo interfici iubet. Ille vbi eos tendere ad se videt, deposito quod ferebat onere, caput mirabili cum tolerantia ad mortem inclinat. Barbari hominis constantia victus Gubernator, pœnam ei se remittere & vitam concedere dixit.

E o loco tres Hispani fame adeo debilitati vt stare non possent, relicti, postea ab Indis trucidati sunt. Sub eius diei vesperam Gubernator animaduerso nobis nihil ad vescendum superesse, quum eorum alimentorum quæ ipse reliqua haberet, nihil cuiquam impertiri vellet, canes maçtari & inter omnes diuidi iubet. Ego tamen partem meam paulo post alteri dedi, quòd ex illis carnibus vermes efferuescerent. Inde Gubernatorem adij, sperans fore vt aliquid ab eo obtinerem: sed

me vesci iussit. Itaque Hispanus quidam eo responso cum aliis audito, Domine Gubernator, inquit, quando prosperæ & aduersæ fortunæ sortem nobiscum subire non vis, solus bellum gerito. His verbis Gubernator, simul Tribunorum precibus permotus, etsi malè libenter, casei trilibrem quadram in triginta quatuor partes dissectam inter omnes distribuit: ita vesperam illam vtcunque transegimus.

Hispan. militis libera vox.

E A D E M illa nocte Gubernator coquo suo mandauerat vt frustum vnum suillæ carnis coqueret: quumque excubiarum agendarum circa gallicinium meæ vices essent, illac fortè præteriens, ad ignem accedo: vbi quum dormientes omnes & sopitos offendissem, arreptum confestim lignum cultello exacuo, demersumque in ollam veruculum illud ligneum in suillam defigo: extraho, & in peram meam recondo. Mox ad stationem meam & vigilias reuertor, multo lætior quàm si in ingentem aliquem thesaurum incidissem. Gubernator vt rescivit, quamquam admodum iratus, nihil tamen grauius eloquutus est quàm, Scilicet id tempus esse ollæ sine custodia relinquendæ: ego verò valedicens radicibus arborum, suillam comedi, etsi paulo falsior esset.

Fames flagax.

B I D V O inde quin ad syluam quandam peruenissemus, in ipso ingressu Indum repente conspicimus ponè arborem stantem.

Hisp. In-
dos vexā-
tium præ-
miz.

Speculator is erat, qui simul vt nos animad-
uertit, mirabili pedum pernitate ceruum æ-
quans, ad prouinciæ regulum aduentum no-
strum significatum abiit. Itaque sequentis diei
summo mane Indorum agmen repente in nos
ingruit. Fortè Gubernator illa hora naturæ
requisi is parens, ab ea parte erat quæ hostes
adueneret: itaque primus ab illis interfectus
est. Ili factò vltèrius gradu, horrendis cum
clamoribus, simul terribili strepitu buccinis
& tympanis excitato, omnes purpureo & ni-
gro distincti corpora, pennisque coruscanti-
bus insignes, & monilibus ac torquibus colla
circumdati (qui mos bella ineuntibus Indis
est) tumultuosè in nos erumpunt.

Ego quum ensẽ & clypeum arripere vel-
lem, ad galeam cuiusdam commilitonis mei
offendi, quam sub foliis latentem ille accipere
non meminerat: eam casu ita repertam capiti
meo impono: atque eius quidem præsidio, per
Dei gratiam, illius prælij discrimini ereptus
sum. Quum enim nos Indi lapidum nimbo
obruerent, eam galeam crebris ictibus adeo
signarunt, vt fabrili malleo contusam diceres.
Quum vtrinque semiquadrantis horæ spatio
æquo ferè Marte pugnatum esset, tãdem mul-
tis interfectis Indis, ceteri terga vertère. Sed
quum recentes alij subsidio fessis venirent,
nouis de integro labos nobis obiici: & no-
strum magna pars inedia magis quàm prælij
labore confecti, furentiumque hostium tantæ
multitudini impares, breui saxi sudibusque
mactati,

Indorum
de Hispani-
æ victo-
ria.

transuerberati sunt. Ipse quum Tribuni nostri lateri hærens, eum saxo percussum extra siluam & moribundum ad terram collabentem vidissem, iam solus post arborem delitui. Ibi quum recenti clade confusus & consilij planè inops starem, duo Hispani cruore oppleti ad me veniunt, &, Quid hîc facis Mediolane, aiunt: quâdo nostri omnes occubuerunt, quin iter quâ venimus retexentes vitæ nostræ consulimus? Progredior ipse & alij, ac per medium vigintiquinque amplius Indorum agmē erumpimus. Omnes ij reguli aut primores erant, quibus lancea tâtum in manu erat, amictus nodo ex humeris dependens: corpora, vt ceteris, nullis coloribus picta. Eorum vnus telum mihi in guttur adigit: sed irritò ictu ob thoracem bombyce suffultum quo indutus eram. Tandem euadimus, nec procul inde in vertice montis sacerdotem nostrum reperi-mus, qui eò cum duobus militibus sub initium pugnæ aufugerat.

D V A B V S inde pòst horis Alphonsum Pisanum trib. mil. obuium habemus, qui cum vigintiquatuor Hispanis Gubernatorem vestigiis persequebatur. Inter hæc amplius centum Indi nec opinâtibus nobis superueniunt, gladiis, clypeis & ballistis, quas nostris eripuerant, armati: circumfusi que saltando ac tripudiando ex iis nonnulli Hispanica lingua clamabant, Accipe aurum, Christiane, accipe aurum. Vbi tamen nos haud spernendo numero esse viderunt, terga vertère.

Indi Hispanis avaritiam exprorant.

Nos inde intolerandis cum laboribus & periculis vix tandem ad mare erepsimus: duo illi Hispani, qui mecum prælio excefferant, quum propter vulnera viæ laborem ferre non possent, fessi ad radices montis cuiusdam substitere. Venere postea duo adolescentes, qui in iis siluis, vbi prælium commissum fuerat, tamdiu delituerant, donec Indi abiissent. Egressi referebant se rei præsentis intuitu comperisse, Indos caput, pedes & manus Gubernatoris truncatas, simulque duorum Æthiopum, extulisse, ceteros spoliatos nudatosque in præterlabens illac fluentum abiecisse: atque omnes manubias & spolia legisse præter saponem & oleû. E nostris xxxiiii. Hispani & duo Æthiopes cecidere, sex tantum superfuimus: ex hostib. multò plures cæsi sunt. Quatuor fermè millia Indorum erant in acie, quantum æstimari potuit: ignavi tamen illi & timidi adeo, vt si quatuor tantum equos habuissemus, nunquam nos illi aggredi ausi essent. Indi enim ferocissimum illud animal vehementius formidant: quàm omnia Hispanorum arma: neque illud occultum habent, imò palam dicunt, non Christianorum virtute, nõ armis, tormentis, hastis, gladiis aut ballistis, se victos & subactos esse, sed equorum ferocia & furore perterritos. Idque adeo experientia ipsa & præsens rerum effectus docet. Quæcumque enim loca pedestres adiere Hispani, quò equi penetrare non potuerunt, in iis semper ab Indis victi sunt. In Mexico quidè, quum primùm ea prouincia ab Hispanis tentata est, hominè equo

Hisp. de
Indis vi-
ctoriæ, e-
quis ma-
gis quàm
ipsis de-
bentur.

equo insidentem vnicum & indiscretum animal esse Indi vulgò credebant.

INDIS Occid. usque adeo formidabiles sunt equi, ut & molossi, cum videlicet metuant ne ab illis vorentur, ut mille eorū pedites à tribus equitibus in fugā vertātur. Relat. Nun. Gufmam. sect. 7. Vide sup. lib. I. cap. 24. Itaque multo post occupatam à Ferdinando Cortesio Mexicanam prouinciam, Barbari quum praterētes illac Hispanos equites honorificè exciperent, tum maximam curandis eorū equis diligentiam studiūmq; adhibebant. Primum enim, ingenti hydria plena aquæ equo adposita, nō vulgari pabulo, sed Mai-zio cum viridi tum sicco implebant prae sepe: mox equili multa herba constrato, rosas de super & alios flores spargebant: idque non tam benevolentia quàm metu, quem iam inde ab initio conceperant, quum à Cortesio domiti ingum accipere coacti fuerant: cuius rei ipsi præcipuam causam equis magis quàm Hispanis tribuerent.

Hispani quo consilio expeditiones in Indiam susceperint. Ferdi. Sotti & Pamph. Naruae infauſte expeditiones. Ferdi. Cortesij in Mexicanos seuitia & perfidia.

CAP. XIII.

AM ex iis quæ diximus colligere possunt Lectores quo animo consiliove Indicas eas gētes subactas Hisp. sub imperium egerint. Etsi enim ferè in Historiis quas edidere, virtutes suas laudibus in cælū ferāt scribāntq; se assiduè in illis terris pro Christiana fide pugnasse: res tamen ipsa perspicuè

demonstrat eos, in illis maximè prouinciis, sola auaritia incensos tot expeditiones & bella suscepisse. Id verum esse argumento est Prefectorum & Gubernatorum, qui eò traiecerunt, varietas. Vbicumque enim aurum & opes non inuenerent, ibi morari noluerunt. Eius rei exempla aliquot afferam.

Ant. Sede-
gni expe-
ditio in fau-
ci.

P R I M V M Antonius Sedegnus sinum PARIENSEM inuectus cum amplius septingentis Hispanis, & auri famam sequutus, postquam diuersas prouincias per triennium peruagatus, diuitias pro spe ac cupiditate sua non reperit, ibi habitare noluit. Ad extremū aduersa valetudine correptus, breui desperatione magis quàm morbo extinctus est: & ex tanto militum numero quos secum circumduxerat quinquaginta quinque tantum ad sinum regressi sunt.

Ferd. Sotti
in Florida
expeditio.

F E R D I N A N D V S Sottus cum quingentis Hispanis in Floridam cum imperio & Gubernatoris titulo missus est. Hæc prouincia à Ioanne Pontio Legionensi primū inuenta erat: eoque nomine ab eo insignita, quod eò Resurrectionis die appulisset, quem vulgò Pascha floridum appellant. At Sottus simul vt prouinciam attigit, per varia loca discurrere, & incertis vagari sedibus, quum pro certo haberet se ingentes gazas & thesauros reperturum. Ita oberranti quum aliquot Indi aureis fortè bullis redimiti, occurrissent, sciscitatusque esset vnde aurum sumerent: responderunt illi se ex longinquis regionibus petere. Ille ratus eos ita dicere vt eum finibus suis

suis arcerent, iam fatis gnaros quid Christiani per eas oras quæsitum irent: cruciare aliquos cœpit, & tormentis fateri subigere vbinam aurariæ essent. Inter alia sæuitiæ exempla ab eo edita hoc vnum insigne est. Quindecim Cacicos captos iam in potestate habebat: nisi locum vnde aurum sumerent, indicarent, minatur se omnes crematurum: miseri illi metu mortis oblato consternati, securi de facilitate credentis: nec quid dicerent fatis scientes, promittunt se intra octiduum in eum locum deducturos vnde aurum magna copia sumeret. Iam duodecim dierum iter peregerant, nec vllum auri vestigium aut indicium exstabat. Itaque elusus Gubernator & multum indignatus, truncatos manibus dimittit.

Auaritiæ
crudelis
exemplum

H A V D ita multo post quum vnus ex principibus eius prouinciæ regulis ad Gubernatorem visendum venisset, inunera ei Psittacos duos & cristas pennatas afferens, sciscitatus ex eo est, quis esset, vnde domo, quidve quærens venisset in eas terras, tot ac tam fœda facinora perpetrans. Gubernator per interpretem respondet, id quod ferè alij omnes duces & Præfecti, Se Christianum esse, Filium Dei, creatoris cæli & terræ: venisse eò vt diuinæ ipsius legis notitia eas gentes imbueret. Ad hæc Regulus: Si Deus tuus (inquit) iubet vt alienas terras latrocinando, vrendo, trucidando, nec vllum sceleris genus prætermittendo, perambules, tibi maturè denunciamus, fieri non posse vt vel ei vel ipsius legi credamus. Hoc responso repercussus Gubernator abiit, & modò in hanc modò in eam partem errans,

Indi à
Christ. religione ob
Hispanorum scelerum abhœrent.

Auaritiz
merces.

spe ditissimæ alicuius fodinæ reperiendæ ommissa condendæ coloniz cura, quinto demum anno sanguinis profluuiio periit. Ita miser vitam pariter & auri sitim amisit, & quidquid è regia Attabalipæ Peruani principis gaza manubiarum collegerat.

Pamph.
Naruaez
expeditio
ad Fl. Palmarum.

² PAMPHILVS Naruaez cum sexcentis Hispanis ad fluuium Palmarum tendens (qui in eadem Floridæ ora, centum millibus pass. septétrionalior Panuco est) cum dimidia parte exercitus in littus ignotum egressus: postquam aliò se appulsum, periti alicuius naucleri penuria, quàm quò sperabat, intellexit, neque ibi vllū auri specimen inuenit: Coloniz instigare neglexit. Interea quū ad vestigandū fluuium Palmarum naues & alterā militum partem misisset, ingenti infortunio ictus est. Naues tempestate ad prominentia littorum elisæ: Hispani propè omnes hausti fluctibus: pauci aliquot eiekti in littus, aliquot annos per eas oras latitabundi oberrarunt. Ad extremum ³ duodecim ex iis fame in rabiem versi, alij alios mörstu dilacerarunt. Denique è sexcentis illis Hispanis quos duxerat, vix decem reduces annotati sunt. Isti quum Mexicum peruenissent, publicè dicebant se in ægrorum tantum ora insufflantes, plurimos sanasse, & quod maius, ⁴ tres mortuos reuocasse ad vitā. Sed mihi, quæso, ignoscat eorum sanctitas: ego facilius crediderim necatos ab illis quatuor viuos quàm vel dimidium mortuum suscitatum.

Hisp. mortuos à se in India suscitatos venditant.

I A M quid dicemus de Ferdinando Cortesio? qui quum nouam Hispaniam subigeret, vbi

vbi Mexicum regis ipsius Montezumę sponte ac volūtate ingressus est : atque inde frangendis Pamphili Naruaez conatibus obuiā ire necesse haberet (qui cum nongentis Hispanis ad Veræ-crucis coloniam appulerat : 5 Didaci Velasquis Cubæ insule præfecti missu & mandato, vt eum opprimeret vel expelleret è provincia, quòd Velasqui rerum à se ipsius auspicis gestarum & nuper inuentæ oræ rationem non reddidisset, vt legatum par erat à summo Præfecto ad eam ipsam rem suscipiendam missum) quum, inquam, ipsam Cortesium Pamphilo aduentanti occurrere oporteret, Mexico egrediens Petro Aluarado trib. mil. cum ducentis & quinquaginta Hispanis præsidium ciuitatis & collectarum manubriarum custodiam committit.

Fer. Cortesij perfidia in suos, sequentia in Barbaros

Quv m fortè incidisset, vt plures Indi & plebeiis permisti nobiles, festo quodam ipsis die, canentes carmina cum tripudiis & sollenni saltatu per urbem irent, accurrunt ad pompæ celebris spectaculum Hispani. Ibi simulac auro & variis monilibus fulgentes ciues conspicati sunt, victi effreni auaritia milites, victus & ipse Aluaradus, pudore omni pessundato, hostili rabie in pompam irruunt & turbam inermem promiscuè cædentes, multis vulneratis, multis interfectis, omnes omnibus illis ornamentis spoliant. Sed mox ab Indis tam indigno facinore ad rebellionem & vltionē accēsis, maxima pars eorum Hispanorū cesa est.

Impudentis & effrenis auaritiæ exemplum.

Hic parum letus nuncius ad Cortesiū allatus, eum, debellato Pamphilo, Mexicū properè

reuerſi cogit : vnde breui, non ſine maxima Hispanorum clade, ab Indis eiectus eſt. Illi poſtquam Montezumam regem ipſi ſuum, qui Cortefij partes fouebat, lapide grauiter iectum interfeciſſent, regē alium nomine Qualtimoc creant. Cortefius poſtea multis exhauſtis laboribus, multisque ſubactis populis, nouo Hispanorum ſubſidio auctus, & ingens Indorum agmen ſecum trahens, Mexicum obſidione cingit, & tertio demum menſe vrbe poſtitur. Eminebat inter cetera, ſumma militum alacritas, pro certo habentium ſe ingentibus theſauris diutinam auri famem abundē expleturos. Sed hiantes eorum cupiditates Barbari eluſere. Illi enim omne aurum argentūque ex publico priuatoque collatum, deſperata vrbis tutela, in lacum, in quo vrbs ſita eſt, proiecerant. Itaque Hiſpani ſpe irrita conuulſi & frendentes, plerūque ciuium, ira in rabiem verſa, torquere crudeliter incipiunt, ſubinde quærentes vbinam aurum eſſet. Sed illos, non verbera, non ignes (quamquam multi inter dolores expirarent, aut diſſolutis membris mutilarentur) peruiçere quin conſtanter ſe ſcire negarent.

Auaritia
Hiſp. ab
Indis eluſa.

CORTESIUS ipſe, nihil auri argente ac ceterarum rerum quas vrbe excedens reliquerat comparere vehementer miratus : nec ipſam adeo regiam Montezumę gazam, quam ingentem eſſe fama tulerat. nec quæ ad ornatum templorum & cultum deorum dicata fulſerant : poſtquam ea vbi eſſent, nulla vi exprimi à plebeiis nobilibuſve indigenarū poſſe comperit

comperit: Regem ipsum & Regium scribam corripi ratúsque impares dolori aliquid de thesauris certiùs fastuos tormentis subiici iubet. Sed illi quoque tortorum manus constantia fatigauere, nec quidquam ab iis extorqueri potuit: donec ipse Scriba, quum lento igni ambureretur, Christianorum sæuitiam increpans, miserabili cum gemitu sex intra horas vitam inter cruciatus finiret.

Indi constanter morti malunt quàm His. avaritiam explere.

CORTESIUS quum regem quoque ipsum obstinato animo & superante patientia dolores mortem potius oppetiturum quàm quidquam proditurum cerneret, tormenta remoueri iussit. Verùm haud ita multo pòst, quum catenis onustum per varias prouincias aliquãdiu velut ad spectaculum circumduxisset, ei laqueo gulam frangi iussit. Proditum fama est indicio Indi cuiusdam atque accusatum, clam sollicitasse regulos quosdam vt manu facta Cortesium & Hispanos omnes nec opinantes trucidarent. Tradunt alij Cortesium vt se eius custodiendi sollicitudine liberaret, iussisse interimi: quumque is apud Cortesium tanti criminis argueretur, ille reum læsæ regis maiestatis videri eum dixit & iudicauit, quòd suos ad cædem ipsius atque Hispanorum clanculum conciuisset. De tormentis verò sic apud eum excusauit, id nimirum à se præter morem ac naturam suam, Quæstorum regionum postulatu, factum, quòd intellexisset ei cognitum esse vbi Montezumæ gaza asseruaretur. Et Quæstor ipse regius qui aderat, adiecit, Id non à se alio consilio factum quàm vt regia vecti-

Perfidia Cortesij sæuitia & ludibriis cumulata.

galia augetur.

I A M, vtrum hæc quæ nunc edidi & innumera eiusmodi alia quæ à me proferri possunt, sint hominum pro fide Christiana pugnantium officia & facinora, an non, nemo adeo hebes est quin facillimè iudicet.

I FLORIDAM primus inuenit Joannes Pontius Legionēsis, eamque hoc nomine insignem fecit. De cuius expeditione vide infra in nostro De Gallorum in Floridam navigatione libello, cap. 1.

2 Pamph. Naruacæ, is est quem Didacus Velasquez, Cuba præfectus, cum nongentis circiter Hispanis in nouam Hispaniam misit, ut inde Cortesium vel viuum vel mortuum expelleret. Anno M. D. XX. Sed is ut prouinciam attigit, fallacibus verbis à Cortesio circumuentus, & præter spem in Cempoala vrbe captus, dum resisteret ac se manu defenderet, alterum oculum, & mox exercitum, amisit. Diu in custodia habitus, ac tandem liberatus, anno M. D. XXVII. ad Fluuij palmarum prouinciam expeditionem instituit, infelici exitu.

3 Fortè in ea ora adeo fœda tempestas & intoleranda vis frigoris inciderat, ut Indi quibus Hispani ad radices eruendas & piscandum utebantur, cibaria expedire non possent. Itaque Hispani fame ad tantas angustias redigi, ut quinque eorum in Xamo eius ora litore, consumptis omnibus alimentis alij alios manderent. Neque ex ijs ullus, præter unū superfuit, cum nō haberet à quo manderetur. Digni visi scriptoribus quorū nomina proderentur: Sierra, Didacus Lopez, Gonzalvus Ruiz, Corral & Palacios: quamquam, ut tam
horren-

horrendum nefas premat Gomara, suo more, ab ipsis Indis, comestos scripserit. Eo quidem adeò conturbatos offensosque ipsos Barbaros fuisse constat, ut si id mature cognouissent, quotquot ibi erant Hispanorum cade tam execrabile facinus expiaturi fuerint. Relat. Aluar. Nun.

4 Id scribit de seipso Aluarus Nunez in sua Relatione: Indum videlicet quendam, quem multis signis verè mortuum esse constaret, ab se & socijs suscitatum. Penes autorem fides esto.

5 Didacus Velasquez, Cuba Gubernator, Ferdinandum Cortesium ad nouam Hispaniam, à Grisalua nepote suo nuper repertam, occupandam miserat. Cortesius, iam continentis parte subacta, muneris sibi commissi Velasqui rationem reddere neglexit: sed rectà ad Casarem Relationem seu Commentarium prouincia reperta & rerum ab se gestarum cum multis & pretiosis muneribus misit. Id ubi renunciatum Velasqui, Cortesio perduellionis damnato, magistratum abrogat, & Naruaen ad eum prouincia expellendum mittit.

* *

*

*Qua Crocodilorum edulia. Iguana lacertarū genus. Manati
pisces. Suerensium mores. Animal gemino utero insigne.
Vespertilionum dirum genus.*

CAP. XIII.

ARTHAGINEM nouam redeo, unde in hæc oratio diuerterat. Postquam ad mare, eo quo supra dixi modo, peruenimus, ibi nos aliquot dies aduersa tempestas & tumidum mare detinuit. Sed dum ibi moramur, parua res sed iucunda auditu, mihi cum milite quodam intercessit. Ille canem fortè ad mare relictum quum Gubernatorem in mediterranea progredientem sequeremur, inedia subactus maectauerat: quumque eius partem igni torruisset, me ad prandium inuitauit, quod ipsi de quadra casei (quam ab Alphonso Pisano trib. mil. emeram) defectam particulam liberaliter paulo antè elargitus eram. Sed quum accubuissem, eoque cibo ita iucundè vescerer, ut nihil vnquam suauius edisse viderer in vita, ille repente quæ ante me posita erant tollere
 „ & dicere, Frater mi, tu nimium comedis: ego
 „ vetulus sum & infirmus, tu iuuenis & ætate
 „ integra. Abi hinc, sodes: oh nolo te meo ca-
 „ ne vltius vesci. Hic ego, quamquam non satis æquo animo, patienter tamen demissis auriculis abij.

Fames pudore caret.

TRANQUILLATO tandè mari soluimus, & ad emissarium Nicaraguensis lacus vela fecimus,

mus, ibi Lusitanū quendā assequuturi (Francisco Calato nomen erat) quem Gubernator noster ob acceptos ab eo mutuò ter mille & quingentos ducatos aureos, legatum suum & Proprætorem designauerat. Sed per contrarios ventos, qui ad Nomen-dei nauigantibus affiabant, ibi ultra bimestre spatium summis omnium rerum angustiis & fame obsessi substitimus: ac nisi oua Crocodilorum nobis summa copia suppeditassent, quæ ad ea littora in arenis reperiabamus, certè maxima pars nostrūm inedia miserè cõtabuisset. Ea oua, anserum ouis magnitudine paria, si faxis allidantur, cõtunduntur quidem, nec tamen franguntur. Itaque cultello ea recludi necesse est. Sapor eorum qualis muschi semiputridi, & principiò quum ab eorum esu abhorrerem, necessitas & penuria me ad aliorum exemplum imitandum adegit.

Oua Crocodilorum.

ANIMALIUM præterea genus quoddam quadrupes venabamur. *Iguannas* vocant, lacertulis nostris forma hæud absimiles: quibus palea quædam è mento velut barba dependet, vertice etiam capitis crista, instar gallinacæ, insigni: in dorso eminentes pinnas quasdam, velut spinas, subrigunt. Fæminæ masculis præstant: oua earum carniū saporem vincunt: & ancipiti victu non magis terræ quàm aquæ assueuerunt.

Iguanna, serpens.

IN Nicaraguensis lacus alueo multi & grandes pisces sunt: in iis vnum eorum genus qui ab Hispaniolæ indigenis vulgò *Manati* appellantur. Neque enim dicere possim quo

Manati pisces.

nomine eum notent eius quondam loci accolæ Indi: omnes enim propter nefandas iniurias quas ab Hispanis perpetiebantur, in vicinas silvas se abdiderunt. Hic piscis Lutræ propè formam referēs, xxxv. pedes longus. xii. crassus est: capite & cauda bouem referēs: exiguis oculis, pelle dura & pilosa, coloris veneti, pedes duos elephantinis similes habet: fœminæ eius generis, vt vaccæ, catulos pariunt, eosque gemino vberè alunt. Eorum piscium aliquot ipse vidi in perexiguis quibusdam insulis, tum etiam in carectis ingentis huius fluij: in vrbe verò Nominis-dei sæpe eorū carnibus vsus sum, salitis videlicet: earum sapor vt suillæ est. Scribunt nonnulli carnem eius piscis gustu vitulinę quã simillimã esse, vnde è duobus alterum existere necesse esse colligo, nempe aut Hispanum istum eam carnẽ tam auidè appetiisse vt multò suauior quàm esset videretur: aut certè vitulinam nunquam degustasse.

Gomara
Hist. nat.
lib. 1. cap.
31.

Sueren-
siū mores.

QVOD ad mores Suerensium Indorum attinet, à supradictis parum differunt, nisi quòd humana carne non vescuntur: eorum lingua discētibus facilis. Terram *Ischa*: homines *Cici*: morbum *Stafa*: aurum *Chiaruchla* vocant. In ea prouincia aprorum montanorū, & ferocissimorum tigrium ingens copia reperitur: leones etiam, sed timidi, qui viso homine fugiūt. Serpētibus quoque abūdat inusitatę magnitudinis, sed veneno carentibus: & cercopithecis. Aliud quoque ibi est animal (quod ab indigenis *Cascuij* dicitur) nigri porci specie, pilosum, durissimo corio, exiguis oculis, auribus

Cascuij animal.

bus patulis, ungulis fissis, breui promuscide munitum, vt elephas: barritu adeo terribili, vt homines obsurdefaciat: ceterum carne ad esum suauis.

PRODIGIOSVM præterea ibi aliud animal viuit, cuius ventri natura alterum ventrem marsupij instar affinxit. quoties demigrat, catulos in eum loculum recondit & gestat. Id animal corpus & rostrum vulpis: manus ac pedes cercopithecii: aures vespertilionis habet. Ibi etiam pauones, phasiani, perdices & alia auium genera varia visuntur, sed longè à nostris discrepantia.

VESPERTILIONVM quoque dirum genus eam prouinciam infestat, qui noctu dormientium corpora morfu appetunt & rostro pertundunt: neque vsquam alibi per omnem eam oram quàm longè patet vsque ad finem Pariensem, infestiores sunt cæ volucres quàm in ea prouincia. Mihi quidem aliquibus eius oræ locis, Nomine-dei præsertim vsuuenit, vt eiusmodi striges nocturnæ dormientis pedum digitos adeo leniter pungerent vt nihil persentiscerem: manè verò culcitram & toralia sanguine fœdata perinde mirarer vt si ingēs aliquod vulnus accepissem: sed in hac prouincia nunquam me rostris foderunt, quin sensu vulneris excitarer, & duabus tribusue post horis grauius ex plaga dolerem. Quin etiam alis sæpe ora euerberantes, si pedibus calceatis quiescerem, manus ipsas rostro feriebāt. Itaq; quū arcēdæ illi pesti nullā cōmodiorē opē reperirē, parata sēper in cubili ligamēta

Animal
gemino
vtero infest
gne.

Vespertiliones diræ

& fascias vulneribus habebam : & simulac rostrum defigi in me senseram , vulneratum locum fascia inuoluebam : is nullo præterea adhibito remedio, triduo aut quatrinduo sanabatur. Atque hæc hæctenus de Didaci Gottieris gubernatione.

I IGVANNA seu Iuanna, commune terre & aquis animal, non tantum immergit se fluuiis, sed etiam in arbores repit. Horribile visu, is qui eius naturam non norunt: sed adeo mite ac tacitum, ut nec stridēs, nec ingemiscens, nec vinctum strepitum ullum aut clamorem edens, decem imò viginti dies, sine ullo cibo permaneat. Carne gustu & esu suauissima, ac propterea in delicijs: nisi quod qui luc Indica laborarunt, si ea vescantur, recrudescentes & rebellātes pristini morbi dolores sentiunt. Serrata ei in dorso pinna inest: cauda prælonga, in tenuitatem desinēs, & implicans se viperinis orbibus. Oua quadragesima aut quinquagesima singulis fœtibus edit, rotunda & nucis crassitudine, luteo albōque intus varia qualia sunt gallinarum, eaque edulia: sed que in sartagine non oleo aut butyro, verum sola infusa aqua vice olei, frigantur. Lacerti speciē habet hoc animal: itaque serpentibus annumeratur, sed innoxius. Ouidius Hist. natur. Indic. libro tertio decimo, capite tertio.

2 Manati piscis, ab Hispanis, sic in Hispaniola nuncupatus, quod pinnas ad caput & veluti binas manus habet. Animal id gemino in terris & aquis victu, & amicum hominis, ut tali experimento patuit. Caramataxius Cacicus paruulum

vnum

unum quondam captū XXVI. annos in Guainabo lacu suis adibus vicino, velut in viuario, panis fragmētis aluit. His allectus piscis adeo cicur euasit, ut Delphinus veterum scriptis celebratos vince-
ret. Nam quocūque diei tempore inclamatus ab reguli domesticis, Matto, Matto, (ea vox Indis magnificū aut generosum sonat) velut ad familia-
re signum ex imo aduolabat, pastūque è manu praebebat ascensuro dorsum: adeò ut egressus in ripam pastum in ades ventitaret, & cum pueris colluderet. Siqui fortè animi gratia lacum trans-
mittere vellent, decem nonnunquam dorso excep-
ptos indefessus trāsuehebat. Et ludrico diu oblecta-
ti sūt Indi: donec iniuria fugatus, per aliquot dies hominum conspectu caruit. Quum enim Hispanus quidam, experiri volens an corio tam duro esset quàm vulgò fama ferret, seu per lasciuia, iaculū in eum intorsit. Piscis etsi ab ictu imperfossus mā-
sit, infestam tamen sensit cuspidem: & ex eo simul-
ac barbaros homines aut vestitos more nostro ani-
maduerterat, frustra vocasset: nec vocatus, nec in-
uocatus veniebat. Tandem quum fortè Attribuni-
cus fluius in insolitam altitudinem creuisset, & extra ripas effusus Guainabo lacui sese immiscuis-
set, eius alueum sequutus facetus ille & sociabilis Matto, mare & natales aquas repetiit. Martyr
Ocean. dec. 3. lib. 8.

3 De utroque hoc animali agit Petr. Mart.
Ocean. decad. 1. lib. 9.

Franc. Fernandus & Franc. Montegij in Iucatanam expeditiones. Iucatanensium de Hispanorum dominatu querelæ. Fondurensis prouinciæ desolatio, & indigenarum implacabile aduersus Hispanos odium.

C A P. X V.

NOS è Nicaraguësis lacus alueo egressi, duabus præterea comitatibus, quæ è Nicaragua onustæ com meatu decurrebant, decimoquinto die ad Nomen-dei appulimus. Ex ea ciuitate in occidentem nauigantibus & eam oram præterlegentibus, quæ tota deserta est, mille ferme miliarium spacio, prouincia Fondurensis occurrit: & trecentis millibus vltius, in eadem illa ipsa ora, Iucatana prouincia aperitur. Eam Hispanorum ducum primus reperit Franciscus Fernandez Cordubensis, qui vixdum in terram egressus, pessimè ab indigenis acceptus est. Ergo viginti duob. vulneribus perfoßus, & multis Hispanis amissis, ad Sá-Iacobū Cubæ metropolin spe irrita reuersus est.

NON ita multo post, anno videlicet M. D. X X V I I. Franciscus Montegius, audito Iucatanam ditissimam & quæstuosissimam esse prouinciam, è noua Hispania soluit, cum titulo Gubernatoris. Is vbi primùm suæ prouinciæ littus attigit, cum quingentis amplius Hispanis, multis equis & copioso com meatu: conuenere eò velut ad eum visendum aliquot Reguli. Illi quum amicitiam ipsius appetere simula-

Fr. Montegij in Iucatanã expeditionio.

simularent, diu apud eum manserunt: donec occasione exsequendi facinoris oblata, eorum vnus dereptū è latere armigeri Æthiopis acinacem in Gubernatorem strinxit: interfecissetque ni ille rapto properè ferro strenuè vim propulisset. illi nullo alio neque accepto neque illato damno ad suos sese proripiunt. Ab eo Gubernator instructa suorū acie, plurèſque in manus dispersa, Indos pluribus simul locis aggredi, & quæcūque caperet igni ferròq; vastare. Indi quoque & ipsi fortiter pro focus pugnabant. Sed ad extremum, postquam continuis nouem annorum cladibus attriti, iam propè omnes regulos & duces amiserant, fractæque cum animis vires erant, tandem arbitrio & potestati Hispanorum semet permittunt. Itaque Montegius prouinciam perditam & pacatā, iuxta mandata regia, inter suos distribuit, & vnicuique eorum quorum ope Indos debellauerat, Indicæ vnus gentis ius ac ditionem assignat. Inde ad condendas colonias conuersus, Hispalim, Emeritam, Salmanticam & alias vrbes exstruit, quarum maxima viginti quinque aut triginta fermè domibus habitatur.

His ita compositis, partim sua, partim militum opera, Gubernator quum fortè cum Cacico eius prouinciæ quodam congressus (Alquinotep is erat centū amplius ac decem annos vitæ egressus, qui tametsi baptisatus esset, sæpe tamen crebris suspiriis & planctu testabatur quātum ex eo dolorem caperet quòd patriam Hispanorū armis subactam cerneret)

Is ergo in familiari sermone cum Governatore
 re instituto: Montegi, inquit, quondam, me
 iuvene, pestifera quædam lues has terras inua-
 sit adeo sæua vt vulgò homines incredibilem
 vim lumbricorum euomerent. atque eam ca-
 lamitatem tanta pestilentia excepit, vt nemi-
 nem nostrum cladi superfuturum crederem-
 us. Præterea non multo ante aduentum
 tuum tempore, nos cum Mexicanis cruenta
 duo prælia commisimus, quibus amplius C L.
 millia hominum cecidere. Sed hæc leuia
 fuerunt præ intolerandis sæuitiæ & auaritiæ
 exemplis, quæ tu ac tui milites in nos edi-
 distis.

Hispano-
 rum domi-
 natio In-
 dis quavis
 alia cala-
 mitate gra-
 uior.

E A regio aspera & ferè saxosa est, fertilis
 tamen, & piscibus, fructibus Maizióque abun-
 dans. Humanis victimis litant, earum tamen
 carnibus non vescuntur: apud eos nullæ auri
 aut argenti fodinæ repertæ sunt: vulgò magna
 apum examina alunt: bombycis seu gossipij
 copiam habent: eo penulas sindonum aut lin-
 teorum instar texunt, & subuculas sine mani-
 cis. Id præcipuum vectigal patronis & princi-
 pibus suis pendunt: eiusque generis merces
 Hispani in Mexicum, Cubam insulam, Fon-
 durensem prouinciam, aliasque Indiæ regio-
 nes distrahendas dispertiunt.

Hispan.
 absumtis,
 aut exactis
 incolis ter-
 ras inanes
 in India
 obtinent.

P O R R O prouincia Fondurensis (vt pau-
 cis eam absoluam) quum primùm Hispano-
 rum armis tentata est, quadringentis amplius
 Indorum millibus habitabatur: quum verò
 ibi ego essem, vix octo mille supererant. Nam
 ab Hispanis partim cæsi in præliis, partim in
 serui-

seruitutem abducti & venditi, & intolerandis laboribus in fodinis exhauriendis consumti, & propè in solitudinem redacti sunt. Pauci quoque illi qui hodie supersunt (vt & ab aliis gentibus quæ Hispanis seruiunt ferè fit) vbi-cumque locum aliquem asperum, ad habitandum vtcumque commodum, inuenerunt, tametsi ægrè, eò tràslatis rebus suis omnes commigrauere, vt Hispanorum declinato conspectu quamminimùm ipsis oculi doleant: tantam illi earum gentium gratiam & beneuolentiam sibi conciliarunt.

IN ea prouincia quinque coloniæ ab Hispanis conditæ sunt, quæ omnes simul vix centum & viginti domus continent, easque maximam partem compactas arundinibus, storea & palea contectas, malèque & infrequenter habitatas, iam videlicet propè exinanitis aurifodinis, quæ colonos allicerent. Caput earum Trugilium seu Turris-Iulia est, episcopatus sedes, colli modicò imposita, vicina mari quâ Septentrionem spectat. Centum millibus inferiùs Portus est, quem vulgò Porto de Caualli appellant. Ab eo portu dici vnus itinere abest San-Petri ciuitas in plano sita, montibus vicino, nec procul inde flumen Vllua, & lacus, in cuius medio tumuli quidam terrei, insularum instar, herbis & virgultis consiti, spirantium ventorum arbitrio modò huc modò illuc vagi & instabiles feruntur.

OCTOGINTA millia pass. vltèrius Comaiaga & Gratia-dei occurrunt, duæ coloniæ à se inuicem amplius centum mill. interuallo

discretæ. Is ager frigore aliquantum temperatus, frumētī mediocriter ferax est. Inde pulcherrima & amœnissima, sed iam desolata, vallis Olanchiana sequitur : in qua Hispani San-iacobū urbem condiderūt. ea viginti circiter domus eāsque malè habitatas cōplectitur.

Hic vt legentium animis cogitandum subiiciam, quàm æquis oculis cæ gentes nos intueantur, hîc rem quæ mihi cum Indis quibusdam interuenit, lubens referā. Comaiagua fortè comite vno Hispano egressus, ad modò dictā ciuitatē tendebam : iamque quadridui iter cōfeceramus, nullo humanæ habitationis aut cultus reperto vestigio : quum consumptis cibariis omnibus quæ ferebamus, ad exiguum quendam Indorum pagum peruenimus. Ibi quamamicissimè fieri potest eos rogamus vt cōmeatu aliquo nos iuuarent : sed neque precibus, neque gratia. neque pecunia ab illis impetrari potuit, vt hospitaliter quidquā nobis facerēt aut darent, sed diras imprecātes nobis, quum etiam velut conspectum nostrum abominati in terram despuerent, vt abiremus denunciabant. Ita excepti, discessimus, & eadem die sub vesperam in urbem peruenimus. Vbi quum nullum diuersoriū esset, in ipsius coloniæ ingressu casam desertam nacti eò succedimus, & incœnati substratis pro cubili arundinibus ad capeffendam quietem vertimur.

Mos habebatur in illis regionibus (quo tempore Hispani pro arbitrio, vel potius sine arbitrio & ratione viuerent, priusquam Indis sua reddita Edicto esset libertas) Hispanos co-

lonos

Indi Christianos vt
derestabantur.
Ies, abominantur.

lonos triumphantes atque exultantes gaudio, quum videlicet perpetuam eam temporum ac rerum felicitatem sibi desponderent, obuiani vltro egressos viatorum aduētum opperiri: simúlque vt peregrinum aliquem aduentātem prospexerant, concurrere omnes ad eum certatim, & de eo excipiendo pugnare. Nemo erat quin eum comiter salutatum, sexcentis benevolentix signis editis, in domum suam deducere & hospitio accipere cuperet. Nunc verò, longè alia rerū & hominum facies, quoniam non is est Indiæ status qui esse consueuerat. Vbi aliquem peregrè venientem conspexerint, abduunt se in propinquas siluas: aut certè iubent dici, Se domi non esse.

Hispani-
mò de a-
lieno libe-
rales, mo-
res cum
fortuna
mutant.

ENIMVERO Hispanos quidem etiam reperias, non tantum in ea vrbe, sed & in plerisque aliis, qui quamquam clientes & vassallos sibi habeant subiectos, ad eas tamen angustias redacti sunt vt vix vel panem ad vescendum habeant. Quum enim Indi nullum vectigal pendant patronis & senioribus suis, nisi ex earum rerum genere quas possident: si quis fortè Hispanus populum suum cogere vellet, vt aliud aliquid præter ea pendat, aut subditos duriter haberet, ilico à Gubernatoribus, subditis illis suis & omni in eos iure priuaretur.

I IDEM scribit Gomara *Histor. gen. lib. I. cap. 54.* nisi quod pro *Alquimotep* *Alquimpechum* vocat, & quidem eius pagi *Antistitem*, in quem postea ab Hispanis *Emerita* colonia deducta est. Porro pestifera eam luem, octoginta ante aduentum Hispanorum annis, per eas terras in homines

grassatam, tanta vi exundatibus lumbricis ut viscera ventrèmq; ad exitum rumpent. Bella autem hæc quadraginta antiè annis accidisse: atque ob id maximè leues illis eas calamitates visas præ Hispanorum imperio, quòd eos è suis finibus aliquando excessuros minimè sperarent.

¶ Indus quidam mores Hispanorum depingit. Cur Hispanicum iugum Indi acceperint. Nicaragnensis provincie descriptio. Eius incolarum potus.

Saltandi ratio, Mons
flamminomus.

C A P. XVI.

GRESSIS è provincia Fonduren-
si, & ea via peragratis Chiuluteccæ
fodinis, subit provincia Nicaragua,
ad Australis Oceani oram versa.

Eam regionem quum primū peregrinabundus obij, apud vnum è primoribus eius oræ regulis in hospitio fui. Gonzallus is vocabatur, annos iam septuaginta natus, & Hispanicam linguam apprimè callens. Is matutino quodam, quum ipsi fortè affiderem, defixis in meum os oculis, his me verbis affatus est:

Indorum
de Hispa-
nis senten-
tia.

CHRISTIANE, quidnam rei sunt Christiani?
Flagitant Maizium, mel, bombycem, penulam,
Indicam mulierem ad concubitum: aurum,
,, argentū petunt. Christiani operari nolunt, lu-
,, dificatores sunt, aleatores, pravi & blasphemi.
,, Quum ad Missam audiendam templū incunt,
,, de absentibus detrahunt: & alij aliis plagas &
vulnera

vulnera imponunt. Ad extremum eò euasit, vt concluderet Christianos minimè esse bonos. Indi ex His. malis exemplis, de omnib. Christianis iudicant. Quùmque excepissem, malos, non autem bonos, ea facere: tum ille, Vbinam sunt illi boni? inquit. quippe ipse quidem nondum ullos, nisi malos, cognoui.

TANDEM finito ea de re sermone, sciscitari cœpi ex eo quomodo & quamobrè Christianos in suos fines ingredi passi essent. is mihi in hanc sententiam respondit: Vir bone (inquit) de eo sic habeto: Quum sparsa de Christianorum sæuitia, per has prouincias fama, qui quæcunque adissent loca, cædibus, incendiis & latrociniis infesta facerent, ad nos quoq; peruenisset, & eos in fines nostros irrumpere velle audiuissemus: conuocato omnium amicorum nostrorum & sociorum concilio, sociatisque consiliis omnes vna voce decreuimus, potius mortem strenuè pugnando oppetere, quàm pati nos à Christianis sub iugum mitti. Eo constituto, hastas, lapides, sagittas & quæcumque alia possumus, cõparamus. Quùmque iam Christiani finium nostrorum limites pulsarent, vltro illis armati obuiam imus, & bonam diei partem fortiter pugnamus. Ad extremum tamen plerique nostrum impetu equorum perterriti, in fugam vertuntur. Itaque legatos duos ad Christianorum ducem mittimus, veniam & pacem orâtes: neque id tamen alio consilio, nisi vt instaurandis viribus quies & otium suppeteret. Ille nos in amicitia accipit: nostrum inde cõplures, dissimulato verò animo, cū cantu & tripudiis, pro

» iure amicitiae Christianis familiariter assuef-
 » cere, inuisere, & multa auri aliarumque rerum
 » munera illis ferre incipimus. Inde, iis ita in-
 » scatis, domos nostras regressi, intra triduum
 » manu facta in Christianos de improviso ir-
 » ruimus. Sed breui, ut primò, nostri terga
 » vertere.

» I T A deintegro, eadem mente & consilio
 » quo prius, pacem denuò petimus. Qua impe-
 » trata, gentium omnium nostrarum indicto
 » conuentu, communi consilio decernimus,
 » Prius occumbendum esse omnibus quàm ut
 » Christianos dominos acciperemus: eiusque
 » sine vlla veniae aut gratiae spe caput morti de-
 » uouemus, qui ex acie fugeret. In huius consi-
 » lij effectum rursus arma & tela aduersus
 » Christianos comparamus & acuimus. Verùm
 » coniuges nostrae, hoc nostrò proposito audi-
 » to, lachrymis perfusae ad nos veniunt, suppli-
 » cesque rogant ut Christianis seruire malle-
 » mus quàm ita foedè occumbere. Sin nobis senten-
 » tia staret, consilia nostra in rem vertere, ut ip-
 » sas primùm cum paruulis suis liberis interfi-
 » ceremus, ne orbatae viris in barbatorum isto-
 » rum & crudelium hominum potestatem inci-
 » derent. Hæ vxorum nostrarum mixtae lachry-
 » mis preces fregere omnium animos. Itaque
 » victi vltro arma ponimus, & rapacissimis
 » Christianorum manibus nos nostraque per-
 » mittimus.

» M O X tamen propter iniurias & indigna
 » exempla quæ in nos quotidie edebant, aliquot
 » populi in eos rebellionem moliri ausi sunt:

fed

Cur Indi
 Hispanicū
 iugū subie-
 rint.

sed tam graues eius pœnas Christiani ab ipsis
 expetiuerunt, vt ne infantium quidem ætati
 parcerent: Neque eo contenti, alios etiam,
 quanquam infantes, captiuos factos, præte-
 xentes nimirum illos quoque aduersus se re-
 bellionem cœptare, cruciabant & pro man-
 cipiis sub hasta vendebant. Nos per ea tem-
 pora neque coniugum nostrarum, neque libe-
 rorum, neque vllius rei nostrę domini ac pos-
 sessores eramus. Itaque multi rerum tædio,
 filios ipsi necare, alij laqueis semet suffocare,
 alij abstinentia cibi vitro vitam fugere: do-
 nec Edictum à rege Castellæ factum, quo nos
 in libertatem restituti sumus, tot ac tam in-
 tolerandis miseris ærumnisque finem tan-
 dem imponeret. Hic Cacicus ille institu-
 tum sermonem clausit.

N I C A R A G V A E regio non ita ampla, sed
 fertilis & amœna est: ceterū intolerabili æstu
 adeo flagrans, vt æstare, feruido & fabuloso
 exurente vestigia solo, nemo nisi noctu iter
 facere possit. Sex ibi continui menses pluuij,
 à Maio pluuiarum initio facto: reliqui sex
 menses planè sicci sunt, diésque æquales no-
 ctibus. Mellis, ceræ, balsami, gossipij, satis
 ferax tellus, & suorum fructuum: in quibus
 pomi quoddam genus ei regioni peculiare
 est, neque Hispaniolæ, neque vlli alteri Indiæ
 parti concessum. Pyri nostri specie fermè est:
 ligno interiore rotundo, nucis crassitudine,
 & dimidio amplius: optimi & iucundissimi sa-
 poris. Arbor ei⁹ generis procera, exiguis folijs

Nicarag.
 prouinciæ
 dotes.

vestitur. Pauca vacca & suum copia est ex iis quæ ex Hispania propagandæ stirpi transfusæ sunt. Multi ibi Indorum pagi sed exigui, casae arundineas stipula opertas, modicæ amplitudinis habent. Nullius illic metalli fodinæ sunt: quamquam sub primum aduentum Hispanorum indigenæ auro, sed eo ignobilioris notæ & aliis è prouinciis allato, abundarent. Incredibilis ibi multitudo Psittacorum, feminibus infesta: ac ni Priapeia quædam terricula quæ Indi ex arundinibus fabricatur, & excussi fundis lapides absterrent eas aues, multo plus detrimenti adferrent.

Psittaci factis infestis.

HISPANI quum primum eam prouinciam subegerunt, propter vberissimam omnium rerum ibi repertam copiam, eam Paradisum Mahumetis nuncuparunt. Duo inter cetera fert hæc tellus, nulli præterea Indiæ regioni concessa, exceptis Guattimalæ, Fondurensis prouinciæ & Mexici finibus totoque Nouæ Hispaniæ tractu. Vnum, Pauonum quoddam genus est, qui in Europam translati, vulgò Gallinæ Indiæ vocantur. Alterum, id quod

Cacauate fructus, moneta Nicaraguæ sum.

Cacauate vulgò vocant, quòd monetæ vsum illis præbet. Id fert arbor modicæ magnitudinis, nec nisi calido loco & opaco viuit. Simulac sole tactum est, contabescit. itaque ferè in filuis vmbroso & humido loco seritur: neque id satis, sed iuxta eius generis arborem, aliam editiorem plantant: quæ simulac adolescere cœpit, eius cacumen ita concinnant aptantque vt adulta ea arbor Cacauatam inumbret defendatque ita ab æstu vt solis radiis lædi non possit.

possit. Fructus amygdalorū speciem referens, filiquis quibusdā, velut cucurbitis, includitur, crassitudine & latitudine cucumeris: annuo spatio maturescit. Maturas eas vbi legēre, excussum folliculis fructum super storeis expansum ad Solem exponunt, donec humorem exsudauerit.

POTVM ex eo confecturi, in testa fictili ad focum exsiccant: mox lapidibus quibus pinfitur panis contusum & cōmolitum, fusumque in pateras (quæ cucurbitæ specie è certis arboribus per omnem Indiam enascuntur) paulatim aqua temperāt, atque interdum paululo pipere, quali vulgò vtuntur, condiunt, eoque in potu vtuntur. Porcorum ea veriùs colluies quàm hominum potio. Quū eam prouinciam peragrarem, plusquàm integrum annum ab tali lora abhorruī: & quum pagum aliquem prætereūtem Indus me fortè aliquis ad bibendum inuitaret, ego verò aspernarer, multum mirans, ridensque abibat. Sed quum mihi vini copia non esset, ne semper aquam bibere cogerer, alios imitari didici. Ea cælia sapore aliquantū amaro, satiāt & refrigerat corpus, minimè tamen inebriat. Hæc præcipua & carissima merx earum regionum est: neque quidquam aliud Indi maiore in preto habent, vbi quidem in vsu est.

HARVM gentium mores à Mexicanis nihil propemodum differunt: humana carne vescuntur: penulis & subuculis sine manicis vestiuntur: duorum lignorum mutuo attritu ignem accendunt, & hic mos per vniuersam

Potio Nicaraguensium.

Nicaraguensium mores.

Indiam inoleuit. Etsi illis ceræ copia esset, nullius tamen ad rei ministerium ea vti nouerant: & ad nocturnum lumen tedas è pinu agresti recisas vrebant. Quatuor earum prouinciarum sunt idiomata: sed Mexicanum in primis elegans, cuius vsus amplius mille & quingentorum mill. spatio patet, & facillimè omnium discitur. Regulos & principes *Tu-truane* appellant: Panem *Tascal*: Gallinas *Tozoli*: & *Occomata*, valet, Expecta paulisper: Morbum, *Mococona*: Saltare, *Muote*.

Saltandi
ritus apud
Nicara-
guenses.

SALTANDI porro hic illis ritus & ratio est. Confluunt in vnum ducenti, trecenti: nonnunquam etiam ter & quater mille homines, pro modo & amplitudine prouinciæ, & pro indigenarum vel modico vel magno numero: tum vt conuenere, campum in quo saltaturi sunt, verrunt & quammundissimè perpurgant. Mox vnus eorum progreditur & chororum ductare incipit, plerumque retrorsum corpus inflectens: interdum circumagens: ceteri omnes inconditos illos motus imitantes, præsaltorem ordine terni & quaterni sequuntur. Choraulæ qui tympanorum sonitu interim ludum incendunt, carmina quædam & cantus patrios ordiuntur: choragus primus respondet, mox exceptum ab aliis carmen per omnes in orbem decurrit. Alium, flabellum manu gestantem, alium cucurbitam lapillis plenam, alium caput cristis & pennis decorum, alium brachia crurâque concharum lineis & corollis redimita cerneret. Illi hoc, alij alio modo corpus variè circumagunt: nonnulli crura attollunt,

attollunt, aliqui brachia: alius cæcum, alius furdum effingit: rident alij, alij plangunt. Cum his aliisque variis gestibus & motibus corporis, interea sese illo suo Cacauate largè irrigantes, totum diem & sæpe noctis partem tripudiantes, solennes illos choros exercent.

N A V E S quæ per mare Australe Nicaraguam petunt, angustum fluminis cuiusdam alueū inuectæ spatio xxv. mill. pass. ad quandam pagū appellunt (Realegio ei nomen est.) Ibi duodecim circiter mapalia sunt, ex cannis contexta, & Hispanis habitata: eò autem diuertūt naues, propter opportunam stationem & lignationem commodissimam. Ab eo loco in Orientem diei vnus itinere abest ciuitas Legionēsis, Episcopatus sedes, ad lacus ripam posita. 2 Franciscus Fernandes eam condidit sicuti & Granatam, quæ l. vltius millia ad eiusdem lacus ripam sita est, non procul ab illius emissario seu alueo, quo se lacus in Septentrionalem oceanum exonerat. Hæ duæ vrbes simul vix octoginta domibus constant, quæ partim maceria, partim laterculo coctili constructæ sunt.

Legio, & Granata, colonia.

De hoc alueo, pag. 189.

T R I G I N T A quinque mill. intervallo abest Legionēsi mons flammiumus, qui per ingentem craterem tatos sæpe flammarū globos eructat, vt noctu latissimè vltra centū millia pass. incendia reluceant. Nonnullis fuit opinio intus liquefactū aurū esse, perpetuā ignibus materiem. Itaque Dominicanus quidam monachus, quum eius rei periculū facere vellet, aenum & catenam ferream fabricari curat:

Mons flammiumus.

Empedocles Domi-
nicanus.

moxque in montis iugum cum quatuor aliis Hispanis ascēdens, catenam cum aeno in caminum demittit. ibi ignis feruore aenum cum parte catenæ liquefactum est. Monachus non leuiter iratus Legionem recurrit, fabrum vehementer incusans, qui catenam tenuiorem multò quàm iussisset ipse, esset fabricatus. Faber aliam multò crassiolem excudit: Monachus montem repetit: catenam & lebetem demittit, res priori incepto similem exitum habuit: nec tantùm resolutus lebes euanuit, verùm etiam flammæ globus repente è profundo exiliēs, propemodum & Fratrem & socios absumsit. Omnes quidem adeo percussi, in urbem reuersi sunt, vt de eo incepto exsequendo nunquam deinceps cogitarent.

Sacerdos
metalla-
rius.

IN ea ipsa ciuitate cognoui sacerdotem, qui Quæstoris regij interuentu à rege Hispaniæ per literas petiit vt sibi ducentos seruos dari iuberet: pollicitus perfosso illorum opera aureo illo monte ingentes se inde diuitias eruturum. Isti Rex rescripsit, montem, si vellet, suo sumtu aperiret. sibi enim non esse mancipia quæ ad eas fodinas mitteret. Ita inceptum illud ommissum est.

1 BALSAMVM (vt inquit Plinius lib. 12. cap. 25.) vni terre Iudæa concessum, pridem periisse creditur. Nūc verò, quod ex India Occid. adfertur, primùm in Hispaniola inuētum est, Indica mulieris indicio. Arbor vnde hic liquor elicitur, Goaconax ab indigenis vocatur. Onie. Hist.

nat.

nat. Ind. lib. 10. cap. 3. Elicitur quoque hodie in
 Noua Hispania ex arbore Punica malo maiore,
 cuius folia urticae similia ferrata & tenuia sunt.
 Indi Xilo vocant. Elicitur autem duobus modis.
 Primum multis incisuris vulnerato arboris corti-
 ce. Altero ramis & truncis eius arboris assulatim
 & minutim cōcisis, & in lebete amplissimo ferue-
 factis: mox oleo supernatante collecto. Id priore
 ignobilius est. Monar. de simpl. medic. Indic.

2 Is est qui Iucatanam primus aperuit. Suprà
 huius libri cap. 10. Quem postea Petrus Arias
 Abulensis, post Castellæ aureæ imperium abroga-
 tum ob Valboæ mortem, Nicaragua Gubernator,
 capitali supplicio affecit, quòd clandestino fœdere
 cum Fer. Cortesio inuito, occupatam, sponte ipsius,
 prouinciam armis retinere vellet. Sed oblato falso
 criminis infontem oppressisse visus est, sicuti & ge-
 nerum suum antea, ut sublato amulo, vacua pro-
 uincia solus potiretur.

3 Montis illius flammiuomi nomen Gomara
 Masaiam, Dominicani F. Blasium de Ynnessa, e-
 dit: scribitque nouum istum Empedoclem & præ-
 terea duos Hispanos sciēda eius rei cause auidos
 semetipsos tribus corribus in Vulcanium illum
 craterem demisisse, quoad eius fieri potuit: atque
 inde lebetem catena ferrea reuinctum, ad CXL.
 ulnas deiectum, tandem ubi ad flammam perue-
 nit, liquefactum esse cum aliquot catena annulis.
 Illos stupefactos tali natura miraculo, irrito labo-
 re inde profuisse. Ceterum anno M. D. LI. Ioanni
 Alvarez Doctori & Decano à Rege concessum
 esse ut recluso eo monte metallum erueret. Gom.
 Histor. gen. libro 5. cap. 203.

Petri Aluaradi in Peruanum regnum expeditio. Eius mors, & conscientie in morte dolor. Vxor eius Deum ipsum increpans, miro eius iudicio absumitur.

C A P. X V I I.

Pet. Aluarado, iam partis opibus, per auaritiam & ambitionem frui non licet.

Nicaragua in occasum tendentibus, tercentū mill. à Legionē, nunquam longius ab ora maritima abscedēdo quā ut ipsum mare conspici possit, peruenitur ad Guattimalam. Eam urbem Petrus Aluaradus, postquam eam prouinciam subegerat, inter duos montes condidit, è quibus semper fumus euoluitur: ac duas præterea, San-michaelē videlicet & San-saluatorem, quæ centum mill. pass. inter se distant. Iamque hic Aluaradus, perdomita & diuisa ea prouincia, eaque urbe condita, cum magna pace ac tranquillitate in constituta à se ditioe partis opibus fruebatur, quum nūcium accipit, Franciscum Pizarrum & Didacum Almagrum, in Peruanum regnum transgressos, incredibiles ibi diuitias reperisse. His permotus, per amicos literas à Cæsare & potestatem transmittendi in illud Regnum, ac cuiuscumque vellet eius partis, quam modò alij Hispani non infedissent, in ditionem redigendæ coloniisque occupandæ, impetrat.

De his lib. 3. cap. 1.

INDE ANNO M. D. XXXIII. septem nauium armata classe è prouincia sua soluens, septuagesimo quarto die ad oram Peruanam appellit. Mox in littus Mantę egressus, ad eam oram quę ab Hispanis post Portus-vetus dicta est, ducibus Indis regionis peritis assumptis, vlt-

rarius

rius in mediterranea progreditur. Tandem superatis montium quorundam frigidissimis iugis & perpetua niue obrutis (vbi multi Hispani frigore diriguerunt, alij penuria victus cæsis equis famem tolerauerunt) in prouinciam Quito peruenit.

Id vbi Francisco Pizarro allatum, ex templo Didacum Almagrum cum CL. Hispanis aduersus eum mittit: qui si posset, vel eum aditu prohiberet, vel exercitum quem ille adduceret, pretio ab eo licitaretur. Almagrus Tombesium peruenerat: ibi audito Aluaradum numero militum multò se esse superiorẽ, hostiliter eum inuadere nõ ausus est. Ambo ad Liribambam flumen conueniunt: ibi licentiatus Caldera pacem inter eos & amicitiam concilians, iubet Aluaradum tradere quas adduxisset copias Pizarro & Almagro: illos verò vicissim dare Aluarado centum millia aureorum ducatorum, ea lege ac conditione vt ipse ex eo regno excedens, nunquam deinceps eò redeiret. Hæc pactus Aluaradus cum quatuor famulis Peruo decedit, & successu lætus Guatimalam reuertitur. Paulo post perlustrandæ eius oræ in Occidentem, & nouas terras quærendi consilium capit: & eò decem liburnicas, myoparones quatuor instruit.

Eodem ipso tempore quo Aluaradus classem adornabat, venere Mexicũ Dominicani quidam monachi, peragratis ad Occidentem terris mille amplius milliarium spatio: qui vt ex longinquo reuenerant, de illis regionibus mira narrabant. Vulgarunt inter alia, Sibollam prouinciam aliasque terras

Fr. Marcus de Nizza cum alijs, anno 1539. eam peregrinatione obiit.

fertiles, diuites, auro, cyanis, vulgò Turquinis, gossipio, aliisque dotibus abundare. Ea relatione moti Antonius Mendoza Nouę Hispaniæ prorex, & Ferdinandus Cortesius eodem in regno summus Præfectus-militiæ, suscipiendę per se aut per legatos eius expeditionis consilia inter se agitant: sed discordibus inuicem animis, quum neuter alteri satis fideret, diuersi alius aliò abiere. Cortesius Hispaniam petiit: Prorex Petrum Aluaradum è Gattimala arcessens, quàm celerrimè posset, cum suis copiis venire ad se iubet. Is breui soluens ad Trinitatis portum appellit: & terrestri itinere Mexicum profectus, de suscipienda in Sibollâ expeditione cum Prorege transigit. Inde, septingentis militibus conscriptis, armisque, equis, & aliis ad iter necessariis rebus prouisis, Mexico ad naues tendit.

IN itinere nuncius ei affertur, Indos Xalisci prouinciæ incolas aduersus Hispanos rebellasse: itaque inde cum maxima copiarum parte ad ferendam suis opem festinat. Vt venit

ca Didacũ Lopez de Zunigua, vocat Gomara.

“Petrum Zunicam Hispanorum complurium cæde recenti confusum & tristem ibi nactus, ambo ad collem editum, quem Indi munitum manu infederant, obsidendum properat. Munimentum id erat eiusmodi: totas arbores ramis inuicem implicatis & coeuntibus cum ingentibus saxis colligatas, quodam veluti nexu continenti opere iuncto, perpetuam sepem hosti obiecerant. Simulque vt Hispani erigere agmẽ in collem & ferociter discurrere cœperunt, Indi horribili clamore sublato, cæsis arborum

arborum ramis, compagē operis soluūt. Tum verò prorutis arborū & lapidū cumulis, omnia ingēti cū fragore in præceps deferri, & ingētis magnitudinis saxa per montis prona deuolui tanto impetu vt maximam subeuntium Hispanorum partē obtererēt. Aluaradus prouoluto in eum equo præceps datus, duos intra dies vita concessit. Petentib. à decūbēte quid ei maximè doleret, Anima, inquit, vehemēter mihi dolet. Mediocri homo statura fuit, loquax, perfidus, sæuus aduersum Indos, beneficiorum immemor atque ingratus vsque adeo vt vulgò etiam de eo sui dicant, Eum nulli amicorum fidem vnquam præstitisse. Postremò incestis nuptiis infamis, quum duas simul sorores in matrimonio habuerit.

Ambitiosus
& auaræ
animæ cras-
ciatus.

Gomara.
Hist. gene-
lib. 5.

ALVARADO mortuo, breui, Proregis missu, Mexico ad eam expeditionem abiit Franciscus Velasquez Coronatus cum octingentis militibus, iisque equitibus plerisque, quum nauibus ad eam prouinciā subigendam & habitandam ire abnueret. Vt eò peruenit, pro omnibus diuitiis niuis copiam & com meatu penuriam reperit. Itaque multi equi, & Indicorum seruitiorum plerique fame absumpti sunt. Dux ipse, quum se maiores opes inuēturum speraret, progredi vltius statuit. Iamque CL. millia pass. emensus, animalium genus quoddam mediocri magnitudinis, vaccæ forma reperit. Hispani in eorum animalium armenta irruentes, multa mactant & famem expellunt. Inde Velasquez multo frustra eius oræ peragrato spatio, postquam leuibus ali-

Velasquez
in Sibollē-
si expedi-
tione pro
thesauro
carbones
reperit.

quot præliis indigenas expertus esset, libertatem suam acriter propugnantes, eorū aliquot incensis ac direptis pagis: tandem spe irrita fatigatus, probrāque ac diras in monachos illos iaciens, qui de eius prouinciæ opulētia tā lætam famā vulgassent, multis amissis Hispaniis, pauper & nudus Mexicum regressus est.

Diuini iudicij in superbam & blasphemam viduam exemplum.

Ambitione luctu quidem minuitur.

N V N C, vt ad Aluaradum redeam, postquam eius mortis nuncius Guattimalam allatus est, Beatrix de Cueua vxor eius, scēmina e- quidem animi impotens, vana & superba, cūm Dei Opt. Max. omnipotentiam cum gratiarum actione agnoscere, & immensam eius bonitatem laudare deberet, in blasphemias voces erupit dicens, Nihil peius grauiusque à Deo mali inferri sibi potuisse, quā quod viro orbata esset. Simul atrari ædes & nigro pingi iubens, non cibum, non somnum capere, non solatia vlla admittere sustinuit. Adhæc lacertis crinibus humi corpus abiicere, multaque aīa dicere & facere quæ mentis compotem non decerent. Inter hæc tamen magnificas & pompæ plenas exsequias viro duxit. neq; luctu aut funebribus lamentis impedita est quominus primorum ciuitatis cœtu conuocato, se eorum suffragiis Gubernatricem prouinciæ designari curaret, omnēsque sacramento in verba sua adigeret.

S E D paulo pōst quā ea gesta erant, ecce die VIII. Septembris, qui Virgini vulgò sacer est, anno M. D. XLI. imber ingētibus procellis effundi incipit, adeo vt circiter secundam noctis horam quæ alterum ab eo diem sequuta est,

est, Indi quidam Episcopū prouinciæ aduen-
tes (Franciscus Maroquin is vocabatur) ei
significarent, se ad radicem eius montis qui
vrbi proximè immineret, terribilē quendam
sonum & insolitum fragorem auribus acce-
pisse. Episcopus obiurgat eos, Non vos sæpe
(inquit) monui, ne eiusmodi rebus aures
præberetis? Iam paulo ultra medium nox pro-
cesserat, quum repentē magna vis aquarum
ex eo monte tanto impetu & violentia, tor-
rentiū instar erupit, vt saxa ingentis magnitu-
dinis deuolueret, quæ mox incussa sub iacenti-
bus petris, maiore vi quidquid obuium esset,
proterebant. Simul audiebantur per aërem
lugubres ululatus & stridores horrendi: & fur-
uam quandam vaccam multa inferentem da-
mna, & ea loca peruagantem: supersunt qui
viderunt.

Inter multas ædificiorum strages, quas ea
eluuio aquarum dedit, primam Gubernatoris
domum rapuit: & ea clade periit Beatrix ipsa
gubernatrix cum iis omnibus quæ cum illa o-
randi causa (vt fertur) in abditum couclauē
seu sacrarium aliquod penetrare, concesserant.
Ad eum modum breui submersa & concussa
repentina vi tota propè illa ciuitas, prostrata
est. Centum circiter ac viginti Hispani vtrius-
quæ sexus eo casu periere: nonnulli qui sub i-
nitium ruentis tempestatis viue cesserant,
perniciem effugerunt. Luce orta, postquam
procella conquieuerat, vicinis vrbi campis
Hispani nonnulli debilitati, plerique ob-
triti, alij brachiis, alij cruribus fractis,

iacentes reperti sunt : inter ceteros puellula quædam illæsa & sine vlla noxa sublata est, quæ ex Indica muliere Aluaradus susceperat. Neque ex ea stirpe quisquam, præter istam remansit. Post eam ruinam Gattimala in modica planicie, vbi nunc sita est, instauratur, triū mill. spatio à veteri disita, ad Ortum: constatque septuaginta quinque aut octoginta domibus laterculo coctili exstructis, quæ magnam partem tegulis contactæ sunt.

Gattimala
instauratur.

IN ea prouincia frequentes existere terræmotus experientia ipsa didici. Quum enim fortè aliquando essem in cænobio, veteri Guattimalæ vicino (locus is vulgò Almolonga di Basso appellatur) & cum monacho colloquerer, super exiguo quodam tumulo, terra adeo contremuit, vt campanæ sua sponte sonitum dederint: maceriæ quibus circumseptus erat cænobij hortus magna ex parte corruerint: subterranei tubi, per quos aqua ad fontem deducebatur effracti: facellum maius duobus locis fissum hiaret, & aliquot tegulæ in terram deciderēt: terramque ipsam omnes hiatu profundo discessuram crederent. Durauit hic terror quantum recitando Symbolo Apost. temporis fatis est.

CETERVM ea prouincia, quia cælo miti ac temperato subest, frumenti fatis patiens est: sed omnium arborum quæ eò ex Hispania translatae sunt, nulla coaluit præter ficos & Armeniacas malos: verùm & ipsarum quoque fructus quum maturescere incipiunt, sub initium videlicet hyemis, tum insipidi existūt.

Duorum

Duorum à Gattimala dierum itineris spatio, loco maritimo quem vulgò Izalchi appellant, magna vis Cacauatarum colligitur. Et hæ hodie ferè sunt Hispanorum qui eã prouinciam incolunt, opes: earumque maximam partem per Nouæ Hispaniæ prouincias distribuunt, in quibus, quòd id regnum frigidioris quàm calidioris temperamenti sit, id genus fructus non sufficienti copia colligitur.

Guattimalen-
sium
mores.

PORRO isti Guattimalenses Nicaraguensibus & Mexicanis moribus ex æquo ferè participant. Itaque negotiatur mercatusque & contractus inuicem exercent. Ac plerique eorum artes etiam mechanicas didicere: sunt enim inter eos fabri materiarij, carpentarij, pictores, aurifices, aliarumque opifices artium: & hos Hispani quondam in seruitiis habebant, eosque ære emptos varia opificia docuerant: sed quum heri ipsi aliquod laboris sui præmium & fructum ex eorum opera decerpere vellent, tum in libertatem restituti sunt. Quotidie venalitia sua fora & mercatus exercere consueuerunt. merces, ferè sunt esculenta & poculenta, qualia sal, pisces, fructus, cucurbitæ, battatæ, incocti cū ramis ficus indigenæ, & ex iis facta potio ita scitè & honestè mista, vt solus eius conspectus nauseam mihi cieret. Præterea gossipio, penulis, interulis, cristis pennaceis aliisque eiusmodi, commercia inter se agitant.

I P E T R V S Aluaradus, vt Francisci de los-Conos, qui à secretis & intimis consiliorum

Casari erat, gratiam & fauorem quæreret, duarum simul sororum incesto matrimonio semet poluit, idque permissu & indulgentia Papæ. Gomara Hist. gen. lib. 5. cap. 109.

¶ Indicarum gentium color: Vinum & Ferrum in pretio habent. Legendi & scribendi in nostris peritiam mirantur. Hispanicum iugum excutere cupiunt.

C A P. X V I I.

QUOD ad colorem Indicarum gentium attinet, in vniuersum ferè cereo aut buxæo, & fusco seu rauro quàm cuiquam alteri propior est: omniùmque quoscunque in amplissimis illis prouinciis videre mihi licuit, pulcherrimi sunt Pariensis sinus accolæ & Valentiolæ prouinciæ indigenæ: ij nempe qui in mediterraneis opaca montium incolunt. Cuius rei causam eam esse arbitror quòd ea loca minus solis vapore torreantur quàm plana: siquidem maritimæ oræ accolæ subfusco, & velut carnis sole flammanti ambustæ, colore sunt.

Vinum & Ferrum apud Indos rara & cara.

CETERVM omnium rerum quas Hispani in Indiam transtulerunt, nulla Indis gratior acceptiorque extitit quàm vinum: & quanquam ipsi è Maizio atque aliis rebus factitia vina & potus moliantur, vti suprà diximus,

ximus, vulgò tamen dicunt non ita iis quæ ipsi faciunt, villis ali vires vigorémque animi, recreari spiritus, ventrem excalefieri nec somnos ita dulces suauésque conciliari, vt illo Castellæ. Ferrum præterea ad ipsos inlatum carum habuerunt, quum nihil ferè olim fabricarentur præter æneas secures, & cultello s è filice. Sed super omnia noster legendi & scribendi vsus Indis miraculo fuit. Itaque quum Hispanis literas Indis ad aliquem perferendas dabant, nusquam cogitando assequi poterant quâ ratione charta alba nigro distincta eloqui posset.

Indi legēdi & scribēdi vsum mirantur.

CETERVM omnium gentium ac prouinciarum in quâs Hispani subactas hodie imperium obtinent, frequentissimæ & hominum multitudine abundantissimæ hæ sunt, Noua Hispania, & ab ea Iucatan, Guattimala, Nicaragua & nonnulli Peruani regni tractus.

PORRO quum nouum illum orbem quatuordecim annorum spatio, vt suprâ dixi, perlustrauerim, ac legerim Historias quas Hispani de rebus à se in illis regionibus gestis & suis aduersus Indos victoriis scripserunt: plerisque in rebus illos laudibus suis enarrandis modum egressos fuisse exploratum ac compertum habeo. Atque in eo maximè, quum iactant se summa laude esse dignos, quod omnes à se subiectos in India populos conuerterint, & Christianos fecerint. quod quum dicunt, illos nèpe populos à se factos esse Christianos, perinde esse videtur ac si quis, exempli

Hispani laudū suarū immodici prædicatores.

Gom. lib. 5. Hist. gen. cap. vlt.

gratia, dicat, Panem à pistore bene esse coctum. Attamen quum Christi Domini nostri & seruatoris doctrinam attentè considero: equidem cõperio plurimùm interesse inter nudum nomen, & rem ipsam: id est, Christiani tantùm nomen gerere, & Christianum re ipsa esse, latè inter se differre.

Peruani
Hispanos
pro Chri-
stianis &
filiis Dei
agnoscere
nolunt.

QVO magis id credamus, vel Barbaros ipsos ea de re sententiam ferentes audire operæpretium est. Nam in Peruano regno aliisq; multis locis, quantumuis Hispani passim vulgarint se Christianos esse, Dei ipsius & parentis cælestis filios: tamen ob intoleranda sæuitiæ exempla quæ aduersus Indos ediderunt, nulla ratione vnquam effici aut extorqueri potuit vt id nomen Hispanis tribuere & agnoscere vellent. Ea nimirum gens multò acriore & solertiore iudicio quàm quælibet aliæ Hispanis subiectæ dotata est. Mexicani quidem & finitimi alij populi, ex quo Hispani primùm in eas terras transgressi Christianos se esse dixerunt, eos quoque & ipsi semper ex eo hoc nomine nuncuparunt. Id verò vt faterentur & dicerent, nunquam adduci potuere Peruani, sicuti antè dictum, & suo loco fusius exponetur.

Indi Hispanum iugum excutere cupiunt.

QVARE, quum extra controuersiam sit quamlibet nationem peregrinæ gentis imperio subiectam, si semet in libertatem vindicare possit, id verò cupidissimè & sine vlla dubitatione facturam: ita Indi haud dubiè, Mexicani præsertim, assiduè dissimulantes excubant

cubant, sedulò semper aspectantes an solitæ naues ex Hispania veniant. Ac siquid casu Hispaniæ infortunij accideret, sicuti fieri potest (quippe imperia omnia quantumuis magna & potentia, omnes gentes, populi, ciuitates & regna, humanorum casuum varietati atque inconstantia, quam vulgò Fortunam vocant, obnoxia esse in perspicuo est) si clades, inquam, aliqua memorabilis Hispaniam affligeret, nec naues cõmeare in Indiam possent, vt solent: vniuersa quàm latè patet India, iugo excusso, rebellaret, atque omnibus Hispanis maectatis follenne agitaret epulum: atque, vt à quibusdam monachis accepi, illi ipsi Fratres primi omnium funebre istud conuiuium suo sanguine imbuerent, quòd peruersis indigenarum moribus perpetuò aduersentur.

Id verum esse vnius rei exemplo probasse sufficiet. Anno M. D. LIII. quum Guattimalæ essem, eo ipso tempore quo Galli cum Hispanis bellum gerebant: nec, ob metum piratarum, per omnem eam oram spatio quatuordecim mensium appulissent vllæ naues, præter phaselos duos (Galeones vulgò vocitant) Aluari Bazani, quorum alter ad Nomen-dei, alter ad Villam-riccam, Nouæ Hispaniæ portum, applicuerat: iam Hispanorum animos vehemens formido inceslerat, ne Indi ad res nouandas spectarent, quòd iam ex Mauris audiissent Gallos cum Hispanis bellum gerere, multaque iam illis damna intulisse. Ipse quidem per eisdem hosce dies, quum in eo loco quem Almolongam vocant, paulo

Indi Gal-
lorum in
Indiam ex
peditionē
peroptāt,
vt ab Hi-
spanis li-
berentur.

infra Guattimalam, vbi quondam sita erat ve-
tus Guattimala, cum quibusdam Indis collo-
querer: sciscitari ex me vnus cœpit, An Galli
haberent equos, & ea quæ faciunt Tau Tau,
quū vellet quærere an Gallis essent bōbardæ,
nec posset. Tum ego excipiens, Habent verò,
inquam. Ibi ille suspirium ex imo pectore
petitum ducere: & Deo notum est quid tum
haberet in votis. Certè, tametsi monachorum
assiduis vocibus illorum aures circumsonent,
momentium nequid nouare aut mouere ag-
grediantur, quia videlicet Cæsar è Castella
innumeram vim Christianorum aduersus i-
psos emissurus esset, à quibus multo inclemē-
tius, quàm antea vnquam, haberentur: attamē-
n ne his quidem toties iteratis & inculca-
tis minis impediatur, si idonea & opportuna
occafio sese obtulerit, quominus omnes Hi-
spanos è suis finibus si possint, exterminent.

I INDIIS principio persuasio erat, epistolas
quas Hispani mutuò ad amicos mitterēt, anima-
tas esse & loqui. Cuius rei lepidam historiam nar-
rat Gomara. Mittebat Hispanus quidā ad ami-
cum duodecim Hutias (id est, cuniculos Indiæ
Occid. peculiare) affos, ne aestu corrumpere-
ntur. Indum qui deferebat, quum vel obdormisset fes-
sus de via, vel interquiesset, diutius morantem in
itinere fames corripit: tres Hutias absunit. Re-
uertitur, literas ab amico illo ad herum referens,
quibus ille de nouem Hutijs ad se missis gratias
amico agebat. Hispanus perlectis literis irasci-
tur seruo: ille duodecim reddidisse se affirmat. Sed
quum

quam epistola indicio proderetur, rubore perfusus
verum aperit: & suos ea de re populares commo-
nescit, ut sibi à folijs & chartis eiusmodi lo-
quacibus cauerent.

NEC dispar est quod de Brasiliensibus scribit
Lerius: *Quum primo (inquit) in eas terras venis-* cc
sem, verbi & sententias aliquas, ut sermoni co- cc
rum assuescerem, scribebam, easque mox coram cc
ipsis legebam. Illi, præstigias id esse rati, inuicem cc
his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum! cc
istum qui heri ne unum quidem verbum idioma- cc
tis nostri callebat, nunc vi & ope huius charte, cc
quæ illum nostra eloqui docet, ita peritè ea sonare cc
ut à nobis intelligantur? Naug. Brasil. cap. 16. cc

Ceterum apud aliquos Indorum Occid. popu-
los literarum usum esse, allati inde libri prodide-
re. Iurisperitus quidam, Corales, Darienensium
prator urbanus, ad Regem Catholicum scribens,
inter alia retulit, Ad se adductum Indum quen-
dam, qui ab hero fugerat ex interioribus Conti-
nentis terris versus Occidentem. Is legentem a-
liquando literas Prætozem conspicatus, mirabun-
dus accurrit ut videret: dixitque Patronum suum
& populares etiam libros habere, sed è folijs ar-
borum simul cõsutis compactos. cuiusmodi à Cor-
tesio è Colluacana in Hispaniam missi sunt. *Petr.*
Mart. Mediol. Ocean. dec. 3. l. 10.

¶ Indi Christianorū iudices. Sacerdotes & monachi in India
Occid. auaritia dediti. Indi Hispanorum consuetudine de-
teriores sunt, & Christ. religionem ludibrio habent.

CAP. XVIII.

MNIUM eius gentis rerū, quas maximè in India laboravi vt scirem, id imprimis intelligere conatus sum, quid nimirū de Fide nostra illi sentiant. Itaque quæcunque ea de re tum ex publicis Monachorum & sacerdotum quorundam sermonibus didici, tum ex iis quæ ipse vidi & ab ipsismet Indis audivi, ea nūc exponere operæpretium duco: vt Lectores inde sibi subiiciant, quantum mala nostra opera exemplaque scandalorum apud illos pariant. Prudentes verò ac sobrios Lectores ante omnia rogo vt æquum huc & attentum animum afferant, sciântque se verè aurea dicta sententiæque in primis memorabiles summæque admiratione dignas hîc audituros.

Barbari
surgent in
iudicio ad
uersus
Christia-
nos mul-
tos, & cõ-
denabunt
eos.

IN DORVM plerique ac potissimum Regulorum & principum filij, qui legere & scribere didicerunt, atque adeò Præcepta ipsa Dei, quæ bona esse fatentur, idcirco plurimum mirantur nos ipsos à quibus hæc habent, ea non obseruare, & vulgò ita loquuntur: **H**E V S tu Christiane, Vetat Deus ne quis per nomen suum in vanum iuret: at tu omni & quidem leuissima de causa, assiduè iuras & peieras. Iubet Deus ne falsum testimonium dicamus: vos verò Christiani nihil ferè aliud facitis, & alij aliis detrahitis & maledicitis. Iubet Deus vt proximum tuum tanquam teipsum diligas: eique sua debita remittas, vt tua tibi metipsi cõdonari vis: vos verò planè contra facitis: nam & à vobis malè tractantur qui minus opibus valent, & siquis quid debeat vobis, vos
eum

eum in vincula trahendum & coniciendum curatis : ac quanquam facultatibus careat , tamen vt perfoluat vrgetis, & rigidè æ vestrum exigitis. Si inter vos sit pauper aliquis Christianus, ne de vestris facultatibus illi erogetis, remittitis eum ad casas nostras, vt ei eleemosynam largiamur.

SUNT præterea etiam Indi, qui immodicam auaritiam nostram & furiosam cupiditatem pertesi, aureum numisma aut bracteam in manus capiant & dicant: EN Deum Christianorum : propter hoc è Castella in terras nostras venire: propter hoc nos subegerunt, vexarunt, pro mancipiis vendiderunt, & multa in nos nefanda ediderunt : propter hoc bella & prælia inter se agitant, & alij alios mutuò interimunt : propter hoc perpetuò inquieti, alea ludunt, blasphemant, diris se deuouent, litigant, furantur, alij aliorum vxores rapiunt: denique huius gratia nullum sceleris aut libidinis genus prætermittunt.

IPSE sacerdotem cognoui, Guattimalensi episcopo in primis acceptum, qui per illos Indiae pagos venale vinum circumferens (quanquam id Præsidium & Gubernatorum edictis prohibitum esset) breuiore quàm sex mensem spatio viginti quinque millia Regalium lucratus esset. Sunt præterea monachi qui palam & interdum ea flagitia committunt, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. De vitiosis, non de probis hic loquor: quanquam etiam Franciscanus quidam publicè clamaret, nec sacerdotem, nec monachum, neque episcopum in

Barbari auaritiam Christianorum grauissimè notant.

Monachorum nefandæ libidines in India.

tota India vllum existere viri boni nomine dignum. Quippe omnes se dedere auaritiæ, atque vbi Indos diuitiis abundare intelligerent, eò omnes confluere certatim: vbi verò inopes essent, ea loca omnes fugere. Monachus ille, quum San-petri esset, Capitis Fonduren-
 sis vrbe, proximum nauium traiectum exspectans, vt in Hispaniam transmitteret: propter hæc verba, Superioris sui mandato, captus & Guattimalam abductus est. Ipse quoque sacerdotes inter se confabulantes & profitentes audiuisse me memini, Se ad quæstum faciendum, non aliam ob causam, ex Hispania in Indiam traiecisse.

Veritas o-
 dium pa-
 rit.

Indi His-
 panorum
 consuetu-
 dine cor-
 rumpun-
 tur.

N V N C quod ex Monacho quodam, quum Comaiaguæ essem, auditum habeo, referam. Is mihi retulit cognitum à se Indum reguli cuiusdam filium, acutissimi ingenij hominem, qui quum adolescens in ludum itaret, ibique legere ac scribere disceret, nemo erat qui non existimaret eum ita virtute ac doctrina præstantem inde euasurum, vt ceteris vitæ exemplo præiret. Sed vt trigessimum ætatis annum attigit, contra quàm omnes exspectarent, inde impurus, nequam & sceleratus rediit. Interrogatus cur è bono improbus euasisset:
 „ Ex quo (inquit) Christianus sum factus, per
 „ Dei nomen iurare, & per Crucem, & per ver-
 „ ba sancti Euangelij: ac per Dei vitam blasphemare didici: eumque abnego, nec credo. Alea-
 „ ri præterea didici, & verum nunquam elo-
 „ qui:ensem iusuper mihi comparauit ad ciendas
 rixas:

rixas : denique , vt planè ritu Christianorum
 viuam , nihil iam mihi præter concubinam
 deest , quam breui me domum ducturum
 spero.

QVOD mihi ipsi vsuuenit , commemora-
 bo. Reprehenderam fortè Indum aleæ & bla-
 spemiis deditum. Ille mihi cofestim : Nos ,
 inquit , ex vobis ipsis hæc exempla didicimus.
 Ac certè qui ita flagitiosè viuunt Indi , ex
 iis ferè sunt , qui apud nonnullos Hispanos
 educati , quibus nullum studium est , præ-
 terquam alea ludere , blasphemare , & eiuf-
 cemodi alia facere , domestica consuetudine
 eorum moribus facillimè assueuerunt. Atque
 hæc ferè sunt miracula & prodigia , quæ Hi-
 spani apud Indos edidere.

MULTI præterea Indi alij reperiuntur ,
 quos si interrogas , An Christiani sint : respon-
 dent , Se esse : quippe Episcopum signaculo
 Crucis eorum faciem signasse , & benedictio-
 nem suam ipsi impertiuisse : se templum ædi-
 ficasse , atque intus B. Mariæ imaginem collo-
 casse , postremò campanam comparasse. For-
 tè aliquando ipse quum ab Indo sciscitatus
 essem , An Christianus esset : tum ille , Num tu
 vis me , inquit , per decem aut duodecim an-
 nos seruum esse Episcopi , & curare suam
 mulam?

Christia-
 nismum
 in frigidis
 ceremo-
 niis situm
 etiam Bar-
 bari ipsi rã-
 dent.

ALII eadem de re interrogati dicunt ,
 Sibi quater aut quinquies caput aqua à sacer-
 dote conspersum. Isti tales , simul vt sacerdo-
 tem aliquem aut monachum venientem con-
 spiciunt , tum cofestim obuiam accurrentes ,

» Pater, inquit, irrorate mihi caput aqua, quia
 » volo esse Christianus, etiamsi iam aliàs bapti-
 » zatus fuero. Ita initio ab vno facto, cetera
 plebs quò pergat ignara, vniuersa concurrat.
 Id ferè vsuuenit iis locis vbi Indi pauci & pau-
 peres sunt, & inter quos nulli nec sacerdotes
 nec Fratres resident. Ceterùm inter mona-
 chos nonnulli etiam reperti sunt, qui istos bap-
 tificare nollent, quum dicerent, Perinde esse
 Indum baptizare, vt brutum aliquod animal.
 Alij è Castella in Indiam transgressi, ibique
 moribus & exemplis tum Hispanorum tum
 Indorum inspectis, vtrosque pariter miseran-
 tes, retro in Hispaniam ad sua cœnobìa reuer-
 si sunt.

I QVOD facile inter omnes constat, omnium
 propè Indorum Occid. maximè ab humanitate a-
 lieni sunt Brasilienses barbari. Quæ tamen sit eorũ
 de Deo notio, quæ laudum & præceptorum Dei
 admiratio, ex Lerio nostro cognoscere operapre-
 tium est. Is ergo de Tououpinamboultijs America
 » gente agens, ita scribit: INTER cetera, (inquit)
 » dicebamus illis nos credere in vnũ Deum, creato-
 » rem cœli & terra, qui vt orbem & quæcunque in
 » eo sunt, conidit, ita omnia pro arbitrio gubernat.
 » Illi vbi hæc audierant, alij alios intuentes, & in
 » hæc vocẽ (quæ admirationis nota ipsis familiaris
 » est) erũpentes, Tch! desixi & stupefacti hærebant.
 » Et paulo pòst: Quum fortè aliquando, inquit,
 » cum alijs Gallis aliquot in quodã barbarorũ pa-
 » go esse, (Okarentin ipsi appellant) & in aperto
 » ac propatulo cœnaremus: cõfluentes Barbari eius
 vici

Nauig.
 Brasil. ca.
 61.

vicini incole, maiores natu præsertim, cum multis ce
 benevolentie signis, circumfusi, neque vel mini- ce
 mo verbo dicentes interfati, nos attentè & tacitè ce
 intuebantur. Donec peracto conuiuio, magno na- ce
 tu quidam, quum obseruasset nos ab hymno cibum ce
 auspicatos, hymno quoque cœnam clausisse, acce- ce
 dēs, ita inquit: Quid sibi vult hic ritus quo vos mo- ce
 dō vsi estis, cum sublatis pileis omnes, præter unū ce
 qui loqueretur, silentium tenuistis? Ad quem per- ce
 tinebat ea oratio quā ille habuit? Vestrūmne præ- ce
 sentium ad aliquē: an ad absentium? IBI ego op- ce
 portunè oblatam eam occasionē arripiēs, ut apud ce
 eos de vero Dei cultu loquerer: quum præter eius ce
 pagi amplitudinē & frequentiam, Barbaros etiā ce
 solito attētiōres animaduertērē: rogare Interpre- ce
 tem nostrum ut suis verbis, meum illis sermonem, ce
 quoad capere ipsi possent, explicaret. Tum à qua- ce
 stione senis exorsus, Preces nostras ad Deum di- ce
 rigi respondi: eūmque, etsi sub ipsius conspēctum ce
 non caderet, non tātūm liquidè audiuisse nos, sed ce
 etiā quidquid pectore occultum haberemus, id ce
 perspicuè cognoscere. Inde ad Creationem mundi ce
 delapsus, in primis laboravi ut docerem, hominem ce
 nobilissimum inter creaturas à Deo esse cōditum, ce
 ut eo magis celebrande opificis sui glorie studeat. ce
 Ac nos quidem quòd ipsum coleremus, eius manu ce
 infinitis periculis longissimæ navigationis in tam ce
 vasto mari eripi: eiusdēque ope fretos, ab omni ce
 prorsus Aignan metu (Demonem ita appellāt, à ce
 quo subinde vexātur) tum in hac tum in ventura ce
 vita esse liberos. Quare si Caraibū suorum impo- ce
 sturas, & barbarum mandende humanæ carnis ce
 morem abicere vellent, eadem prorsus Dei dona ce

22 consequuturos, quæ nos habere cernerent. Multa
 23 præterea de humani generis labe ac ruina, ut eo-
 24 rû animos ad Christum præparemus subiecitimus:
 25 quoad eius fieri potuit accommodatis ad eorû captû
 26 rationibus & exēplis, quæ in præsens fustus exse-
 27 qui super se deo. Illi cum nos ingenti cû admiratio-
 28 ne duas amplius horas peratiente auscultassent: tû
 29 vnus ex ijs autoritate & atate grauis, in hûc mo-
 30 dum disseruit: MIRA equidem, optima, & nobis
 31 non antè audita hîc dixistis. Ac vestra quidem o-
 32 ratio mihi in memoriã redigit, quæ nobis sæpe a-
 33 uos nostros narrantes audiuimus: Nēpe iam inde
 34 à priscis temporibus & tam multis abhinc Lunis
 35 quot iam meminisse nō possumus (quippe illi Lu-
 36 narum numero aut vicibus, nō mēsis atque an-
 37 nis, temporum spatia definiūt) venisse in has ter-
 38 ras quendam Mair (id est Gallû, seu qualibet a-
 39 lia è gente aduenam) vestro more vestitû & bar-
 40 batum. Atque eum, ut ipsos sub Dei vestri obse-
 41 quium duceret, eadē oratione apud eos esse usum,
 42 qua nos hodie affamini. Sed, ut nobis quoq; à Pa-
 43 tribus per manus traditû est, eos illius verbis fidē
 44 adhibere noluisse. Itaque mox successisse aliû, qui
 45 Ensem, symbolû maledictionis, illis traderet. Inde
 46 sequuta inter nos bella, neque ex eo mutuis cadi-
 47 bus alij in alios seuire destitimus. Nûc verò, post-
 48 quam diuturno vsu his assueuimus, si nunc repētē
 49 auitum morē exueremus, apud vicinas gētes lu-
 50 dibrio & derisui essemus.

22 HIC nos summa contentione ac vehemētia te-
 23 stari, tatum abesse, ut finitimorum ludibrijs moue-
 24 ri eos oporteret, ut cōtrà, si summum illum cali &
 25 terra opificē seriò colerent, de omnibus, qui ob id
 vltro

*ulstro molesti essent, victoriam referrent. Postremo
 eam verbis nostris efficaciam addidit Dominus,
 ut non multi tantum Barbarorum, ad eam quam
 ex nobis didicissent legem, deinceps vitam com-
 posuuros, nec casorum hostium carnes ultra estu-
 ros, se promitterent: sed secundum hoc Collo-
 quium, positis humi genibus, nobiscum Deo gra-
 tias agerent. Ea oratio, quæ ab uno è nostris cla-
 ra voce in medio eorum cœtu ad Deum conce-
 pta fuerat, mox illis per interpretem exposita
 est: nos ab illis in pensilia è bombyce cubilia,
 dormitum deducimur. Sed nondum nos somnus
 corripuerat, quum ecce istos cantantes & concla-
 mantes audimus, Sumendam de hostibus ultio-
 nem, & plures quàm antea esse mandendos. En
 inconstantiam miseri huius populi, & humana
 natura triste exemplar. Mihi tamen equidem
 persuadeo, si Villagagno nunquam à vera religio-
 ne descivisset, & nos diutius in illis terris morati
 essemus, fore ut aliqui tandem Christo lucrifierent.*

Haftenus ille.

*Vnde perspicuè apparet, semen aliquod Reli-
 gionis inesse illis gentibus, sed eas à Principijs
 illis naturalibus ad absurdissima commenta &
 fædos mores partim insita vanitate, partim malis
 Christianorum exemplis, facillimè deficere.*

*¶ Indorum pertinax Idololatria. Didaci Lopez epistola,
Ecclesiasticorum & Iuridicorum Hispanorum
in India Occid. mores ac vitia gra-
phicè depingens.*

C A P V T X I X.

VVM Guattimalæ essem, ac sæpe in S. Francisci monasterium commearem, amicitiam cum quodã monacho contraxi (Franciscus Betanzus is vocabatur, experiens homo, & multo omnium earum prouinciarum vsu, tum Guattimalæ tum Nouæ Hispaniæ, peritissimus, qui etiam duo Indica idiomata apprimè calleret & loqueretur.) Quum ab eo aliquando suam ea de gente opinionem percontarer, præsertim in iis quæ ad fidem nostram spectarèt: mihi respondit, Eorum ferè tum natu grandes, veteri suæ Idololatriæ pertinacissimè esse affixos, tum maximè Sacerdotes: ac sæpenumero se suosque collegas supervenisse illis victimas & sacrificia diis suis facientibus. Itaque necessariò eorũ filios, vt temporis spatio Religionem nostram imbiberent, à parentibus atque auis suis segregãdos esse, & ab eorum consuetudine quamdiutissimè remouendos: ne illos postquam ex ephebis excesserint, præposteris moribus suis imbuant. Postremò addit, eos quoque qui baptizati essent, nihil ferè habere Christiani præter nudum nomen.

Indorum
pertinax
Idolola-
tria malis
Hispano-
rum ex-
plis alitur.

EXINDE quum inter commentandum (vt fit) in penitiores de specialibus rebus sermones paulatim delapsi essemus, & ex eo multum de moribus Hispanorum, tum de earum prouinciarum regimine percontarer: atque ille me in rebus Indicis inuestigandis curiosum animaduerneret, epistolæ cuiusdam exemplar, legendum mihi tradidit. Eam Baccalaureus quidam ipsius familiaris, Didacus Lopez de Zunega, ad Episcopum, Præsidentem & Assessorum Guattimalæ conscripserat, durius nimirum ab istis coercitus & malè habitus, quòd eorum vitia & flagitiosos mores verbis liberiùs perstrinxisset. Quum verò eam apertam misisset, descripserat ex autographo monachus, à quo & exemplum infrà scriptum desumpsi. Eius autem sententia hæc erat:

Ex quo me fortuna per orbem terrarum agitare cœpit, Regna aliquot & prouincias peragrandò emensus sum, & nusquam non noui aliquid & inusitati conspexi. Verùm ex quo fors mea permisit vt in has Indiæ regiones, quæ Aureæ appellantur, & virtutis omnis expertes sunt, traicerem: tot tantæque nequitiae exempla vidi, vt neque eis enarrandis lingua mea, nec cogitatione complectendis animus meus par esse possit. In iis ferè pessimū hoc animaduerti, quòd inter vos nulla iustitia, nulla virtus, nulla bonitas, nulla castitas superest: quin omne euum vestrum studiis partium, simultatibus, perfidia, vanitate, rapinis, dissidiis, inuidetia, odiis, aleis, lustris, blasphemis, intestinis

Hispanu:
Hispano-
rum præ-
sertim Ec-
clesiastico
rum, in In-
dia mores
depingit.

» bellis, luxu, auaritia aliisque pessimis libidini-
 » bus miserè consumptis. denique qui vestrum
 » optimus habetur, quanto se is ceteris præstare
 » putat, tanto est omnium deterrimus. Summa
 » quidem cura notavi ac comperi maximam par-
 » tem vestrum, quotcunque in Indiam venistis,
 » tales esse ut, non dico cælum atque Angelis,
 » sed terra & demones ipsi vos exosos inuisos-
 » que habeant. Ac pro certo habete, quemadmo-
 » dum tyrannica multa facta per vim perpetra-
 » stis, ita Christum permissurum ut serui omnium
 » per ius euadatis.

» E I V S rei exempla & clara documenta si
 » queritis, historias Græcas Latinasque euolui-
 » te, Romam caput & decus orbis considerate,
 » Athenas & Spartam, bonarum omnium legum
 » ac morum lumina, intuemini, multasque alias
 » ciuitates & regna, quorum vix hodie vesti-
 » gium vllum, ac ne memoria quidem ipsa su-
 » perest. Si tantæ ciuitates perire, tot opibus
 » dotibusque florentes, ac tantorum Princi-
 » pum mentibus viribusque administratæ, vo-
 » bis scilicet talibus, velut eximiis, Deus peper-
 » cerit? An putatis Dei bonitatem ac patien-
 » tiam passuram ut per omne æui tempus tantis
 » induti vitiis, & tot sceleribus demersi perma-
 » neatis? Nonne iudiciis admodum obtusis &
 » occæcati estis? Scilicet creditis Indos Chri-
 » stianos futuros, si vos ipsi non estis, nisi fortè
 » nomine ac titulo tenus? Frustra id quidem.
 » Nam multo efficacior (michi credite Domini
 » mei) ad brutas illas gentes fuerit vel vnius diei
 » honesta vita & bonum exemplum, quam
 » conti-

Barbari
 bonis exē-
 plis quam
 comōdis
 verbis, ma-
 gis mouē-
 tur.

continuae integri anni lectiones & doctrinae. “
 quid enim refert odoriferas rosas ad plebem “
 ore & lingua spargere, si mox spinosis ma- “
 lorum operum aculeis illam pungitis & ve- “
 xatis? “

NON NVLLI dicunt quòd vestra Sancti- “
 tas, domine Episcopo, satis boni facit: sed vi- “
 dete ut bene etiam illud faciatis. quippe repe- “
 riuntur qui & quod alioqui bonum est malè “
 faciant: & vestra Sanctitas ex eo grege est. “
 Nam quos vestire debebatis, eos spoliatis: “
 quod amarum est, dulce, quod dulce est, ama- “
 rum dicitis: mendaces & falsos diligitis: eos “
 qui vera loquuntur, odio habetis: aspernamini “
 bonos, & turpes probrososque honore affi- “
 citis: vitiosis fauctis, & vexatis honestos. “
 Denique de alieno valdè liberales estis, de “
 vestro parcissimi. Quid dicam amplius? “
 Nempe hoc, vos multo ad remigandum in “
 triremi aliqua, quàm ad id munus gerendum, “
 aptiores esse: idque affirmare ausim, vestrae “
 Sanctitati plus esse virium ad tractandum re- “
 mum quàm virtutis ad gubernandum Epi- “
 scopatum. “

ALII dicunt, quòd vestra Dominatio “
 multo honore decorata atque honestata est. “
 Sed mementote Senecam dicere, Stultorum “
 laudem à sapientibus haberi pro argumento “
 infamiae: quia quidquid stulti cogitant, va- “
 num est: quidquid loquuntur, falsum: quid- “
 quid damnant, laudabile: quidquid appro- “
 bant, malum: & quidquid laudant, infame: “

» denique quidquid agunt & moliuntur, nihil
 » nisi amentia est. Sed laudari & honestari ab iis
 » qui ipsi honore digni sunt, is demum verus
 » honos est: summum verò & præcipuum de-
 » cus, placere Iesu Christo.

» CETERVM accepi à nonnullis patientiam
 » quam in tolerandis ærumnis meis adhibui,
 » vestræ Dominationi plurimùm admirabilem
 » fuisse: sed, vt ingenuè dicam, vestra admiratio
 » mihi plurimùm admirationi fuit. Nam rerum
 » perperam gestarum pœnitentia & dolor è sa-
 » pientia oritur: sed bene & honestè factorum
 » immodica admiratio non aliunde manat,
 » quàm ab exiguo iudicio & minore vsu. Quip-
 » pe vos id fugit, Nos cum Christo crucifigi
 » oportere, quantum adhuc mundum attinet,
 » si velimus in futuro vnà cum eo æterna gloria
 » perfrui. Vos ignoratis luculentam illam Pauli
 » Apostoli sententiam in posteriore ad Timo-
 » theum epistola, Omnes qui piè viuere volunt
 » in Christo Iesu, in hoc seculo persecutio-
 » nem passuros. Nescitis, quod corpori damno-
 » sum est, id animæ esse vtile: nescitis, regnum
 » cælorum non acquiri cursu taurorū, non lusu
 » arundinum, nō arca inclusorum nummūm &
 » auri copia, non seruorum fodiñas exercen-
 » tium ingentibus familiis (quales vestra do-
 » minatio multos adhuc habet) non dōlis, non
 » astu, non mendaciis: verùm persecutione, in-
 » firmitate, carcere, vinculis, paupertate, fame,
 » siti, infamia, ingratiis, exiliis, tormētis, variisq.
 » ærumnis, quæ assiduè vitam mortalium obsi-
 » dent & exercent, eò perueniri. Eas verò res si
 » vestra

Episcopi
 hodie in
 Papatu
 quiduis a-
 liud sciunt
 & agunt
 quā quod
 sui munc-
 ris est.

2. Tim. 3. 12

vestra Dominatio ignorat, quod facilè equi- “
dem credo, annumerare vosmet potius bestiis “
quàm hominibus potestis. “

M V L T A præterea sunt quæ à me dici pos- “
sent, tum de vestra Dominatione, tum de ipsis “
etiam Præsidibus. Sed cuiuscemodi rerum tanta “
est copia, vt verear, ne me de iis scribere ag- “
gressum tempus ipsum & charta deficerent. “
Quare verbum non amplius addam. Data “
Trugillij, x x. die Maij, Anno M. D. L I I. “

Didacus Lopez de Zunegua.

*¶ Ceratum, integrum Iudicem, Hispanorum flagitijs obuiam
ire studentem, mors intercipit. Iudicum
onerofum munus.*

C A P. X X.

V V M primò iui Guattimalam, ibi
tum Præfes erat licentiatus Ceratus.
Is ille erat Ceratus qui in Dominicã
Edictum regium de libertate Indo-
rum tulerat, vti superius diximus. Eum tunc
Cæsar amotum Insula regendæ illi prouinciæ
imposuerat: de quo verè hoc possum testifi-
cari, nunquam in vniuersa India eo meliorem
nec sanctiorè fuisse Iudicè: nec qui iusta edicta
mandatâque regia rectius obseruaret, semper
procurando ne Indi ab quoquã Hispano in-
iuria vlla violarentur, aut haberentur durius.

Ceratum
Hispanum
iudicem
Hispano-
rum con-
tumaciae
causet.

SAEPENUMERO suorum contumaciam arrogantiamque expertus quod indigenarum salutem procuraret, pertaesusque, optare solebat ut Deus eum à tam peruerso hominum genere liberaret. Dicebatque si Deus traicere in Hispaniam ipsi concederet, se Regem monere velle, ne deinceps sacerdotem vllum transmittere in Indiam pateretur, propter flagitia eorum & intemperantissimas libidines. Sed morte praeventus, quod in animo habebat praestare non potuit.

”
Iudicibus
muneris
admini-
strati ratio
Deo red-
denda.

ITAQUE successor ei alter Mexico missus est, Doctor Chesada: qui duobus post mensibus, quam Guattimalam venerat, vita concessit. Quumque aegrotantem monachi aliquot consolarentur, dicendo, Domine Praesidens esto bono & hilari animo: aliaque eiusmodi pro tempore subiicerent: ille excipiens, Ah qui fieri potest, inquit, ut is hilari animo sit, cui tot rerum ratio ipsi Deo reddenda est?

Hoc dictum memorabile, huic loco inferre operae pretium visum est, ut inde sibi exemplum sumant Iudices & Magistratus: id est, ut perinde iudicent de aliis, qualiter à Deo de se iudicium ferri volent: atque ita bene subductis sui muneris rationibus ex hac vita exeant, ut in futura aeternum non plangent.

I INSIGNE Ludouici cognomento Diui, Galliae Regis, exemplum in eam sententiam exstat. Is enim cum forte aliquando ex Psalmis Davidis preces ad Deum conciperet, interuenit aliquis, qui pro reo quodam capitalis criminis gratiam peteret. Rex, quasi aliud agens, annuit. Mox verò quum incidisset

incidisset in versic. Psal. 106. ibi, Beati qui faciunt iustitiam in omni tempore: tum protinus reuocari iussit eum cui gratiam concesserat, eamque irritam fecit: memorabili edicta sententia, Principem qui punire potest crimen, nec punit, non minus coram Deo reum esse quam si id ipse perpetrasset. Pietatis esse opus, non sententia, iustitiam facere. Annal. Gall. Sed in primis memorabilis Olinarij Gallie Cancellarij casus & exitus, Judicib. documēto esse debet. Is cum tristem in pios viros, qui Cabrerus & Merindolij Prouinciæ oppidis puram religionem exercerent, sententiã latã suffragio suo contra consciẽtiæ iudicium approbasset: ac postea veritatis cognitione inbutus sepe numero fassus esset cū lachrymis se meritò ob id à Deo reiectum: tamẽ in tumultu Ambosiano præcipuus inter eos Judices sedit, qui multos pios ac strenuos viros, tyrannico peregrinorum iugo & Regẽ ipsum & populum Gallie liberare fortius quàm feliciter molitos: velut perduelles, reluctãte consciẽtia, dãnarunt. In iis cum Petrus Campagnacus, literatus adolescẽs, ad causam dicendã productus esset: Cancellarius, eo neque audito neque interrogato, Suspendite, inquit, suspẽdite hunc hominem. Quid? suspendite, ait Campagnacus. Facile tibi quidem id dictu est. At si tu, ex quo id factis es promeritus, suspensus esses, iam ante triginta annos pauisses coruos, nec tot scelerũ minister fuisses. Recordare tecum, quid admiseris quum Pictanij furi civili operam dares. Nũ te eo tempore unum è cõtubernalibus tuis sceleratè interfecisse meministi? atque inde in tantum patris odium venisse, ut ex eo te in conspectũ suũ venire vetuerit? Ac re ipsa quidem

Arquinuillerius quidam, Oliuarij tum socius, perditus nebulo, propter hoc facinus Lutetia suspensus fuerat. Ad hæc verba adeo perculsum memoria facinoris Oliuarium fuisse constat, ut obruto mœrore & insania animo, & inde graui morbo implicitus, horribiliter aduersus Deum ipsum fremeret. Tanta interea ægritudinis & horroris vehementia, ut quanquam defecto corpore & assiduus morbis debilitato: phrenetici tamen instar aut robusti alicuius adolescentis, totum cubile concuteret. Ita ægotantem inuisit Cardinalis Lotharingus: sed Oliuarius, quum suos eius aduentu cruciatus augeri sentiret. faceffere properè cubiculo iubens, ne ipsius quidem conspectum pati potuit. Vt verò paulò longius semotum animaduertit, tum altiùs ingemiscens in has voces erupit, AH, AH, Cardinalis, tu nos omnes in æternum exitium trahis. Tum accedere ad agrum Cardinalis, & consolando ultrò spiritus eius mitigare: Eum videlicet tentari, inquiens, ab immundo spiritu, sed in fide perstandum esse. Egregiè, inquit Cancellarius, egregiè, scilicet quasi hæc tu credas. Inde aspectum eius auersatus, & nihil eloquutus ultrà, paulo post vita concessit. Inter lentos cruciatus, Annæ Burgj senatoris integerrimi (cuius iudicio, Cardinalis præcipiti iussu rogatùque victus, subscripserat) mortem præcipue deflebat. Hæc est merces Iudicium, quibus Aulicæ gratiæ fumus, sua conscientia potior est.

TER-

TERTII LIBRI SVMMA

ET ARGVMENTVM.

* *

*

HISPANI, subactis, aut certè tentatis
 Indiciæ cõinentis oris aliquot, Castella
 Aurea, Noua Hispania, Nicaragua,
 Iucatana, aliisque quæ Septentrionem
 spectant: nunc quoque versas in aũstros prouincias
 affectantes, Peruanũ in primis regnum diuisimũ,
 Pizarro & Almagro ducibus, occupãt, & legiti-
 mo rege præter fas interempto, in prouinciæ formã
 redigũt. Mox inter eos, ubi hostis defuit, sceda de
 principatu: coorta dissidia, bella ciuilia accendũt:
 ne sublatis quidem partium ducibus extincta.

INTEREA graui cum tyrannide seruitus gli-
 scit aduersus Indos: cui tollendæ, & simul compo-
 nendis prouinciæ motibus, mittitur à Casare vnus
 & alter. Mota in vtrumque contumaciter arma:
 sed in vltimum, Proregem videlicet, præcipuè, ab
 omnibus ferè colonis seuitia Edictorum offensis,
 Gonzallo Pizarro duce, publicũ bellum suscipi-
 tur. Prorex pralio victus interficitur. Caesar quan-
 do vi aperta non processerat, astu rem aggredien-
 dam ratus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Ga-
 scam. Is, pretio & premiorũ spe pellectis in se ho-
 stium ducibus ac copiis, Pizarrũ viribus exutum
 & facile victum morte adficit: atque agrè compo-
 suis Peruanis rebus in Hispaniam reuertitur.

HIS exactis, Benzo in describendam Peruanorum religionem, mores & instituta excurrit: docetque quam Hispani non tantum de se, sed de omnibus quoque Christianis, opinionem apud eas gentes conciuerint: Nimirum non esse homines ex hominum stirpe genitos, sed immanes quasdam beluas ex barbari elementi spuma concretas ad humani generis perniciem. Vsq̄ue adeo barbariem inter Barbaros ipsos exercuimus. Postremo librum suo ex India in patriam reditu claudit.

NOVÆ

NOVÆ NOVI ORBIS
HISTORIÆ

LIBER TERTIVS.

¶ *Fr. Pizarrus, Did. Almagrus & Fern. Luques, inita societate, expeditionem in Peruanas regiones suscipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos post labores in speratas opes incidunt.*

CAPVT I.

AM^r Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques sacerdos Panamæ, certis partisque opibus fruebantur, quum pro certo accipiunt omnem illam oram

Auaritiz
inquires &
medias in
ter opes
inops.

Meridiem versus auro, argento, cranis, & smaragdibus abundare. Itaque tres isti simul societatem incunt, quumque inter eos re communi consilio deliberata, sententia stetisset, novas terras ire vestigatum, fide inuicem accepta & data promittunt pro se quisque fidelem ad id operam collaturos: partisque opes, terras & gètes subactas, ex æquo inter se fraternè diuisuros.

His ubi conditionibus res inter eos transacta est, naues, arma, commeatus, omnia classi ornandæ necessaria comparant. Mox ducenis & viginti contractis militibus atque in naues impositis, Pizarrus & Almagrus anno

M. D. XXVI. paucis alius post aliū dieb. Panama soluunt: sacerdote ibi relicto, vt quæ ad expeditionem necesse essent, curaret. Pizarrus ea ora tercentum millium spatio pernauigata, tandem littus tenens in terram egreditur. Ibi obuiam Indi progressi ad littus, terræ aditu Hispanos prohibent, multisque interemtis, Pizarrum ipsum cum aliis aliquot faucium prælio excedere cogunt. Ipse tam inauspicato principio deterritus, Panamam reuertitur, iam suscepti consilij pœnitens. Diuersa in parte Almagrus flumine aduerso subiens, quod ipse S. Ioannis nuncupauit, benignè ab indigenis exceptus est, & ab iis tria amplius aureorum ducatorum millia dono data retulit. Inde ad mare secundo amne defluens, & oræ aliquantum præteruectus, in eundem fortè incurrit locum vbi socium eius malè acceptum fuisse diximus. Ergo Almagrum quoque ibi egressum Indi ferociter adorti, alterum eius oculum lapide grauiter feriunt, quem paulo post amisit: maximamque militum eius partē fœdè trucidant. Itaque multis amissis Panamam quoque & ipse regredi cogitur.

P O S T Q V A M eò peruenit, Pizarrum ibi nactus, ei significat terram ab se detectam ditissimam auri esse: itaque sibi videri de integro instaurandam classem, & denuò ad eam subigendam eundem. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus & multis Indicis mancipiis, duabus nauibus, & lintribus aliquot patriis quibus Indi singulis arboribus cauatis nauigant, portu soluunt: quumque
maximis

maximis laboribus per altum eandem illam quam prius oram tenerent: non tamen eodem quo primum loco, in littus egrediuntur. Indigenæ, quum gentem illam barbatam haud satis probam esse iudicarent, strenuè in Hispanos impressionem faciunt, multisque eorū cæsis, ceteros ad naues fundunt fugantque. Hispani appulsu littoris prohibiti in Gorgonem secedunt, per exiguam & desertam insulam, quæ sex tantum mill. freto à continenti discreta est.

Mira in
Barbaris
iudicij sa-
gacitas,
qui igno-
tos tā be-
ne nosset,

IB I quum ea prouincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum specimen, nec ad id perficiendum satis militum haberent, Almagrum ad supplementum arcessendum ire placuit. Ipse eius rei causa Panamam regressus, quanquam paulo tardius ibi moratus, cum octoginta quinque Hispanis reuersus est, & Pizarum cum omnibus suis propè exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biscocto aliisque cibariis quæ Panama subuecta erant, relictis corporibus, inde soluentes, viginti millia pass. longius appulsi, ingenti diuitiarum spe in littus defiliunt. Sed vix egressis Indi lanceis faxisque armati superueniunt, & in Hispanos animosè gradum inferentes, intereptis aliquot, ceteros è finibus suis arcent. Hispani rem haud satis obuam & paratam experti, in insulam desertam cōcedunt, quam, quod galli gallinacei effigie promontorium haberet, insulam Galli nuncuparunt.

PI Z A R R V S ira & dolore in eam gentem incensus, ob tot interfectos ab ea milites, vlcisci suorum cædem cupiēs, socium Panamam

Hispani
militēs vo-
ta sua ex-
secrantur.

remittit, eique negotium dat vt quammaximè multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hispani seque volebant, suæ cupidini infensi, terramque ipsam & speratas eius diuitias execrantes: sed quum illis duces ipsi potestatem abeundi, imò etiam scribèdi ad suos, dare abnuerent, ne fortè aduersam de ea ora spargerent famam, & nouum subsidium impedirent, remansere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quominus Hispanorum clades & miseras vulgaret: scripsere nonnulli Hispani clanculum ad amicos de morte suorum, de laboribus intolerandis çrumnisque in quas incidissent: quàm misero statu res essent, postremò de asperitate ipsius regionis: plurimum de Almagro & Pizarro querentes, quòd plerique ipsorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum comœatum ab iis impetrare non potuissent.

FORTÈ paulo antè quàm Almagrus Panamam appelleret, ei prouinciæ Petrus Flumineus (vulgò *de-los Rios*) impositus fuerat. Is tali de Hispanis nuncio accepto, subitò domesticum quèdam suum ad insulam Galli expeditè ire iubet, ac Pizarro edicere, graui constituta pœna, ne quemquam Hispanum inuitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cepit dolorem: quum maxima pars Hispanòrum qui cum eo erant, insula excederet. Ceteris qui remanserunt, (quatuordecim erant, omnes ferè sodales nautici) plurimas gratias agit, ac spe ingenti
splendi.

splendidisque promissis onustos rogat ut patienter durare aliquot dies vellent, donec Almagrus cum nouo subsidio rediret. Ergo dies aliquot in insula tolerant, ostreis, cancris & piscibus vescentes, donec tandem ab Almagro nauis commeatus subuehens venit: sed sine militum supplemento, propter improsperam famam quæ de ea ora Panamæ increbuerat.

Dura militia, nisi quod inter omnia auri fames durissima est.

IN ea insula Pizarrus aliquandiu moratus & cum eo pauci illi, in summa rerum omnium angustia sine vlla auxilij spe, postquam diu multumque inter se consultassent quid factum esset opus, tandem communi consilio oram eam præterlegendam esse statuunt, siquæ fortè ipsis diues & prospera regio occurreret. Quingentum millium spatium emensi, quum Chiræ Peruani regni prouincæ littus tenerent: ibi exscensu in terram factum, pauca indigenarum pecora & Indos adolescentes aliquot excipiunt, qui linguam Hispanicam discerent.

INDE Tumbesiam regressi, de magnis videlicet eius populi opibus ab Indis edocti, quum ad tentandum terræ aditum non satis animi Hispano cuiquam esset, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne spatium littoris effusi conspiciebatur: Petrus quidam, Creta insula ortus, periculum vtrò ipse facere statuit. Itaque machæra oblonga, ex iis quæ ambabus manibus tractantur, armatus, in littus egreditur. Non parum admirationis incussit indigenis barbati

hominis tunc primùm à se visi species: ille intrepidè per medios progressus, ab eius oræ Præfecto comiter & honorificè excipitur. Mox ab eo in turrin præfidiariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat, postquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet, excultum ornatúmque conspexit, in admirationem adeo defixus stupefactúsque hæsit, vt ea per somnium intueri se duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam specie leonum & duos tigres, sed innoxios, reperit. Quúmque abeútem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cre-tensis, velut talia aspernaretur, abnuit, dissimulans se ea quærentem in eas terras venisse. Regressus ad nauim, quæ & quanta viderit refert.

Avarus
callidè vi-
tia sua dis-
simulans.

I FRANC. Pizarrus, is est quem Hoieda Uraba decedens, legatum suis militibus præfecerat. *supr. lib. I. cap. 19.* Tum verò, quum fortunam sibi ipse laboribus, aut, vt maxima pars Hispanorum militum qui tum in India erant, rapinis, fecisset, Panamæ in re ampla & lauta erat. Fernandus Luques, scholæ cantorum primicerius (vt vocant) diues, ibi etiam manebat. Is postea exhaustis in quæsitu Peruani regni pecunijs, & eo inuento ab socijs exclusus, Pazzo vulgò vocatus est, id est stultus, quòd fortuna bene uti & certis iam opibus frui nesciuisset. *Gom. Hist. gen. lib. 4. cap. 1.*

¶ Pizar-

Pizarrus, missu sociorum, in Hispaniam ad impetrandam repertæ provincie subigendæ potestatem, navigat. Sibi soli impetrat. Almagrum ab se alienat. Mox reconciliati, tertium socium extrudunt

CAP. II

N CREDIBILI gaudio Pizarrus perfusus, quòd in tam diuitem oram incurrisset, extemplò signo abeundi pronunciato, in Panamam vela dat. Ibi sociis Chiræ felicitatem & Tumbesiæ oræ diuitias aperit. Illi quum superfundenti sese lætitiæ quantam vix animo caperent, temperare non possent: ambo, Almagrus videlicet & Fernandus Luquez, Franciscum Pizarrum mittere in Hispaniam statuunt, qui à Cæsare Tumbesiæ subigendæ potestatem peteret. Verùm à pecunia imparati, cõsumptis videlicet in earum terrarum quæsitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos sumunt, & ad sumptus illi erogant. Pizarrus in Hispaniam appellit, Senatuum Indicum adit: & oræ à se nuper repertæ indicem & relationem exhibet: simul sumptus à se in ea factos & labores exhaustos referens, atque ingentes diuitias regiæ Castellæ coronæ pollicitus, Tumbesiæ potiùdæ facultatem regiménque sibi tantùm postulat, nulla sociorum mentione addita. Quæcunque petierat obtinet. itaque diplomate in eam rem à senatu scripto, à Cæsare cõfirmato, instructus contractis aliquot militibus, è portu San-lucari

Pizarrus
societate
fraudat,

de Barrameda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonzallo, Ioanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit.

Diffidio-
rū Pizarri
& Alma-
grī initia.

QVVM breui secundo vento vsus ad Nomen-dei, atque inde Panamam peruenisset, magnificè à sociis exceptus est: sed mox vt illi rescuerè sibi tātūm Pizarrum in Hispania negotiatum, suis priuatim rebus, non cōmuni-ter societati prospexisse, æquis oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præfertim, qui tot sumtus à se & maiores quàm à Pizarro factos reputās, & exhaustas facultates, & tres totos annos in ea expeditione consumptos, & amissum oculum: & super hæc etiam vt pecunia ab semet mutuò accepta, Pizarro ad impensam præbita esset: vt is ad vniuersæ societatis vtilitatem, non suam vnus, procurandam in Hispaniam missus fuisset, memori animo reuoluens, impatientissimè id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare vltro eius spiritus conabatur. Se nihil videlicet à Cæsare impetrare potuisse causatus, præter Tumbesiæ subigendæ potestatem: bono tamen interea Almagrus animo esset. quippe fidem suam ipsi obstringere, daturum se operam vt & ipse aliud aliquod imperium in eadem prouincia obtineret. Adhæc quum esset inter eos societas, posse ipsum, tanquam summum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari secum iure statuere. Sed parua eius verbis apud Almagrū fides: immò etiam iste ob hæc nugarum ludibria multò aduersus eum indignatior, palàm dicere, Pizarrum falsum & perfidum esse.

DENIQUE quum aliquot dies in his simulatibus & iurgiis consumsissent, Pizarrus tãdem necessitate magis quàm voluntate adductus : quum se videlicet sũptibus exhaustum & pecuniis ac com meatu vacuũ (quibus contrã abundare Almagrum , nec quidquam erogaturum ob discordias intelligebat) quum se, inquam, nisi cum Almagro in concordiam rediret & ab eo numinis iuaretur, prouinciam, suam tardiũs initurum cogitaret : doctorem Gamam rogat vt inter ipsos concordiam reconciliet. Quid multa? istius interuentu in gratiam inuicem redeunt : iubet doctor Almagrum Francisco Pizarro arma, equos, & quidquid com meatuum prouisum haberet, & pecuniã insuper certam summam tradere. Pizarrum verò vicissim quoscumque honores & dignitatum ornamenta à Cæsare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis, tercio socio Hernando Luque excluso, pacem & concordiam denuo inter se incunt : ac sancientis artius promissis consecratam Hostiam sumentes iureiurando firmãt se integra fide mutuan amicitiam ad mortem vsque inuiolatam conseruatuos.

Pizarrus & Almagrus iureiurãdo amicitiam cõfirmãt, sed quod mox violent.

HIS ita tranfactis, Franciscus Pizarrus cum centum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens, Almagrum cum quanto posset maximo subsidio quamocysimè subsequi iubet. Inde Colonchiam appellit prouinciã Guancauilichia portum, vnde in Punam insulam transgressus à Præfecto perami-

cè exceptus est. Verùm vt ille fœda nefandâ-
que Christianorum facinora expertus est, per
singulas domos aurum & argentum quæren-
tium, fœminas ad stuprum rapientium, cete-
râque perpetrantium quæ à militibus fieri a-
mant: cum valida Indorum manu Hispanos ex
tota insula expellere nititur. Sed quum im-
pressionem ab hostibus ex aduerso factam fer-
re non posset, cum multa suorum iactura, sil-
uas fuga petiit. Pizarrus crudelissimè victoria
vsum, cum multis Hispanis in Tumbesiæ con-
tinentis oram L. mill. interuallo ab insula di-
stantem traiecit.

Hispani
præclaris
factis Pu-
nensium
animos ab
se alienât.

S I M V L A C continentem attigit, indigenæ
auditis, quæ Hispani in Puna perpetrarant, in
arcem aliquantum à mari distantem confu-
giunt. Pizarrus prouinciæ Gubernatorem per
nuncios arcessit, eius amicitiam multum se
appetere testatus: is verò non tantum ire ab-
nuit, sed etiam hostiliter omnibus viribus in-
sultans ei quanta maxima damna potuit intulit.
Itaque Pizarrus noctu flumen transgressus cum
parte copiarum, præeuntibus peritis itinerum
ducibus, spinas, saltus & asperrima quæque lo-
corum penetrans, hostes incautos & somno
solutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde
facta, Tumbesiam reuertitur, urbemque ca-
ptam totam diripit, & omnibus ornamentis
delubrum Solis spoliat.

I *Tumbez, seu Tumbesia Peruani regni ora
maritimæ prouincia, non procul ab Æquinoctiali
linea Meridiem versus, & Indorum vrbs eiusdem
nominis, mox Hispanorum colonia, XII. leucis à
Puna*

Puna insula distans: unde Pizarrus Peruanarum opum primum specimen præcepit.

2 *Id ab illis, secundo rupta concordia, & de-
nuò reconciliata, factum scribit Gomara: atque
horribili iureiurando sancitum ab Almagro no-
uum illud fœdus, nempe: Vt prius fœdus rupis-
set, tum ut Deus illius corpus animâ que ad in-
feros detruderet. Sed ambitio auaritiâque omnia
sacra iuxtâ ac profana proculcant.*

3 *Puna insula ex aduerso Tumbesiæ provin-
ciæ sita, duarum leucarû freto à Continêti discre-
ta, XLVIII. mill. pass. in circuitu amplectitur. Ho-
die San-iacobi insula ab Hispanis vocatur.*

¶ *Attabaliba Peruanus Rex, smibus suis Hispanos excedere
iubet. Pontificem Rom. non agnoscit. Velut neglecti
Euangelij reus, vi ab Hispanis capitur.*

CAP. III.

PER eos dies Attabaliba, i Peruanæ
prouinciæ rex Cassiamalcæ erat. Is
audito peregrinâ gētem barbatâ in
suos fines ingressâ cū terribilibus quibusdâ ac
prodigiosis animalibus omnia loca percurre-
re, & cędibus ac latrociniis infesta facere: lega-
tum ad Franciscum Pizarrum mittit, minitans
nisi subditos suos tranquilla pace frui sineret,
patriamque repeteret, breui infortunium
inuenturum. Ad Hęc Pizarrus respondit, Se
non eò venisse cuiusquam offendendi animo,
sed vt ope atq; opera eos iuaret qui suâ ami-
citiâ expeterent: id sibi disertè ab Imperato-

Pizarrus
subdolum
animum
specie a-
micitiæ &
pietatis te-
git.

re principe suo mandatum: neque se posse si-
ne magno dedecore ad eum reuerti, nisi prius
Regiam ipsius personam vidisset, eique res ad
felicitem tum corporis tum animi pertinen-
tes exponeret. Sub hæc Pizarrus Casiamalcam
versus contendit: & per Chiræ prouinciam i-
ter faciens, à Regulis vltro de iungenda secum
amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab At-
tabaliba suas terras cum eo capitales inimici-
tias gerebant. Ac quia eo fortè loco nauigabi-
le flumen erat, quà tutò subire naues poterāt,
condendæ ibi coloniæ sedem eligit, cui San-
michaelis nomen fecit: & quò quisque suum
diligentius asseruaret, manubias & prædam o-
mnem inter socios partitur.

Attabal.
Hispanos
non dum
expertus
contēnit.

INTER hæc Attabaliba Christianos aduē-
tare atque vltius tendere audiens: sed eos
paucos, defatigatos & molles vsque adeo vt
non nisi ingentibus Pachis (sic illi equos no-
mināt) iter ingredi possent, de barbatis illis ri-
dere ipse, & remissis ad eos legatis denunciare
si sua illis vita cara esset, ne longius progredi
auderent. At Pizarrus, Enimvero sibi necesse
esse respondet, Maiestatem ipsius coram cum
debito honore visere: simul exercitum proce-
dere iubet: quúmque Casiamalcam peruenisset,
præmittit legatos & magistrōs equitū qui re-
gis animum statúmque explorarent, eique indi-
carent, venisse Hispanum ducem adeundi eius
cognoscendiq; auidū. Ille sub aduentum Hi-
spanorum duo fermè mill. interiùs secesserat.
Legati, vt in conspectū regij agminis venere,
agitare equos & glomerato gressu solo insul-
tantes huc atque illuc circūfletere incipiunt.

Indi verò ad noui huius monstri conspectum obstupescere. At ipse rex nihil eo spectaculo moueri, non mirari: interea tamen irasci, quòd parum reuerentiæ atque honoris sibi exhibitum à barbatis illis crederet.

FERDINANDVS Pizarrus per interpretem se imperatoris fratrem esse significat, qui Papæ ac Cæsaris, amicitiam eius vltro appetentium missu è Castella venerit. Itaque veniendi ad se & coram colloquendi ei potestatem faceret. Quippe habere ad Regem ipsum summis de rebus madata, eaque coram expromere velle: quibus editis mox in patriam reuersurum. At tabaliba adhæc, Ea se cuncta facturum inquit, dum ante omnia suis finibus excederent.

E A lata conditione, reuersus ad suos Ferdinandus, magnificum regis paratum & stupendam opulentiã prædicat: ceterum eum in suo regno aduenis sedes cõcedere nolle. Quæ eum diem sequuta est nox, quàm longa fuit, tota ab Hispanis ducibus instruendis ordinibus & animandis militibus consumpta est: Victoriã videlicet esse in manibus & cum stolidis ignauisq; rem fore, quos vel solo equorù hinnitu ac fremitu perterritos, pecorum ritu, ad satietatem trucidant. Inde Pizarrus, instructis ordinibus & dispositis circa palatiũ & in ipsis portarum limitibus, aliquot maioribus tormentis, suos hostile quidquã cœptare, nisi signo edito, vetat.

SIMVLATQVE illuxit, ecce Rex amplius xxv. millib. Indorum stipatus; velut in solenni triumpho, hominum humeris portabatur, circũpendentibus vndique aureis monilibus,

Indorum diuitiæ Hispanorum avaritiã & sicutiã irritant.

Regius Attabalibæ apparatus.

versicoloribus auium pennis præfulgens, interula sine manicis vestitus, & pudenda bombycina fascia velatus. Sinistrum regiæ frontis latus purpureus è lana tenuissima floccus honestabat, supercilia eius & genas inumbrans: pedes, breuissimo obstragulo calceoli ornabant. Tali cultu & paratu triumphali ciuitatem & palatium inijt, ibi barbatorum aduenarum legationem per otium auditurus.

INTER hæc viam sibi ad regem faciens frater Vincentius de Valle-viridi ordinis Dominicani monachus, altera manu Crucem, altera Breuiarium gestans, ratus fortasse Attabalibam repentè in magnum aliquem theologum euasisse: per interpretem ei significat, Se Sacræ maiestatis Cæsareæ mandatu eius excellentiam adisse, idque cum autoritate Romani Pontificis, cælestis Seruatoris vicarij, qui Cæsari terras antè incognitas, & nunc primùm inuentas dederit, vt eò doctos piósque homines mittat, qui sanctissimum eius nomen publicè apud eas gentes prædicent, easque fœdis ac diabolicis erroribus liberent. Inter hæc verba monachus Regi ' Legem Dei exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prædicat. Inde ab Adamo & Eua exorsus ordine exequitur, vt Christus è cælo descenderit, vt assumpta humana carne in utero virginis, in cruce mortem obierit; atque inde resurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemptionem, in cælos ascenderit. Mox ad resurrectionem mortuorum & vitam eternam delapsus, vtramque affirmat: & à Christo Petrum primum eius vicariũ, Ecclesiæ gubernandæ

Euangelij
Barbaris
annúciandi
noua &
monacho
digna ratio.

⁹ sic ille
Breuiariũ
suum vocabat.

nandæ impositum testatus, simul auctoritatem Pontificū ipsius suceſſorū adstruēs exponēſque: postremò Cæsaris & regis Hispaniarū, totius orbis Monarchæ, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturū Regē si illius amicitia accipiat, si vectigalem clientēque eius se ferat: denique si abdicatis falsis diis, diuinę Legis & Christianę religionis fidem & obsequium induat. Id nisi sponte fecerit, pro certo habeat se eò vi atque armis coactum iri.

HIS auditis Rex, Se haud grauatè summi orbis Monarchæ amicitia accepturum ait: sed se & liberum & regem ei quem nunquā viderit tributa pendere, id verò sibi parum æquum & honestum videri: Pōtificem autem insigniter fatuum & impudentem esse eo facilè prodi, quòd aliena tam liberaliter largiatur. De Religione verò, se suam abiecturum planè negavit: ac si ipsi in Christum crederent, qui in cruce mortuus esset, se in Solem credere qui nunquam moreretur. Inde à monacho percōtatur, vnde sciret Christianorum Deum ex nihilo creasse omnia, & in cruce mortuum esse. Monachus ab eo quem haberet libro ea doceri respondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille acceptum inspectūque aspernatus & renidens, Hic liber: inquit, nil mihi dicit: mox ad terrā afflixit. Monachus illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans, Hispanos ad cædem accendere: Agite Christiani (aiebat) agite & tam fœdi facinoris pœnas expetite: Evangelia ludibrio habita & pro-

Pontifex
de alieno
liberalis.

Crudelis
concionator.

ita contumaciter aspernantur.

Hispano-
rū zelus,
pro Euan-
gelio scili-
cet.

H A E C & talia quum magna voce dixisset, Franciscus Pizarrus explicatis vexillis signum pugnae, vti proposuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primū Indis terrorem inferunt: mox iam insueto strepitu attonitis superueniunt equi, aeneis tintinnabulis & crotalis latè tinnitum cientibus colla & crura circumdati: postremò circumstrepentibus vndique tympanis admisto clangore tubarum extra se raptos barbaros & ancipiti circumuentos malo, Hispani inuadunt. Indi quos non tantū insolitus machinarum fragor perculerat, sed equi quoque, ferocissimum animal, & tam acutis ensibus foeda illata vulnera turbauerant, abrumpunt ordines, & quæ cuique patebat ad fugam via velut lymphatici erūpunt. Tum verò Hispani equites ferociter in hostē velut profligatum incurrunt, & fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alij super alios cumularentur, ruinæ similem stragem dedere. Hic horribili cæde Hispani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hispano-
rum equi-
um faci-
lis de In-
dis victo-
ria.

P I Z A R R V S peditum agmen ducens, rectà ad Attabalibam tendere, quem Indi multi circumstipabant: quūque pugnae immemores corpora tantū ante ipsum regem obiicerent, Hispani cædēdo gradum promouebant, donec ad Attabalibam viam sibi per hostium stragem facerēt. Vt verò tandem ad eum peruenere, tum quisque capti regis opimum decus expetens, Indos lecticarios cædere. Et iam

clade

clade ferentium è sublimi illa sella delabebatur, quum Franciscus Pizarrus amiculo illum corripuens ad terram detraxit. Ad eum modum proiectus è sella ac prouolutus Attabaliba, nullo resistente, capitur, & Pizarri fidei ac potestati sese permittens, custodiæ traditur. Ea res bello finem imposuit, sine vllius Hispani cæde ac vulnere, præterquam Pizarri, cuius manus, quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente, ferro icta est. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus instans, omnes vias Indorum cædibus repleuit, quum nulli neque ætati neque sexui victorum crudelitas parceret.

Monachus
ex concio
natore la-
nista.

- PER omne prælij tempus ipse quoque monachus milites clamore incendere non destitit, monens vt Indos punctim magis quàm cæsim ferirent, ne videlicet ensium laminas perfringerent. Hispani quum sanguinolentam eam victoriam de infelici illa gēte retulissent, totam noctem quæ eum diem excepit, tripudiis & festo luxu ouantes transegere.

I PERV propriè prouincia exigua & inops est, quam Franciscus Pizarrus Panama soluens, impetrato à Petro Aria Gubernatore commeatu, primam aperuit, quinquaginta leucis Panama distantem: à qua postea impropiè totum illud ingens Attabalibæ regnum & vniuersæ prouinciæ, quæ per omnem eius oræ longitudinem, mille & ducentarum leucarum amplius spatium, reperta sunt, PERV ab Hispanis dictæ sunt. Aug. Zarate Hist. Peru lib. I. cap. I.

2 *Alexandri vj. Pontificis, exstat bulla, qua
 has terras Ferdinando & Isabella eorūque suc-
 cessoribus donat. Eius verba quæ huc pertinent,
 hæc sunt : Vt tanti negotij prouinciam Apostolica
 gratiæ largitate donati, liberius & audacius assu-
 matis : motu proprio, non ad vestram vel alterius
 pro vobis super hoc nobis oblata petitionis instā-
 tiam : sed de nostra mera liberalitate & ex certa
 scientia ac de Apostolica potestatis plenitudine
 omnes insulas & terras firmas inuētas & inueniē-
 das, detectas & detegendas versus Occidentem
 & Meridiem (fabricando & construendo vnā
 lineam à polo Arctico, scilicet Septentrione, ad
 polum Antarcticū, scilicet Meridiem: quæ linea
 distet à qualibet insularum, quæ vulgariter nun-
 cupantur de los Açores & Cabo-verde, centum
 leucis versus Occidentem & Meridiem) Aucto-
 ritate omnipotentis Dei nobis in beato Petro con-
 cessa ac vicariatus Iesu Christi qua fungimur in
 terris, cum omnibus illarū dominiis, ciuitatibus,
 castris, locis & villis, iuribusque & iurisdictioni-
 bus ac pertinentiis vniuersis, vobis hereditibusque
 & successoribus vestris (Casteliæ & Legionis re-
 gibus) in perpetuum tenore presentium donamus,
 concedimus & assignamus: vósque & heredes ac
 successores præfatos, illarum Dominos cum plena,
 libera & commoda potestate, autoritate & iuris-
 dictione, facimus, constituimus, & deputamus,
 &c. Quo iure hæc dare potuit Papa, in qua nul-
 lum ius vnquam habuit? Nisi fortè quia Christus
 celi ac terræ heres est, cuius bonus iste Pater vi-
 carius est, scilicet.*

3 *Eo factò facile prodidit hic Pseudopropheta
 quo*

quo spiritu ageretur. Quippe non sic Christus: qui arundinem quassatam non cōfringit & linum fumigans non exstinguit. *Matt. 12. 20.* Itaque talem mox frugem Episcopus messuit, qualē monachus seuerat: nimirum à Barbaris in Puna insula fuste postea elisus.

¶ *Attabaliba libertatem ab Hispanis ingenti pretio paciscitur. Hispanorum de sua nece consilia subolfacit, & de se commotas suspiciones purgat. Hispani eius spolij ditescunt.*

C A P. I I I I.

P O S T E R A die Pizarrus Attabalibam inuisit, consolatur, & vetat metuere ne interficeretur. Rex iniquissimam suam fortunam incusans, iniectas sibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hispani concupiscerent, Pizarro spondere, se si libertas ipsi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vasorum daturum, quantum implendo cœnaculo in quo erat, sufficeret, ad id altitudinis quò sublimè elata manu pertingi posset: ea tamen lege ne vasa frangerentur quoad pactam summam tradidisset. Promittit Pizarrus libertatem, & conditionem accipit.

Attabaliba de Hispanorum scuitia securus, avaritiam eorum exple re nititur, sed frustra

A T T A B A L I B A libertatis cupidus, & Pizarri promissis innixus, Præfectos quosdam suos per omnes regni prouincias, Culcon maximè, dimittit (ea vrbs sexcenta millia Cassialmalca distat) disertis additis mandatis, vt

quamocysſimè fieri poſſet redemptionis ſuæ pretium properarent. Itaque breui ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: ſed quum iam menſtruum ſpatium exiſſet, & vixdum dimidia pretij pars aut paulo amplior eſſet contracta, propter immanem pecuniæ impetratæ ſummam: Hiſpani fremere incipiunt, Attabalibam nempe ſpecie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitum, & in ſua omnium capita conducere. Itaque maior pars Franciſcum Pizarrum hortantur, vt de eo capitale ſupplicium ſumat: feciſſetque iam tum haud dubiè, ni nobiles aliquot viri illum de ea ſententia dimouiſſent.

Hiſpani
Attabalibæ
crimina & necè
ſtruant.

Attabaliba
aduerſas de ſe
ſuſpicio-
nes rebus
iſtis reuincit,
ſed fruſtra.

A T T A B A L I B A exitij ſui conſilia coqui ſubolſaciens, multùm de Pizarro conqueri, ac dicere, Nihil cauſæ eſſe quamobrem priſtinum in ſe animum exueret: neque vſquam in ſuo Regno vlla hominum conuenticula aut cœtus fieri, niſi ad curandum & conuehendum corporis ſui pretium. quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam breuem quàm vellet diem præſto eſſe non poſſe. Quòd ſi verbis ſuis parum fidei in eſſe ſuſpicaretur, aliquos ipſe è ſuis Cuſcon mitteret, vnde maxima pars pecuniæ imperatæ ventura eſſet. Itaque Pizarrus eò Sottum trib. mil. & duos præterea Hiſpanos mittit. Illi quum in ipſo itinere obuioſ ſubinde Indos aureis & argenteis vaſis onuſtos haberent, rem ita eſſe vti Rex dixerat facillimè comperiunt: quum tamen Cuſci opulentiffimæ vrbiſ diuitias

diuitias ipsi capeffere oculis concupiscerent, regredi à via noluerunt.

FERDINANDVS Pizarrus, fratris iussu, cum equitibus aliquot diuersa loca peruagatus, in multos & ipse Indos incurrit, qui aurum Cassiamalcam conueherent. Inde in interiora progressus in Pacamam peruenit, vnde quoque ingens auri & argenti summa deportabatur. Summa pretij pro redemptione Attabalibæ persoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id est viciescenties aureorum castellanorum millia, superauit. Ea pecunia in vnum collata, postquam quinta Regio fisco seposita est: vt singuli quod suum erat seruarent, inter omnes promeritis & dignitate cuiusque diuisa est.

Hispanis
Attabali-
bæ adhuc
viuentis,
videntisq.
spolia in-
ter se di-
uidunt.

QVVM inter hæc fortè aduenisset Didacus Almagrus, ei quoque, ne quem tumultum moueret, debitam pecuniæ partem, eiusque militibus, nonnullis quingentos, quibusdam etiam mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdin. Pizarrum & vectigal quintæ ad regem Hispaniæ mittit, eumque de rebus à se gestis edocet: cum Ferdinando multi Hispani, triginta & quadraginta millium ducatorum pretium referentes in patriam reuersi sunt.

EX ea præda Regi in quintæ vectigal quadringenta aureorum castellanorum millia obuenerunt. Hispano equiti cuique octo mille & nongenti castellani, seu pesi aurei, vt vocant: & trecenta sexaginta argenti pondo. Pediti mille, quadringenti & quinquaginta aurei pesi: & centum octoginta pondo argenti. Nulli vnquam milites adeò diuites,

nec tam breui, nec tam paruo labore ac periculo euaserunt. Sed plerique qua facilitate tãtas opes quæsiuerant, eadem amiserunt: ganeis alij, alij alea. Intentis quidẽ interim a deo rerum pretiis, in tanta auri argentique uilitate, ut caligæ è panno triginta castellanis æstimarentur: ocre e tantundem: penula nigra centũ: scapus chartæ, decem: amphora uini, viginti: equus tribus, quatuor, immo etiã quinque millibus ducatorum ueniret: quo pretio etiam postea aliquandiu steteret. Ita ex eo quæstus plus sumtus quàm lucri, & in summis diuitiis summa inopia. Gom. Hist. gen. lib. 4. cap. 11. 7.

¶ *Attabaliba morte adscitur à Pizarro. Quisquĩ eius legatus prælio ab Hispanis vincitur. Franciscus Pizarrus Cuscon, Peruanũ regni caput, captam diripit.*

C A P. V.

H I s ita, ut diximus, confectis, Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, ceterique duces communi consilio deliberãt quid de Attabaliba statui par esset. Nonnulli necandum esse: alij soluendum censebant: erant etiam qui in Hispaniam mittendum ad Cæsarem dicerent. Tandem quum omnes sententiam rogati dixissent, uicit ea pars quæ necandum censebat.

T R A D I T V M est à nonnullis, Indi cuiusdam Philippilli ¹ indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum uidelicet ille Francisco Pizarro occulta Attabalibæ consilia enun-

enunciasset, clanculum Indos ad Hispanorum
 cædem sollicitantis. Verùm ipse audiui ac
 comperi Pizarrum ex quo Attabalibã captum
 in potestate habuerit, iam tum statuisse eum è
 medio tollere, quo facilius eas prouincias sub-
 jigeret: quippe sublato capite, membra haud
 difficulter in perpetuam seruitutem concessu-
 ra. Atque id verum esse, perspicuè ex eo appa-
 ret, quòd Pizarrus, nisi Attabalibæ necem suf-
 fragio suo comprobasset, poterat eum ho-
 norificè in Hispaniam ad Cæsarem mittere:
 quod vt faceret multis precibus ab eo Attaba-
 liba contendit. Ergo non sine omine ac Dei
 nutu contigit, vt omnes qui de necãdo Atta-
 baliba consenserunt, postmodum infelicem
 vitæ exitum inuenirent.

Attabalibã
 ab Hispani-
 nis necatur,
 vt facilius
 eius subditos
 sub iugum
 mittant.

A T tum Attabaliba, accepto mortis suæ
 nuncio, lugubriter in suspiria & lacrymas
 effusus, Barbatorum aduenarum sceleratam
 perfidiam inculcare exorsus est. Mox quum
 Pizarrus sententiam in eum latam ipsi edidisset
 totus in preces abiectas versus eo prorsus
 ritu, quo Solem præcipuum suorum numinum
 Indi adorant, tali ad eum oratione vsus est:

Attabalibã
 verbis Pizarrũ
 frustra flectere
 conatur quem au-
 ro nequiu-
 uerat.

P L V R I M V M te miror, inquit, Impetator, quòd quum fidem tuam iureiurando obstrin-
 xeris, te, si pecuniæ promissæ summam darem,
 non tantùm mihi, exemptis vinculis, liberta-
 tem redditurum, sed etiam cessurum finibus
 meis: mihi tamen, postquam pactum pretium
 accepisti, libertatis loco extremum & infame
 supplicium indices. Si Philippillus me apud
 te criminatus est, de subditis clanculum ad-

„ vestram cędem sollicitatis, ficto crimine ab eo
 „ circumuentus sum : neque id mihi vnquam in
 „ mentę venit. Itaque vitę vsuram mihi vt con-
 „ cedas te rogo, quādo aduersum te nihil mortę
 „ dignum nec admisi nec cogitauī. Ac si mihi
 „ parua apud te fides est, mitte me in Hispaniam
 „ ad Cęsarem, cui ingens auri argentique pon-
 „ dus muneris loco deferā. Quod si vitam mi-
 „ hi eripis, pro certo habeto, subditos meos non
 „ prius cōquieturos quā alio creato rege, ve-
 „ stra omnium Barbatorū interneccione necem
 „ meam expiauerint. si verò vita cōceditur, Re-
 „ gnum quietum ac tranquillum continebo: ne-
 „ que erit quisquam qui commouere se audeat.
 Vt finem orationi Attabaliba imposuit, ma-
 nantibus vbertim lacrymis, Pizarrus excipiens
 iam reuocari posse sententiam negauit. Ita-
 que eum Numidis, quos talibus ministeriis
 assuetos habebat, ad supplicium tradit. illi la-
 queum ceruicibus innexum cunco ligneo in-
 torquent (id Hispani vulgò Garottum vocant)
 & fauces regi elidunt.

Hunc vitę finem Rex Attabaliba ha-
 buit: vir mediocri statura, prudens, animosus,
 & imperij cupidus. Quo tempore primū
 Pizarrus eius regnum ingressus est, cum Guaf-
 care fratre natu maiore, qui in Regnum pa-
 ternum successerat, bellum gerebat: eūque
 mox captum necari iussit. Vxores multas ha-
 buit, quarum præcipua & legitima soror erat,
 Pagma nomine: & ex iis aliquos liberos sustu-
 lit. Ceterū omnium rerum nostratium
 quas Hispani ei ostentarunt, nullam libentius
 inspe-

inspexit quàm vitrum, dixitque Pizarro, Se plurimum mirari quòd quum in Castella rei tam pulchræ copiam haberent, peruestigandis metallis adeò vilibus auro & argèto, peregrinas terras & maria obeundo, semetipsos fatigarent.

Attabal, vitrum auro anteponit.

Eius parens Gutaiuacaua dictus est, popularibus dum viueret adeo carus & venerabilis, vt eum etiam hodie lugeant, ac vulgò persuasum habeant illum ad vitam propediem reuocatum, regni gubernacula suscepturum. Iacet in Quitensis vrbs finibus, maiorum suorum tumulis illatus, cum immensa auri & argenti elaborati copia, hominū, feminarum, animaliumq; omnis generis ac pisciū effigie. Hispani sedulò sepulcrum eius à compluribus Indis etiam tormentis vehementissimis, quæsiuerunt sed frustra. Neque illi vnquam eum locum indicio suo prodiderint, etiamsi omnes ad vnum interficiantur.

INTERFECTO rege, Franciscus Pizarrus Cassiamalca mouens, Cusco regni Peruanici caput, occupare properat. Obuiam fit ei cum exercitu Quisquiz Attabalibæ legatus, & præcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progressus Barbatos persequi & Regis sui necem vlcisci magno animo statuerat. Eum tumultuariis aliquot præliis expertus Pizarrus, tandem cum ingenti Barbarorum strage in fugam versum, Almagro cum parte copiarum persequendum & reliquias belli exstinguendas, relinquit. Ipse, quinque

Quisquiz Attabal. principis sui necem vlcisci studet.

tantum Hispanorum iactura facta, ulterius progressus, quum iam Cusco in conspectu esset & multi passim ignes apparerent: ratus fugisse ciues & ignem subiecisse vrbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes esse è speculis accensos deprehendunt, qui Barbatæ gentis aduentum Præfecto significarent: procedunt tamen animi alacres, & iam fermè in collem vrbi propinquum euaserant, quum repente sese ostendentes Barbari, subeuntes Hispanos propellunt & saxis obruunt.

INTER hæc superueniens Pizarrus, fugientes suos colligit, & cum omni equitatu in Barbarorum cuneos effusis habenis inuectus, vertit pugnae fortunam, & feriendo ac cædendo obuios Indos in fugam auertit. Illi furioso equorum impetu & acri gladiatorum acie perterriti, arma etiam passim abiecere, quò expeditius fugerent. Interueniente nocte Pizarrus insidias metuens, eo ipso loco in quo eum nox deprehenderat suos confidere iubet & castris locum capere. Itaque Indis fugiendi spatium datum est, quorum plerique cum pecoribus, vestimentis & sale, deuios montes petiuere. Postera die Pizarrus Cuscon ingressus præsidium obtruncat, ceteros capit, urbem diripit, & ditissimum Solis templum spoliat. Itaque magis prædæ è Cusco quàm ex Attabaliba Cassiamalca contractum est. Sed ne ita quidem expleta hiante militum auaritia, omnes insatiabili auri cupidine ardentes, captiuos omni genere crucia-

cruciatus torquere, ut defossas pecunias & sepultos thesauros proderent: ut verè quidem hìc exclamare nobis liceat, O quot Nerones, quot Domitiani, quot Commodi, quot Bassiani, quot immites Dionysij, eas terras peragrare! Ibi reperti sunt Hispani qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus obiicerent.

Hispanorum militum crudelis avaritia.

DIREPTA Cusco, & diuisa inter Hispanos prouincia, Marchio in maritimam oram regressus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victæ prouinciæ Gubernatorem designat, & eò cum imperio mittit. Ipse ciuitatem Regum nouam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillum proficiscitur, ut captiuos Indos inter Hispanos colonos diuideret, quorum opera in subigenda prouincia vsus erat.

Lima, seu Regumciuitas, colonia.

IPHILIPPILLVS hic, unus erat ex ijs adolescentibus Indis, quos Hispani principio in Tumbesia ora exceperant, ut Hispanicam linguam discerent: de quibus huius lib. cap. I. Hic cum unius ex Attabalibæ cõcubinis amore deperiret, pactusq; ducturum eam in coniugem, si fortè moreretur Attabalibæ: explende cupidinis audus, Regi insidias struit, & conciri ac sollicitari ab eo clanculum populares aduersus Hispanos Pizarro defert. Gomar. Hist. gen. lib. 4. cap. 118. Attamen, si Benzoni credimus, totus hic mimus ab Hispanis fictus & compositus videtur, ut Attabalibæ necis inuidiam ab se in alium deriuarent.

2 **Franciscus Pizarrus** & eius fratres Didaco

Almagro gulam laqueo frangi curarunt. Didaci Almagri filius Didacus Fr. Pizarrum domi suæ interfici iussit : quem mox Vacca de Castro capitali supplicio affecit. Ioannes Pizarrus ab Indis in Cusco urbe mactatus est, Vincentius de Valle-viridi monachus ille, qui primus Hispanos ad eadem Indorum accenderat, in Puna insula fustibus elisus à Barbaris. Ferdin. Pizarrus in Hispania in vinculis consenuit. Gonzallus Pizarrus ultimus fratrum Pizarrorum, cum aduersus Regem Hisp. bellum in Peru mouisset, captus à Petro Gasca & ultima poena affectus est. Ita iniusta Attabaliba cades omnium propè eius auctorum tristi exitu tandem pensata & expiata est.

3 Prodigia nonnulla mortem eius, & que inde sequuta sunt mala, portendere. Nam xx. diebus antequam hæc acciderent, ingens cometes, Cuscõ versus, maximam noctis partem effulsit. Terrificum id sidus repentiè conficatus Attabaliba sub vesperã eo die fortè solito latior, verso ad Hispanos sermone: Breui, inquit, in his regionib. magnus aliquis Princeps occidet. Ita nimirum imprudens mortem sibi imminentem prædixit. Ceterum (ut Hispani scriptores tradunt) Pizarrus eum proditionis damnatum, nisi baptizaretur, viuum comburi iussit. Quum ad supplicium duceretur, Christianum fieri cupere se dixit. Itaque Pizarri iussu baptizatus : mox remissa poenæ acerbitate, alligatus ad palum, medio Cassiamalca foro strangulatus est. Adeò non puduit istum subulcum cum Indis rege tam fædo more agere.

4 Tanta huius sauitiæ, cuius non pauca exēpla exstant, adeo nonnunquã canes ipsos puduit,

*ut crudelitatis alienæ ministerio fungi nõ sustine-
 rent. Memorabile unũ referam. Didaco Salaza-
 ri, (cuius inter San-joannis insula primos occupa-
 tores celebre adhuc nomen est) canis erat molos-
 sus, acer & Barbaris in primis infestus, Bezer-
 rillum vocabant. Nocte quæ diem, quo Cacicum
 Mabodomacam prælio Hispani vicerunt, se-
 quuta est, Salazar canem aduersus Indicam
 anum, quæ inter captiuos erat, emittere constituit.
 Id ut commodius faceret, epistolam tradit vetu-
 la perferendam ad Gubernatorem, qui duobus
 inde fortè milliaribus aberat: sed eo consilio ut
 simulatque à suorum conspectu ablata esset, ca-
 nem in eam solueret. Ea quum leta abiret, sperans
 se huius epistolæ beneficio libertatem consequu-
 turam, vixque inde lapidis iactu abesset: Sala-
 zar canem emittit: is vetulam facile assequitur.
 Misera anus, ubi molossum furibundum ad se
 rectà tendere videt, humi residens, his eum idio-
 matis sui verbis mulcere incipit: Domine canis, “
 domine canis, ego fero istas literas ad Guberna- “
 torem: ob signatam epistolam ei ostendens: & ad “
 dens, Ne seuias in me, domine canis. Hic canis, “
 velut supplices illas & abiectas preces sensisset,
 protinus mitigato impetu substitit, & sublato alte-
 ro crure, ut canes ad parietē solent, eam permin-
 xit. Ea res Hispanis, qui ferociam & seuitiam a-
 nimalis nouerant, miraculo fuit: puduitque ipsos
 fœminam interficere cui canis pepercisset. Oued.
 Hist. 7nd. lib. 16. cap. 11.*

Almagrus Peruani regni Mareſchallus designatur. Chilenſem prouinciã petit. Mangus Attabalibã frater rebellat. Cuſcon urbem capit. Piſarrus vndique in eum auxilia contrahit.

C A P. VI.

Almagrus
Mareſchal-
lus Peru.

DE R eos fortè dies Almagrus literas à Cæſare accipit, quibus ſe ab eo Mareſchallũ Peruani regni designatum intelligit: & vltra fines prouinciæ à Pizarro deuictæ trecenta millia paſſ. ſuo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuſcon urbem extra terminos prouinciæ Pizarri, & ſuũ imperij eſſe ſibi perſuaderet, repente priuato conſilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro ſua libidine inſtituit.

I D vbi cognitum Pizarro, extemplò Ioannem fratrem ſuum eò cum Hiſpanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatibus obuiã iret: ne videlicet abſque ſuo permiſſu quidquam ab eo in prouincia nouaretur. Ioannes re inchoata, nec dũ perfectã, reuertitur. Itaque Pizarrus ipſe per diſpoſitos equos Cuſcon petit, Almagrum conuenit. ille primò Cæſareis literis fretus, Pizarro obſequi negat: ad extremum tamen, vbi viribus ſe imparem cognoscit, ſe ad omnia paratum quæ ille vellet, eſſe ſimulat.

Indorum
ſtrategie.

C E T E R V M Indi quum terras ſuas deſolari quotidie, haud ſatis æquo animo ferrēt, & noua ſubinde auxilia Hiſpanis ſummitti, priuſquã amplius creſcerent, libertatis recuperandę cupi-

cupidine, Christianorum vires dispergere statuunt. Itaque disseminant Chilen prouinciam Cusco mille pass. millia distantem, versus Magellanicum fretum auri & argenti ditissimam esse, aliisque rebus omnibus abundare quæ ad tuendam vitam sufficerent. Hanc tam speciosam occasionem extrudendi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius stimulare hominem destitit quàm illum ad eam expeditionem suscipiendam impulit. Conuenit inter eos, vt si felicem eam ac commodam prouinciam iudicasset Almagrus, eius administrationem propriè sibi à Cæsare peteret: sin minus, reuersus prouinciæ iam paratæ & communibus armis partæ æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus quæ inter eos Panamæ conuenissent. Ita nouis de integro sacramētis mutuam amicitiam sanciant & inuiolatam ad extremum conseruaturos confirmant.

Almagrus
in Chilen
prouinciã
sterilẽ, per
speciẽ ho-
noris ab-
legatur.

INDE Almagrus destinata exsequi pergit, & equis, armis, rebusque aliis ad expeditionem necessariis comparatis, cum quingentis militibus multisque Indicis seruitiis mouit: ac quamquam immensis laboribus & intolerabili prope tempestate vexatus per montes perpetuis obsitos niuibus iter faciens, vbi maxima pars Indorum, & aliquot Hispani equique frigore obriguere: procedere tamen quò intenderat perseuerauit, ac vix tandem in Chilen prouinciam peruenit.

HABD multò post Almagri discessum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæsare diplomata & priuilegia afferens: Vnum

videlicet fratri suo, quo is Marchionis titulo augebatur: alterum Didaco Almagro, eodem exemplo quo literæ quas iam ille à Cæsare de honore sibi delato acceperat. Atque hic fons fuit, vnde mox atrocita inter eos orta bella tâdiu durauere, quoad altero in vinculis strangulato, altero domi suæ interfecto, vtriusque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad intestina bella ventum erit, suo loco dicentur: neque de his alia ferè trademus quàm quæ vulgò nota & omnibus manifesta sunt. Quum enim hisce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis discrepare inter se comperi, studiis videlicet partium aut fauore cuiusque in suum ducem propenso præoccupatis animis. Adde etiam amplius, in illis terris veri perpaucis curam esse.

Peruani,
duce Māgo,
aduersus Hispanos
rebellant.

I N T E R has rerum vices Mangus Inga Attabalibæ frater, cuius capiti Franciscus Pizarus diadema regium imposuerat, quum tumultum & nouas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppressus est. Is regulum ferreis compedibus onustum Cuscensis arcis custodia inclusit. Sed breui ab eius fratre Ioanne, vinculis leuatus est, quum præter magnum auripondus ei datum, etiam se fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen vt emissus est, Hispanos animaduertens dispersis agminibus, cædibus incendiisque latrocinij verius quàm iusti more belli, omnem prouinciam peruagari: clanculum contractis militiae ducibus & rebus omnibus ad bellum necessariis

com-

comparatis rebellionem cœpat. ¹ Ac repentinò impetu loca aliquot circumuolitans, multos Hispanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoque ipsis, quorum illi opera in auro effodiendo utebantur, interficit. Mox vnum è legatis suis, cum Indorum non spernēda manu ad occupandā Cuscon mittit. Ille necopinanti ciuitati superueniēs, arcem quoque eodem impetu capit, & Ioannem Pizarrū cum aliquot Hispanis interimat. ² Eam quum breui recuperassent Hispani, paulo pòst Mangus Inga centum amplius millibus Indorum circumfessam denuo expugnat, incēdit, & maximam Hispanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellionē Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta Hispanorū ab Indis acceptæ cladis. erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarrum in eum cum septuaginta quinque Hispanis mittit: sed istorum cladis ne nuncius quidem superfuit. Nec dispari euentu cum Barbaris pugnavit Morgouius trib. mil. qui Guamanga profectus vt opem Cusco ferret, ab Indis cum multis Hispanis oppressus est. Itaque Marchio Gonzallum Tapiam cum octoginta equitum turma eò properare iubet: sed & iste cum maxima suorum parte non procul Guamanga occubuit: Gaeta quoque alius trib. mil. & quinquaginta simul Hispani, parem exitum habuere.

INTEREA Marchio anxius animi, quum multo elapso tempore neque à fratribus, neque ab aliis ducibus & legatis suis nuncium vllum acciperet, & nonnihil mali suspectans:

præter superiores duces Franciscū Godoium cum quadraginta equitibus eò dimissum, quæ comperit renunciare iubet. Ille in angusto saltu deprehensus, quum vndique irruentibus barbaris scdam suorum cædem ante oculos cerneret, vitæ magis quàm decoris memor, quum fortè prævalenti equo veheretur, eum in fugam vertit, & in ipso itinere de rerum omnium euentu à quibusdam Hispanis certior fit. Vt Limam regressus est, Marchioni clades suorum, obsidiones urbium & excidia renunciat: insuper etiam addens, aduentare ingentem hostium exercitum & rectà Limam tendere.

MARCHIO extemplò Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obuiam ire hosti iubet: ac postridie ipse quoque vrbe egressus, hostibus pugnandi copiam facit. Acerrimè vtrinque & æquo propè Marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Christianorum ferre non possent, terga vertunt, & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prælio Indorum cecidere: ex Hispanis duo tantum: multò tamen plures faucij, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excussi sunt.

Pizarus
auxiliavndique
corrogat

INTEREA Marchio, tanta rerum angustia constrictus, quadringentis Hispanis amissis, & ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium vllum acciperet, & Almagrum in Chilensi prouincia mortuum esse crederet, & in tanta militum penuria tot repente hostibus circumuallaretur: primùm
Alphonsum

Alphonsum Aluaradum, qui Chiachiapois subigebat, quàmocyssimè arcessit, & cum suo exercitu accurrere in subsidium iubet. Simul literas & nuncios diuersa in loca dimisit, Trugillium, Panamam, in Nicaraguam, in Nouam Hispaniam ad Ferdinandum Cortesium & alias Hispanorum colonias: atque ex omnibus auxilia exciuit. Primus omnium ducum Hispanorum Alphonfus Aluaradus Limam peruenit: quem mox Marchio legatum suum & totius exercitus summum imperatorem designat.

Is cum trecentis Hispanis, maximam partem equitibus, obuiam ire hosti properat, non prius conquieturus quàm deletis funditus Indorum copiis Cuscon obsidione soluisset. Primum igitur deiectis Indis è montibus Limæ propinquis quos infederant, longiùs progressus Tizioiam præcipuum Mangi Ingæ legatum quinquaginta amplius millia Indorum in acie habentem, prælio fuscum terga vertere coegit. Ipse quum in Saufam urbem ad faucios curandos concessisset, ibi Gomezium Tordoiam & ducentos Hispanos sibi à Marchione missos in subsidium reperit. Mox inde degressus Tizioiam denuo obuium habet. is nouis supplementis instaurato & aucto exercitu, solutos recenti victoria Barbatos oppressurum se sperauerat. Vbi in conspectu fuere acies, neutris certamen detrectantibus, strenuè pugnatur: donec ingenti edita strage, Indi in fugam versi sunt.

Peruaní
reges suos
olim In-
gas voca-
bant.

I MAGELLANICVM fretum, quod à Ferdinando Magellane Lusitano reperiū est, anno M. D. XX. quum ad Austrum ultra Equinoctialem plagam tres & quinquaginta gradus confecisset. Ex ea classe, vna navis, *Victoria* nomine insignis, anno M. D. XXII. toto circūuecto orbe, Hispalim redijt. Itaque eius nauclerus, Ioānes Sebastianus de Cano, scutum suum insigni orbis effigie, & his circum inscriptis verbis, nobilitauit, PRIMVS CIRCVMDEDISTI ME.

¶ *Almagrus* è Chilensi prouincia redit. *Mangus* fuga mōtes petit. *Almagrus* Cusci ingressu à Ferd. *Pizarro* prohibitus clam urbem intrat. Per speciem colloquij structas à Fran. *Pizarro* insidias declinat. Mox pralio victus à Ferd. *Pizarro* capitur, & in custodia necatur.

C A P. V I I.

VM hi motus agitatur, diuersa parte *Almagrus* Chilensem regionē inopem & sterilē, non vt fama erat, diuitem nactus, ex ea prouincia excesserat. Iamque appropinquabat Cusco, quum *Mangus* Inga, audito eius aduentu, metuens ne ipse simul & *Marchionis* copiis circumfusus atque inclusus vndique exitum non haberet, abiecta recuperādi sui status spe, cum viginti amplius Indorum millibus, soluta Cusci obsidione, montes quosdam *Guamangē* imminentes insedit. Sed quum locus incultus & asper tantæ multitudini alendæ non sufficeret, paulatim dilapsi ferè omnes in diuersa abiere. Ipse *Mangus* tribus tantum aut quatuor millibus Indorum

rum

rum comitatibus amicitiam Hispanorum in totum aspernatus, inter illos montes confedit.

QVVM aliquanto post præses Gasca, regno huic componendo quaesitus, postquam Gonzallum Pizarum capitali supplicio affecerat (vt inferius dicitur) missis ad Mangum Indis eum ad se arcesseret, iuberetque sub imperium suum sine vlllo metu concedere (quippe se eò venisse vt pœnis noxios & præmiis bonos afficeret: se componendis prouinciæ motibus & restituendæ omnium libertati missum esse) quum, inquam, Gasca missu, Indici legati hæc Mango exposuissent: Tum ille, Ecquid putatis, inquit, vos mihi facturum hunc Apum (sic illi Principes vocant) postquam me ipsius fidei ac potestati permisero? Hic Indi, Idem de te statuet, inquit, quod Franciscus Pizarus de tuo fratre. Petet abs te plenam auri & argenti domum: mox te strangulandum carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reuersi sunt.

QVVM, vt diximus, Mangus Inga deuios montes fuga petiisset, Didacus Almagrus breui Culcon perueniens, ciuitatem velut suæ prouinciæ, Gubernatoris, iure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarus introire parantem repulit, causatus, Sibi non licere eum in urbem accipere absque Marchionis fratris sui permisso, cuius nomine atque auspiciis ei prouinciæ ipse præses. Ceterum si tanquam priuatus intrare vellet, eum verò multò libentissimè cum militibus suis excepturum, tantisper dum de fratris volūtate certior esset

Mangus eorū verbis sibi os sublati nō finit, quorū morea nouerat.

“
“
“
“
“
“
“
“
“
“

Bellorum ciuiliū inter Almagrum & Pizarum tētamenta.

factus. Hic Almagrus dicere, Vt domum suam iniret, nihil sibi esse opus facultatem à quoquam petere. Tandem multis vltro citroque inter altercates commutatis verbis, postquam Almagrus Pizarrum perstare in incepto, nec se admittere velle comperit: noctu amicorum quorundam ciuium ope urbem intrat, & Ferdinandum ac Gózallum Pizarros incautos opprimens, vtrumque separata custodia attineri iubet. Ac Ferdinandus quidem, vt totius mali causa, ab eo mori iussus esset, ni amicorum interuentu & accuratis precibus protectus veniam obtinuisset. Luce orta Almagrus ex Regij diplomatis præscripto, approbantibus ciuibus, publicè præconis voce Gubernator pronuntiatus est.

Almagri
in hostem
clemētia,
ipsi postea
exitiosa.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro Alphonsum Aluaradum, Francisci Pizarri legatum, cum valido Hispanorum exercitu castra habere ad Abancaiam flumen. Ergo metuens ne ille copias aduersum se duceret, Hispanos ad eum aliquot mittit, qui denunciant, vt aut Cusco in fidē & imperium suum concederet, aut exiret è prouinciæ suæ finibus. Sed vbi legati non reuertebantur, nempe ab Aluarado retenti, copias instruit: & fidissimis suorum tum ciuitatis tum captiuorum custodiam committens, Cusco cum non spernenda manu mouet. Quum sub noctem ad Abancaiam peruenisset, nuntiatumque esset eius pontem magno Hispanorum præsidio obtineri: transmissis raptim vado, de improviso Aluaradi castra ingreditur, eumque sine cuius-

cuiusquam cæde cum multis Hispanis capit.

ALMAGRVS eius victorię successu inflatus, Cuscon reuertitur, & iureiurando affirmat se non prius quieturam quàm omnes Pizarristas ex Peruano regno eiecisset. Aluara dum in eandem custodiam qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi præmiorum ingentium spe corruptis custodibus, nocte quadam ambo vinculis elapsi, in urbem Regum perueniunt, & Marchioni hæc omnia exponunt. Ille quingentorum militum manu facta, rectè in Almagrum ducere constituerat, ni Ioannes Gufmannus, Didacus Mercatus procurator eius, & monachi aliquot ordinis D. Marię Mercedis, eius destinatis obuiam issent. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquod malum oriturum præfagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati sunt. Itaque tota controuersię decisio istis concordie sequestribus committitur. Illi ita pronunciant, Placere vt vtrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è custodia emitteret: ambo in Hispaniam ad Cæsarem scriberent, qui de integro eorum prouincias atque imperia definiret: postremò ambo Malam locum colloquio destinatum conuenirèt ad sancendam concordiam, decem tantum equitibus stipati.

HIS conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit, & Gonzallo fratri suo negotium dat vt cum omni exercitu sequatur: ceterum in transitu, quâ Almagrus iter facturus erat, aliquot tormētularios in insidiis con-

Pizarrus specie reconciliatio- nis Almagrum insidiis captat

dat, qui hominem incautum interimant. Eius conspirationis monachos quoque conscios fuisse fama est: cuius tamen non is successus fuit quem expectauerant. Simul enim vt Almagrus Malam peruenit, cum Marchione congressurus, Pizarri miles quidam propiùs succedens ei in aurem dicit, Si cara illi sua vita esset, statim nulla interposita mora abiret. Ille extemplo in equum ascendens cum comitibus abiit: quumque infessum à tormentulariis locum fortè animaduertisset, diuerso itinere Cuscon trepidè repetit. Multùm interea de Pizarristis & monachis conquerens, dicènsque Inde à Pilati temporibus non iniustiorẽ vnquam editam fuisse sententiam fraudẽmque quàm quam isti moliti essent.

MARCHIO res patefactas & infensum Almagri discessum cogitans, ac veritus ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in potestate habebat, grauius aliquid consuleret: Didacum Aluaradum Cuscon ad placandum eum mittit, rogátque vt quacumque ratione pacem concordiamque inter eos conciliet: iurerando affirmans se insidiarum quas frater parasset planè ignarum esse, eaque omnia haud volenti sibi accidisse. Aluaradus vera ea esse persuasus, ad Almagrum properat: ei quæ audiuerat aperit, rogans vt vel in cõmunis inter ipsos amicitia gratiam pateretur sibi persuaderi, vt pacem quàm bellum mallet. Quippe non esse conscium Marchionem structi aduersus eum doli: denique illum fidem suam iureiurando obstrinxisse, imperij sui finibus conten-

tum nihil aduersus Almagrum moturum, donec à Cæsare noua constitutio afferretur.

Almagrus incolumē emittit hostem, quē ignominia irritauerat.

ALMAGRVS, etsi à nonnullis amicorum moneretur ne Marchionis promissis fidem adderet: precibus tamen Aluaradi permotus conditiones accipit & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio vbi fratrem solutum habuit, eo stimulan- te, fidem datam & toties tam sanctis iuramē- tis confirmatā abrumpens, breui Almagrum dolo aggreditur, missis Chinca qui ei signifi- carent: Recentissimè à Cæsare allatas esse li- teras, quibus iuberet vt ipse in prouinciam à se repertam & domitā actutum concederet. Ad hæc Almagrus respondet, Se quidem, si man- dati Cæsaris inspiciendi sibi copia fieret, pro- tinus obsequuturum: sin minus, certum esse sibi prouincia sua non decedere. Marchio re- scribit, Nisi protinus sponte Cusco excede- ret, se illum inde vi eiecturum: idque non fœ- dera inter ipsos pacta violantem, sed nouo illo Cæsaris mandato fretum, quæ sua essent pro suo iure repetentem facturum. Almagrus perstare in proposito, & negare se prius de- cessurum quàm visis Cæsaris literis.

Pizarrus belli Almagro in- ferendi oc- cisiones rimatur.

Hoc accepto responso, Marchio, valida Hispanorum manu contracta & multis In- dis, Lima mouet: palàm ferens se ad expel- lendos Chinca inimicos, prouinciæ suæ haud ambiguè oppido, contendere. Almagrus vt hostem adesse cognouit, viribus haud satis fidens, in Gaitaram montem editum & saxo-

sum concessit: sed inde quoque vrgentibus inimicis deiectus, Cuscon raptim aufugit, atque ibi suis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hispanos qui aduersariis paulum modò studere viderentur, custodiæ tradit: primores etiam nonnullos maximè suspectos strangulari iubet.

Prælium
inter Al-
magristas
& Pizarri-
as.

MARCHIO itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre suo summo Iuris Prætorè designato, alteri fratri Gonzallo legato suo & Præfecto militiæ cura belli permessa, vtrunque copiis omnibus in Almagrum Cuscon tendere iubet: ipse ad urbem Regum reuertitur. Almagrus hostium aduentu cognito, obuiam egressus, duobus millibus pass. procul ciuitate, munito loco castra posuit: distributisque vt potuit, copiis Hordonio trib. mil. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cetero peditatu & Indorum quorundam sociorum auxiliis constabat. Ille militari via ducens, inter montem & ciuitatem ad ripam exigui lacus cõstitit. Equitibus Franciscum Chlaunensem & Ioannem Tellum præficit: Alphonsum Peresium alia Hispanorum turma & multis Indis angustos calles ad montem spectantes insidere iubet: vnde si opus esset, in hostium latera incurreret.

FERDINANDVS Pizarrus è monte in planum degressus, postquam hostes quietos animaduertit, Mercadillium trib. mil. cū magna parte equitatus & Indorū subsidio numquid insidiarum aut latentis doli subesset, exploratum

ploratum mittit. Ille quum in Alphonſi Percuſſij cohortē incurriſſet, Indos ſocios in aduerſarios Indos irruere iubet. Ita contractis pugnae initiis, Pizarus tormentularios in equitatum hoſtium emittit: illi pilularum grandine multos deiiciunt. Franciſcus Chlauenſis quum ſuos malè haberi cerneret, aliquot machinas diſplodi iubet. Icti globis nonnulli hoſtium ceciderant: ceteri perculti terga verte- bāt: ni ſuperuenientes Pizarri fratres caſtigaf- ſent territos, & confirmatis ſuorum animis prælium inſtauraſſent. Acrior inde coorta pugna: ſumma vi vtrimque res geritur: tandem funduntur Almagri milites: Pizarus crudeliſ- ſimè victoria uſus eſt. Almagrus æger pugnae intereſſe non potuit: ſed è collis vertice prælij euentum contemplatus, ubi ſuos fuſos con- ſpexit, fugam & ipſe capeſſit. Ferdinandus Pi- zarrus fugientium tergis inhærens Almagrum aſſequitur, captumque in cuſtodiam tradit. Inde quæſtione de eo habita, reum peragit & capite damnat: arguens, quòd è Chilentiſi pro- uincia reuerſus vi Cuſcon irrupiſſet, quòd ſe & fratrem nullius flagitij cõpertos in vincula conieciſſet: quòd prouinciæ agros pro libi- dine, nullo imperio aut mandato Cæſaris fre- tus iterum diuiſiſſet: ad hæc multis Hiſpanis necis cauſa fuiſſet: poſtremò ruptis induciis & iureiurando aduerſus regium magiſtratum pugnaſſet.

Almagrus
à Ferd. Pi-
zarro ca-
pite dam-
natur.

ALMAGRVS poſtquam capitalem in ſe latam ſententiam indiſta morte cognouit, in- genti animi dolore iſtus, ad Cæſarem prouo-

cat. Pizarrus prouocationem admittere nolle.

Pizarrus
in Alma-
grum in-
exorabi-
lis, cui vi-
tam debe-
bat.

Itaque Almagrus totus in preces versus, illum per Dei gratiam ac misericordiam orare vt sententiam reuocare vellet: Se iam prouectæ ætatis, debilem, podagræ etiam doloribus infestari: ni soluere se vellet, at custodia clauso paucos illos qui superessent vitæ dies ad meditando peccatorum pœnitentiã cõcederet. Adhæc meminisset sua maximè opera Marchionem carissimum eius fratrem in tantum honoris & diuitiarum fastigium euectum esse. Ipsum quoque Ferdinandum aliquando apud se fuisse in custodia: in quem etsi pro suo iure animaduertere potuisset, vim tamẽ ab eo abstinuisse.

SUPPLICARE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, in primis Didacus Aluaradus, qui quũ eos in pristinam concordiam redigeret, vitæ suæ sponsione, Ni datam fidem seruarent, pro quouis eorum pacisci se paratum affirmauerat. Ipse quidem tum, ac ceteri, manantibus effusè lacrymis, & verbis eiusmodi quæ ferocissimi leonis animum frangere, & cor adamante durius emolliere poterant, Pizarrum flectere conati, frustra operam cõsumsere: neque iste, obstinatus & clausus ne quo affectu perumperetur, peruinci vllis precibus potuit vt miserationis signum vllum ederet. Ergo Didacus animo aduersum suprema firmato, confessione defungitur & testamentum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis ceruices amputari medio vrbs foro iubet. ¹ Hunc

Almagro
gula la-
queo frã-
gitur.

vitæ

vitæ finem habuit Didacus Almagrus.

MULTIS ea sæuitia displicuit: maximè omnium Didaco Aluarado. is ergo paulo post in Hispaniam transgressus est, vt meditates in Franciscum & eius fratres querelas ad regem deferret. Sed cùm in id vnum strenuè incumberet, breui Vallæoleti moritur, veneno, vt fertur, sublatus. Ceterùm Almagrus obscuræ & vltimæ fortis homo, quando & eius adhuc ignoratur pater, literas nesciit: ceteroquin diligens, honoris auidus, si quem præmio donaret, id ab omnibus volebat intelligi: sæuitia aduersum Indos insignis: Didacum filium ex Indica concubina Panamę susceptum eiusdem secum nominis reliquit.

Almagri
natales.

I HAEC in vrbe Cusco anno M.D.XXXVIII. acciderunt. Eius autem mortem non tantum latam Pizarro Marchioni, sed eius quoque sponte ac iussu perpetrata, sequentia prodiderunt: cùm plerique etiam paci consultum ferrent, dirempta emulatione inter Almagrum & Pizarri fratres, quorum alteri se fratres imperantis, alter consortem imperij, cogitaret. Itaque prudenter à Pizarro factum ex Machiaueli placitis, qui Reipublice nouæ statum condi & componi non posse asserit, si plures pari imperio rerum arbitri existant. Quippe commune duobus aut pluribus imperium cùm raro concors sit: vnius hominis ingenio atque auctoritate omnia constitui multò esse satius.

Pizarri, Almagro sublato, varias expeditiones suscipiunt. Ferd. Pizarrus in Hispaniam transgressus, custodia clauditur. Franc. Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Did. Almagrus filius, imperium prouinciæ occupat.

C A P V T V I I I.

Hispano-
rum in va-
ria loca ex-
peditio-
nes.

PIZARRVS, sumto de Almagro supplicio, prædam inter milites diuidit, & res Cuscensis ciuitatis componit. Inde ad Marchionem fratrem regressus, de nouis terris vestigandis cum eo deliberat. Id ubi visum, Petrum Valdiuiam ducentis cum militibus in Chilensem prouinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliam ditissimam auri regionem: qua subacta mox in ³ Cassiæ (vulgò Canellæ) oram transit: vnde postea pauper & accisis rebus reuersus est: Petrum Vergaram in Bracamorios: sed is in inopem & bellicosam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem inuicta & indomita mansit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiam & ad alios populos diuersis cum agminibus mittunt. Ita Hispani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, innumeris hominum cædibus atque infinitis sæuitiæ exemplis editis, maximam partem eius regni, vt ceteras Occidentalis Indiæ prouincias, in solitudinem & vastitatem redegerunt.

MARCHIO expeditis ad dictas prouincias subigen-

subigendas legatis ac ducibus, fratrem suum Ferdinandum in Hispaniam cum Almagri causa & (vt dicunt) processu, ac quintæ Regiæ vectigali, mittere constituit. Ferdinandus, quamquam dissuadētibus amicis ne iret (quippe ipsum nullis argumentis mortem Almagri Cæsari probare aut excusare posse: adhæc Aluaradum ad Curiam grauissimas querelas cùm de ipso tum de fratribus eius deferentem præoccupasse animos) soluit tamen, ingenti sui metipsum fiducia, venditans se pro summis in Regiam Maiestatem collatis officiis, compositis videlicet prouinciæ motibus, & seditiosis pœna coercitis, ingentia præmia meritum. Verùm quum in Hispaniam appulisset cum magna auri vi, non multo post quàm in Regiam venerat, Cæsaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgò Mottam vocât) inclusus est, neque quid eo factum sit, deinde auditum est.

Almagri
sauguis
Ferdin. Pi-
zarrum in
Hispaniã
vsque ad
pœnas ex-
petendas,
persequi-
tur.

POSTEA QUAM Ferdinandus Pizarrus Lima soluens in Hispaniam vela fecerat, multi in ea ciuitate & aliis prouinciæ locis vtriusque Almagri, cùm parentis tum filij, amici supererant: sed ij sparsi, egentes, nulla neque re neque spe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione euerfi & spoliati. Inter eos princeps vnus maximè eminebat Ioannes Rada. Is primò clanculum cum Didaco Almagri filio de vlciscenda patris eius morte consilia agitare: mox vt eius primùm instinctu cõflata & orta cõiuratio est, occultè arma cõferunt, amicos & confœderatos aggregant, mittuntque ad

Fr. Pizar-
rū nimius
hostium
cōtentus
perdit.

remotos vt quam diligentissimè possint Li-
mam omnes conuolent. Nō defuere qui Mar-
chioni immatura adhuc coniurationis consilia
proderent : sed ille cū significatum esset Al-
magristas perniciem ipsi moliri: ista haud sanè
magnificiens, ratúsque hæc renuntiantes odio
potius in eos quàm vero moueri, ferè respon-
debat, Sinerent illos suis miseriis conflictari:
satis iis infelicem suam sortem oneri esse, vt
vexari grauiùs nihil opus esset. Quinetiam
quum denuo de cauendis insidiis moneretur,
quippe haud dubiè cædem ipsi ab inimicis pa-
rari: etsi aliquātulum commotus est, id tamen
sibi credibile non esse dixit.

AT T A M E N ne planè lentus in suo pericu-
lo esse videretur, Ioannem Velasquen Præto-
rem vrbis arcessi iubet. Is quòd fortè ægro-
taret, pro se doctorem Picadã collegam suum
& Iudicem ordinarium (ex eorum ordine quos
Hispani *Alcaldes* nomināt) mittit. Hunc Mar-
chio interrogat, num sui occidendi occulta
consilia à Didaco Almagro iniri alicunde sub-
olfecisset. Ille nullo se ea indicio comperisse,
aut sensisse affirmat : ceterum nihil ipsi timen-
dum videri, dum rectum integrumque magi-
stratus sceptrum haberet in manibus. His ver-
bis acquiescit Marchio.

D V M exsequendæ cædis occasionem ex-
spectant coniurati, admonentur, nisi facinus
maturarent, omnia mox emanatura. Itaque
Ioannes Rada, & vndecim coniurationis par-
ticipes armati trāsuerso vrbis foro decurrètes
& vociferâtes, VIVAT REX ET MORIATUR
TYRANNVS: domum Marchionis irrumpunt.

Is tumultu exaudito, & quid esset suspectans, claudi atrij fores, firmari aditus, iubet: ipse ad muniendum corpus vertitur.

INTEREA dum armatur Marchio, Franciscus Chiauentis, Præfectus prætorio, fores palatij recludit: ratus autoritate sua coniuratos cohibiturum: sed ut via patuit Almagristæ violenter irrumpunt, & ipsum Præfectum gladio in caput altè impacto interimunt. Doctor Velasquez sceptrum prætorium mordicus tenens ne intercideret, per fenestram in hortum præcipiti saltu semetipse deiecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu maior, cum aliquot domesticis, ratus se aduersus tot manus parem futurum, conclauis ostium tutabatur. Inde tandem armatus foras profilit Marchio, qui quum vnum ex omnibus suis fratrem superesse cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus strenuè aduersus proditores istos: per Deum iuro nos duos solos istis omnibus cædendis pares esse. Sed Martinus multis vulnibus confossus breui cecidit: ipse tamen solus egregiè se defendebat, donec irruentibus vndiq; inimicis, vnus cuspidè in medio eius gutture ita fixit, vt exanimis in terrâ procideret.

Hic Pizarro vitæ finis fuit. Trugillio Hispaniæ vrbe ortus erat, robusto & vegeto corpore, strenuus manu, ingētis animi: verum falsus, crudelis ac negligēs & literarū ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Nauarræ regno ordines duxerat: & alij quidem legitimum eius filium, alij spurium tradunt: expositumq; in cunis ad tēpli portā, nec repertū

Fr. Pizar-
rus ab Al-
magristis
interfici-
tur.

Fr. Pizarri
natalium
nobilitas.

qui tollere aut alere vellet: mox à patre agnatum, vt adoleuit, pascendis suis rus ablegatum: quum gregis pars aberrasset, pauitantiem nec ausum reuerti domum fugisse Hispalim, atque inde in Indiã cum Alphonso Hoieda Vrabensis prouinciæ Præfecto transisse.

VULNERE lethali ictus Marchio animã agebat: Almagriste nihil cunctati foras se proicere, & per urbem volitantes vociferari,

VIVAT REX ET DIDACVS ALMAGRVS. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera

Did. Alma
grus fil.
Peruanæ
prouinciæ
regimen
inuadit.

& cædes partium: sed quum Almagristæ multitudine & animis longè superiores essent, facillè aduersarios fundunt: Marchionis domum aliorumque diuitum ciuium amicorum eius diripiunt, quorum alij capi, alij metu dilapsi fuga aut latebris discrimen vitauere. Didacus Almagrus Gubernatorem se ferens, omnes iurare in sua verba coegit, quoad Cæsar Peruanis rebus prospiceret. Mox sceptrum insignie Iuridicæ potestatis familiarissimis suis tradit: trecentos milites legit: arma & equos quibus non fidebat adimit: & summum Præfectum-militiæ Ioannem Radam designat.

HIS confectis, Cusco properat: ibique à nonnullis aduersæ factionis ciuibus dissimulanter excipitur. Inter hæc iurgium fortè inter Garciam Aluaradum & Christophorum Sotellum nobiles Hispanos oritur: Aluaradus Sotellum mucrone transfigit: quumque Didacum ipsum per insidias interficere destinasset,

nasset: Didacus, patefacto dolo, in Garciae ca-
put, quam ipsi struebat, perniciem vertit.

I P O S T mortem Almagri, nuncius ad Fr.
Pizarrum allatus est de inuenta regione Canella
feraci in Quitensi prouincia, Oriëtem versus. Ita-
que ad eam occupandam Gonzallum Pizarrum
fratrem mittere statuit. Porro arbor hæc, Canella
ferax, in prouincia Zumaco, sub Aequinoctiali
linea sita, reperta, ampla est, folijs lauri, minutis
baccis racematim coherentibus, qui calyce, suberi-
no aut querno simili, continentur, ampliore tamen
& magis cauo, colore nigricante. Ac tamen si multa
passim huius generis arbores siluestres existant: di-
ligenter tamen & magna cura eas in suis prædijs
indigenæ colunt. Itaque ex cultis longè nobilior
Canella quàm ex alijs nascitur: eamq; illi in præ-
tio habent, quia è circumvicinis regionibus, mer-
ces alias & vitæ tuendæ necessaria omnia, huius
aromatis ope redimunt. August. Zarat. Hist. Pe-
ru, lib. 4. cap. 1. & 2. Petrus Cieça parte prima
Chron. Peruani, cap. 40.

2 Eum etiam expositum & Suis vberibus ali-
tun aliquot dies scribit Gomara. Porro, quãquam
in tanta trepidatione omnium, mors eius tamen
multò miserabilis fuit: nec erat quisquam adeo re-
rum humanarum immemor, quem non commoue-
ret illa facies: Marchionem & tot opũ paulo an-
tè dominum: qui tot à se repertas prouincias occu-
passet & diuisisset: non testamenti condendi, non
venie peccatorum à Deo rogande, otio dato: in sua
colonia, inter suos populares ac milites, per insi-
dias ciuiles, quas multi prodidere, nemo prohibuit:

media luce duodecim hominum coniuratione interfectum: cum in tanto eius discrimine nemo colonorum, quos ferè omnes clientes & beneficijs suis obstrictos habebat, ad opem ferendam accederet. Mox etiã festinato & vix plebeio funere raptim contectum, ne amputaretur caput ludibrio futurum: direpta à coniuratis domo, repente ad tantam inopiam redactum esse ut funeri sumtus deesset. Hæc Lima in Peru accidere, anno M. D. XLI. die XXVI. Iunij.

3 Christophorus Sotellus & Garcias Alvaradus Cuscon urbem, Did. Almagri nomine, praesidio & pari iure obtinebant. Quum in iurgio Sotellum Garcias interfecisset, cuiusque magno desiderio angii Didacum animaduerneret: ultionem ab eo metuens, occupare facinus, & Didacum ipsum tollere statuit. Id cum perpetrare palam non auderet, occulta molitur. Didacum ad conuiuium inuitat, inter epulas incautum obtruncaturus: ni cœna iam condicta Didacus monitus, paratas sibi ab Garcia insidias, aegritudine simulata, valetudinem excusasset. Simul tribunos cum militibus aliquot, Sotelli amicos, in penetrabile cubiculum condit. Garcias parato conuiuium, ipse cum amicis ad arcessendum domo Didacum proficiscitur: & quamquam ab vno & altero in via de insidijs à Didaco structis monitus, perrexit tamen ire: donec Didaci ades ingressus venire ad conuiuium rogat. Ille primò excusans, tandem aegrè assentiri, & è cubili se alleuans præeuntem Garciam sequi. Interea fores clauduntur, & ab erumpentibus ex omnib. cubiculi partibus coniuratis, Garcias confoditur. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 4. cap. 14.

Vacca de Castro à Cæsare componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur. Is Did. Almagrum pralio victum captumque capitali supplicio afficit.

CAP. IX.

MOx sequuntur alij rerum successus. Postquam enim Cæsar funestas Hispanorum discordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cædes audiuit: Licentiatum Vaccam de Castro in Indiam mittens, quæstionem acrem exercere & vindicare in noxios iubet, ac prouinciam quam pacatissimè fieri posset, extinctis dissidiis componere.

Vacca ad tauros indomitos coercèdos à Cæsare mittitur.

HIS cum mandatis Vacca ex Hispania soluens, Panamam peruenit: vnde in Peruanum regnum vela faciens, propter aduersos ventos portum Bonauenturæ petere coactus est: vbi in terram egressus, summis cum laboribus omnem Venalcazaris prouinciam terrestri itinere emensus, vix tandem Quito urbem attingit. Ibi exploratis Didaci actis & consiliis, auditoque eum Gomezij Tordoixæ imperium spreuisse, cui vt Cusco urbem Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillium petiit, eiusque ciuitatis tutela Moræ legato suo commissa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatisque coram editis, ab omnibus ciuibus Gubernator Peruanæ prouinciæ agnoscitur.

Vacca Di-
dac. Alma-
grum ver-
bis mulce-
restudet.

INDE, decem millibus ducatorum mutuis sumtis ad stipendia & sumtus belli, milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hispanis Guamangnam prope- rans, ex eo loco ad Didacum Almagrum scribit, qui iam Cusco cum exercitu mouerat: vt positis armis se fidei eius ac potestati permit- teret. Si vltro obsequeretur, pollicetur non tantum quacumque antè peccasset ei condo- naturum: sed & liberaliter daturum, vnde ho- norificè in prouincia viuere & ordinis sui di- gnitatem fastigiùmque tueri posset. Ad hæc Didacus respondet: Si ab eo patris sui præfe- cturam obtineret, & diploma Cæsareum, quo veniam præteritorum consequeretur, his se contentum fore: sin minus, se eius verbis pa- rum fidei habere: quando quo tempore de scē- dere & pace palàm secum ageret, clam mili- tes suos astu ad defectionem sollicitaret.

Almagrus
occasione
viti nescit.

VACCA Didaci animo cognito, Guaman- gua, quòd is locus asperior esset, mouens pro- gressusque, edito in planicie tumulto, quem in- digenæ Chiuppam vocant, in conspectu ho- stium, confedit. Hic Didaco rei bene geren- dæ præclara occasio se offerebat, si ea pruden- ter vti nouisset. Nam Vaccæ milites quum agmen in cliuum montis erigerent, sicut defessos & solutis ordinibus subeuntes adortus esset, parua manu fundere poterat. Postera die am- bo duces copias in aciem educunt, suosque pro se quisque hortantur: victoriæ præmia in- gentia ostētantes: victos contrà, vitam, decus fortunam, imperium amissuros. Didacus suis

tormen-

tormentis loco plano constitutis, quibus Petrus Cretensis præerat, rectà in hostilem aciem fulminabat: magnàmque cladem hosti intulisset, ni id tempestiuè animaduertēs Frāciscus Caruaial, Vaccæ Castrij primarius signifer, aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans, vbi à tormentorum ictibus tuta esset, exercitum seruasset. Didacus ab utroque machinarum latere equitatum, pedites in medio constituens: ipse in dextro cornu stetit, vbi multos Indos lanceis, lapidibus, iaculis & variis missilium generibus armatos locauerat.

VACCÆ de Castro acies hoc modo stabat, ipse inter primores cum triginta equitibus ceteram aciem antecedens: postea tamen suorum rogatu in postremum agmem sese recepit. Equitum alæ duæ ab utroque cornu locatæ: dextrum Alphonso Aluarado, læuum Petro Alvarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi qui in Didaci auxiliis erant, primi ante ceteram aciem progressi, pugnam laceffentes, ab hostibus strenuè pelluntur. Tum Didacus ferociter in hostem inuehitur: iamque acri undique coorto certamine Castrij pedites tormentis aduersariorum potiti: & Didaci milites multis hostium cæsis, duo rapta signa referentes, omnia tumultu & dissonis clamoribus repleuerant: quum iam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acrius incenderet. Ergo utrisque ad extorquendam hosti victoriam ingenti animo connitentibus, mul-

tum ibi sanguinis fufum eft. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, fed ea non incruenta. A parte Cæfaris, trecenti amplius Hispani cecidere, & ducum ipforum pars maxima: Almagristarum centum fermè & quinquaginta: nonnulli Guamanguam & alia loca, prout quemque fuga tulerat, diuerfi petiere: fed Vaccæ iuffu capti, Licentiato Gamæ traduntur.

Almagrus
ab amico
cum fortu
na fidem
exuente
proditur.

Is cognitis omnium caufis, in noxios, fed maximè in duces ipfos & feditionis capita, animaduertit: quofdam diuerfis equis diftrahi, alios è patibulo fufpendi iuffit: milites aliquot exilio damnauit. Didacus ipfe è prælio, fequētibus tantum quatuor militibus, Cufcon fuga petierat, eas fibi latebras tutas fore ratus: fed Rodericus Salazar vrbs Prætor, quem ipfe multis beneficiis donifque honeftauerat, clade eius audita, quorundam aliorum ciuium confenfu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti iubet: eius morte prouincię pax reddita. Mox Vacca Indos captiuos inter milites, qui fidelem ac ftrenuam operam ei bello nauauerant, velut prædam diuidit: ceteros ad nouas terras fubigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates glifcere, quos Hispani, vacui bellis, aurifodinis exercendis, aliifque intolerandis laboribus vexabant.

Almagrus
capite ple
ctitur.

¶ *Blasus Nunez Prorex, S. C. de Indorum libertate rigidius
urgens Hispanorum odia in se concitat. Gon. Pizarro du-
ce, publice aduersus Proregem bellum ab ijs suscipitur. Pro-
rex Procuratorem regium interficit.*

C A P. X.

DV M apud Peruenſes hi rerum mo-
tus agitantur, Indicus Senatus, Cæ-
ſaris iuſſu, Edictum de Indis in li-
bertatem reſtituēdis de integro confirmat: &
Peruanæ prouinciæ prorex designatur, Bla-
ſcus Nunez Vela, ingentis ſpiritus atque ani-
mi vir. Hic Cæſareo diplomate inſtructus, cū
quatuor adſeſſoribus, licentiato Didaco Ce-
peda, Petro Ortizio, Ioanne Aluarez & do-
ctore Liſone, ab Hiſpania ſoluit.

*S. C. de In-
dis in li-
bertatem
reſtituere
dis.*

Q V V M ſub finem Ianuarij menſis, anno
M. D. X L I I I, ad Nomen-dei appuliſſet, ibi-
que Hiſpanos è Peruana prouincia tranſgreſ-
ſos reperiffet, cum magna auri & argenti vi
diſceſſum in Hiſpaniam parantes: cognoscere
ex illis voluit quibus artibus aurum illud quæ-
ſiffent. Quippe iſtos Indica mancipia quę ipſis
in parte prædæ obtigiffent vendidiffet accepe-
rat, cōtrā leges nuper in Hiſpania latas. Itaque
Regiis magiſtratibus vt aurū illud retineant,
quoad verum quærendo cognosceret, impe-
rat. Ea res multis ciuibus noua atque inſolens
viſa eſt: præfertim quū in ea vrbe id ab eo ten-
taretur, quæ extra ipſius prouinciæ fineis eſſet.
Ipſe tamē nihilo ſecius, niſi Adſeſſorū & aliorū

Hispanorum, quorum opes in ea colonia multum pollebant, interuentu ac precibus mitigatus esset, pecunias eas omnes haud dubie in fiscum redacturus erat: ac sic quoque ægrè admodum omnia dominis restitui iussit.

Proregis
in Adfessorum
res suos
falsè di-
ctum.

EX IN terrestri itinere Panamam petit, vsque adeo Adfessorum pertæsus propter crebras ipsorum inter se altercationes: vt subinde diceret, Ab Cæsare & Senatu Indico se quatuor Adfessoribus ineptissimis instructum, quorum vnus adolescens esset, alter stolidus, tertius stipes, postremus inscitia insignis. Quippe Cepeda adolescens erat, Ioannes Alueres stolidus: Petrus Ortiz, imperitus litterarum, & Latinæ linguæ planè ignarus, & quartus stipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimotertio quàm soluerat die Tumbesiæ oram tenuit: neque vlla nauis tam breui cursu spatium illud vnquam percurrerat.

Indorum
seruitus
soluitur.

AB eo loco restituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat ne Hispanis quidquam commeatus aut mercium dent, nisi per soluto pretio: vetat ne Hispani ipsis ad baiulanda onera & vecturam sarcinarum inuitis abutentur. Nam qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto iusserant, vt omnibus Hispanis qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cacici tres Indos baiulandis eorum sarcinis attribuerent: equitibus verò quinque: insuper singulis pullum gallinaceum, cuniculum, & patrij vini (quod illi *Azua* appellant) lagenam vnã, sine vllò pretio præberent. Hæc omnia Prorex sustulit.

QVVM fortè Tumbesiæ in sacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domesticum incidisset, qui prælio aduersus Didacum Almagrum gesto interfuerant, vtrumque in patibulum egit: in vtbe San-michaelis Didacum Palominum Indis vassallis priuauit, quòd eos durius & inclemētius haberet. Grauiissimè se in eos animaduersurū minabatur qui ipsius imperiis atque edictis audientes non essent.

INDE Trugillium trāsgressus Edictum de Indorū libertate promulgat: quūmq; ab eo ciues prouocare vellēt, prouocationē nō admittit: causatus se à Cæsare expressum disertūmq; mandatū habere Edicti strictè adeo & exactè seruandi, vt appellationem ab eo nullā aut exceptionem admitteret. Omnes obstinatum & inflexibilē Proregis duritiam experti, & ipsum & leges, & earum latores diris execrabantur. Qui seruos regio signo iniustos habebant, vulgò fortè suam miserantes dicebant, nullam sibi aliam superesse opem, nullam præterea rationem qua vxores, liberos & domum sustentarent. Qui eas prouincias subegerant, conceptū animis dolorem perferre non poterant, palam conquerentes: Postquam, pro imperio & gloria Cæsaris corporibus & fortunis consumtis, ei opulentissimum & pulcherrimum Regnum suis manibus quæsiuerint, egregia scilicet sibi pretia laborum persolui.

SED cum acerrimè omniū perstrinxit monachus ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erūperet: Indigna præmia suam Maiestatem iis reddere, qui tam fidelem

Monachus
intempe-
stiuæ li-
bertatis
pœnas
morte
luit.

& strenuam operam ei nauarant: & eas leges explendæ auaritiæ latas, rapinam potius quàm sanctitatem & iustitiam redolere. Neque aliò spectare omnia Edicta quæ ex Hispania uenirent, nisi augerentur Regij reditus. Itaque his uerbis offensus Prorex noctu carnificem suum misit qui Monacho gulam frangeret.

I A M superbiæ Proregis & durarum eius legum fama ubique sparsa erat, quum Hispani malle se mortem oppetere, quàm eiusmodi morem gerere legibus palâ ferentes, omnibus locis tumultû & seditionē agitant. Miserat fortè prorex Cuscon ad Vaccam de Castro legatû quendâ suum. Is rogatu ciuiû admittere eum in urbem noluit: ac breui cum multis Hispanis quo propius rerum statum inspiceret, in ciuitatem Regû contēdit. Appropinquâtem urbi cum magno comitatu ciues admonent ne ingrediatur. quippe uereri se ne aliquid secus quàm uellet ipsi accideret, ob exclusum Proregis legatum. Præterea quòd tanto agmine stipatus ueniret, suspicionem de se aliquâ moturum. Itaque Cuscon potius reuerteretur, & ciuitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud satis auctoritati suæ decorû existimans, maximâ comitatus partē dimittit quo minus suspectus esset, & cœptum iter peragit. Breui Limam ingressus, commotum ciuitatis statum & res perturbatas offendit.

N O N N V L I ciuium Proregem monuerant, ut quamprimùm posset, Trugillio uenire properaret priusquàm Vacca de Castro Limam ingrederetur: is ergo festinâter oppido egres-
sus

lus Limam magnis itineribus cotendit. In itinere, eo loco cui Fossæ nomen est, inscripta parieti hæc verba reperit: *Quisquis fortunâ meâs ereptum veniet, naturè videat quid agat: nam id quidè capitis sui periculo fecerit.* Præterea ei significatum est, decreuisse Limenses ciues eum Peruenſi prouincia eiicere, nisi Edictorum effectum suspenderet, quoad à Cæsare rebus aliter prospectum esset.

Hi s simul de rebus plurimùm indignatus Prorex Fossa mouet: quumque iam Limæ appropinquaret, Gulielmus Suarez Reginus procurator (Factorè vulgò vocant) obuiâ ei egressus iusiurandum ab eo nomine senatus exigit: Priuilegia videlicet, beneficia, & iura ipsis à Cæsare concessa facta & tecta conseruaturum, prouocationemque à nouis legibus admissurum. Prorex iusiurandum ita concepit, Se quæ ad obsequium & honorem Cæsaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita ciuitatem ingreditur. maximæ parti ciuium parum gratus eius aduentus fuit: sed multò acrius odia omnium in se accendit, cum Edictum de liberandis Indis promulgasset: quumque à familiaribus rogaretur ne faceret, quippe seditionem aduersus eum concituros Hispanos, contumaciter respondit, Se voluntatè suam & Cæsaris mandata prorsus exsequi velle. Mox etiam Vaccam de Castro in custodiâ tradit, Edicta sua Cusci admittere noluisse eum arguens, & assumpta Gubernatoris auctoritate Indos inter Hispanos diuississe: postremò, non facta à Rege potestate, armis aduersus Almagrum certasse.

Prorex dicitur de summo iure nihil remittere vult, odia omnium, mox rebellionem, excitat.

PROREX tum ceteris factis, tum maximè Vacce vinculis, cuius in se benevolentiam studiùmque multò quàm antea maius Limenses experiebantur, tantam omnium ciuium inuidiam, tantum odium in se conciuit, vt plerique Hispani Gonzallum Pizarrum crebris literis sollicitarent, vt Cuscò quàm celerrimè veniret. Incidisse res magni momèti, de quibus cum eo ibi agere vellent. Is tum fortè erat apud Ciar-chas fodinis suis profus intentus, nec de his rebus quidquam cogitās: tum verò frequentibus nunciis & literis excitatus, Cuscon venit. Ibi coniurationis principes sæuitiam Edictorum exponunt, quæ Prorex attulerat: quam etiam ipse intolerabili contumacia oneraret, omnē ab iis prouocationē respuēs. Itaque Gonzallum orare omnes vt pro pugnandæ vitæ ac fortunæ suorum summum se Ducem & Procuratorem partibus ostēderet. Polliceri ac iurare singuli se strenuam fidelēmque operā nauando fidem illi datam ad vltimum præstituros. Abnuere primò Pizarrus, & id à se expectari peti; nō debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud esse quàm repugnare ipsi Cæsari, qui eorū obsequiū effectūmq; tā exactè vrgeret? Verùm qui eas terras subegerāt Coloni, inceptū suum ab omni rebellionis suspitione purgantes, & causā probantes, flexere tandem vt imperium illud à se suscipi fateretur.

His suffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarū prouinciarū designatus, vexilla depromit, & breui quadringentos amplius milites contrahit.

Hæc

Gonz. Pi-
zarrus dux
partium.

Hæc ita Cufci gesta esse poſteaquam Proregi allatum eſt, Hieronymum Leaiſam Limenſem epiſcopum Cuſcon ad Gonzallum mittit, oratum vt ſuſcepta aduerſus Regem ſuum belli conſilia omitteret : ac Limam ad reconciliandam ſecum concordiam veniret. Id quidem eū pro certo habere poſſe, nullam ipſi incommodam Legem ab ſe allatam eſſe: imò veniſſe vt eum ingētibus præmiis & meritis afficeret. Verùm Ep̄iſcopus à Pizarro neque auditus neque admiſſus, irrita legatione rediit.

PROREX, cognito Pizarri animo, metuens ne ille prius ad Limam cum exercitu eſſet quàm ipſo bello neceſſaria paraſſet : quinquaginta tormentularios ad præſidium ſui corporis comparat : quantum militum poteſt contrahit : è variis locis noua ſubſidia arceſſit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Caſtro confecerat vt primo quoque tempore in Hiſpaniam mitteretur : ac magnam præterea pecunię ſummam in ſumptus belli & ſtipendia militum mutuò ſumit. Itaque breui ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hiſpanis è Quitenſi pro-uincia profectis confluunt : ſed iſti paucis poſt diebus quàm Limam venerant cum omnibus ferè militibus aliſque trib. mil. ad Pizarrum transfugiunt. Nec multo poſt aliquot nobiles qui apud Factorem ſeu Procuratorem regium in hoſpicio erant, cum duobus eius nepotibus à Prorege ad Pizarrum tranſuere. Id vbi Proregi nunciatum, extemplò Alphonſum de Monte-maiore cum quinquaginta equitibus

ad capiendos transfugas mittit. Ille fugientes assequutus proditur à suis & ab iis quos persequabatur, capitur : inde omnes vno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

I N T E R E A Prorex, quem non minus defectiones suorum quàm hostiũ apparatus angebant, Factori in primis succensebat, ei utiq; vehementer infensus, quem totius mali causam esse suspicabatur. Tandem hominem notu arcessit : vixque ille domum eius ingressus

Prorex
Procur. re
giũ inter-
ficiẽs, sibi-
met exitiũ
adfert.

» erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem sunt
» istæ quas moliris prodiones, Factor? in ma-
» lam tuam rem huc ad me venisti, quem tu te-
» chnis tuis peruertis. Ad hæc Factor: Ergo tam
» bonus Regis seruus sum ac dominatio vestra.
» Prorex: Mentiris per gulam, inquit, simulque
pugionem stringens gemino ictu cum confodit : deinde ingestis vulneribus confectum à domesticis, proiici in præcep è cœnaculi pergula iubet : corpus eius à Proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum est, vt illuxit, honorifico funere effertur.

L I C E N C I A T V S Caruaial, vbi fratrem à Prorege interfectum cognouit, iuravit se non prius quieturum quàm mortem ipsius ultus esset. Ea quidem Factoris cædes pleriq; ciuium tantum terroris iniecit, vt ne eadẽ à Prorege in se exempla ederentur vulgò pauitantes, Gonzalli Pizarri aduentum ardentibus votis optarent, qui ipsis perpetuam eam formidinem demeret.

I Q V I B V S de causis id factum sit, ex Hispanis scriptoribus paulo altius repetã. Per ea ferme tempora transgressi ex India Occid. in Hispania-

niã aliquot Ecclesiastici homines, & bono, ut sibi videbantur, Zelo impulsì, Regi & Indici consilij proceribus renunciarunt, quàm profligata licentia Hispani aduersus Indos sentirent. Quippe nõ tantum eorũ fortunas ferre atque agere, ipsos ad onera ferẽda, velut iumẽta, adigere, immodicis tributis grauare, & verberare: sed etiã velut mãcipia ad metalla dãnata, in aurifodinas & piscatus vnionum demergere. Itaque quẽadmodum in insulis San-dominici, Cuba, San-Ioannis de portu diuice & Iamaica, omne propè indigenarũ genus miseris & laboribus interisset: ita in noua Hispania & in Peru breui omnes Indos à stirpe absumtum iri, nisi maturè obuiã iretur. Porro eius mali maximam culpã sustinere Gubernatores ipsos, eorum legatos, & Maiestatis ipsius Procuratores, Episcopos, Cœnobita, ceterasq. eiusmodi Speciosas personas, quæ fauore & opibus subnixæ, nullã ex legibus actionem aut pœnam metuerẽt. Hæc & similia, tũ alij, tũ maxime inter ceteros Dominicanus quidã Bartholomæus de Casis, sedulo inquisita, ad Cesarẽ retulerãt. His ille acceptis Indico senatui negotiũ dat, ut adiũctis Jurisperitis & religiosis alijs viris, ijs malis remediũ adhibeat. Illi rebus sat cognitis & deliberatis, Edictũ XL. capitulum seu legum condunt, quarum summa hæc erat: PLACERE Indos liberos ac sui iuris esse: ac proinde nemini fas in posterũ Indum ullũ aut ad fõdinas aut ad piscãdos vniones adigere: imò ne ad prebendam quidem geruli operã, nisi fortè ijs locis ubi alia vectura ratio nõ suppeteret, ac ne tũ quidẽ, nisi persoluta laboris mercede. Præterea Indis qui vectigales Hispanis essent, pro cẽsus habitu, & modo tributa indici. Omnes Indos subditos patro

norum aut seniorum suorum morte vacuos: omnes fundos, agros, Indosvassallos, qui episcopis, monasteriis, Prochodochiis seu Hospitiis publicis per totam Indiam assignati essent, sub Regia corona dominium ac ditionē redigi: adeo ut ne ipsi quidem Gubernatores, eorumve legati, & Regij procuratores vassallū vllum Indū aut seruum retinerent. Porro omnes fundos, qui extra natalis soli sineis quoquomodo abducti essēt, eō remigrare ac reduci, & Christ. religionē doceri. Hactenus de legib⁹, & causis earū. Nūc cum Prorex cū Adsefforibus in Peruanā prouinciā missus sit, paucis expediā. Quum, Peru, totius Indie ditissima prouincia, è Regia curia, cuius sedes Panama erat, supremum ius peteret, quod duo tantum Juridici Adseffores redderēt: nec maxima anni parte cōmodè virinque nauigari posset: inde accidebat ut longa causarum dilatio & tardus litium exitus esset. Itaq; quum Peruanarum rerum maximi momēti status id exigere videretur, Præsidi Proregis titulo, quatuor Adsefforibus comitatum eō mitti, nouāque ibi Curiam statui placuit. Ceterū hæc leges Madridicij late & promulgatae sunt, anno M. D. XLII. easque manus sue subscriptione Caesar Barcinone confirmauit. Ex Hispanis scriptoribus.

2 Primus Prorex in Peru missus est Blasius Nunnez Vela Abulensis, tum regionum Castelle satellitum Praefectus. Magno vir animo, rectus, & qui aduersum blādientes incorruptus, summos cum infimis æquo iure regeret: in primis Regia mandata exacto cum rigore nec simulatè exsequi studiosus. Experimentum sui dederat in Malaca & Cuentæ

& Cuencia præfecturis. Attamen & ira impotentē fuisse, & suspitionibus properum, & credulum nimis, & precipitem in pœnas, res ipsa & exitus postea docuit.

3 In aliena prouincia intempestiuè imperium exercere visus est: cum (ex eo capite Legum, quo iubebatur Indi natali solo reddi, quocumque modo inde abducti esset) Peruanos Indos per Panamensem prouinciam conquiri, atque inde nauibus in Peru auehi iussit. August. Zarar. Hist. Peru. libro 5. capite 2.

¶ Prorex Trugillium migrare constituit. Tumultu Lime orto, capitur & custodia traditur. Gonz. Piçarrus partium imperium & bellum in Proregem suscipit. Machicaus Panamam diripit. Inuisa ei sufficitur. Verdugus Nomine depositus, mox inde à Piçarristis eicitur.

CAP. XI.

PROROX vt perfecto demum facinore magnitudinem eius intellexit, omniumque in se accensa odia, hostis debellandi spe amissa, cum Regio Senatu Trugillium migrare constituit. Instaurare eo loco vires cogitabat: itaque quamuis repugnantibus Assessoribus, duas naues instrui iubet, & Alphonsum Richelmum Regium Præfectum ærarij, Alphonsum rationarium Quæstorem, aliosque præterea nobiles euocari iubens, negotium dat iis vt in diem crastinum præsto sint. Quippe Trugillium na-

Prorex
nemine
persequē-
te fugam
spectat.

uigare sibi esse in animo: & Velam Nunez quidem fratrem suum terra cum militibus mittere: se verò cum coniugibus ac fortunis omnibus tum Adfessorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum satis animi ad cōtradendum fuit: ergo magis non ausi repugnare quàm consilium probantes abeunt, & omnia Adfessoribus enunciant.

Illi quum inter se ea de re deliberassent, Lima non excedere statuunt: simulque edicunt ciuibus, ne coniuges neu quid rerum suarum exportari & in naues imponi sinerent. Ipsi quoque Proregi fortiter obnunciantes, commonefaciunt si Lima discederet, hostibus aucturum animos: manentem contrà frenos eorum audaciæ iniecturum. Præterea sibi à Cæsare difertè mandatum vt in ea ciuitate, non alibi, sedem figerent: neque aliò migrare, saluo eius imperio, sibi esse liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obtestatione neglecta, pertinaciter in proposito perstans discessum parabat, quum in ciuitate ingens repente tumultus oritur. Rapta arma: Vela Nunez stans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox desertus à militibus, metu hostium in cœnobium San-dominici confugit: alij domum proregis irrumpunt, & fores occludunt: circumfusi ædibus ciues quadrantis horæ spatio Proregem obsident: quem milites clamoribus magis quàm armis propugnabant: quum innoxii lancearum hastilibus, cuspidibus retro versis, subeuntem propellerent hostem, & fistulas ferreas sine globis in vanum disploderent.

Lima ex
trepidatio
ne Prore-
gis tumul-
tus oritur.

TANDEM Antonius Robles scala in murum euadens, domum irrumpit: portam recludi iubet: Dominicani quidam monachi Proregem adeunt & ut sese dedat admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentij Aldenæ aliorumque aliquot trib. mil. fidei sese permittit: & ad licentiatum Cepedam deduci se iubet. Ut in conspectu fuit, ingenti dolore anxius, quòd obuius quidam, ipsum dum deducitur, infesto tormenti ictu appetierat, Cepeda ita affatur, Domine Cepeda, inquit, rogo te, nequis me interficiat, ut mei curam habeas. Cepeda cohortatus ne pauesceret, cum domum suam deducit. Mox etiam Adseffores consolantur hominem, & se eius calamitate grauissimè affici affirmant: se ut caperetur neq; operã neq; cõsilium dedisse, sed quando ita accidisset ut in ipsorum potestate esset, pro bono atq; ipsius utilitate facturos ut eum in Hispaniam ad Cæsarem mitterent.

IN eo statu res adhuc erãt, quum ciuitatem noui de integro motus inuadunt. Nonnulli Proregem soluendum: alij contrà interficiendum censebãt, aut certe è ciuitate pellendum. Tandè diu multumque inter se altercati ciues in eam sententiã omnes descendunt: Remittendum esse in Hispaniã ad Cæsarem, uti paulo antè diximus. Quippe eius discessum multa sequutura commoda: Pizarrum videlicet arma positurum: pacatam fore prouinciam: atque ea Cæsari satisfactura. Ergo quæstione de Prorege habita eique culpa totius motus assignata, cum fratre in nauim imponunt, centum amplius millia ducatorum

Prorex capitur.

Prorex in Hispaniã remissus liberatur.

domum referentem, quæ partim muneribus, partim stipendiis, partim rerum venditarum pretiis, contraxerat. Eúmque cum omnibus fortunis licentiato Alvarez in Hispaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbesiæ oram appulsus, Proregem liberauit: quo facto ei mox exitium attulit.

E O D E M ferè tempore Gonzallus Pizarus Cusco mouens (paulo antè interfectis Philippo Gottierez aliisque aliquot nobilibus, quòd ad Regem multa aduersus ipsum scripsissent) duobus à Lima mil. pass. castra locat. Quúmque ibi accepisset, Proregem solum Tumbesiæ exercitum contrahere: priusquam urbem ingrederetur, quo in se animo Assessores & nonnulli ciues essent cognoscere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregē studiis esse audiuerat. Ergo à senatu, omnium colonorum nomine qui eas oras subegerant, ciuitatis imperium postulat, quantum id Regij obsequij respectus & totius prouinciæ communis vtilitas postularet. Maxima ciuium pars deferendum ei imperium censebat, metuentes ne vi irrumpens urbem ipsam diriperet: alij, Cepeda maximè, valida militū manu contracta fretus, omni ope propulsandum contēdebat: sed vbi cognouit maximam militum partem transiisse in castra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quòd vim quàm leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi sine vtriusque partis grauissimo damno prælij aleam tentari posse negarent, speciosiora suadentibus accessit. Hæc enim simulata tantum erant:

neque

neque alio animo ab iis iactabantur, nisi ut Regis os fallaci obsequij specie sublinerent. Omnium ergo consensu Gonzallus Limam ingressus, Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege ut quoties Cæsar de rebus aliter statuisset, ipse eo se munere vltro abdicaret: interea illud fideliter pro boni & Christiani viri officio, sub Dei & Regis auspiciis & imperio, gereret.

Gonz. Pi-
zarrus G-
bernator
Peru. desig-
natur.

GONZALLVS iam Gubernatorem agens res ciuitatis componit, Senatuum abolet, infidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fisco mutua sumit ad stipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Teiadam in Hispaniam delegat, qui Cæsarem de prouinciæ statu, & quæ nouas leges sequuta essent incommoda, certiolem faceret.

Bacicaum
Hispani
scriptores
vocant.

MACHICAVS penuria maiorū nauium, duobus phaselis vela fecit cum l. tormentulariis: & oram præterlegens duas nauis ad Trugillium, & vnam in Tumbesiæ ora cepit: Proregi terrorem intulit: Ioannē Lanez in fugam vertit: aliquot milites in Portu-vetere contraxit: & prope Tabogam naue vna potitus, eius magistrum, quod demissis properè velis in deditionem non venisset, ex antenna suspendit. Mox in Panamam appulsus, quum Ioannes Gufmannus qui militum pro Blasco Prorege delectum habebat, eum ingressu vr- bis prohiberet, intercessit eius prouinciæ Gubernator. Nam cum audisset Machicaum non alia de causa eò appulisse quàm ut doctorem

Teiadam, legatum & procuratorē à communi Peruenſis prouinciæ ad ipſum Cæſarem miſſum comitaretur: Guſmannum cohibuit. quippe æquum non eſſe inquiring legatis morâ & impedimentum offerre, & nulla de cauſa humanis cædibus materiem occaſionemque præbere. Itaque Machicao patet aditus: ipſe cum maxima ſuorum parte in terram egreſſus, naues aliquot quæ in portu ſtabant occupat: milites qui Ioannem Guſmannū deſeruerant omnes ſibi adiūgit, cum multis volonibus eronibúſque, qui Nomine-dei eò confluerant: Bartholomæum Pererſium trib. mil. eiúſque ſigniferum interficit: ac multò plures interemiſſet, quòd initis de ipſo occidendo conſiliis ad exercitum eius tradendum Proregi conſpiraffent, niſi ſibi conſuluiſſent fuga: tormenta vrbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas veſtiendis militibus exhaurit, ſe aliàs pro mercibus pretium perſoluturum pollicitus. Exactis per hæc ſcelera aliáque multa aliquot inenſibus octo nauibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru re nauigat.

PORRO metuens Gubernator Pizarrus ne Prorex è Panama bello vires facillimè repararet, quòd is locus nauibus quæ ex Hiſpania ad Nomen-dei appellunt opportunus & commodus eſſet, eum portum ſibi occupandum ſtatuit. Sed quum audiſſet Panamenſes ciues & mercatores de Machicai latrociniis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere, Petrum Inoioſam in eius locum ſufficit. Non deſue-

Machicaus
Panamam
diripit.

Inoioſa
Machicao
ſufficitur.

desuere qui intercederent & Machiaco munus illud continuari vellent : sed hæc sententia obtinuit. Inoiosa, Proprætoris seu summi classis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis è Calliao Limæ portu soluit : inde oram præterlegens Velam Nunez in portu Bonauenturæ cum x x. millib. ducatorum corripit. Is in eo portu duos myoparones instruebat, traicere in Panamam cogitâs, ibique Proregi fratri suo milites conscribere. Eum captum Inoiosa Limam ad Gubernatorem mittit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad Proregis partes fouendas sollicitantem capite plecti iussit.

Proregis
frater ca-
pite ple-
ctitur.

INOIOSA præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunez secum ducebat, recuperat : & cum ea præda è portu Bonauenturæ soluens tribus nauibus & duobus myoparonibus, Panamæ oram tenuit. Ibi tum fortè Ioannes Lanez milites Proregi contrahabat. is vt naues conspexit, extemplò pulsari tympana iubet, & in forum cum militum agmine progressus, quantum niti voce poterat ciues inclamat : Prodite foras Proditores, & regiam prouinciam à tyrannis defendite. Hæc verba multorum indignationem odiûmque in eum commouerunt.

POSTERA die Petrus Casaus summus eius prouinciæ Prætor (Iustitiarium maiorem vocant) Ioannis Lanez rogatu, milites Nominis-dei colonia excit : simulque ad Inoiosam mittit qui causam aduentus eius quærerent. Ille se ad Ferdin. Machicai nomine

luenda & dissoluenda venisse, respondet: eo facto, mox in Perusium regressurum. Attamen vbi ille Panamæ arma in se sumi & vina parari intellexit: nec pati vllomodo velle Ioānem Lanez vt urbem intraret: milites in terram exponit, & inter prominentes littoris scopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere iubet. Altera ex parte Ioannes Lanez Panama obuiam egressus, cum trecentis amplius Hispanis, castra prope hostem locat. Iamque tormentarius, iussu Lanefij, machinæ vni ignem immissurus erat: quum monachus quidam ordinis D. Mariæ, crucifixi imaginem gestans, cum Petro Cabrera mula circumuectus, P A X, P A X, alta voce proclamat.

Inoiofa
strategie
AGA.

PROGRESSI ad colloquium vtriusque partis duces, his legibus fœdus ineunt: Vt Inoiofa x x v. tantum militibus comitatus urbem intraret: reliquum exercitum & naues ad Tabogam insulam procul vrbe remoueret, donec Machicai debita persoluisset: postremò nobiles viros duos, quoscunque Lanez legisset, fidei obsides daret. Inoiofa his acceptis conditionibus, Balthassarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Menesium trib. mil. obsides tradit. Ita fallacibus promissis circumuento Lanefio, pax inter eos componitur. At paulo post, quum persoluendis militum stipendiis pecunia Lanefio deesset, milites eius terni quaternive ex vrbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quominus suspecta res esset sese oblectantes, per omne induciarum

duciarum tempus, paulatim omnes duci suo elapsi ad Pizarritas transfugere. Ipse tandem ab omnibus destitutus, vno reliquo pedisequo fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem sese recipit. Inoiosa orbã præsidio urbem cum exercitu intrat, festas inter militum voces clamantium, **VIVAT REX ET GONZALLVS PIZARRVS.** Mox ad Nominis-dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum eius cum duabus cohortibus mittit,

NON multo post Melchior Verdugus, Pizarri partibus infestus, eum ducentis militibus per emissarium Nicaraguensis lacus secundo amne defluit. Ad Nomen-Dei noctu Verdugus Proregis partes fovens Nomen-dei capit. fortè quum appulisset, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos esse arbitrati, in silvas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem iniici iubet, illum simul conflagraturum cum domo ratus: sed iam ille in Panamam cum genero aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nominis-dei potitus, eam præsidio munit.

AT ciues, quum multas à militibus iniurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæque obuia rapientes, aliâque infanda edentes facinora, ius etiam prætexebant sceleribus: Id nimirum meritò iis accidere qui Tyrannos aduersus Regem defenderent) graues de illatis sibi à Verdugo damnis & iniuriis querelas ad doctorem Riueram, eius prouinciæ Gubernatorem, deferunt. Is Panamæ manebat: ac tum Petri Inoio-

ſæ auxilium implorans, cum eo Nomen-dei cum centum & quinquaginta tormentulariis properat. Prius tamen quàm vim adhiberet, Verdugum obteſtatur, vt præſtitis impenſis & penſatis damnis quæ colonis intulerat, prouinciam ſuam extemplò repeteret. Id niſi ſpõte faceret, vim & arma expectaret. Ad hæc Verdugus, Et cum & colonos grauiora mereri, quando tyrannos in regia prouincia fouerët, reſpondet. Incioſa tam cõtumaci reſpoſo offeſus, ciuitatem irrupit, ſuos vndique inuadere hoſtem iubet. Verdugueſes tanta tormentulariorum copia perterriti, adhæc, vt qui nihil præcauiſſent, incompoſiti inordina-tique, omiſſa defendendi ſui cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipſe Verdugus in myoparonem raptim inſiliit: certatimq; milites nauigia è portu moliti inde omnes, præter vnum vulnere impeditum, trepida fuga exceſſere.

Verdugus
Nominis
dei eiici-
tur.

Centenus à Caruaiale funditur. Prorex prælij fortunam aduerſus Piſarrum expertus vincitur & interſcitur.

CAPVT XII.

HÆc Panamæ & Nominis-dei gerebantur: interea Gonzallus Piſarrus ad opprimendum Didacum Centenum, rebellionem aduerſum ſe molientem, Franciſcum Caruaialem Præfectum caſtrorum legatum ſuum mittit. Is Centenum ad Potoſitam aſſequutus, aggreditur, funditq; vſque

vsque adeo captiuis militibus immitis vt omnes suspendi laqueo iuberet. Cētenus ipse inter tumultum cum Lodoico Riura & famulo vno in montes quosdam asperos Indis habitatos elapsus nō procul Arequipa, pernitiē effugit. Caruaial ea victoria insolescens & varia per loca infesta arma circumferens, omnia sanguine, ferro flammisque miscuit, Ciarchas diripuit: atque ex eo loco Arequipam, dein Cuscon regressus, latrociniis, suspēdiis, & corporum dilacerationibus, quoscumque Regiis partibus fauentes cepit, atrociter vexauit.

EODEM ipso tempore Prorex in Popaiano, prouinciæ Venalcazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro instante acriter cedēti diu iactatus, eius manus vix effugerat: tum verò ibi delitescens cū mendaci fama accepisset Pizarrum è Quito Limam concessisse, etsi captiuitate fratris non mediocriter angeretur, spem tamen recuperandi imperij, vindictæque à Pizarristis expetendæ, non omnem abiicit. Itaque Sebastiani Venalcazaris ope quadringentos Hispanos cōtrahit, acieque instructa procedens: vbi Ottabalum peruenit, Gonzallum nec Limā profectū, nec procul abesse cum valido exercitu aduersus ipsum venientem cognoscit. Hoc tam inopinato nuncio percussus sub vesperam crebris ignibus ad fallendum hostem passim excitatis, inde prima ferè vigilia mouit: & per inuios saltus atque aspera tesqua raptim exercitum ducens, ne vlllo quidem quietis momento ad relaxandū laborem dato, totā eam noctē & magnam sequētis

Prorex vires instaurat.

dici partem, ducibus Indis, ingens viæ spatium emensus est. Ac vix tãdem, fatigatus & propè exanimatus siti, Quito peruenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam vnã ei porrexisset, sitim restinxit: & à ciuib. de exercitu Pizarri diligenter sciscitatus, vbi validum esse comperit, aliquantulum expauit: mox collecto animo, multis consulentibus vt positis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori strenuè sibi esse melius respõdit, quàm se tali viro, id est tyranno, dedere.

Prorex à Pizarro victus interficitur.

EXINDE nonnullorum fidei ciuium diffusus, Quito egreditur, & tribus ab vrbe passimilibus in modica planicie, castris locum deligit. Pizarrus quum dispersis passim exploratoribus nullæ hostis res fallebant, fuga Proregis comperta & quanto flexu viæ copias circumduxisset, milite sequi iussu cedenti instare constituit, & postera die patentibus locis eum adeptus, castra castris contulit. Prorex animosius quàm prudētius suos in aciem eduxit: neque illi pugnam detrectant. Ac primo cõgressu tormentularij Pizarri pilis plumbeis hostium aliquos obtriuierant: hinc trepidantes equitum alæ Proregi circumfunduntur: ille animosè pugnã ciens omnes pariter in hostem ducebat. Sed transuersam Reginum aciem, equitum turma duce Cepeda incurfans, facillimè perripuit. Prorex ex equo deiicitur, quumque oppressus pondere armorum niti ad resurgendum non posset, ignotus aliquandiu inter suorum hostiumque stragem sefellit. Mox quum Quitensis ædituus illac fortè præteru-

ctus

Etus, propius se ad eum applicuisset, tum Prorex: Abstine à me manus, inquit: ego sum Prorex. Sacerdos, Opportunè: tu is es quem nos quærimus. Ac confestim ad licentiatum Caruaialem accurrens, lætum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris sui cædem vlcisci ardentissimè cupiebat, quem Prorex manu sua, ^{Sup. ca. 10.} vt antè diximus, interemerat. Ergo properabat vt iacentem hostem confoderet: ni Petrus de Puellis descendere equo parantem cohibuisset, Haud satis decorum ipsius auctoritati eiusmodi facinus edere, admonens. Ille igitur seruo ad cædem eius misso, Proregem obtruncari iubet. Interfecti caput abscissum Quiton Caruaialis iussu defertur, & patibulo vnde capita noxiorum pependerant, affigitur. Neque eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulserunt. Tandem tamen corpus sublatum, deportatur Quiton, & postera die iussu Gubernatoris honorificè conditur.

Eo prælio Pizarristarum quinque cedere, aliorum paulo plures. Gubernator moderatè victoria vsus, cum hostibus clementer egit. Venalcazarem quoque, quamquam aduersus se pugnasset, donis prosequutus, in suam prouinciam remisit, & aliquot præterea Prætores & duces. Bonisiam Præfectum ærarij, & alios Quitensis ciues captos, Chilen in exilium misit. Sed illi comparata clanculum naui in nouam Hispaniam aufugere. In Guaiacuil Manuelem Statium Propræfectum misit: ad Portum-veterem, Lupum Aialam: Sausam

Alphonsum Mercadillium: Trugillium, Didacum Morã. Ad hunc modum ceterarum ciuitatum imperiis distributis, Petrum de Puellis quoque legatum Quito præficit, & inde progressus in ciuitate Regum ingenti omnium lætitia exceptus est.

Petrus Gasca componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur à Cæsare. Ad Gonzallum Pizarro scribit. Pizarro & rebellium responsum. Multæ vrbes à Pizarro desciunt. Centenus Cuscon occupat.

C A P. X I I I.

NT E R hos Perueniũ motus, nuncius affertur Cæsari Proregem à Limensibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & sumta aduersum se arma. Ex quo ingenti dolore affectus est, grauitèr Adfiores inculpans, quòd talia consensu suo approbassent. Mox comperto, præcipuam mali causam à Prorege ortam: illũmque quum nollet prouocationem à nouis legibus admittere, seditioni materiem & flammam subdidisse: aliquantum mitigatus, ne prouincia maius detrimentum acciperet, superioribus vulneribus sanandis quieti ingenij hominem legere instituit. Nemo ad eam rem licentiato Petro Gasca aptior visus est, viro quem astutissimæ vulpis quàm ferocissimi leonis similiorem facile esse crederes. † Hunc Præsidis titulo auctum

Vbi leoni-
na pellis
non suffi-
cit, vulpi-
na assuitur

auctum, omnique imperio, auctoritate, & quibuscunque voluit petiitque literis ac diplomatibus instructum, in Perusium mittit.

Is licentiato Cianca & Renterio comitibus adiunctis, anno M. D. XLVI. ex Hispania vela fecit, ac prospero vsus vento quinquagesimoquinto quam soluerat die ad Nomen-dei appulit. Inde terrestri itinere Panamam progressus, quam occultissime fieri poterat, quo statu Pizarri res essent, sagaciter odorando & sciscitando peruestigabat. Siquando à Pizarristis fortè interrogaretur, quam ad rem ex Hispania missus esset, omnibus comiter ac sæpe capite aperto respondebat, Se ad componendos Peruenfes motus, & abroganda Edicta quæ Prorex attulerat, venisse: ac oblitteratis venia omnibus quæ deliquerant, summopere se cupere eas prouincias in pristinum statum reducere, vt omnes honestè pacificèque viuerent. Interdum etiam familiarius cum gregariis militibus sermonem socians, bono animo & hilari esse iubebat: se omnia velle recta & molli via consequi: quinetiam diuitiis omnes expleturum pollicitus, non se aliò tendere affirmabat quam vt ius earum prouinciarum recuperaret: & ipsi agnito errore sub imperium Cæsaris redirent.

HIS & aliis multis eiusmodi splendidis dictis omnium oculos perstringens, simul Inoiosam aggreditur: & ad tradendâ sibi cum exercitu classem sollicitat. Dein ad Pizarrum

Casæ in subodorâdis hostiû cõsitiis mira sceler-tia.

Gascæ fal-
laces ad
Pizarrum
literæ.

literas mittit, ² quarum sententia hæc erat: Si Imperium & arma sponte poneret, veniam ipsi omnium antè actorum à Cæsare tribui, & abrogatis legibus nouis omnibus fortunas suas relinquere. Porro ne eorum qui ipsius partes hæctenus sequuti essent, fidei nimium inuiteretur. quippe illos, simulac vocem Regis audissent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad vnum defecturos, & perniciem eisdem ipsi allaturos, quibus salutem suam crederet.

His acceptis literis Pizarrus, aduocato primorum consilio, omnes sententiam liberè dicere iubet. Illi, re diu multumque deliberata, tandem congruentibus ferme in vnum omnium sententiis decernunt, Primum omni ope Gascam Paruanæ prouinciæ aditu prohibendum esse: deinde mittendum legatum ad Cæsarem, qui de Proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ eius Majestati supplicaret, vt propitia volensque prouinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id si ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei se vitro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaisam & Laurentium Aldanam in Hispaniam delegant, ac epistolam ad Gascam Præsidem communi omnium nomine scribunt, legatisque eam, sexaginta quatuor Prouincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis subscriptam & obsignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum eius infrà scriptum est:

MAGNIFICE domine, te Panamam ad- Gonzall
 uenisse, & nunc quoque de traiectu in Peruē- & partium
 sem prouinciam cogitare, accepimus. Equi- ad Gascam
 dem si paulo maturius & ante Proregis mor- magnani-
 tem venisses, id nobis non minus iucundum mum re-
 quàm vtile futurum fuisse testamur. Nunc au- sponsum,
 tem post tot intestina bella & Hispanorum
 cædes non tantùm parum tutus in has prouin-
 cias aduentus tuus, verumetiam detrimētum
 aliquod grauius allaturus est. Quare multo sa-
 tius videtur, & cum publico omnium bono
 coniunctum vt tu in Hispaniam cum legatis
 nostris redeas, quos ad Cæsarem mittimus, vt
 ei horum motuum causas successusque & cō-
 filij nostri summam exponant: petantque ab
 eo vt Gonzallo Pizarro huius prouinciæ im-
 perium proroget ac confirmet, peritissimo
 omnium viro ac longo rerum & tractandæ
 prouinciæ vsu assuefacto: qui etiam propter
 singulares ipsius virtutes ab omnibus meritò
 velut Parens-patriæ habetur & diligitur: qui
 prouinciam pace & iustitia regit: qui Regia
 vectigalia ac redditus fartos tectosque præstat.
 Ac nos quidem eam gratiam à Cæsare acce-
 pturos confidimus, propter egregia in eum
 merita & constantem in obsequio & fide per-
 seuerantiam: quam, etsi ab ipsius Legatis &
 Præfectis bellis ciuilibus, & rapinis adeo vo-
 racibus, vt ne vectigalibus quidem regiis pe-
 percerint, crudeliter vexati, integram hæc-
 nus retinuimus. Facile quoque nos ei probatu-
 ros speramus, quæcunque propugnandi nostri
 causa fuerit in eos armis gessimus. quidquid

» enim huius fecimus, quod leges permittunt,
 » iuris nostri tuendi gratia fecimus. Quare ve-
 » niam aut gratiam criminum nullam ab eo pe-
 » timus: quando deliquisse in eum aliquid nobis
 » conscij non sumus. Te verò pro eo studio ac
 » zelo, quo hæctenus semper in Dei cultum &
 » Regis obsequium affectum esse præ te tulisti,
 » magnopere oratum volumus, vt Hispaniam
 » repetas, & quæ his prouinciis recreandis com-
 » moda necessariæque esse pro tua pruden-
 » tia perspicias, ea coràm ipse Regiam maiesta-
 » tem edoceas. Quod te quidem ita facturum
 » speramus.

L I T E R A S quoque dant ad Inoiosam
 (& hoc idem Pizarrus Laurentio Aldanæ in
 mandatis dedit) vt Petrum Gascam L. milli-
 bus ducatorum donatum in Hispaniam re-
 mitteret: aut si potius ita videretur, eum inter-
 ficeret. Id mox allatis Panamam literis, Lau-
 rentius Aldana Præsidi Gascæ indicauit, mo-
 nuítque vt ab occultis hostium insidiis ad
 ipsius cædem structis caueret. Præterea ei pro
 certo retulit Pizarrum nunquam sponte pas-
 surum vt Peruanam prouinciam intraret:
 quanquam alioqui complures bene in Re-
 gem animati eum multo libentissimè visuri
 essent. Ceterùm quum Inoiosa nullo pacto
 adduci posset vt classem Gascæ proderet,
 nempe fidei Pizarro datæ nondum imme-
 mor, ad vltimum tamen Cæsareis literis in-
 spectis, quibus anteaكتورum omnibus qui à
 Pizarri factione ad Regem descuiissent venia
 dabatur,

Inoiosa
 classem Pi-
 zarræ, Ga-
 scæ pro-
 dit.

dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facilè potitus Gasca, sine qua frustra in oppugnando Pizarro se fatigasset, ingenti lætitia, eundem Inoiosam vt ante classi præficiens: ceteros quoque classiarios duces suo quemque gradu atque ordine quem priùs obtinebat relinquit. Simul Nomine dei aliquot tormenta & machinas aduehi iubet, quas ex Hispania transtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, missis ad præfectos literis, milites, equos, arma, com-
meatus contrahit: pecunias in stipendia militum mutuas à Mercatoribus sumit: Laurentium Albanam ad promulgandas Veniæ generalis literas & nouarum legum abrogationem, tribus nauibus in Perusium mittit.

Gasca hostiū duces præmiis & honorum specie in-
escat.

ILLI Panama soluens, nullo loco priùs terram attigit, quàm in Calliaum Limæ ostium peruenisset. Inde nauim vnam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus simul locis Regia diplomata & classis defectionem euulgat. Qua ex re factum est vt maxima pars ciuitatum, fama de classe ab Inoiosa Gasca prodita sparsa, à Gonzallo Pizarro deficeret. Primùm Trugillij Didacus Mora, Quiti Rodericus Salazar ab eo desciuere, quorum hic Petrum de Puellis iacentem in lectulo pugione confodit: Franciscus Vlmeus in Guaiacuil Emanuelem Statium interemit, iam tribus aliis in Puna insula ciuibus interfectis. Quæ quidem cædes iam reflexo explicatòque aduersus

Amici eū fortuna fidem mutant.

rebelles & proscriptos vexillo regio, impunè grassabantur.

QVVM fortè tantas inter rerum procellas ad Portum-veterem essem, Didacus Mendez Lupum Aialam cepit, Moralem trib. mil. strâ-
gulari iussit: sed ab istis hæc vlciscendi potius rabie quàm studio iustitiæ fiebant. Didacus Centenus à Didaco Aluare Arequipa excitus, è montium latebris, in quas se abdiderat, pro-
dit, & se Aluari iungit. Mox affluentibus quo-
tidie aliis, cum octoginta Hispanorum globo, quos eiusdem causæ fors aggregauerat, Regis nomine Cuscon occupare properat: eam tum trecentorum militum præsidio Antonius Robles obtinebat, quos paulo post ad Pizar-
rum ducturus erat. Id vt comperit Centenus, noctu urbem intrat: hostes incautos & sopitos opprimit. Multi trucidati, vulnerati plures: dux ipse viuus capitur: ei Centenus ceruices abscindi iubet, & ceteram multitudinem, amisso duce, sub imperium Regis facilè redigit.

QVA victoria admodum inflatus, Cusco mouet, & Potosiam aduersus Alphonsum Mendozam & Ioannem Silueiram contendit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco iussa eius cum valida manu expectantes: sed vbi Centenum aduentare intelligunt, ei obuiam vltro egressi copias iunxere. Quibus ille viribus auctus Tiquacacensis lacus claustra occupat & cum exercitu ibi confidet, eo consilio vt Præsidentem operiens, simul obfesso eo transitu omnia itinera hosti intercluderet.

I. OMNIUM quæ in Peru acciderant nuntium accepit Carolus Cæsar in Germania (ubi tunc aduersus Proteſtantes bellum gerebat) per Didacum Aluarez Proregis Vela cognatum & Franciscum Maldonadum Gonz. Pizarri domesticum. Eorum porro malorum remedium aliquandiu dilatum est, tum quòd Cæsar Castella abesset, tum quòd morbis nonnunquam implicitus, grauioribus curis non vacaret. Tandem Petrum Gascam eò mitti placuit, qui tum ex Inquisitionis Hispanicæ collegio & consilio erat, cautum & cordatum virum, & cuius animum ingentibus negotijs parem solertiàmque expertus fuerat Cæsar, tum eo apparatu, quem paucis antè annis in regno Valentie aduersus Turcarum & Mauroꝝ classem fecerat, quam imminere Hispanie allatum erat: tum aliis negotijs, quæ proprie ad Inquisitionis munus & Infidelium conuersionem spectarent. Hunc virum Cæsar, abrogatis durioribus illis Edictis, quæ Blasco Vela exitium attulerant, attributo libero imperio, componendis Prouincia motibus delegit. Neque ille, gnarus plura consilio & astu quàm vi perfici, superbiorem titulum asciiuit, quàm Præsidis Regiæ audientiæ siue Curie Peru: nihil aliud palam præ se ferens, quàm se missum esse, ut omnibus ignosceret, & quam mollissima via consequi posset omnia in pristinum statum restitueret: acceptis tamè à Cæsare literis, sigillis & chirographis, quorum auctoritate, si opus esset, vires & milites contraheret: sed id clam. August. Zarat. Hist. Peru. libro 6. capite 6.

2 PETRVS Gasca longa epistola Gonz. Pi-
 Zarrum monuit ut abdicato Gubernatoris mune-
 re, sponte sub fidem atque imperium Caesaris con-
 cederet. Eius exemplum exstat apud August.
 Zarat. Hist. Peru. lib. 6. cap. 7. Eam per Petrum
 Hernandum Paniaguam misit, simulque Caroli
 Caesaris literas ad Gonzallum Pizarrum scri-
 ptas, Anno M. D. XLVI. Earum literarum sen-
 tentia hæc erat:

Rex.

» GONZALLE PiZarre, tum literis tuis,
 » tum aliorum relatu, certiores facti sumus de exor-
 » tis in Peruanis prouinciis motibus, ceterisq; rebus
 » que ibi acciderunt, ex quo Prorex Blasius Nunez
 » Vela legatus noster, & cum eo Regia curia Au-
 » ditores eo missi sunt: quod nimirum illi nouas leges
 » atque Edicta, a nobis facta ad iustum earum re-
 » gionum regimen, & clementer tractandos earum
 » indigenas, rigidius exsequi vellent. Ac certum
 » quidem habemus, nec te, nec eos qui te sequuntur,
 » eo consilio secessisse ut imperium nostrum exuere-
 » tis: sed tantum ut rigorem & asperitatem declina-
 » retis, qua dictus Prorex ita vti strictè volebat, ut
 » nullam ab ijs legibus prouocationem admitteret.
 » Itaque, totius rei veritate accuratè perspecta, si-
 » mul audito Francisco Maldonado, qui abs te &
 » Prouincialibus colonis missus nobis omnia retu-
 » lit: licentiatum Gascam, è sancto & generalis In-
 » quisitionis corpore ac consilio nostro eo mittere vi-
 » sum est. Quem idcirco mandatis ac potestate in-
 » struximus, ut, eis terris pace ac quiete reddita,
 qua-

quacunque ad Dei cultum, provinciarum consi-
 tutionem ac decus, & colonorum, clientium no-
 strorum, & indigenarum commoda pertinere ipsi
 videbuntur, ea omnia curet ac provideat. Quare
 vobis mandamus atque iniungimus, ut quaecunq;
 dictus Licentiatus nostro nomine vobis edixerit,
 ea prestetis, ac perinde dicto audientes ei suis, ut
 si ea à nobis ipsis mandata essent: tum ut quanto-
 cunque poteritis, favore & ope cum inuetis, quò
 facilius commissa à nobis perficere & exsequi
 possit. Quod vos prestaturos confidimus. Ac me
 quidem scito habere in memoria, & habiturum
 benefacta & officia in me vestra, tum quaecunque
 Marchio Franciscus Pizarrus frater tuus im-
 perij mei propagandi causa, preclarè & fortiter
 gessit: atque eorum tum liberis eius tum fratribus
 suo tempore premia persolaturum. VENELO,
 XVI. die Februarij. Anno M. D. XLVI.

EGO REX.

Mandato sue Maiestatis:

Franciscus de Erafo.

z ij

Gonz. Pizarrum amicorum præcipui deserunt. Centenus ab eo, prælio vincitur. Chilensem provinciam, suadente Caruaiale, petere abnuit.

CAP. XIII.

INTEREA Pizarrus è Regum ciuitate miseram partium ruinam, & paulatim diffugientes cum fortuna amicos, conspiciens, eos præsertim qui suscipiendi huius incepti præcipui ipsi auctores & participes fuissent: ac iam à Petro Inoiosa, in quo vno maximè spem ac præsidium rerum suarum collocauerat, classè Gasceæ proditam, atque ab omnibus ferè locis populis sumpta in se arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot aduersis casibus frangi aut animum abiicere. Itaque aduersum mala insistens spei, Ioannem Costam ducentis cum militibus Trugillum aduersus Didacum Moram mittit: sed is quum Didacum Casiamalcam concessisse & se validiorem esse comperisset, Limam reuertitur. Eum mox Pizarrus cum maioribus copiis Cuscon ablegat, vt inde Centenum eiceret, quem in ea vrbe esse existimabat. Paulo post istius discessum, Laurentius Aldana Limensem portum quatuor nauibus inuectus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit.

IN ea trepidatione Ioannes Roias & Alphonsus Maldonatus cum multis aliis Pizarrū de-

Gonz. Pizarri inuictus in aduersis amicis.

deseruere. Pizarrus ne plures ad hostem transfugerent veritus, Lima Arequipam migrare constituit: sed ne ea quidem res licentiati Caruaialis fugam morari potuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repente à Gonzalo desciiuit. Eius hominis transitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quòd is è primoribus exercitus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipse Lima excedens, per celeres equos ad Ioannem Costam scribit vt quamcelerrimè Arequipam veniat. Quum prope Guamanguá esset, Sottus summus Præfectus castrorum, Martinus Vlmeus trib. mil. cum maxima cohortis parte eum deseruerunt. Interea Arequipam ipse, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit.

Pizarrus
amicorum
præcipuo-
rum defe-
ctionibus
vulnera-
tur.

GUBERNATOR, reuerso Ioanne Costa, dubius animi, eum & reliquos amicos qui fidem non mutauerant, in consilium adhibet, quid optimum factu esset exquirens: neque enim iam de imperio, sed de salute agi. itaque quando retinendæ prouinciæ nulla spes esset, vitæ saltem consulerent. Quum omnibus noua exilia, nouas quærendas terras placeret, & ad id Chilensis prouincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & disposito agmine ingredi iubet. Quingenti ferme Hispani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

AT Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus necessariò transeundū esse, quà Centenus cum mille ac ducētis Hispanis angustias

quasdam infederat, Franciscum Spinofam cum triginta equitibus viam propter alueum Tiquacensis lacus sequi iubet, vt hosti velut illac ituri speciem præbens, eum ad impediendum transitum in illam partem auerteret. Ipse verò diuersa via, Caruaiale Præfecto-castrorum cum toto exercitu præmissa, per Vscouium asperrimos Guamangæ montes præstringens tendebat. Ibi sacerdos fortè reperi- tus, Cæsarei exercitus explorator, ab eo sus- pendi iussus est. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum transuerat, de Pizarri cōsilio edo- ctus, ex eo loco mouet & Pucoranum prope- rat. Pizarrus vbi hostem rectâ ad se tendere, comperit, se Guarinxæ saltu & hostilibus co- piis clausum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se prouincia omni vltro exceden- tem in Chilen migrare: proinde transitum li- berum abeunti concederet. Centenus enim- uerò negare se daturū, sed petere vt se in ipsius fidem ac potestatem permitteret. At Pizarrus:

„ T V N O N es Rex, inquit, vt me tibi dedam:

„ tu nuper vnus è meis clientibus & domesticis

„ eras: verū quum fortè aliquid à me flagitan-

„ ti negassem, tu aduersum me arma sumfisti.

A B hoc responso, Centenus vltèrius per- gens, emissarij Tiquacensis lacus ponte in- terfisso, Pucoranum peruenit: ibique x v. millibus pass. à Pizarro castris positus aliquot dies confedit, ratus haud dubiè Pizarri milites ad se transitionem facturos. Verū vt ab illis nihil moueri videt, octo millia pass. propius hostem admotis castris: copias Alphonso

Prælium
Pizarri cū
Centeno.

Men-

Mendozzæ & Ioanni Silueræ legatis tradit. Ipse, lateris dolorē caufatus, cum Ioanne Solano Cufceni epifcopo in tutum locum fece- dit. Alphonfus Mendoza & collega, quibus hoftem vltro aggredi certum erat, aciem tu- multuariè, ac contemptu hoftis negligēter or- dinant. fiquidem iam certam victoriæ fpem perceperant animis, multa & vana iactantes & ludicra inter fe cientes certamina, quum vi- delicet fe Pizarriſtis, etiamſi triplo tanto plu- res eſſent, facilè pæres eſſe dicerent.

CARVAIAL de ordine & loco in quo hoſtium acies inſtructa ſtabat ab explorato- ribus edoctus, conſeſſum ad Pizarrum, Illu- ſtriſſime Gubernator (inquit per Deum iu- rans) ecquid proditores iſtos inuadimus? quid ceſſamus? victoria quidem in manibus eſt. Simulque diſpoſitis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte ceteram aciem ſtre- nuè antegreſſus repentino incurſu hoſtium ſtationes irrumptit. Ac primo quidem con- greſſu tormentularij ingentem ſtragem fa- ciunt. Sed Alphonfus Mendoza cum x l. tormentulariis, & omni ſuorum equitatu in Pizarri alam vehementer inuectus, propè in fugam verterat: ni Caruaial huc illuc ad ani- mandos milites agmina obequitans, quanto in discrimine eſſet Gubernator animaduertiſſet. Simulque is Ioannē Torrē ad opem ferendam nomine ciēs: Agedum, inquit, patrono noſtro ſuccurramus, qui in magno periculo eſt, ni maturè ſubueniatur. Ergo accitis promptiſſi- mis, in eam partem accurrentes, præliū inſtau-

Pizarri vi-
etoria de
Centeno.

rant, nec tantum labantem sustinere aciem, sed omnibus viribus ad victoriam conmissi, pepulere hostem. Tandem Centeniani quum furentium inimicorum impetum tolerare non possent, abruptis ordinibus & defessi funduntur. Simulac suorum fugam Centenus è tuto conspexit, non expectato episcopo, insiliens in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hispani cecidere. Cepeda & Ioannes Costa vulnerati sunt. Ex hostibus quadringenti & quinquaginta desiderati sunt: in iis Ioannes Siluera, & alij tribuni mil.

SECUNDA eam victoriam Pizarrus Caruaialem cum xxx. tormentulariis versus Arequipam mittit, si fortè Centenum fugientem exciperet. Is Centeno nõ reperto, urbem intrans, aliquot ciues pecuniis spoliat. Pizarrus Bobadiliam trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere iubet, & quidquid equorum armorumque nactus esset capere: Machicao & sex aliis Hispanis gulam laqueo frangi curat, quòd sub initium pugnae ad Centenum transfugissent: ceteris ignoscit, quum fidelem ipsi operam prabituros in posterum promitterent. His gestis, Guarina mouens Cuscon petit: urbemque intrans cum ingenti omnium ciuium metu, licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus ciuitatis suspendi iubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, urbemque excubiis & valida custodia firmat.

TRADUNT nonnulli, Pizarrum à Caruaiale monitum, ne militum quos ex Centeni clade

clade collegisset, & aliorum præterea quorundam fidei crederet. quippe prodituros eum ubi se occasio tulisset. Verum potius in Chilensem prouinciam concederet, quacumque transfret terram vr̄es populansque & sequentibus hostibus omnia vastitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis suppeteret. Porro ad hæc respondisse Pizarrum, Sibi stare animo, aut vitam amittere, aut prouinciam seruare. Tum Caruaial, horribiliter deriderans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illustriss. Gubernator: mihi quidem scias tam bonas ceruices esse quam Dominationi tuæ. Equidem si tam sapientis consilij ratio à Pizarro accepta esset, frustra in eo persequendo Petrus Gasca caput scaberet, & incassum se ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter inritum laborem in Hispaniam relaturus. Veruntamen Pizarri res eum exitum habere necesse erat.

Proditorum
nunquam
tuta fides.

Pizarrus
sano con-
silio uti
nescit.

cc

cc

¶ *Gasca in Peru traicit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Caruaialem & ceteros noxios animadicit.*

C A P V T X V.

INTER hæc Præses Gasca duodecim onerariis nauibus cum magnis tum modicis Panama soluit, quæ omnes fermè mercibus onustæ erant, eum quingentis militibus quos in omnes na-

ues diuiferat. Ex iis Liburnicam vnā, seu biremim celerē, quæ remigio impelleretur reficere conatus est: fed frustra, prærapida aquarum celeritate impeditus, quæ iis interdum locis torrentis inftar decurrunt. Ergo decurfum eum maris aduerfum fubiens atque ægrè inde eluctatus, hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum peruenit.

F O R T E tum portum-veterem Francifcus Vlmeus cohortis vnus præfidio obtinebat: is audito præfidis aduentu, cum Didaco Mendez aliifque ciuibus ad eum excipiendum obuiam egressis, ei ad mare occurrit. Ibi ab illis cognofcit quo in ftatu res Pizarri effent, & vt ab eo omnes propè ciuitates defeciffēt: vnde incredibili affectus lætitia, poftquā tamen **Moralis**, Emanuelis Statij trib. mil. aliarumque ciuium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi feruire vos dicitis, per speciem obfequij & hominum cædes patratas & priuatas iniurias vlcifimini. Rex eiuſcemodi obfequiis non eget.

Hiſ. multi ob ſimulatas multos interficiūt, quibus cauſam partium prærendunt.

M O X inde digreſſus, breui Tombefiam appellit: tribunum mil. ad San-michaelis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib. mil. à Bracomoriis arceſſit. Breui quoque eius accitu **Quito Salazar**, **Popaiano Sebastianus Venalcazar** cum multis Hispanis venere. Exin nuncio accepto, **Didacum Moram Caſſiamalcæ** eſſe cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes iuuandas auxilia concurrere, Præſes miſſis

missis ad Nouæ Hispaniæ præsidem literis, remittere se illi cogendi supplementi laborem significauit, quippe eo opus non esse. Eodem exemplo ad Nominis-dei, Nicaraguæ, & aliarum regionum præfectos vnde auxilia exciuerat, scribit. Neque ex iis vllus venit, præter licentiatum Ramirem: is nauim vnâ militibus & comœatu onustam ad Gascã adduxit.

I N T E R E A Gasca Inoiosam per montana cum maxima parte copiarum mittit, vt Hispanos qui Sausæ erant colligeret: ipse maritimo itinere Trugillium profectus de Centenclade ibi nuntium accipit. Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hæsitauit an vterius procederet. Donec trepidantem confirmarunt sui, hortantes ne hac vna clade teritus irritum inceptum omitteret: quippe ipsi ad profligandum hostem abundè superesse militum: ad hæc hostilis exercitus maximam partem inuitam Pizarro seruire: simulque vt vexillum Regium cõspexissent, ingratam militiam deserturos. Quibus ille monitis acquiescens, versusque in consilia belli, Alphonsum Aluaradũ ad cohortes accipiendas quas Laurentius Aldana contraxerat, Limã delegat: exploratores multos cum Hispanos tũ Indos ad itinera & cõsilia Pizarri speculanda præmittit.

I N T E N T O in hæc Gasca, Episcopus Cuscensis & Alphonfus Mendoza, cum paucis victi exercitus reliquiis Trugillium superueniunt: & diuersa ex parte Didacus Mora Cassiamalca, Petrus Inoiosa & alij duces aliis è locis suas eò quisque copias adducunt.

Gascæ ap-
paratus.

Hisp. scui-
tia aduer-
sus indica
mancia.

Iam Præses circa se non spernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod supererat, arma inspicit, vehēdis machinis carros instaurat, plures globos & pilas ferreas, hastas, & lanceas fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu mouet. Indi sarcinas & commeatus humeris ferebant, iique longo versu vinc̄ti ne aufugerēt: sub iniquo onerum pondere laborātes plerique agmen sequi non poterant: alios adeo vehemens sitis fatigatos exurebat, vt linquente spiritu humi corpora prosternerent. Ergo istos, quum alleuare se non possent, Hispani immaniter gladiis detruncabant: quorundam etiam, quibus catena collo inserta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram terebant, aut si funibus reuinc̄ti essent, costas & latera ferro transfigentes: nonnullos quoque cruribus, alios naso, quosdam lacertis, aliquos etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abiiciebant: donec tandem Præses Saufam, Indi Guamangiam peruenere.

P O R R O iter facienti primū obuius fit Valdiuia, ad eius opem è Chilensi prouincia accurrens, ac post eum Centenus: sed quum Andagolianorum prouinciam ingressus esset, alimentorum inopia atque insalubrium ciborum perniciosi succi (quippe exercitus Maizio duntaxat immaturo cocto, aut certè raptim cocto vescebatur) tum etiam continui imbres & humidum terrę per omnem ferè exercitum morbos vulgauere: donec Abancaia flumine transmissa, allata ab indigenis & finitimis populis

pulis cibaria, militem vtcunque refecere.

Eo loco quum interfecissos ab hoste pontes omnes Præses cognouisset (iunguntur autem flumina earum regionum eiusmodi pontibus: prælongas arborum virgas, eadem ferè crassitudine qua perticæ salignæ apud nos sunt, simul connexas: móxque instar rudentum intortas, reticulato opere ab vtraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamuis non equiti, pediti tamen facilem transitum præbent) quum ergo eius formæ pontes abruptos nunciatum esset, eos Præses ab Indis reponi & instaurari iubet. Quibus incredibili celeritate refectis, Apurimam fluuium haud procul Cusco cum exercitu incolumi transmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hausti sunt. Inoiosa & Petrus Valdiuia quum in vltiorem ripam euasissent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitum natura & vtrisque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum infederant, quum Ioannes Costa cum quinquaginta tormentulariis ad eum capiendum Cusco egreditur. Sed vbi hostes in vertice conspexit, extemplò in urbem egressus Gubernatori adesse hostes & à Præsede transmitti flumen renunciat. Ille cum nongentis Hispanis & multis Indis Cusco egressus, in conspectu hostium ad Saguifaguanam castra locat.

PRÆSES, traiecto fluuio, quum fortè locum frigore ac gelu infestum, lignorum & commeatus inopem, infedisset, veritus ne sui

Gascæ de
Pizarro
victoria.

ad Pizarrum transfirent, cui eæ res abundè suppetebant, maturè acie decernere instituit. Itaque bonam noctis partem in expediendis armis consumit : ac luce orta milites ingentium præmiorum spe ac promissis implet , quod sæpe dixerat etiam atque etiam inculcans : Irent fortes ac pugnam strenuè capeflerent : se qui omnia eorum causa vellet , bene meritos de se milites præmij expertes nunquam passurum. Mox signis explicatis rectà ire in hostem iubet. At Pizarri clades à Cepeda cœpit. Quum enim eum ad angustias quasdam colli vicinas , quas hostis petiturus erat , occupandas præmisisset , ille repentè ad Præsidiè transfugit , & post eum quinquaginta tormentularij transeunt. Ceteri destituti à fociis & subito pauore perterriti , abiicere arma , & quâ quisque potuit , alij in castra Cæsaris , alij aliò erumpere. Tum Inoiosa quantum niti poterat clamitans , hortatur suos instare perculsis. illi nullius rei magis quàm prædandi memores ad diripienda impedimenta vertuntur : minus tamen prædæ quàm sperauerant ex hostium castris redactum est. Cæsarianorum vnus tantùm Hispanus in acie cecidit : hostium quinque.

Pizarri in
rebus de-
ploratis
magnani-
mitas.

G O N Z A L L V S Pizarrus ab omnibus præterquam à paucis legatis & tribunis mil. destitutus , ad Ioannem Costam conuersus , Nos verò , inquit , tribune , quid faciemus ? Costa :
 ” Quid superest , inquit , Illustriss. Gubernator ,
 ” nisi vt exemplo Romanorum fortiter moriamur ?
 ” Tum Pizarrus excipiens : Absit , absit , inquit

inquit, vt honore & opibus amiffis, animam quoque perditum eam. Secundum hæc dicta fortè Villam-Vicentium prætereuntem confpicatus, fciscitatufque qui effet, postquam is respondit, se exercitus Cæſaris primum Tribunum eſſe, Sergentem-maiorem vulgò vocant; tum ipſe, Et ego, inquit, malè fortunatus Gonzallus Pizarrus ſum. Inde ab eo ad Præſidem deducitur: cultu in primis eo die notabili. Inſigni & præualēti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ vndique adornabant: ipſe munimentum corporis leue indutus, nitentem ex auro puriſſimo galeam, criſtis, & ſigno plurimis clariffimis ſmaragdis diſtincto decoram gerebat.

Galeæ ad
Pizarrum
captum
oratio.

PRÆSES verò eum in conſpectum adductum ſic alloquutus eſt: Quàm rectè feciſſe tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata Cæſaris prouincia aduerſus eum arma ſumſeris, & vectigalia eius conſumpſeris? Pizarrus: Meos reditus, inquit, conſumſi, non Cæſaris prouinciam verò mihi pro meo iure vt Gubernator poſſidere viſus ſum, quam videlicet ego ac fratres mei armis ſubaſtam pro virili manu cepimus. Hoc reſponſo audito, & Pizarro è conſpectu amoueri iuſſo, Præſes eius iudicium licentiato Ciancæ committit. Is ubi edita in reum crimina cauſamque cognouit, ei perduellionis ac proditionis noxam iudicat. Præſes damnatum ad capitale ſupplicium poſtera die abduci iubet. Corpus Cuſci humanum, caput Limam delatum eſt, & in foro, ſepto cancellis ferreis loco pilæ lapideæ impoſitum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus.

Pizarri
mois.

Vegeto ac valenti corpore vir fuit: valetudinè prospera, animi magni: auarior tamen quàm liberalior, literarum planè imperitus, & facili in omnes credulitate.

P O S T hæc in alios quoque noxios animadu-
 uersum. Caruaialem semiquadrantis horæ
 spatio ad caudam religatum per campum tra-
 xit equus: mox è patibulo suspensum in qua-
 tuor partes dissecuit carnifex. Quum ad sup-
 plicium traheretur, imperatorem suum Gon-
 zallum Pizarrum crebrò suspirans flagitabat.
 Pridie quàm moreretur, quum eum Didacus
 Centenus fortè inuisens ita cōpellasset, Dom.
 præfecte-castrorum, inquit, vbi nunc sunt tuī
 illi militares vngues? ita ei respondit, Mihi, in-
 quit, erepti sunt in ipsa acie tanquam bellato-
 ri strenuo: sed tu vt vili & ignauo prostibulo
 ortus, è prælio fugisti. In eo viro sæuitia aua-
 ritix par fuit: & exiguo illo temporis spatio
 quo in Gonzalli Pizarri exercitu Præfecti ca-
 strorum munus obiit, amplius trecentos Hi-
 spanos accidit. Quum aliquem suspenderet,
 sæpenumero ridens ei dicebat: Audiui te esse
 equitem: æquum est igitur eum tibi haberi
 honorem qui tuæ dignitati & nomini conue-
 niat. En tibi aliquot arbores, ex iis quamcun-
 que libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia
 vt ei quam optaueris suspendaris. Mox vbi mi-
 serum talibus sarcasmis aliisque eiusmodi
 ludibriis eluserat, suspendi iubebat: assiduè
 secum ad eius operis ministerium quatuor
 Numidas circumducens. Longum esset com-
 memorare fœda omnia & crudelia facinora
 quæ

quæ iste passim edidit. Mortuo Caruaiale, Ioannes Costa & Ioannes de Torre aliique vndecim tribuni mil. suspensi sunt: multi milites virgis cæsi & in Hispaniam ad triremes damnati, alij in Chilensem oram exfulatum missi, Valdiuiam eius prouinciæ Gubernatorem sequuti sunt.

I OCTOGINTA annorum tum erat Caruaial. Sub Gonsaluo Fernando, imperatore celebri, stipendia fecerat. Bellator primus, Rauenati prælio signifer: ceterum seuitia adeo insignis ut de eo prouerbiū vulgatum sit inter Hispanos, *Crudelis ut Caruaial*. In eo prælio quo victus est ad Guarinam Didacus Centenus à Pizarro: Ferdinandus Bacicaus, inclinatum ad Centenum victoriam cernens, nec transire aperte ausus, clāculum secessit: neque tamen adeo sefellit, quin eius rei certior fieret Caruaial. Ergo, fuso Centeno, Bacicaum corripuens, & Compatrem suum per ludibrium appellans, ut reuera erat, multaque alia in eum falsè iaciens, in patibulum egit. Adeò ne simplici quidem seuitia in amico contentus fuit. Aug. Zarat. Hist.

Peru libro septimo

cap. tertio.

* * *

Gascares Peruanas componit. Milites promissis explere frustra conatur. Contrere fratres in eius pecunias inuolant, Ille, recuperatis omnibus, in Hispaniam trajcit.

CAPVT XVI.

VBLATO partium duce Pizarro, Præses Cuscon ingressus, Hispanos omnes qui vassallos & subditos haberent, quosdam donis, plures promissis onustos, domum remisit: de strenua & fideli erga regem opera eorum gratias agens.

Dein Gonzalli Pizarri aliorumque qui perduellionis damnati fuerant, ædes solo æquat, & arcis falem inspergit: mox Cusco excedens Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaifa Archiepiscopo Limensi & Petro Lopez scriba suo de assignandis agris diuidendisque inter colonos Indis vassallis, consilio habito: Inioisæ centum millia ducatorum annui redditus attribuit: Valdiuix paulo minus: sed hic postea non diu vixit. Veneno sublatum fuisse ferebant. Ceterum Præsidentem in hæc præmia & annuos redditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluribus erogasse constat.

Gasca ducis de se benemeritos præmiis afficit, milites negligit.

VERVM vulgata eius diuisionis fama, multi milites, qui summis periculis ac sudoribus strenuam fidelémque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua spe mercedem laborum expectabant: vbi se so-

los

los indonatos & præmiorum expertes præmitti videre, vehementer conqueri de Præfide ac fremere apertè cœperunt. Mulcebant iratos benignis verbis ipse & Archiepiscopus quantum poterant: Sibi quidem non esse in præsentia dicentes, quod ultra largirentur: sed breui daturus operâ vt omnes dignam meritis gratiam referrent. Sed illi dictis vsque adeo non placabantur, vt etiam vecordes seditiosis ac contumeliosis vocibus eos increpare & ferocissimè obloqui auderent.

E A R V M aliquot haud illepidâ exempla referam. Haud multis abhinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantum plebis opinione, sed Hispaniæ quoque procerum iudicio pro diua & fatidica vulgò habita. Quin ipse Cæsar expeditionem nullam ferè aut inceptum aggrediebatur, vt ad eam velut ad oraculum non mitteret rogarètque vt suis pro se precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefacta, compertum est sortilegam eam mulierem esse, eique cum diabolo familiarem consuetudinem intercedere. Eiuscemodi Magdalenam de Cruce ipsum Præsidem esse, ei in os exprobrauit miles, eumque iniri à diabolo: Archiepiscopum videlicet iis ambagibus designans, quod Præses nihil sine eius consilio & sententia ageret.

Militum
Hisp. in
Gascam
falsè dicta.

A L I V S obiecit, astutior em eo vulpem cælo non tegi. Alius furens & exspes ei dixit, Se in quam remotissimas terras abi-

re velle, vnde ne nomen quidem Hispaniæ audiret. In hunc ad eò exarsit Præses, vt nisi optimos precatores habuisset, qui à Præsidente ei veniam exorassent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum verò remissa vltima pœna in Chilen relegauit. Quidam etiam miles ridens Præsidentem sic affatus est: Domine Præsidentem, date mihi, quæso, de gratia birrettum illum quem vos habetis in capite. Tum Præses & ipse ridens: Ecquid vis illo facere? inquit. Miles: Volo comburere, ait, & redigere in pulverem ad facienda maleficia: quandoquidem vos cum illo tot bonos viros decepistis. Alij vulgò in eum iaciebant, Venisse eum vt veniam daret tyrannis & fidos Regis seruos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Nisi daret vnde viuerent, semet vltro vndecumque possent rapturos.

HIC tam perturbatus rerum status eò tandem erupit: vt non pauci coniuratione facta Inoiosam interficere, Præsidentem vinctum in Hispaniam mittere, Cæsarem per literas orare decernerent, vt sanctum atque innocentem aliquem virum eò mitteret, qui agros & ditiones prouinciæ omnibus vt quique meritis esset, de integro diuideret. Verùm quum omnia foras emanassent, captis consilij autoribus & in Hispaniam missis (in iis erat sacerdos Cantaber, qui se eo bello operam nauantem Cæsari quadraginta millia ducatorum consumfisse dicebat) ea tum quidem coniuratio in præsens repressa est. Verùm non multo post quàm Præses

Præses Perusio in Hispaniam vela fecerat, noua seditio erupit. Octingenti exciti Hispani quendam Franciscum Ernandem ducem & caput sibi imponunt: Petrum Inoiosam, Balthasarem Castellanum equestrem ducem, fratrem eius & Didacum Palominum obtruncant, & quoscumque alios tribunos mil. & illustres viros adipisci potuere, qui primò Gonzalli Pizarri partes sequuti ad Gascam defecerant. Sed is motus statim restinctus est, sublato seditio- nis capite Ernande, quem noctu sui cum aliis aliquot tribunis interfecere.

Seditio
militaris
in Peru.

CETERVM Præses, nequid incom- modi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quâs à militibus lacerabatur coram ipse audire ac videre cogere- tur, Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & iuridicos magistratus con- stituit: prouinciæ statum composuit, quæque ad eius Regimen pertinerēt descripsit. In pri- mis edixit vt sacerdotes ac monachi in singu- los Indorum pagos tributî & Christianam fi- dem edocentes, falsas & peruersas opiniones ex eorum animis euellerent. Hispanos om- nes, qui subiectos sibi vassallos & clientes haberent, omnium Indorum censum agere iussit, & vniuscuiusque fortunarum recta æquaque æstimatione inita, pro censu tri- buti modum describere. Ceterùm in singu- lis quâ irent pagis missam vnam Spiritus san- cti vt (vocat) celebrari voluit, quem æstima- tores orarent vt diuina ipsius ope adiuti in

Gascæ E-
dicta in
Peru.

cenſu peragendo ſanctè atque innocenter ſeſe gererent.

S E D eo demum perfectò, ſummæ tributi imperatæ Indi reclamauerunt: Sibi multo plus Indici querètes quàm pendere poſſent: maxima videlicet indigenarum parte vel aſiduis bellis exſtinctâ, vel eneçta laboribus, quibus ab Hiſpanis inclementiùs vexati eſſent. Edixit præterea vt Indici vaſſalli ſuis Senioribus ſeu patronis ex earum tantùm rerum genere tributum penderent, quas tellus ſua funderet. Quippe ante hæc Hiſpani aurum & argentum quamuis deeſſet, ab illis flagitantes, vt quærent, tormentis vrgebant: ac ſiqui fortè, quum nec poſſiderent, nec vnde parare poſſent haberent, in ſiluas ſe abdiderant, Hiſpani eos veluti feras indagantes ſagaci canum odoratu perueſtigabant: multoſque ita repertos effera- ti canes dilacerauere: ipſi verò, damnata vitæ ſpe, tantas ærumnas ſuſpendio finiebant. Vtuit præterea Præſes ne in poſterum Hiſpani Indos inuitos ad ferenda onera adigerent: quanquam in nonnullis prouinciis, præſertim in Quitenſi, penuria iumentorum eos onerari permifit.

Hiſp. ſauitæ exemplum.

P O R R O earum omnium rerum curam Archiepiſcopo Limenſi & quibuſdam Dominicanis commiſit: qui tum Hiſpanorum tum Indorum cauſis inſpectis, vbi verum comperiffent, pro ſua prudentia de rebus ſtatuerent. Ipſe verò totus in accumulandis Cæſari pecuniis, Hiſpanos prouinciales omnes, quibus

quibus agros & ditiones assignauerat, stipendiarios facit, pensione imposita quam Cæsari soluerent. Licentiatum Gamam in Quintensem prouinciam, Gabrielem de Roias diuersa parte in Potosiam Iudices assiduos cum Dominicanis aliquot monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat ut peragrantes omnes eas terras, tum ab Hispanis colonis, tum ab Indis ipsis pecunias quantas maximas possent conquirerent. Atque illi ad eam rem minimè segnes, non ius au verum in cognitionibus, sed solam opum magnitudinem spectabant. Itaque passim specie iuris obiiciendo, Tu in Regem rebellasti: tu Gonzallo Pizarro operam præbuiisti: tu euentum spectasti ut fortunæ tua consilia applicares: tu optasti ut vinceret & prouinciæ imperium occuparet: his, inquam, & aliis eiusmodi speciosis accusationum coloribus, ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Roias in itinere subita morte extinguitur: ac plerique ferebant iusto Dei iudicio interceptum: & à Deo tandem exauditas esse diras & maledictiones vulgò à miseris prouincialibus in acerbissimos illos exactores iactas: móxque istum horribilis cacodæmonis specie quibusdam Dominicanis monachis apparuisse.

AT Præses, postquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ decies centenùm & quinquagenùm millium Castellanorum summam æquabat, Pro-

Gasca à Petru deccedit

376 HIST. NOVI ORBIS
præsidem in sui vicem licentiatum Ciancam
relinquens, Lima decessit, & myoparonem
Ioannis Caietani cōscendens breui Panamam
appulit: mōxque inde statim Nomen-dei cum
pecuniarum parte profectus, Quæstorem re-
gium reliquam summam, quamprimum pos-
set, mittere ad se iubet.

BI D V O postquam inde decesserat Rode-
ricus Contreras eiusque frater, inconsulti iu-
uenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Ni-
caraguæ, filij, cum centum octoginta militi-
bus de improviso Panamam irrumpunt.

Contreræ
fratres col-
lectas à
Gasca pe-
cunias ra-
piunt.

Isti Fratrem Antonium Valdiuiesam illius
prouinciæ episcopum interemerant, quòd ad
Cæsarem multa in ipsorum patrem scripisset,
cui ob id abrogatum munus & erepta prouin-
cia fuerat.

Tum verò ingressi Panamam quadringen-
ties millies amplius ducatorum auri inuolant:
neglecto argento vt grauiore & minoris pre-
tij. Nec ea præda contenti nonnulli milites,
qui quum ad triremes à Præside damnati in
Hispaniam mitterentur, naue vna rapta in Ni-
caraguam aufugerant: vindictæ cupidine ar-
dentes, Nomen-dei quoque petere statuunt.
Ergo diuiso trifariam exerciū, Rodericus cum
septuaginta quinque militibus terrestri itinere
Nomen-dei contendit: frater eius cum toti-
dem fociis secundo amne Chiagro defluens,
eodem iter capeffit: ceteri ad præsidium nauium
& partæ prædæ custodiam remanent.

V I X Panama egressi prædones erant, cum
ciues

ciues manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis, abeuntes insequuti, primum eos assequuntur qui per Chiagram flumen delabebantur, eosque adorti facillimè fundunt. Mox alterum quoque adepti agmen, & illud profligat. Rodericus & Monachus quidam cum quatuor aliis Hispanis in vicinas silvas se abdunt: nec deinceps quidquam de iis compertum est.

R O D E R I C I frater quum non comparet, diligentissimè inter cætorum cadauera quæsitus: ac reperto fortè adolescentis cuiusdam corpore, quum illum ipsum vnus militum eius esse diceret, etsi lutulenta & confusa facie satis quis esset internosci nõ posset: quisquis tamen ille esset, auulsum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis septo loco pilæ impòsitum est. Tres & triginta Hispani capti, labore ac vulneribus fessi reuinctis ponè tergum ad ligneum cuneum manibus in urbem tracti sunt & in custodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum ictibus confodit. Ceteri qui in nauibus erāt, audita suorum clade, scaphis subitò fugam capeffunt: sed breui omnibus captis, præcipui quique suspensi, ceteri ad triremes damnati sunt. Interea Præses, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nomine-dei aduersum eos egreditur: sed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in urbem regressus, breui inde in Hispaniam traiecit.

I QVO tempore Petrus Arias Abulensis Nicaraguam provinciam à se inuentam regebat, filiarum unam Roderico Contrera Segobiensi in matrimonium collocavit. Is morte Petri Ariae provinciam, Regis concessu, obtinuit, eamque tãtisper rexit, quoad noua curia in Gratia dei urbe in Gattimale & Nicaragua consinis, constituta est. Nam iuridici eius Adsessores, non tantum imperium Roderico abrogarunt, sed & eum Indis, quos in ditione tum ipse tum filij eius habebant, ex Legum prescripto priuarunt. Is de iniuria sibi facta, ut putabat, questum ad Regem in Hispaniam nauigat. Sed Rex & Senatus Indici proceres, quamquam multa praclarè facta, meritòq; tum sua tum soceri sui proferentem, repellunt, & obseruationem latarũ Legũ sancientes, quod ab Adessoribus iudicatũ erat suo iudicio confirmãt. Id ubi ad Fernandum & Petrũ Contreras eius filios in Indiam allatũ est, feroces iuuenes arcere eam cõtumeliam ferro, & quod iure nequiuerãt vi extorquere statuunt. Et fortè iam sua sponte agris animis superueniunt ex Peru milites, Ioannes Bermeius aliq; contubernales, partim ex iis qui Gascã aduersus Pizarrũ sequuti, nulla ab eo strenuè nauate opere premia acceperãt: partim ex ijs qui fractis Pizarrũ partibus, quas tutati erant, extra Peruanæ provincie fines, Presidis iussu, deportabantur. Illi, diuersis causis Gascæ insensi, incendere adolescentes, hortari ut rem strenuè capesseret: haud dubiè, si ducentis aut trecētis militibus in nauis impositis, Peruanum aliquem portum tenuissent, fore ut quotquot Gascæ ob nulla aut malignè reddita premia

premia succenserent, in partes transfirent. His ergo & alijs stimulati illi, milites oculiè contrahunt, arma conferunt, & cœpta accelerant. Porro quum eius prouinciæ Episcopum in omnibus ferè negotijs patri suo aduersatum fuisse meminissent, ultionem ab eo ordini statuunt. Ergo die quadam ingressi ex composito milites Episcopi domum cum tesserarum forte lusu sese oblectaret, hominem obtruncant. Inde nouo sanguine imbuta circumferentes arma, vexillum palàm erigunt, & semet Libertatis vindicem exercitum nuncupant: mox raptis undecunque nauibus per Australe pelagus in Panamam vela dant. Aug. Zarat. Hist. Peru. libro 7. capite 12.

2 *GASCA in Hispaniam reuersus, Valaeleto in Germaniam ad Car. Cesarem transiit: ubi rebus à se gestis expositis, Palentie episcopatu ab eo ornatus est.*

¶ *Nauigationis è Panama in Peru ratio. Portu-veterensis prouinciæ incolarum mores, superstitio pernicax, & nauigandi ratio.*

CAPVT XVII.

P*RIVS QUAM Peruaus rebus & falsis opinionib⁹ quas eę gētes de nobis cōcepere, finem imponā: quo modo quòve cursu è Panama in hoc regnū nauigetur, exponere hīc mihi consiliū est. Ergo nauigaturi in Peruanas prouincias, ferè inde à mēse Ianuario vsq; ad finē Aprilis soluere*

E Panama in Peru nauigantium cursus.

confueuerunt. quippe hæc totius anni maximè idonea ad nauigandum eò tempeſtas eſt: ac tum aperta illa maria, æſtate videlicet obtinente, & affiduè Subſolano & Coroſpirantibus. Quæ naues quacumque alia tempeſtate vela faciunt, ingenti maris ſæuitia & periculis conflictantur. Porro onuſtæ naues Panama primùm in Tabogam aut alias vicinas inſulas aquatū decurrunt (quæ Perlarum, id eſt vnionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hiſpanis vnionum copiam) mox in altum prouectę circiter centum & quinquaginta millia paſſ. verſus Occaſum nauigant, flexo videlicet in eam partem curſu, propter rapidos aquarum æſtus, qui torrentis inſtar perpetuo lapſu in Ortum decurrunt. Inde correcto curſu rectâ in Peruiſum tendunt.

Qv o tempore primùm Panama eò nauigauit, nauis qua vehebar menſe Iunio ſoluit. itaque quòd ea hiberna tempeſtas illic eſſet, omnes ferè vectores morbis impliciti ſunt, quia naues quæ ea Maria nauigant conſtratae ac tectæ non ſunt, vt quæ in Septētrionali vehuntur Oceano (id eſt, eo qui aduerſam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis ſub dio morantes perpetuò verberari imbribus neceſſe eſt. Ad hunc modum nauigantes tandem ad Gorgonam inſulam appulimus.

Gorgona inſula.

Nauis-magiſter (Patronum vulgò vocant) vbi
 » ſe in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra dæ-
 » monum eſt: quippe nulla toto eo itinere peior
 » nauibus nec ſtatio nec nauigatio occurrit.
 Tradidere nōnulli affiduè in ea inſula pluere:
 ſed

sed in eo falluntur. Octo quidem certè continuos anni menses, inter tonitruum fragores, & corusca fulgurum, adeo effusos ibi ruerè imbres verum est, vt elementa ipsa inter se certare ac misceri videantur. Quum nos eam insulam attigimus, iam veris initium erat, quod ibi sub finem Maij incipit: itaque quod tempus in Panama hiemis est initium, id in illa altera regione ineuntis æstatis principium est.

PORRO vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia sua velut nidos, suspendunt. Eam oram quia palustris & inequitabilis est, Hispani subigere nondum potuerunt. Gaspar Andagoia quum ad Baiam, id est finem, Sancti matthæi esset, cum centum & quinquaginta militibus æstate populabundus eam provinciam percurrebat, tabulas sæpe ad protegendum militem aduersum incidentia circumferens. Quippe Indi strenuè saxa, tragulas, ollas feruida aqua plenas, & quidquid fors in manus dederat, subeuntibus ingerebāt. Hispani verò securibus arbores tandiu cædere, quoad & ipsæ & superstructæ domus ingenti fragore prociderent: interea tamen sæpe non inulti Barbari, nec nisi mutilatis aliquot Hispanis, interdum etiam elisis atque obrutis, cadere. Tandem quòd asperior ea esset regio, neque in tam informi omnis humani cultus solitudine alimenta exercitui expediri possent, Andagoia cum fatis magna auri copia inde decessit: neque ea loca vllis Hispanis hodie habitantur.

Domus ac
boribus su
perstru-
ctæ.

IAM quia hi tractus maxima anni parte importunis quibusdam ventis ab Occasu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æstus & torrentes aquas, velut præcipiti alveo perpetuò decurrentes: necesse est quotidie vesperi iactis in salo ancoris ad ea litora consistere: mox luce orta flantem à terra ventum sequi atque inde moliri. In quo sæpe numero vsuuenit, vt dum naues prouehi cogitant, in contrarium repulsæ peractum iter relegere cogantur. ac totos interdum quindecim aut viginti dies circa promotorium vnum hædere, sicuti nobis contigit. Quum enim Caput S. Francisci in conspectu haberemus, centum triginta millibus pass. à Capite Passao distans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus est) rati eum locū Indis habitari, vt quondam solebat, quotquot vectores in ea naueramur, victus penuria (iam enim tertius mensis abierat ex quo Panama solueramus: & facile mercatores qui eadē naui vehebantur, nos miserrima fame contabescere potius passuros quàm vel bucceam panis elargituros, apparebat) consumptis igitur propè alimentis, terrestre iter capessere decreuimus.

ERG O vigintiquatuor eiusdem fortunæ socij in terram exponimur, & singuli cum quatuor Maizij scutellis ignotum iter quò casus & error ferebant ingredimur. Peruenimus ad flumina, quibus Quisimix nomen est: quatuor sunt haud magno inter se spatio discreta; ea nos summis laboribus ac periculis,

præ-

prægrādibus arborum ramis quæ in ripa fortè rimantibus occurrebant, simul iunctis & colligatis infidètes, tandem superauimus. Ceterùm quum aqua salsa esset, æstu videlicet confundente dispares vndas (quippe statuta vice exæstuans mare, non tantùm his fluminibus, sed & aliis quæ in eum Oceanũ defluũt, mixtũ subit, & x v. amplius milliũ spatio alueos inuchitur) ergo vt biberemus, puteos fodere necesse erat.

TANDEM ad Caput Passaum peruenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus se in siluas abdidisse vt comperimus, in alterum promontorij latus transgressi, ad sinũ Caraquam procedimus. Is sinus Aequinoctiali lineæ subiectus est. Ibi quò iremus incerti, quum neque in aduersam sinus partem traicere possemus, nec alimenta suppeterèt, cancris & cereis quibusdam prunulis vescebamur, quĩs quum parum carnis inesset, lignum seu os interius simul comedebamus: & aquam certè salubrem ex lacu exiguo, quem haud procul mari in siluis reperimus, bibebamus. Ibi x x i i. dies morati quoad nauis portum intraret, quum pro certo omnes haberèt nos vel fame extinctos vel ab Indis maectatos esse: vbi à Nauarcho cõspecti sumus, missa confestim scapha excepti, ea nocte in naui requieuius.

POSTERA die egressus Portum-veterẽ petij. Id oppidum habitatum Hispanis viginti duas fermè domus ex arundine contextas & palea tectas continet. Ea prouincia propemodum in vastitatem & solitudinem redacta est: indigenæ sinaragdorũ copia olim

Portus-vetus colonia & prouincia.

abundabant, & earum gemmarum feraces fodinas penes se occultas habent: neque hæc tamen ullis tormentis adduci potuerunt, quamquam multis sæuitia torquentium extinctis, ut locum Hispanis indicarent. Mihi tamen aliquando retulit Ioannis Dolmos trib. mil. dispensator quidam, Indicam mulierem ipsius concubinam locum illum ei edidisse: nec eum id postea euulgare voluisse, veritum ne Rex eas sibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vasa in suppellectili quondam habebant: sed ea Hispani omnia conuasarunt: itaque hodie nihil Patronis suis seu Senioribus pendunt, nisi ex iis fructibus quos è sua terra percipiunt: vnde fit ut pauci Hispani coloni eam oram inhabitent.

Gom. His.
gen. Ind.
li. 4. c. 195.

TRADIDERE nonnulli, eius prouinciæ indigenas fœdos suos mores & falsæ religionis errores paulatim abiicere: neque ultra falsorum suorum numinum responsis fidem addere, ex quo sacerdotum & monachorum opera sancti Euangelij vocem audierint. Ego verò, quâquam ita esse optauerim, Deumque orem ut id propitius faxit, verè tamen testari possum, nullos adhuc neque sacerdotes neque monachos ad concionandum aut fidem nostram edocendam eos populos peragrasse. Quin ipsi quoque eam derident, palàmque ac publicè dicunt, se nolle Christianos esse, sceleribus videlicet & nequitia nostra deterritos. Ac quantumuis Præses Gasca edixisset, (uti supra memorauimus) ut in singulis earum gentium pagis sacerdotes & monachi manerent

Portu-ve-
terensium
peruicax
superstio.

rent & erudiendis Indorum potissimum filiis operam darent: Hispani tamen huius coloniae municipes, & aliarum præterea aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe sacerdotem vnum quadringentos ducatos in stipendium annum petere: id verò pretiū esse maius quàm quantum omnes simul Indi Patronis suis tributipenderent.

Ac quia eo ferè tempore Perusio excessi, quorum res postea euaserit, nescio: sed dum in ea prouincia morarer, sæpe fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in eiusmodi quiddam incidi: Ingressus fortè aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano solitis sacrificiis faciēdis occupatos comperi. Quumque inter strepentium tympanorum sonitum patria quædam carmina canentes audiuissem, propiūs visendi cupidus, delubrum in eo. Sed vix pedem intuleram, quum sacerdotes, toto vultu iracundiam testante, propemodum mihi in faciem despuentes, festinanter me foras eiiciunt. Ibi vidi Idolū è creta tigridis effigie, ac duos pauones aliásque aues, quas suorum deorum sacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc fortè adolescens aliquis maectandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac sollemne est) mihi tamen tunc videre non licuit.

ALIA quadam die vsuuenit mihi vt Picalancemam profectus, Indos eius pagi incolas componentesprehenderē: quumque pro-

piùs accedēs, per otium spectare vellem quomodo se largius potu inuitarent: quatuor repente ex illis minaci gradu ad me tendunt, & OH Christiane, inquit, nebulo impure, perfide, faceſſe properè è finibus noſtris. Ego quum præter has minas, ſimul illos in meum enſem manū iniicere velle animaduertentem, præcipio me in fugam: & apud me conſtituo Indis nunquam deinceps interuenire, qua die ſollennia ſua agitent.

Indi Chri-
ſtianos ſa-
crificiis
ſuis inter-
eſſe no-
ſunt.

PRAETER eos quos commorauī, plures quoque perlustraui pagos, quales ſunt Caua, Camuliova, Camuxiova, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios ſuos enecant, ne Hispanis ſeruiant. Pro certo refertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobiliſſimum ſmaragdum habere, oui gallinæ magnitudine, quem inter præcipua numina colunt. Manta porrò, oppidum ad mare ſitum, vna è præcipuis eius oræ vrbibus quondam erat: & priuſquam Hispani eam prouinciam inirent, amplius duobus Indorum millibus habitabatur: quum ex tanto numero vix hodie fortè quinquaginta ſuperſint. Nec diſpar ſolitudo in aliis eiufdem prouinciæ municipiis facta eſt. Quum aliquando Lupus Aiala ab huius ciuitatis Regulo peteret, an Chriſtianus eſſe vellet: reſpondit ille, Se nescire, & Faceret ipſe vt viſum eſſet. Ita Lupus Indum baptizari iubet, & Didacum nuncupat: ſed ne ita quidem cicuratum Hispani cuiuſquam contrà os intuentem vnquam animaduerti. Eius ſubditi fœdis morib. bruti, ſpurci,

Māta op-
pidum.

Peruenſes
inuiti Chri-
ſtianismū
iubeunt.

maſculæ

masculæ veneri dediti & vitiis omnibus inquinati sunt.

PER omnem eius oræ longitudinem, Indi omnes eius maris accolæ aquam salubrem bibunt, quam è puteis manu factis hauriunt: & peregrè ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: nisi qui fortè Manta in Portum veterem iter faciunt. Quippe illi aquam putealem ferre negligunt, veriti ne in aliquem fortè Hispanum incidant, qui eam eripiat & bibat: sed duo millia passuum in mediterranea, progressi aquam quadam ex rupe manantem, nigram, spurcam & foetidam, excipiunt: haud dubij nimirum talem Christianos non bibere.

Indi ne aquam quidem liberè ferre, metu Hispanorum audent.

E A regio calidi & humidi temperamenti est: itaq; serenum ac purum cælū vix vnquam ibi conspicias. Ceruis, porcis, gallinīsq; ex earū genere quæ ab Hispania ad stirpē propagandā transuectæ sunt, abundat: neque vlla ab Indiæ parte melior ex Maizio panis fit quàm illic. quanquam iis tamen non assentior qui panem illum tritico anteponunt. Mellis præterea, sed acerbi, ac ceræ, sed ignobilis, neque admodum bonæ, satis ferax: peculiare quoddam fructuum genus habent (indigenæ *Papaie* vocant) ficuum specie, modicorum magnorūque, quale nusquam in India, præterquam in eo regno, vidi. Arbor quæ illud pomū gignit, procera & gracilis: fructus sapore dulci est. Ibi etiā aliud ficuū genus exiguorū visitur (*Tūne* nomināt:) sed & illi aliis prouinciis, vt Nicaraguæ, Guattimalæ & toti nouæ Hispaniæ regno, communes sunt.

Com. Hist. gen. Ind. lib. 5. cap. 215.

CETERVM omnes in vniuersum Portus.

Pustulæ
Peruenses

veteris prouinciæ Indi ferè pustulis quibusdam obnoxij sunt, seu verrucis: quæ è facie aliisque corporis partibus erumpentes, quum maximæ sunt, nucis iuglandis crassitudinem æquant. Id morbi genus & ipse expertus sum: nullo doloris cruciatu afficiūt, fœdæ, sanguineæ, ac ne aliud quidem remedium desiderāt quàm vt maturitate expectata, tenui filo constrictæ abscindantur. Indigenæ eius gentis ora coloribus fucant: nares, labra, aures & genas perforant, ac festis suis diebus aurea monilia, vniones, iis foraminibus velut emblemata includunt. Quod ad cultum attinet, maxima pars subuculis non manicatis vestiuntur: ceteri nudi, & sæpe totum corpus nigro fucantes, incedunt.

Peruensis
lintrium
forma.

INDI vniuersæ illius maritimæ oræ accolæ piscatui in primis student. Lintres quibus tum ad piscandum tum ad nauigandum vtuntur, instar rathum, tribus, quinque, septem, interdum etiam nouem aut vndecim tignis leuissimis iunctis, expansæ manus effigie, contexunt, ita vt medium tignum ceteris longiùs promineat: eosque modò longiores, modò breuiores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porro vbi per tranquillum eiusmodi rates diu remigio subegere, panem, fructus, aliâque eiusmodi in mare, velut sacrificium, proiiciunt: orantes vt prosperum ventum immittat: quippe se defessos esse, neque ad remigandum vires ultra sufficere.

¶ *Guancauilichie regionis incolarum mores & cultus.*
Gvainacavae transitus. Zarza-parilla herba.
Chimbos mons.

CAP. XIX.

PORTV-VETERENSIS prouin-
 cia fines proximè Guancauiliqui re-
 gio excipit, regni Peruani prouincia
 inferior. Eius oræ maritimæ primus
 pagus, Colonchi appellatur, S. Helenæ promi-
 nenti proximus. Eius pagi ac populi Principē
 sæpe vidi, annorū fermè sexaginta hominem.
 Digna certè Principe ei facies, corpus vegetū
 robustūque & prospera valetudine erat. Su-
 bucula nō manicata, & rubro tincta, amictus,
 torquem ex auro purissimo, sextuplicato cir-
 ca collum circulo, quasi maiores corallij sur-
 culi, aut baccæ, crassitudine, gestabat, annulūq;
 in digitis: illi quoq; ex auribus perforatis baccæ
 & aurea stalagma pendebant. Sinisterioris
 brachij carpum pellucida gemma instar specu-
 li, tuendæ oculorum aciei, exornabat.

Quo tempore Hispani primū eas terras
 ingressi sunt, principatum obtinebat in ea
 prouincia Regulus (Baltacho ei nomen erat)
 qui apud suos venerabilis non magis imperio
 quàm autoritate ea loca regebat. Iste nemini
 aduentium aut visentium assurgebat, præter-
 quam Colonchio illi principi, de quo antè
 dixi. Attamen iste Cacicus nulla vnquam

Peruenfes
reguli à
Christ. re-
ligione
abhorret.

adduci persuasione potuit vt Legem Dei vel-
let audire. Eum aliquando Patronus suus me
præsente, ita alloquutus est: Colonchie, inquit,
volo vt Christianus fias: at ille abnuens: Do-
mine, inquit, iam mihi propè acta est ætas, ne-
que idonea, vt Christianus fiam: at filios meos
potius, vt voles, cape, & eos quidquid visum
fuerit edoce: quippe illi munia ministeriaque
moris tui facillimè obire assuescent: me verò
id ætatis maiorum meorum legem & instituta
relinquere non iuuat.

E I V S prouinciæ homines è superiore ma-
xilla quinque aut sex dentes excutere solent:
ac si causam quæsiueris, id elegantia se causa
facere respondent. Subucula non manicata, vt
Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Pudendi
fascia bombycina velât, cuius extremæ vitæ
ad talos vsque demissæ: instar equinæ cau-
dæ ab tergo dependent. Feminae præcincto-
rio aut castula, nodo reuincta & ad medium
crus demissa, integuntur. Eius prouinciæ po-
puli Hispanis in vrbe Guaiacuil habitantibus
seruiunt.

Peruenfes
culices in-
festi.

E A M coloniam principiò Hispani in pla-
nicie Chioni flumini ripæ imposuerant, qua-
draginta millibus pass. procul mari. In illis
autem regionibus immensæ quædam pan-
duntur planicies, velut infinita camporum
patientium superfusis aquis mersa æquora:
tum densissimæ siluæ, cum incredibili copia
crocodilorum. Adhæc octo anni mensibus
tanta vis culicum eas terras infestat, vt mirer
illos incolas ibi posse viuere. Itaque Hispanos

eo loco manētes vbi nox aduenerat, vt quiescere possent, vela & conopæa circumspandere necesse erat. quod & ipsi quoque Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia sublimè quatuor scaphis arūdineis firmissimis, leuī tabulato, suspensa imponunt: & in hunc modum quiescunt, minus videlicet ita infestis culicibus.

ANN O verò M. D. X L V I. continuis imbribus auctus fluuius ille non ingentem modò stragem dedit, sed totos circa campos & maximam regionis partem, illámque adeò ipsam urbem, inundauit & obruit. Quare Hispani viginti millia passuū propiùs mare nouæ vrbi sedem deligunt, eámque ad ripã eiusdem fluminis colli imponunt. Is locus Transitus-Gainacauæ appellatur tali de causa. Gainacaua ducem quendam suum cum valido exercitu, ad subigendã eam prouinciam quondam miserat. Dux quum traducere exercitum decreuisset, indigenas transfuersis tignis trabi-Guaiacum vrbis inu-
datio. búlque iniectis, quomodo schediæ & rates compingi solent, fluminis transitū ponte iungere iubet. Perfecto opere, quum iam exercitus cum impedimentis transiret, hostes funibus abscissis pontem solunt: multi in flumen se præcipitantes gurgitibus hauriuntur: ceteri interclusi à suis ab circumfuso hostium exercitu propè ad interneccionem cæsi sunt.

GAINACAUA vbi suorum cladem accepit, magno cōtracto exercitu, Quito mouet,

& ex illis montibus in plana digressus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Post eam victoriam, iungendi aggere fluminis cupido eum incescit, vt pedestri trāsitu in vltiorem eius ripam tutò, quum visum esset, transcurreret. Iámque aggestis saxis & terra ingens moles iaci in alueum cœperat, & aggeris longitudo iam viginti & amplius passus impleuerat, quum Gainacaua propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur absorbentis, incepto destitit. Hæc ob causam eum locum Hispani Gainacauæ transitum nuncuparunt: urbemque ibi à se conditam, San-iacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt.

San-iacobum colonia.

EIVS fluminis ostio Puna insula obiecta est, & ea quidem in ditioe Regis. Eius indigenæ, quomodo & fluminum accolæ & aliæ earum prouinciarum gentes, quoad suppeditarunt vires, continua aduersum Hispanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hispanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciscum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam insulam se abdidisset, nocte quadam Indi fustibus & clavis omnes ad vnum trucidarunt. Hic erat monachus ille, qui cum Attabaliba Cassiamalæ colloquutus erat, quum is à Francisco Pizarro captus est (vt superiùs dictum est.) Eum Cæsar Episcopum Peruanæ prouinciæ designauerat.

Monachus primus Peruanorum bellorum instigator, digna operæ præmia refert.

IN Puna & finibus Guaiacul & Portus-
 teris, herba quædam ramosa reperitur, foliis
 vt roboris, (¹ *Zarzaparillam* vocant) quæ
 veneræ contagioni & aliis morbis medetur.
 Ea nempe duobus filicibus trita expressus &
 percolatus succus, admisso aquæ calidæ mo-
 dico ægrotis bibendus porrigitur. Ij mox hau-
 sta eius potionis, quantâ natura patitur, men-
 sura loco calido compositi, quoad tolerare
 possunt exsudant. Eo medicamento tres aut
 quatuor dies, vt visum est, vtuntur: biscocto
 tantum interea pane & pulli gallinacei assi
 paululo vescentes. Alij eius herbæ ramuscu-
 los duntaxat aqua incoquentes, ius eliciunt
 quod interdium bibant: & eo sorbitionis gene-
 re nonnulli duos tresve continuos menses vt-
 untur.

Zarzapa-
 rilla her-
 bæ vtendæ
 ratio ad-
 uersus ve-
 neream
 lueni.

IN prouincia Guaiacul & aliis versis in
 Orientem regionibus, hiems mense Nouem-
 bri incipiens vsque ad finem Aprilis durat.
 Maio veris initium est, Octobri exitus. In ora
 eius maritima, inde à Tumbez Austrum ver-
 sus, adeo rari imbres sunt, vt vix triennij qua-
 drienniue spatio paucis miserè expressis plu-
 uie guttis planities illæ aspergantur. Itaque
 ibi partim ob nocturnos rores qui copiosè ca-
 dunt, partim diurnis accolarum irrigationi-
 bus humentia fata adolefcunt. Arenosæ quo-
 que ibi planities iacent, in quas nunquam
 impluit: in montibus contra octo mensibus
 anni pluit: nonnulli etiam obsiti niuibus &
 perpetuo rigentes gelu conspiciuntur. Aesta-
 te venti quidam assidue à Meridie incolis no-

xij infestique admodum spirant.

Chimbo-
mons al-
tissimus.

QVVM è Guaiacuil Quiton iter facerem, Chimbon montē, in altitudinem XL. millium pass. editum & omni prorsus humano cultu vacuum trāsgressus sum: quo in itinere, nisi Indus quidam pauxillulo aquæ oblato mihi subuenisset, siti planè extinctus essem. Postquam tandem in verticem perueni, paulisper consistens, nouas illas & mirabiles terras subiectas oculis è sublimi tanta cum admiratione despexi, vt inusitata quædam, velut in somnis, visi species oculis meis oblata videretur.

IN hac ingenti prouincia Quitensi, vt & in aliis nonnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgò tamen Cuscensis lingua in vsu est. Quum enim Inguæ (id est Peruani Reges) eas prouincias ditioni suæ adiecissent, edixere vt omnes Cuscensem linguam edicerent, eamque patres filios suos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per vniuersas eas prouincias quæ eorum imperio subiectæ erant, promiscuo vsu obtinuit.

I EAM herbam ubi primum viderunt Hispani tum in Noua Hispania, tum in prouincia Fondurensi, Zarza-parilla nomen ei indiderunt, ob cognationem quam cum Smilace aspera habet, quam Hispani Zarza-parillam vocant. Ceterum de variis huius exhibendæ & utendæ rationibus, copiose agit Nic. Monardus in lib. de simplic. India Occid. Medicamentis.

Peruano-

*Peruanorum religio & ritus. Cultus. Pecora. Ebrietas
in studium. Opificia. Vini apud
Peruenses summa
caritas.*

C A P. X X.

HÆ gentes etsi cum dæmonibus colloquia misceant, Solem tamen pro numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquot petitura tum Principes, tum Sacerdotes, manè, oriente co suggestum quoddam editum, lapideum, conscendunt: ibique demisso capite stantes, complofis ac confricatis inuicem manibus, mox in cælum sublatis passisque vt si Solem ipsum amplecti vellent, certas quasdam preces concipiunt, petentes ab eo quib⁹ indigent. Nunc verò etiam quum ab Hispanis vexantur, eos vti Solem adorant, precantes vt misericordia in se vtantur, néve ipsis noceant.

Orandi ritus apud Peruanos

INGENTIÆ ibi delubra numinum, præfertim Solis, & immensæ opulentię erant: incrustati intus auro & argento parietes: multæ quoque sacris dicatæ virgines (*Mamacone* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendisque tantum ornamentis decorum vocabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros macantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aues, & alia animalia immolant: & hostiarum fuso

sanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum dæmonis colloquium expetunt, aut feminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, sacerdotes aliquot dies ieiuniū sibi indicunt.

Sepeliendi ritus.

Immortalitas animæ apud Peruenſes credita.

MORTUOS regulos magnificis & ingentibus sepulchris inferunt, ac cum eis multum aurum argentūmq; elaboratum, formosissimas vxores & quas viuentes ipsi maximè dilexerūt, famulos, vestes, fruges, vinū, & quæq; alia carissima, simul defodiunt: ne videlicet eis cibus ac potus desit quoad in alterum mundum peruenerint. Quæ sepeliendi ratio in ple-risque Indiæ regionibus vsurpatur. Atque isti immortalitatem animæ credunt. Eiusce-modi multa sepulcra ditissima Hispani reperere: pauca tamen illa præ iis quæ adhuc supersunt. Multos dies defunctos lugent.

Peruenſiū cultus.

VIRI subucula ex lana aut bombyce non manicata vestiuntur: & pendente nodo ex humero altero penula: nobiles caput fascia inuoluunt, & floccum è lana gestant, qui in sinistram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis specie, calceos conficiunt. Fœminę longa palla ab humeris ad talos vsque promissa indutæ, & fascia quatuor digitos lata præcinctæ (*Chimbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præferunt, quas *Topi* nominant: ac superimpositum aliud breue amiculum gestant, quod *Liquida* appellatur: capillis quoque promissis & liberè fluentibus conspicuæ. Atque hic vestium mos & forma apud Cuscenses in vsu est.

PEREGRE

PEREGRE profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinunt, aduersus ventos, herbamque ore clausam (*Cocam* ipsi appellant) Coca herba in mediâ leuans. velut panchrestum quoddam pharmacum circumferunt. Quippe eius præsidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus egentes, iter faciunt. Atque hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam exercent, præcipuum est. Est & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum specie, sed exigui saporis. Abundauere olim pecoris copia (id asini amplitudine, specie propè cameli est) Peruanæ oues. sed, vt ipsi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ instar, armenta corripiciens maximam partem extinxit. Verùm multò peior lepra Hispani vniuersum propè id pecudum genus absumfere. Horum animalium caro ferinum quiddam sapit: eorum velleribus indigenæ quondam vestiri abundè consueuerant: quæ nunc in summa raritate carissîma habent.

CETERVM hæ gentes, sicuti omnes ferè Noui illius orbis, summam voluptatem & præcipuum vitæ præmium in crapula collocant. Itaque postquam multo mero incaluere, Ebrietas Peruanorum. sceminam quisque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, sublato propè omni matrum, filiarum aliarumque necessitudinum discrimine: & ipsi adeò Reguli ac proceres easdem sorores & coniuges in matrimonio habent. Panem nullum planè faciunt, excusso grano tantùm cocto & tosto vescentes. Atque hæc vna lex est, quam inter alias

Gainacaua tulit : cùm videlicet expeditionem aliquam ingressurus : suos in pane faciendo occupatos esse nollet. Ergo etiam nunc eum morem obseruant.

EI V S Regni primaria quondam ciuitas Cusco erat, Inguarum imperij caput: quæ priſcis temporibus longo abhinc æuo (vt indigenæ memorant) à Magocappa condita eſt, primo eius ſtirpis rege. Cuius mox ſucceſſores, amplificatis imperij ſui finibus & multis gentibus ſubactis, leges iis ſuas morésque tradiderint, multaque paſſim ædificia, tum cultui deorum tum Regis vſibus deſtinata exſtruxerint. Eorum parietes, leuiſſimo lapide, pumice ædificati ſunt: ſtraminibus & paleis integuntur: cuiuſmodi ego aliis locis, maximè in prouincia Quitenſi: in Tumbambæ finibus non minus ſumptuoſa & magnifica quàm in Cusco vidi. Ac quanquam plurima ab Hiſpanis diruta iaceant: multa tamen etiam nunc in militari- bus viis viſuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant) ex quorum ſemirutis maceriis qualis fuerit ingentium eorum ædificiorum fabrica facilè colligi poteſt.

I N T E R alia Gainacauæ monumenta, nobiliſſimum opus via ſtrata, complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc ſpectatur. Quitenſis iſtius prouinciæ aër temperatus & ſalubris eſt. Cuſcenses reges plerumque ibi morabantur: multisque partibus aurificinas inſtituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferro ſtrumento vtentes, mirabilia o-
pera

Peruanorum
ædificia.

Gainacauæ
monu-
menta.

pera, quamquam paulo rudiùs, non incitè tamen fabricabantur.

P O R R O in hunc modum operantur. Primum aurum vel argentum fufuri catino longo aut rotundo iniiciunt: eum ex panno terra incrustato, & carbone contuso factum, Aurificum Peruanorum opera. moxque exsiccatum igni imponunt cum ea metalli copia quantam capere potest: mox quinque aut sex siphunculis arundineis tandiu circumflando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta scoria, nitescat. Inde catino eductum aurifices humi sedentes, nigris quibusdam filicibus, aptè ad id factis tanquam malleis, opus pariter inter se sortiti elaborant, & ex eo faciunt, aut (vt magis propriè loquar) faciebant prosperis suis rebus, quidquid iuebantur, puta diis dicatas statuas, vasa, monilia: pecudum etiàm omniumque animalium quæ videre poterant simulacra effingentes.

Q U O D ad res ex Hispania eò traductas attinget, frigida omnia ac temperata loca tritico satis fida sunt, & in iis abundè procreant. Ibi etiam vites aliquæ, sed parum feraces sunt. Gom. hist. nat. lib. 4. Dicunt nonnulli spem esse sibi fore vt breui vites in iis regionibus adolecant, tantque vina: Peruanæ regiones alendis vitibus incipit. imò vt fructus propè omnes Hispaniæ concessi, ibi quoque nascantur. Verùm etsi spem suam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neque meo quidem iudicio, effectus quales illi sperant vnquam apparebunt: quippe aëris temperamento & cæli positione nostræ planè contraria.

Adhæc quando in Noua-Hispania aliisque locis vbi melior mitiorque tellus est, quamquam confitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis prouinciis? Addo etiam Dei bonitatem brutis illis gentibus tam præstantem liquorem concedere noluisse: sed attribuisse tantum pro eorum captu habitumque res ad tuendam vitam vtcumque necessarias.

HISPANI qui colonias ibi posuere, Raphanorum, lactucarum, melonum, cucumerum, brassicarum, copiam habent. Limonum etiam & Aurantium, quamquam hi fructus non nisi loco calido nascuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodum inopia est, idque ob continua bella: & quum ibi essem, Limæ vacca vna centum ducatis æstimabatur: ouis quinquaginta & sexaginta.

PERVANI regni fertilissima prouincia Quito est: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hispaniæ sobolis, alit: insuper cuniculorum iucundissimi saporis ingenti copia semper abundans. Sed vini summa ibi caritas. nam in ipsa Quito vrbe, vt quum vilissimè venditur, vini serua vna, duodecim circiter lagenarum capax (lagena seu bocalium, vt vocant, XXVII. vncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aureis valet: Limæ & aliis maritimis locis, decem ac duodecim: sed Potosiæ (mediterranea vrbs est, quingentis amplius millibus pass. introrsus à mari retractior) vulgò LXX. & LXXX. ducatis venit. Ad eum modum

Vini caritas apud Peruanes.

dum ceteris locis, pro ratione ac situ regionis quò importatur, maius vel minus pretium sortitur.

ATQUE hîc noua sæpe interuenit calamitas. quum enim cadi, seu seriæ aut fidelæ, quibus vinum ab Hispania deportatur, fictiles sint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumque franguntur. Sæpenumero etiam, morantibus diutius nauibus, tanta iis locis vini penuria incidit, vt eiusmodi cadus vnus quadringentis, quingentis interdum, imò etiam mille ducatis aureis ematur.

I De eorum opinionibus nõnulla quæ ad hunc locum pertinent ex Hispanis scriptoribus attexã. Quum nullam certam, ex scripturis ullis aut literarum monumētis, Creationis mundi aut diluuij notitiam habeant, quod à Patribus traditum per manus habent, memoria retinent. Nimirum insignem quendam virum (Con ipsi vocant) à Septentrione quòdam in eas terras venisse miræ pedum pernitate, & nullis ossium fulturis aut nervorum vinculis compacto corpore: qui solo nutu montes in plana subsidere cogens & profunda vallium complanans, viam sibi per inuia faceret. Eum portò priscos earum terrarum homines & foeminas creasse: atque illis herbas & fructus siluestres, sustinendæ vitæ dedisse. Mox ab Indis plana incolentibus offensum, terras antea fertiles in arenas steriles vertisse, atque inhibuisse pluuias. Ex eo nihil aut rarò apud eos pluuisse. Misericordia tamen motum, ne squalida siccitate regio animantia respueret, fontes aperuisse & flumines, quos accola rigantes riuus carperent. Hunc

quondam, quum Solis & Lunæ filium ferrent, pro summo numine adorabant. Donec ab Austro successit alter, Pachacama nomine (id Creatorem apud eos sonat) Sole & ipse ac Luna ortus, priore longè potentior. Cuius aduentu Condisparuisse: istum autem creatos à priore illo mortales, in aues, cercopithecus, ursos, leones, psittacos, & alias volucres mutasse: atque Indorum qui nunc eas terras obtinent maiores creasse: illòsque terræ atque arborum culturam docuisse. Itaque ex eo hunc pro Deo ab illis habitum, templum & diuinos honores obtinuisse: & nuncupatam eius nomine prouinciam, quatuor tantum à Lima leucis: ubi quondam eius Regni procures quum excederent vita, sepultura locum eligerent. Porro istum Pachacamam multas ætates durasse, ac tantisperdum Christiani Peruanum regnum iniuere. Ex eo nunquam deinceps esse visum. Credibile est, demonem fuisse, qui talibus prestigijs miseras illas gentes deluderet: cui rei argumento est, quòd ante Christianorum aduētum ex celebri illo Pachacama fano, velut publico oraculo, velut Responso petebantur, quæ demon humana aut alia specie sacerdotibus, sacerdotes sciscitantibus, ederent.

CREDITUR præterea ab illis vulgò & adhuc narratur, ingentem priscis temporibus terrarum inūdationem accidisse: eaque omnes submersos mortales præter paucos, qui altissimorum montium specubus abditi, prouiso commeatu, & canernarum faucibus obstructis, communē sortem effugerint. Porro eos, quum remisisse imbres conijce-

rent.

rent, emisisse duos canes: quos quum madentes & elutos recepissent, inde iudicasse, nondum exire, omnia adhuc obtinentibus aquis, opportunum esse. Mox rursus emissos, quum cæno oblitos & sordidos regredi viderēs, & subsedisse aquas, nihilque præter limum superesse, inde deprehenderent, tum demum è cauis erepere ausos, magnam vim serpentium offendisse, quas diluuiò recenti lutulenta tellus ediderat, easque magno labore paulatim sustulisse. Ceterum mundum quoque interiturum perhibent, sed non prius quàm ingens quedã siccitas & velut conflagratio aeris acciderit, qua Sol ipse & Luna hauriantur. Itaque in eorum siderum, ac potissimum Solis, defectibus, vulgò lugubres clamores & planctus edunt, labi orbem & finem rerum adesse existimantes. Quenam, obsecro, hæc sunt sincerioris Theologiae vestigia, quæ ne adhuc quidem in tanta barbarie ex earum gentium animis delere Satan potuit?

2 In eorum exsequiis tum multa alia absurda erant, tum hoc maxime, quòd aliquot sui liquoris (quem illi Cicha appellant) pocula in sepulchrũ inuergentes, eum per calamum vsque, ad mortui os pertinentem seu infundibulum, transmitterent. Ceterum non tantum Immortalitatis animæ, sed etiam Resurrectionis corporum sensum aliquem habere eas gentes tum sepulture ritus indicat, tum quòd vulgò Hispanis dicebant, quum illi eruendo auro & argento sepulchra aperirent. Quippe orabant eos, ne ossa humatorum dissiparent, quò videlicet illi ocius & minore negotio resurgerent.

Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. I. cap. 12.

De Brasiliensibus quidem Barbaris ita scribit Lerus: Nō modò, inquit, Immortalitatem animæ credunt: sed pro certo quoque habent, post mortem eorum animas qui virtutē coluerunt (virtutē autem illi definiunt suo more, nempe vltionē sumere de hostibus & quamplurimos mandere) post altissimos montes euolātes, patrum & auorum suorum animis aggregari, ibiq; in amœnissimis hortis perpetuis delicijs ac tripudijs latū animum agere: ignauorū contrā manes, qui sine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab Aignan (sic illi cacodæmonem vocant) & cum eo sempiternos inter cruciatus vivere. Nauig. Brasil. cap. 16.

3 Peruanæ oves instar camelorum (quos, si tubera demseris, specie propè referunt) magnis oneribus ferendis sufficiunt. Equitandi verò etiam vsu eas ita assuefecerant Hispani, vt duodecim aut quindecim miliarium spatium, equitem dorso gestantes in die conficiāt. Itinere fatigata prosterunt se humi: ac tum fodiendo aut feriendo frustrā impuleris: nunquam nisi onere leuata, surgūt. Peru planè fructuosum, vel in esu carniū, vel in vsu vellerum, quibus optimis & tenuissimis vestiuntur: præsertim eæ, quas illi Pacos vocant. Quippe & ille paruo alūtur, & in summa laboris tolerantia, Maiꝛio pasta, quatuor & quinque dies sine vllò potu facillimè transigunt. August. Zarat. Histo. Peru. lib. 3. cap. 2.

4 HÆC statua, seu palatia, quæ Tambos vocant, Gainacana, Attabalib. e pater, ad ripas fluminum maxime, & in regijs vjs exstructa, non tantum commeatu, quantum exercitui alendo sufficere.

sufficeret, sed etiam armis, vestimentis, & omnium telorum genere tanta copia instruxerat, ut ijs triginta millia hominum expedite vestiri & armari possent. Ea autem crebris intervallis disposita, plerumque diei unius itinere, interdum octo aut decem leucarum, rarissime quindecim aut viginti, spatio discreta ab alijs alia erant. August. Zarat. Hist. Peru lib. I. cap. 14.

¶ Peruani Christianos ex maris spuma concretos esse putant. Aurifodinae exhausta. Colonia in Peru ab Hispanis condita.

CAP. XXI.

MATVRVM iam mihi videtur falsas eas opiniones quas illæ gentes de nobis habent, expromere. Postquam ingressis Perusium Hispanis, mores eorum, facta & atrocità sæuitiæ exempla quæ passim ab iis edebantur, inspicere: nunquam ex eo non modò fateri voluerunt, nos esse Christianos filios Dei (sicuti ab Hispanis audiebant) sed ne ita quidem in lucem editos ut vulgò nasci homines solent. Quippe fieri non posse ut tam ferox & truculentum animal ab vlllo homine genitum & fœminæ partu editum sit.

Abfurda Peruanorum de Christianis opinio.

Itaque eorū animis penitus hæc infedit opinio, nos mari esse ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocant. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* spumam significat. Ergo nos è

mari concretos & coalitos, spumáque nutritos, vulgò ferunt: ac venisse in terras ad vastandum ac perdendum mundum. Neque eam opinionem vllus, præter Deum omnipotentem, eorum animis euulserit. Nempe inter se ita ratiocinantur, Venti domus prosterunt, arbores frangunt: ignis eadem vrit: sed isti Viracochiæ omnia deuorant: terram inuertunt, vim fluminibus afferunt, neque vllum tempus remittunt: perpetuò irrequieti modò huc modò illuc vagantur, aurum & argentum insatiabiliter quærentes: mox vbi quæsiuere, alea consumunt, bella gerunt, mutuis cædibus se conficiunt, latrocinantur, blasphemant, Deum execrabiliter eiurant abnegantque: verum nunquam loquuntur, & nos nostris ditionibus & fortunis spoliauere. Denique Indi mare diris execrantur, quòd tam sæuam & truculentam sobolem in terram immiserit.

SÆPÈ varia eius regni loca perlustrans, siquem fortè Indum obuium haberem, animi gratia, vt mentem eius nudarem, sciscitabar ex eo vbi hic aut ille Christianus maneret. Illi verò tantum abest vt responsum aliquod darent, vt ne in os quidem contrà me intueri sustinerent. Verùm simulac petieram vbi maneret Viracochie, confestim mihi respondebant. Pueri quidem eorum vix verbum vnum balbutire incipiunt, quum patres digito nostrum aliquem indicantes, En tibi, inquit, Viracochie,

PORRO

Barbari
Christia-
norù vitia
grauissimè
arguant.

PORRO quum in multis huius Regni pagis, nempe quia opulentum est, sacerdotes & monachi erudiendæ iuuentuti dent operam, utinam tamen bonum aliquem fructû edant. Neque hîc omiserim quod in Quito à Flandro quodam monacho Franciscano audiui, cui Iodocus nomen erat. Is mihi retulit se in provinciam Cagnariam profectum, exstructo ibi cœnobio, omnes eius gētis regulos & primores euocasse. Quum tres tantum ex iis venissent, luculentissimam apud eos orationem habuisse, ut qui linguam Cuscensem optimè calleret, eîsque quæ ad fidem nostram pertinerēt copiosè exposuisse, fœdos simul eorum ritus & diabolicas ceremonias damnantem: mox postulatu eorum omnes baptizasse, atque ita domum reuersos.

Religio-
nis Christ.
cõremtus
apud Pe-
ruanos ex
malis His-
exemplis

VERVM ut vidit monachus eos ad sacrum in templum non venire, denuo homines adit, rogâtque ut in sancto proposito perseuerent. Donec ad extremum ubi vidit se operam ludere, nec fructus vllâ esse spem, quum illi palàm cum risu dicerent res Viracochiorum sibi non conuenire, nec sibi tantum ab suis rebus esse otij ut templo frequentando vacare possent: his, inquam, compertis, monachus sexto postquam eò venerat mense, Quito non ad suum monasterium reuersus est.

AC quando in eum sermonem incidi, age libens ab Hispanis ipsis quæsiuerim, Si apud eos nulla vnquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipsum Sacri Euangeiij audi-

tum, atque hoc tempore gens aliqua in Hispaniam ad promulgandam Christianam doctrinam commearet, quomodo ipsi In Indiam iuerunt: atque & ea ipsis suas fortunas, vxores & liberos eriperet, atque in ipsorum corpora tormentis cædibúque sæuiret, ac pro mancipiis venderet, multáque alias indignas iniurias in eos ederet: quæro quid ipsi essent facturi. Ego quidem non dubito quin ipsi non tantum capitali & perpetuo odio eam gentem prosequerentur: & in eam probra omnia & fœda iacerent: sed etiam atroces de ea, si possent, expeterent pœnas. Si hoc Hispani ipsi alteri genti facturi sint, quis miretur hunc in modum Indos Hispanis, si possint, vfuros?

IAM superius de immensa opulentia egi ab Hispanis reperta, quum primùm hoc regnum subegerunt, attamen utcumque tantum inde opum exhauerint, Indi etiam nunc grandem lancem plenam Maizio tenentes granum vnum
 33 ex omni aceruo eximunt, & Viracochiæ, in-
 33 quiunt, hoc foras exportarunt: & illud lancem
 33 intuentes) apud nos remansit. Itaque illi ne tam ingenti gaza Hispani potirentur, partim proiecerunt in mare, partim defossas in terram oves abdidere.

HISPANI præter hæc argenti & auri fodinas ditissimas aperuere: & argentearum quidem nobilissimæ sunt apud Potosien-
 Potosien-
 tes fodinæ. Non procul Cusco in flumine Caluaia auri purissimi ramenta inuenire: deinde in Quitten-
 si prouincia auriferum aliud flumen, quod ab Hispanis San-barbara appellatur. Aurarias

quo-

quoque in quibusdam montibus nacti, cuniculis per magna spatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis suspensa, usque-adeo fodere quoad aurariæ venæ finem inuenirent.

Hispanorum in exhaustis fodinis labor.

Ac sepe accidit ut fidētibus rimis fracti montes, & omnes operarios & Hispanos ipsos opprimerēt. Aurum quod ex iis montibus eruitur, minutæ arenæ speciem habet; id, effossa terra, argenti viui ope colligunt quod è fluuiis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum maiora discretum est. At nunc quidem omnes ferè aurifodinæ exhaustæ sunt: argentariæ abundè quidem adhuc suppeditant, sed non ea copia qua primùm. Neque enim tantæ magnitudinis ullus mons est, quem, si semper inde tollas ac nihil reponas, aliquando non exhauseris.

COLONIAE ab Hispanis in eo regno conditæ hæ sunt: Lima, Arequipa, Cusco, Neapolis, Argyropolis, Trugillium, Guanucum, Chiachiapoi, Quito, San-michael, & Portus-vetus. Earum amplissima Lima est, quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata: ceterarum aliæ viginti, aliæ triginta, quædam quadraginta, nonnullæ quinquaginta, aliquæ octoginta domus continent. Denique sic statuo atque affirmo, omnium earum urbium, quotquot Hispani in ea India condiderunt: (quas illi amplius trecentis esse iactant) etiamsi in vnum aceruum conferantur, non tot esse ciues ac municipes, quot vel vnus suburbij Mediolanensis extra portam Comasinam olim esse meminimus. Nam florentibus illius urbis

Coloniæ Hispanicæ in Peru.

rebus, ex solo eo suburbio x i. amplius millia hominum, exceptis senibus, emitti solebant: at in India Occidentali, annumeratis etiam senibus ac pueris, lustro facto nunquam amplius x i i i i. aut xv. millibus capitum reperita esse costat.

I s *Christ. religionis contemptus in Barbaris nulli verius causa quam Hispanorum sceleribus & flagitijs assignari debet. Nam alioqui non plane indociles neque à pietate alieni sunt. Id unius rei documento, quod ex Lerio nostro sumam, demonstrasse sufficiet. Is enim Americ. Histor. cap. 16. narrat, Se aliquando cum tribus Barbaris Brasiliensibus iter per siluam facientem, noua arborum herbarumque specie, simul canoro animum concentu, inuitatum ad predicandas Dei laudes, totum Psalmum 104. alta voce cecinisse. Mox quasiuisse unum ex illis quidnam sibi vellet quod cecinisset. ac tum se copiose Propheta mentem & Psalmi sententiam exposuisse: Illos verò, ubi omnia hæc attentè audiuiissent, ingenti cum admiratione in exclamationem erupisse, O H quàm vos Maix (sic illi Gallos appellant) felices estis, qui tot arcana sciatis, quæ nobis miseris occulta sunt! Ita nimirum cum aliquo fructu docentur Barbari, non libidinis & auaritiæ exemplis.*

¶ Pere-

Peregrini à Gasca è Peru arcentur. Hispanicæ classis naufragium. Benzoni ex India Occid. in Hispaniam, atque inde in Indiam reditus.

CAPVT XXII.

VVM iam tertius ageretur annus ex quo in Perusium veneram, ac me, iam collectis aliquot ducatorū millibus, earum terrarum satietas & fastidium cepisset, reuerti in patriam constitui. Accessit eò etiam edictum Præsidis Gascæ, quo peregrinos omnes Perusio excedere iussit: cùm videlicet à quibusdam Hispanis accepisset, Leuatinos (sic nimirum nos vocant) perfidos ac sæuos esse, ac multis Hispanis exitij causam fuisse. Ergo quum tunc in vrbe Guaiacuil essem, eoque fortè acatium è Panama mercibus onustum appulisset, abire inde & patriam reuisere statui.

VT primùm, confectis ad quæ venerat, magistro nauis abire vacuum fuit, nauim conscendi VII. die Maij, anno M. D. L. soluimus & in portu Zalangi præsidem Gascam inuenimus. Is Panamam petebat, vnde in Hispaniam traiceret: ac tum quòd solus nauigaret, Nauarchum nostrum comitem sibi ire iussit. Ille, quum Maizio nauem onerare vellet, Præsidem rogat, vt propter necessarios quosdam vsus ipsum ibi manere pateretur. Præsides abit: nos tandiu in eo portu hæremus, quoad onustum esset nauigium.

MOX inde soluentes, breui ad Mantam

Edictū de
arcessēdis
vxoribus.

appellimus: sed ibi nauigium scopulo illisum
fractūque mergitur: omnes vectores & nau-
tæ cum maxima auri & argenti parte incolum-
mes ad terram euadunt. Ea calamitas Naucle-
ri seu piloti suæ artis non satis periti inscitia
accepta est: is verò qui Panama acatium de-
duxerat, substiterat in Guaiacuil eiusmodi
ob causam. Allatum fortè erat per eos dies ab
Hispanis Cæsaris edictum ac omnibus Indiæ
partibus promulgatum, mulierum postulatu
quæ viris iunctæ essent: Vt videlicet Præsides
ac Governatores, viros qui in Hispania vxores
haberent, in Hispaniam remitterent: aut iube-
rent eos de arcessendis eò vxoribus satagere.
Ergo metuens Naucerus ille ne Panama in
Hispaniam remitteretur, nullius ibi fauore
subnixus, quum eò reuerti nollet, in Perusio
substigit.

A M I S S O verò, ita vt dixi, nauigio, exspe-
ctare aliam traiciendi occasionem necesse
nos fuit. Tandem quinquagesimo post hæc
die, quum nauis Lima veniens eò applicuisset,
ei iungimur, & breui Panamam peruenimus.
Ibi comperto Præsidem cum omnibus nau-
ibus è Nomine-dei in Hispaniam vela fecisse,
in Nicaraguam transgredior. Ibi graui ac diu-
turno morbo implicitus, ac vix tandem rece-
pta valetudine, post quadriennium è Guatti-
mala, vbi tunc eram, ad Portum-caballorum
me conféro, quò naues ex Hispania appulisse
acceperam.

C O N S C E N D O nauim, soluimus: sed
quum iam haud procul Cuba essemus, sæua
repentè

repentè coorta procella nauim ad breuia illi-
 dit: nos, omni propè amissa pecunia quæ in
 nauī erat, ægrè in scapham transgressi, omnes
 tamen incolumes trigesimo quarto demum
 die summis cum laboribus & periculis Por-
 tum Auane tenuimus, vbi classem Regiam re-
 perturos nos sperabamus. Sed ea iam octiduo
 antè, summo ipsius præfecto Didaco quodam
 Caietano, in Hispaniam vela fecerat: atque
 eam quidem vix medio itinere atrox adorta
 tempestas miserabiliter afflixit. Ex duodeui-
 ginti nauibus, tredecim fluctibus penitus hau-
 itæ sunt, (quarum vna vehebatur Clauissus
 Panamæ Gubernator, & duo Adseffores iu-
 ridici noui regni Granatæ, qui ob multa in-
 iustitiæ & repetundarum crimina, Regis man-
 datu è prouincia in Hispaniam deportaban-
 tur) duæ quassatæ & semilacerae ad Dominicæ
 insulæ littora eiectæ sunt. Tribus reliquis in
 Hispaniam abreptis, vna littoribus Portuga-
 liæ illisa est: vectorum pars, amissa nauī, ægrè
 ad terram enauit: altera Calicium portum in-
 columis subiit: Prætoria haud procul por-
 tu San-lucari de Barrameda, cum ducentis
 fermè hominibus periit. Præfectus scaphæ
 præsidio cum parte nauticorum & concubi-
 na euasit.

Classis Hi-
 spanicæ
 naufragiæ.

Mox quum Hispalim venisset, iussu Re-
 gis in custodiam coniectus est. Obiiciebatur,
 eo tempore ex India soluisse vt ei necesse esset
 hyeme in Hispaniam appellere, littorum præ-
 fertim egressu ea tempestate periculosissimo.
 Itaque ipsius culpa tantam calamitatem esse

acceptam. Ille verò culpam omnem in necessitatem transferens, se quum tantæ alendæ multitudini commeatus Auana expedire non posset, inde soluere esse coactum defendebat. Tandem hæc atque alia afferens emittitur, sed abrogato ei munere.

Benzonis
in Hispaniam,
inde in patriam,
reditus.

E G O interea Auana hærebam æger animi ac mœrens, idque duplici de causa. Primum quòd fortunarum mearum partem in supra-dicta naui amiseram: deinde quòd classem Regiam, cui me adiungere cogitabam, profectam comperissem. Verum tam funesti naufragij nuncio audito, Deum diuinamque eius gratiam laudavi, quòd ei classi molièti me succedere non esset passus, haudubiè si id factum esset, cum aliis periturum. Tandem decimo postea mense classis Regia in Indiam appulit: moxque in Auana portu aggregatis quatuordecim nauibus cum modicis tum magnis, breui vela, Dei ope, in Hispaniam fecimus. Trigesimo nono quàm inde solueramus die, horribilem vnâ tempestatem in eo cursu perpeffi: insulam quandam Lusitaniæ (vulgò Maderam appellant) tenuimus, quæ iuxta Cosmographorum rationem ab Auana amplius IV. M. miliaribus distat.

Belmuda
insula.

M E D I O fermè itinere iacet exigua quædam & deserta insula, quæ ab Hispanis Belmuda appellatur: sed eam neque nos in conspectu habuimus, neque multi nautæ illac præternavigantes vident. Sumto in Madera pane, vino aliisque cõmeatibus, vela damus: & octauum post diem, XIII. Septembris, M. D. LVI.

San-

San-lucari portum ingredimur, atque inde Hispalim procedimus. Ipse, simulac expeditis negotiis dimissus sum, Calicium portum peto: & onerariam nauim conscendens (Vrcam vulgò vocant) Genuámque bimestri nauigatione peruectus, & incredibili ex conspectu patriæ perfusus gaudio, breui Mediolanum peruenio.

QVAMOBREM immensæ atque æternùm laudandæ Maiestati Dei, potentiaëque eius, ac Seruatori nostro Iesu Christo, immortales gratias ago, quòd concesso mihi hoc beneficio vt res adeo nouas, tamque à nobis diuersas ac remotas terras visèrem, me ab innumeris periculis liberauit: vt quoties præterita in memoriam reuoco, humanum vnum corpus tot tantisque malis tolerandis sufficere vix potuisse existimen.

Gratiarũ
actio pia.

I HAEC *Belmuda seu Bermuda insula, Garza etiam alio nomine dicitur: quòd nauis, cui ea primum apparuit, Garza vocaretur: illius verò Magister, Joannes Bermudez Palensis. Ad XXXIII gradum in Septentrionem sita est: parua & deserta credita. Onied. Hist. Ind. lib. 2. cap. 9.*

CANAR. DESCRIPTIONIS

A R G V M E N T V M.

OMNIBVS nauibus, quæ in Indiam Occid. cursum dirigunt, primam stationem præbent Canaria, seu Fortunatæ insule, CC. leucarum, nonnullæ etiã CCXL. interuallo ab Hispania, à XXVII. ad XXIX. ab Aequinoctiali limite, in Septentrionem, gradū suæ. Earum prisca nomina, Pluuialia, siue Ombrios, Capraria, Niuarua, Canaria, Lunonia, & eodem nomine proxima, sex tantum veteribus cognitæ: hodie septem numerantur. Ille post Iubæ & aliorum veterum inquisitionem, diu nostris hominibus ignotæ manserunt: donec Ioannis, secundi huius nominis, Castelle regis, denuo, anno Domini M. CCCC.V. aut (ut alij tradunt) Petri regis Aragoniæ, temporibus, anno M. CCC. XX. XIII.

Hispanorum navigationibus apertæ sunt:

moxque (ut hîc scribit Benzô)

partim ab ipsis Hispanis,

partim à Gallis,

subactæ.

* * *

BREVIS

BREVIS INSVLARVM

QVAE CANARIAE APPELL-

lantur, & rerum in iis memora-
bilium, descriptio.

¶ *Canaria insula septem. Indigenae pauci supersunt. Quando
& à quibus subacta. Earum feracitas.*

CAPVT I.

QVANDO, Deo bene iuuante, si-
nem tandem breuis huiusce meæ
Historiæ assequutus sum, operæ-
pretium facturus mihi videor, si
quædam de Canariis insulis memoria non
indigna contexam. Hæ septem sunt, Gran-
naria videlicet, Teneriffè, Paima, Gomera,
Ferrum, seu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-
ventura. Eæ non magno interuallo inter se discre-
tæ, ab ortu in occasum, continuo versu in or-
dinem porrectæ, xxvii. gradibus & dimidio
ab Aequinoctiali linea absunt: ab Hispaniæ
promontorio Boldori nongentis & octogin-
ta pass. millibus: ab Aphrica Lxx. Perhibetur
à veteribus nonnullis scriptoribus Fortunatas
esse dictas, quòd omnibus quæ vita humana
desiderat, iisque sponte genitis abundant. Verum
Solinus multo secus de iis scribens, plu-

*Canariæ,
seu Fortu-
natæ insu-
læ, septem*

rimùm istius fertilitatis famam eleuat.

Canarij
indigenæ
pauci.

P O R R O veterum earum incolarum & indigenarum stirps hodie propemodum sublata est. Ego quidem vnum duntaxat in Palma insula vidi, annos fermè LXXX. natum: cui, quòd è præcipuarum & veterum insulæ familiarum stirpe esset, Rex Hispaniæ certum annum stipendium in victum dabat. Quum mihi fortè aliquando sermo cum isto esset, & ab eo mores, atque instituta gentis cognoscere cuperem, nunquam à vino integrum vacuùmque reperi. quippe eius potus dulcedine semel degustata, omnem voluptatem in ebrietate collocabat. Itaque ea de re nihil certi tradere possum, nisi fortè pauca quædam quæ vel ipse vidi, vel ab Hispanis nonnullis magno natu audiui. Sed priusquam id aggrediar, exponendum videtur quæ prima gens (vti à nonnullis scriptoribus proditum est) eas insulas subegerit.

A quibus
primùm
subactæ
Canariæ.

IN Historiis Petri Aragoniæ regis, eius nominis IV. traditur anno M. CCC. XXXIII. ad eum adiisse nobilem quemdam Hispanum (Ludouico Cerdæ nomen erat) virum bellicarum rerum artiumque peritissimum, qui quòd ei adhuc omnia incepta prosperè prouenissent, arroganter Principem Fortunæ, sibimetipse cognomen fecerat. Is à Rege, vt eius autoritate atque auspiciis Canarias insulas subigere liceat, simulque auxilium petit: moxque impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armandas, classe instructa è Calicio portu soluit.

.Brevi

Breui Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in littus exponit. Sed vix egressos, Insulari feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cæsi: ceteri trepida fuga compulsi ad naues partim eò nantes, alij scaphis raptim conscensis euasere: ac cum suo duce, qui Principatum Fortunæ se amisisse serò tandem agnoscebat, spe irrita mœsti in Hispaniam reuertuntur.

TRADUNT nonnulli missas è maiore Baleari naues aliquot ad subigendas eas insulas: sed omnia foedè atq; improsperè euenisse. Proditum est ad aliis, anno M. C C C. X CIII. Hispanenses & Cantabros aliquot naues militibus, equis & com meatu ad eam expeditionem instruxisse. Hi, quum classe perarmata ad Lanzarottam appulissent, exscensúque ad terram facto expedito agmine ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & solutos oppressere. Itaque multis horis acriter vtrimque pugnatum: tandem victores Hispani, plurimis hostium cæsis, multis captis, præda & spoliis onusti in Hispaniam reuertere.

ALII eius rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum, Ventacurtium nomine, cōtractis ex castelli cuiusdam sui pretio pecuniis classem tantæ expeditioni parem armasse, primúmque eas insulas cœpisse subigere. Is enim quum ad Gran-canariæ orã naues applicuisset, atq; indigenæ egredientem in littus vim aduenarum conspexissent,

Ventacurtius Gallus Canariæ tentat.

id protinus Baianori insulæ regulo renunciant. Is tristi accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quantam potest multitudinem colligit: móxque omnes è vicinis collibus ac tumulis ad littus descendentes ferociter in hostem incurrunt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulsati ac perterriti, ingens damnum acceperunt: sed mox confirmatis animis effusè concitant aquos: & multa cæde hostium inuecti, turbatos in fugam vertunt. Baianor prælio superatus, simultaque ex fuga sese recepit, statim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua benignè data, Ventacurtius, Reguli huius consensu arcem in insula coctili latere ædificat, eamque quinquaginta militum præsidio munit.

EXINDE cum reliquis suorum ceteras insulas ordine prælegens, Palmam aggreditur, qua paruo negotio subacta, breui quoque Gomeram in potestatem redigit. Has tres insulas ita perdomitas Alphonso comiti Nebulensi Hispano, magno pretio vendit, qui mox ceteras ditioni suæ adiecit. Ex quibus apparet iam multis abhinc annis has insulas Hispaniæ regno subiectas esse.

IAM quod ad mores eius gentis attinet & fertilitatem terræ, quæ, vel ipse vidi, vel ab aliis audiui (vti superius sum pollicitus) ea paucis exsequar. Primùm ergo earum insularum maxima (Gran-canariam Hispani appellant) rotunda propemodum specie, cxxx. circiter milium pass. ambitu, urbem in planicie modica

dica sitam haud procul mari Orientem versus, habet: quæ quum ibi essent, quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum seculares, ut vocant, tum Ecclesiastici, manent. Nullus ante urbem portus, sed duobus ab ea millibus pass. Septentrionem versus, prope exiguum montem statio quædam est. Ibi naues ancoras iaciunt: quibus scilicet tutandis vicino in littore Hispani modicam arcem excitarunt: ubi tum tormenta quatuor ferrea erant, eaque situ ac rubigine obduta. Ac sæpenumero equidem demiratus sum, quum Galli eodem ipso in littore naues aliquot ceperint, satis validum ad impetus hostiles arcendos propugnaculum ab Hispanis non exstructum esse.

IN ea insula magna fit sacchari copia, plurimique propterea mercatores eò negotiandi causa comitant, maximè Genuenses. Omnes arbores ex Hispania eò translatae, facile, præter oleam, comprehenderunt. Ea quæ Palma dicitur fructuum ubertate, maximè vini, imprimis insignis est. Itaque tantum ex illis vitibus prouenit, ut non insulis modò vicinis vina suppeditent, sed etiam dent quæ nauibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiam & ouium greges eæ insulae habent, ex quarum lacte caseum ingenti copia faciunt: cuniculorum verò vim propè innumeram. De ceteris, Teneriffæ quoque & ipsa rebus ad victum necessariis abundat: sed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, ut exiguae, inopes, & ignobiles spernuntur.

Palmae insulae descriptio.

I POMPONIVS *Mela lib. 3. ca. II. ita de
ijs scribit. Fortunata insula abundant sua sponte
genitis, & subinde alijs super alijs innascētibz ni
hil sollicitos alunt, beatius quàm alię vrbes excul-
tę. Idē propè Plutarchus in Sertorio. Solinus con-
trā ca. 20. De harū nominibus (inquit) exspecta-
ri magnum mirum recr. sed infra famam vocabuli
res est, & c.*] dque multò quàm alię verius.

2 Ioannes Betancurtius, nobilis Gallus, Robini
Bracamontij, Francię Almirātis, cognati sui gra-
tia & internentu, Anno M. CCCC XVII. eas
insulas subigendi facultatem suis auspicijs & Re-
gio titulo, à Rege Castelle obtinuit. Itaque vendi-
tis quęcunq; in Gallia possidebat, classē armat
& Gallos admistis Hispanis, ducens, in Canarias
expeditionem suscepit. Habebat in comitatu mo-
nachum, Mendium nomine, qui Martini v. Pon-
tificis iussu, Barbaros Ethnicis superstitionib. de-
ditos ad Christianismum verteret, & Episcopi ti-
tulo illis pręfesset. Betancurtius Lanzarottam, For-
te-venturam, Gomeram, Ferrum & Palmam
paruo labore in potestatem redigit. Gran-canaria
potiri non potuit, x. millium armatorum exercitu
Barbaris insulam propugnātibus. Inde eiectus in
Lanzarottā se recipit: atque inde exstructo late-
ricio vel lapideo castello, subactas insulas regere
& colonijs occupare instituit. Mox etiam, varijs
mercibus, quas ab eo acceptas Hispanę & Galli-
cę naues exportabant, putā mācipijs, melle, cera,
corijs bubulis & hircinis, sebo, ficibus, alijsque,
pecuniarum vim ingentem facere: donec multi
fama opum quibus eę insulę abundarent exciti,
ad

ad ceteras subigendas confluerent. Ceterum Be-
tancurtius quatuor insularum imperium Me-
naldo, cō sanguineo cuidam suo, moriens reliquit.
Posthæc, iurgio fortè inter hunc & Mendium E-
piscopum orto: Mendius aduersa multa de impo-
tenti eius in Barbaros dominatu ad Regem Ca-
stella scribit. itaque cupere eos in Regis fide, ac di-
tione esse. Rex trium nauium classem eò mittit,
Petro Barba duce. Is diues & cautus, vim etiam
adhibiturus si opus esset, Menaldo facilè, ut eas
sibi vendat, persuadet. Eas postea ipse Ferdi-
nando Peraza, Hispalensi equiti vendidit: aut,
ut alij tradunt, Alphonso comiti Nebulensi, qui
eas alijs ditionibus cum Peraza permutauit. Pe-
raza quidem, quocunq; modo vis potitus, Regium
nomen primus asciuit. Gom. Histor. gen. libro 5.
capite 222.

¶ *Miraculum arboris in insula Ferro. Canariensium
mores. Teneriffes insula mons.*

C A P . I I .

RE s poscere hîc videtur, vt prius-
quam hunc de Canariis sermonem
absoluam, memorandæ Arboris mi-
raculum referam. In insula Ferro est:
perennes aquas è foliis exsudans stillânque, &
quidem tanta copia vt non incolis modò, sed
etiam multo pluribus sufficere possit. Ea arbor
mediocri magnitudine, nucis iuglandis folio,

Arbor pe-
rennes a-
quas exsu-
dant.

quamquam paulo maiore, muro circumlapideo septa, instar fontis, est: & eo cratere defluens aqua suscipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile: non reperiri tota insula ullam aquam præter eam quæ ex illa arbore manat: Porro arborem perpetua ac densa nebula circumuestit: quæ tamen interdum ubi solis æstus flagrare incipit, paulatim discuti ac resolui videtur.

PRINCIPIO, Hispanos eam insulam subigere aggressos, quum neque fontes, nec puteos, nec flumina inuenirent, ingens admiratio stuporque incesserat. Quumque ab indigenis sciscitando exsequerentur, unde aquam sibi pararent: illi pluuialem aquam in vasis collectam, reponere ad necessarios usus se respondebant: arbore nimirum prius arundinibus, terra aliisque integumentis operta. quippe ita rati Hispanos, ubi aquam non reperissent, ex omni insula excessuros. Sed parum astus profuit. Nam insulana mulier Hispano cuidam, quicum familiaris ei consuetudo intercesserat, arborem & arcanam vim eius aperuit: protinusque ille Hispanorum duci. At dux, qui rem tam inusitatam pro fabula duceret, risu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam nouæ miraculo defixi obstupere. Neque mulier indicium impunè tulit, siquidem primores insulæ proditum ab ea arcanum quum cognouissent, breui necem ei clanculum intulere.

Arborem
illam mu-
lier Hispani-
cis prodit.

CETERVM hi ferè Canarienses quondam idololatræ erant. Caprarum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neque alias domus, quàm subterraneos specus norant, cõsque ferè ad radices montium aut sub collibus positos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ nostris multo grandiores sunt, iis vice bouum ad colendos agros utebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipsis *Gofio* appellatum. Vinum è palmis, vt Æthiopes, moliebantur. Colore cutis prorsus tali sunt quali erronei illi quos vulgò Ægyptios vocant. Earum insularum cælum calidius quàm frigidius est, etiamsi Tenerife montem erigat (²*Picum Teyde* vulgò vocant) totius propè anni spatium opertum fidumque niuibus. Quod quidem primũ signum à mercatoribus ad eas insulas nauigantibus eminus conspicitur.

Canariensium mores & cultus.

Canar. panis.

Tenerife mons.

I VVLGO creditur ea esse, quam Plinius & Solinus *Ombrion*, seu *Pluuiariam* vocant: sic dicitur quòd nulla in ea esset aqua nisi ex imbribus. De qua hæc Plinij verba sunt lib. 6. cap. 32. Iuba de Fortunatis ita inquisiuit: *Primam vocari Ombrion, nullis edificiorum vestigijs: habere in montibus stagnum: arbores similes ferula, ex quibus aqua exprimitur: ex nigris amara, ex candidioribus potui incũda. Hactenus ille. Que quidem non videntur admodum discrepare de ijs que de ea Insula ab Hispanis explorata sunt.*

Quamquam illi nullo ibi nec stagno, nec lacu, nec fonte inuento, solam eam salubrem & potui aptam aquam ex mirabili ea arbore stillantem compererint: & quidem tanta copia, ut non Insularis modò eorùmque armentis, sed etiam nauibus eò fortè ad aquandum apellentibus sufficiat.

2 *Mons hic in tantam altitudinem editus est, ut xv. fermè leucas ab imo ad summum verticem colligens, inde ab ducentorum quinquaginta miliarium Hispanicorum intervallo eminens conspicitur. Eius ima silua & viridantia pascua vestiunt: media niues occupant: vertex nudus & sterilis fumos plerumque exhalat. Vulgò Galli nauta eum Le pic de Tanariffie, appellant. Ceterum Teneriffe ea creditur esse, quæ à veteribus Ninaria dicitur.*

DE

DE GALLORVM
Expeditione in Floridam,
& clade ab Hispanis non
minus iniuste quàm im-
maniter ipsis illata, Anno
1565, Breuis Historia.

Cui adiunctum est,

Supplicis libelli & querelæ, à viduis, liberis,
cognatis & amicis Gallorum, ab Hispanis
in Florida contra fas ac fidem cæſorum, ad
Carolus IX. Gallix regem delatæ, exem-
plum.

ESAIÆ CAP. XXVI.

*Ecce Dominus egredietur de loco suo, ut visitet
iniquitatem incolæ terræ contra eum: & reue-
labit terra sanguinem suum, nec operiet,
ultra interfectos suos.*

* * *

EXPEDITIONIS FLORID.

ARGUMENTVM.

H VNC libellum superioribus Benzonis libris adiunximus, tum quia eiusdem penè argumenti est, cum & res in iisdem illis terris gesta historiam, & Hispanicæ scuitia in signe exemplū contineat: tum ut Hispanis ipsis speciosam illā laruam excuteremus, qua vulgò uti solēt: Non mirum esse videlicet, se aduersus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani præter speciem oris habentes, quorum immanitatem frustra per benignitatē & modestiā effugeris, scuitia sæpius quàm clementia esse usos. Nam quid hîc simile adferent? Expeditionem in Floridam suscipiūt Galli, idq; Regis sui iussu: neque in alienam possessionem violētè irruunt. Etsi enim nullo iure Hispani latissimas illas in Occidēte tū Insulas tū Indicæ continētis prouincias, nisi fortè umbratili Pontificis donatione, cuius ea non sunt, possidēt: ab illis tamen Galli, velut iusto titulo possessis, non vim duntaxa, sed appulsū quoque abstinent: & iam Hispanis visam quidem, nullis tamen adhuc Hispanicis colonijs in seffam oram, velut vacuam, occupant. Hîc Hispani nō contenti vi ex ijs littoribus arcere Gallos, ut pedē in sua inferētes: non in armatos tantum, in quos par periculum & ardor certaminis irritat, sed imbellem quoq; inermēque in turbam pueros & fœminas plusquam beluina scuitia debacchati sunt. Et hoc quidem per me occultum sepultūque maneret, nisi Hispani plura atque atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quàm quæ apud Indos unquam edidere.

DE GALLORVM EXPEDITIONE IN

Floridam, eiúsque miserabili
exitu, Breuis
Historia.

¶ *A quo primùm reperta & nuncupata sit Florida. Ioannis Pontij, Ferdin. Sotti & Hispanorum monachorum infelices in eam expeditiones.*

CAPVT I.

QUAM inclementer & parum humanè Hispani victorias pacémque aduersum Indos Occidentales exercuerint, superiores libri abundè docuere: nunc verò etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, breui narratu exsequar. Sed ante omnia quæ regio sit Florida, vbi sita, à quo primùm reperta & tentata, exponendum est.

NON procul Hispaniola Boriquena insula est, quam hodie S. Ioannis de Portu diuite appellant. Eius primus occupator ac Gubernator Ioannes Pontius Legionensis, pro certo habens fore vt ab Didaco Almirante & prorege Indiæ, magni illius Christophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenso,

Floridæ
situs, &
quâdo pri-
mùm in-
uenta sit.

prouincia demoueretur, cedere inimicis statuit, & nouas sedes quærere. Itaque anno M. D. XII. celocibus duabus armatis, flexo in Septentriones cursu altum tenens, tamdiu nauigat, quoad aliquantum progresso Biminiæ insulæ sese aperuere: quæ ad Septentrionem Cubæ insulæ iacent.

Fons fabulolus.

E O D E M tempore de prodigioso quodam fonte fama increbuerat, cuius aquis epotis senes, exuta canicie, in iuuetam reuirescerent: neque eam fabulam cupidius sparserant Indi, quam crediderant nostri. Eam famam sequutus Pontius, dũ circa eas insulas, fontem illum fabulosum quærens, senescit potius quam repubescit, sex amplius menses irritò errore absumit. Tandem tamẽ diu vagatus nouam Indicæ continentis orã detegit, eamque partem ad quam fortẽ ipso Resurrectionis die appulerat (quẽ vulgò Pascha floridum appellat) velut è re nata sumto nomine, Floridam ipse nuncupat. Id terræ prominens, linguæ aut manicæ instar, se ingenti fronte in altum euehens, centum leucas in longitudinem, quinquaginta circiter in latitudinem patet. Eius extremum cornu ab Æquinoctiali linea, Septentrionem versus, gradus xxv. distat: moxque extendi ac dilatari incipit, quã in mediam inter æquilonem & exortum æquinoctialem regionem versa est.

Floridæ nuncupatio.

Ex ea noua terra reperta ingentes sibi diuitias despondens Pontius, breui ad S. Ioannis insulam regressus, mox inde Hispaniam petit. Ibi à Rege Catholico expositis quæ inuenerat,

uenerat, nō magis meritorum respectu quā amicorum gratia, Biminensem & Floridensem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam reuertitur: coloniæque in suam prouinciam deducendæ certus, milites scribit, classem comparat, multosq; in eas res sumtus facit. Sed vix in Floridæ littus egressus, vrbis condendę sedes quærebat quum Barbari classe conspecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo sagittarum Hispanos obruunt. Pontius ipse in turba, venenata sagitta grauiter ictus, prælio excedere coactus est. Inde Cubam auctus, paulo post ex vulnere moritur. Neque ipse tantum, sed multi quoque Hispani qui eius auspicia ad eam expeditionem sequuti fuerant, partim Indorum telis confixi, partim morbis & meriis absunt sunt. Ita iam tum Florida inauspicatō tentata, inuentoris sui cæde nobilitata est.

Pōtius Floridam in, feliciter tentat.

Ex eo quum ob truces & bellicosos incolas vulgō infesta atque infamis haberetur, per diu intacta mansit. Donec tandem multis post annis Ferdinandus Sottus trib. mil. Attabalibæ Peruani regis spoliis diues, & ex iam partibus maiora concupiscens, eius prouinciæ subigendæ administrandæque potestatem à Cæsare petiit. Quæ impetrata, cum multis Hispanis Floridam init: & omisā condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atq; illuc errans sedibus vexare indigenas, & vni parandi auri curæ intētus, metalli eius fodinas quærere passim institit.

Ferd. Sottus in Floridā expeditio, de qua sup. lib. 2, cap. 13.

Parem videlicet vbique esse terrarum felicitatem, qualem in Peruana prouincia nactus erat, credens, aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantum Barbaros omni tormentorum genere, sed semetipsum quoque & socios cæca auri cupidine & irrito labore totos quinque annos fatigasset, & suorum spem ipse, & eum vita destituit.

S E D ne tristi quidem Sotti exemplo ceteri à simili incepto deterriti sunt. Siquidem anno M. D. XLIII. Floridæ in ditionem redigendæ multi decus petiere. In iis Iulianus Samanus & Petrus Ahumada. Verum neque Carolo Cæsari, qui tum in Germania erat, neque Philippo filio eius, qui præsens Hispaniam imperio regebat, ex Indici senatus consilio, mittere quemquam in eam prouinciam cum imperio placuit.

E R A N T tum fortè in Hispania Dominicani qui feroces illas gentes verbis magis cicurandas, quàm malo & armis exasperandas esse dicerent, quique se eas tum ad Christianam fidem, tum ad Cæsaris imperium accipiendum sola oratione adducturos profiterentur. Neque id facilius dictum quàm creditum. Itaque anno M. D. XLIX. auspiciis & sumtibus Cæsaris mittuntur eò monachi F. Ludouicus Cancellus de Baluastro Dominicanus & quatuor eiusdem ordinis.

A P P E L L V N T, exeunt de nauis F. Ludouicus cum collegis & nauæ aliquot inermes (neque enim doctrinam pacis præ se ferentes

arma

arma ostendere par erat.) Illis conspectis, pro-
tinus Indi non ad concionem, sed ad eadem
aduolant. Mulcere alloquio Barbaros conaba-
tur concionabundus monachus: sed verba fie-
bant apud furdos. Ergo nequicquam vocife-
rantem inuadunt, & cum duobus collegis tru-
cidant: ceteri cum fortè Confessorum laudem
inter suos quàm martyrij palmam apud Bar-
baros consequi mallent, proripiunt sese in fu-
gam & nauim repetunt.

Dominica
ni in Flo-
rida à Bar-
baris tru-
cidantur.

A T Barbari (sicut postea ex adolescente
quodam, Ferdinandi Sotti olim pedisequo,
auditum est) in lætitiā atque epulas versi sa-
ginatis monachorum carnibus opiparè vescū-
tur, & detractas corporibus pelles, cutim etiā
capitum in orbem attonsam, ferale tropæum,
in delubro suo suspendunt.

H A E C igitur Florida est, de qua acturi su-
mus, inter ceteras Indiæ prouincias multis Hi-
spanorum cladibus notissima: nūc verò etiā
(vt ex sequenti Historia patebit) Gallorum.

Q V A E sequuntur, propè vsque ad finem,
ex breui Gallicè scripta Historia sumsi-
mus, cui præfixa epistola Nicolai cuius-
dam Challusij Diepensij nomē præfert:
qui è Florida regressus, suos & sociorum casus me-
moria prodidit. Hunc ergo potius quàm nos, quæ
cum alijs viderit & perpeffus sit, vt in Gallico illo
scripto, loquentem induximus.

¶ *Res. Gallie classem in Floridam mittit, cui Ioannē Ribaldis legatum praeficit. Prospera de Florida fama sparsa multos ad eam expeditionem inuitat. Apparatus classis Diepæ fit. Multi metu inceptum deserunt. Retracti à fuga imponuntur in naues. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.*

C A P V T I I.

Rex Gallie in Floridã classem mittit.

PAULO ante ciuiles Galliaë tumultus, Rex ex Principum & consilij sui sententia decreuerat in eam Indiaë oram, quæ Florida appellatur, nuper rimè à Gallis animaduersam & cognitam, multarum nauium classem cum non spernèda manu mittere. Itaque composito primo ciuili Galliaë bello, pacèque regio Edicto sancita, intermissa eius incepti mètio reuocata est. Moxque in eius rei effectum Ioannes Ribaldus, vir magni animi consilijque & longo rerum maritimarum vsu peritissimus, in aulam à Rege accitus milites scribere, & septem naues vi ris com meatibusque instruere regiis auspiciis iubetur, eique ipse classi, Legati regij titulo, praeficitur. Mandatum disertè erat vt recto cursu in Floridam nauigans, ab omnibus Hispanorum littoribus atque insulis, quæcumque in ditione Regis Hispaniaë essent, vim atque egressum abstineret.

VULGATA protinus eius expeditionis fama, multos vt illo Prætore & regiis auspiciis

ciis ire vellent, & se ei classi adiungerent, perpulit: sed propriæ quemque causæ & varij affectus trahebant. Alios cognoscendi orbis cupido accendebat, à qua nemo vnquam ingenuus abhorruit. quippe nauigationē plurimam ad id studium conferre. Alij recenti à bello adhuc calentes, nauigandi subire molestias quàm conflictari prioris vitæ fordibus & ingrato labori malebant.

SE D in primis stimulat omnes secundus de Florida rumor per Galliam dispersus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuscumque vita carere non debeat, copia abundanti, mitissimam etiam, vitalis ac perennis salubritatis, cæli temperiem esse concessam. Quippe neque infesto rigore ac gelu Septentrionis premi, neque nimio solis æstu exuri: sed salubri vtrimque mixtura, iniussos etiam agros sponte natis frugibus incolas alere. Quòd si excolere etiam liberet, hominibus tantum gnauis atque industriis opus esse, qui natiuam soli eius vbertatem in humanos usus labore & cultu elicerent. ita optimam terrarum fore.

Fama de Florida, multa vana veris affingit.

Ipsam ab Austro in Septentriones propè pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam x x i i i. ferè gradus amplecti. quumque solis percussa radiis plurimum genitalis calor concipiat: eo tamè ita temperato vti non tantum rore ac frigore nocturno, sed lætis quoque ac mollibus pluuiis, vt è pingui cespite magnam vim herbidi graminis

mirandam in altitudinem crescentis sua sponte tellus effundat. Adhęc auri omniumque animalium diuitiæ, spatiosæ planicies, aprici colles montesque clementer editi: mira amniũ fontiumque amœnitas, varietasque arborum gummi nobile & odoriferos succos exsudan-
tium, prospera fama passim celebrabantur.

Appara-
eus Galli-
ez clas-
is Diepæ sit.

ERGO talibus pollicitis multi inuitati, plerique etiam auara ditescendi spe, diuersis è partibus Diepam confluebant. Eo loco lustrari multitudinem conuenientium atque inspicere oportebat, vt ex omni numero, quos maximè ad eam expeditionem idoneos iudicasset, Regius legatus legeret. Segnius tamen quàm pro nonnullorum studio tota res administrata & perfecta est: eorũ maximè qui milites domi suæ exceperant, indignantium tam diu ignauos & immunes homines suis sumtibus ali, etiam spe pretij & splendidis promissis lactarentur.

QUATUOR menses & amplius otiosè inambulantes in ea vrbe consumserunt: donec tandem fide data se Regi strenuã fidelẽmque operam nauaturos, in verba legati iurauere: simulque vt sacramento obligati fuerant, stipendium in sex menses accipiunt: cuius rei mox Prætorem ipsum pœnituit. Quippe in eunte Maio, Anno M. D. L X V. quũ naues conscendentium numerum recognosci oporteret, multi eorum etiam qui stipendium acceperant, siue longitudine itineris, seu formidabili barbari elementi specie perterriti, mutato repente proposito, clanculum se subducunt. Ei
deser-

desertioni vt maturè obuiã iteretur , ne latius exemplum serperet , conquisiti desertores atque à fuga retracti,seuerè eodem ipso momẽto naues conscendere iubentur. Id x. die Maij factum est:nos tantisperdum pecorum & farinae commeatus in naues in salo stantes imponitur,in ea statione vsque ad xxii. diem eiusdem mensis hæsimus. Multitudo eorum qui conscenderant , in quibus aliquot cum familiis suis opifices , trecentorum numerum efficiebat.

Qv v M ibi commodum & imperium Legati regij simulque secundũ ventũ expectaremus,xxii. eius mensis venti repẽtẽ vehementes vtrimque ingruunt. Inde inhorrescẽs mare,& concitati ex alto fluctus icũque contrario inter se horribilem in modum arietantes, nautas quoque ipsos turbauerant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis inuenere, nisi vt incisus ancoralibus , amissis ancoris,nos ventorum arbitrio permetterent. Vehemẽtissimus omnium Aparctias erat:is tanto impetu vela nostra ex alto percussit,vt protinus ad Portum-gratiæ vulgõ *Hauræ-de-grace*, Normaniæ portus est) volantibus similes deferremur. Ibi triduum morati, quoad missus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret,ab ea statione xxvi. eius mensis soluiimus.

Qv v M rectà in Floridam cursum corrìpere cogitaremus, aduerso protinus vento repulsi ad insulam,cui *V vich* nomen, Angli-cæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de nostræ

Expeditionis consilio cognoscere quum voluissent, postquam intellexerunt, se suáque nobis iuuandis benignè obtulerunt. Ibi à x x v i i i. eius mensis ad x i i i i. Junij quum naues in ancoris stetitissent, ea ipsa die aspirante Aquilone secundo, sublatis velis rectum in Floridam cursum capeffimus, quam velut nouam Franciam appetebamus.

T O T O S duos menses Océanum sulcauimus, priusquam Floridæ oram vllam aut vicinam aliquam ei terram in conspectu haberemus, præterquam Antiliarum vnam (quam indigenæ *Vacaionques*, Galli Magnam-Lucasiam vocant: nostrum aliquibus eam Catharinam, Regis ipsius matris nomine, nuncupare placuit) Eam x x v i i. gradibus ab Æquinoctiali circulo in Septentrionem distare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto nauim quandam animaduertimus, sed ad aquam non proprius quàm quinque aut sex millibus pass. accessimus.

Lucasia magna, vna ex Lucasis insulis.

Gallica classis in Floridam appellit. Floridensium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & alate serpentes. Florid. religio..

C A P. I I I.

T A N D E M

ANDEM XIII. Augusti Floride littora nobis sese aperuere, mox igne, quod Indi nobis signum dabat, eminus conspecto, phaselum ad explorandum terræ accessum mittimus. Is fluuium quendam exiguum speculatus, ostium ipsius inuehitur. Accurrentes ad littus aliquot Barbari nummos mercibus nostris permutant. Eam autem pecuniam sibi partam aiebant ex nauī quadam quæ ab Antiliis reuertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo littore Hispanum vnum, qui è naufragio ante viginti annos ibi factō euaserat, in nauim accepimus. Mox sciscitati ex eo, ecquid de Gallis audiuisset & vbi sedes haberent, docemur: Nihil scire ipsum ea de re, nisi quod ab ipsis Barbaris didicisset: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septentrionem propius quàm quò appulissimus, confedisse.

Hispanus naufragus à Gallis excipitur.

ERGŌ inde retro oram præteruecti (quæ nobis depressa, & solo arenoso arbusculis consita: leni etiam neque admodum profundo æstu, qui ab Occasu brumali adlabitur, inundare visa est) medio fermè cursu flumen detegimus, quem Maij fluuium nostri antè nuncupauerant, vbi æstus quoque, ab Occasu solstitiali affluentes, modicè intumescunt: ac propter tenuitatem aquæ sidentes in vadis ancoræ facillimè conspici possunt. Sex quidem aut octo à littore millibus pass. non profundiorē quàm sex aut septem vlnas aquæ altitudinē comperimus. In aliud præterea flumen nos incurrisse memini, inter Maium & Ayum

Maij fluuius.

fluvios, à Maio Septentrionem versus quatuor millibus pass. distans : ad cuius os singulis noctibus iactis in profundum ancoris, octo aut nouem vlnas altitudinis arenamque interdum in fundo, nonnunquam calculosam terram, aliquando permistum limo vliginoso sabulum, reperiebamus. Fluij quoque qui Delphinorum dicitur, iacta bolide altitudinem explorantes, duarum vlnarum esse in alvei faucibus cognouimus: quanquam ibi æstus quatuor super cubitis intumescit.

Delphino-
rum flu-
uius.

P O S T hæc commodum aliquem egressum in ea ora speculati, x x v i i. Augusti in statione Maio flumini obiecta, quatuor à littore millibus pass. ancoras ad v i i. aquæ altitudinis vlnas iacimus. Vigesima nona die eius mensis trib⁹ minoribus nauigiis flumine aduerso subeuntes, rectà ad Carlinæ Castellum tēdimus. Id propugnaculum nostri paulo antè, vt per-
fugio ac præsidio Gallis eò appulsis esset, ex-
struxerant, satis commodo atque opportuno
situ. quippe hinc alluente fluuio: ab altera par-
te vicina silua, campòq; inter siluam & muni-
mentum interiecto, cui amœnus collis im-
minet, quem densa altaque gramina omni ex
parte vestiunt. Semita tantum vna adibatur
silua, vnus passus latitudine vix singulis per-
uia: quam nostri aperuerant vt ad fontem qui
in nemore erat, cominearent. Postquam ad
eum locum peruenimus, Prætor noster ex-
portari è nauibus cibaria ceterosque comnea-
tus ad recreandum præsidium iubet, nosque
opifices cum sceminis ac pueris eò concedere:
negotio

Carlinæ
castellum
Caroli ix.
nomine
nuncupa-
tum.

negotio dato nobilibus viris Vllio, Bellocairo, & aliis vt nos eò educerent, quibus etiam rerum quas in impedimentis pretiosissimas habebat, custodiam commisit. Ceterum eos, qui in Castello erant non mediocri lætitia aduentus noster affecit. quippe anxios mæstosq; quòd iamdiu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolorem, quòd alimenta etiam defecerant, nisi fortè indigenarum, agrestium & barbarorum hominum, ritu viuere vellent: à quibus etiam nihil, nisi vi & rapto extorquere poterat, sicuti suo loco fusiùs dicemus.

S I M V L A C nobis quies concessa est, indigenarum speciem contemplari cœpi, quæ mihi satis liberalis & humana visa est. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: natiuus cutis colos in rubedinem vergit. Regulos esse illis & singulis præesse pagis accepi: corpus distinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo vestitu, nec magis viri quàm scæminæ, coluntur: nisi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciofi alteriùsve animalis pelle, quam nodus astringit, extremis fasciæ tæniis in sinistrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Ceterum plena rotundave oris specie, nec simi neque chilonis sunt: truces vigentesque oculi, promissa cæsaries, quam & concinnè circa caput colligunt: ita innexis comis, quoties bella in-eunt, pharetræ illis vicem præbentibus. quippe ibi sagittas condunt, quibus mirum est, quàm procul, quàmque certo ictu, destinata feriant.

Floriden-
sium indi-
genarum ha-
bitus &
cultus,

Ciof, ani-
mal Flo-
rid.

Floriden-
sū mores.

QVOD ad mores attinet, fœdi & flagitiosi sunt: liberos suos neque vlla domestica erudiunt disciplina, nec coercent: nec rapere, nec pro suo vti quod rapuere, ipsis religio vlla est. Attamen sua cuique vxor & seuera illic matrimonia sunt. Bella aduersus finitimas gentes, sed sermone dissonas, gerunt: tela illis præcipua, arcus & sagittæ. Domus ferè rotundæ vt columbaria nostratia, robustis impositæ arboribus & palmarum foliis contectæ, nec vêtos, nec tempestates metuunt. Infestis tamen vexatur culicibus, quos ipsi *Maringones* vocant: neque alia ope quàm crebro igni, maximè sub cubilibus accenso, ab eiusmodi pestibus se liberant. Acriter ea insecta pungere referunt, & corporis partem morfu ab iis appetitam in lepræ speciem verti. Nihil ferè pretiosius aut elegantius ducunt, quàm versicolores auium pennas: pretium etiã apud illos calculis, quos ex piscium ossibus faciunt, & rubris quibusdam ac viridibus lapillis.

Floriden-
sū fruges.

CIBI eorum, radices, fructus, herbæ & varij generis pisces. Pinguissimo pisce vtuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Banquané* nominant: cuius exempto adipe pro butyro aut alio liquamine vtuntur. Frugum nostrarum nihil habent, sed Miliij quoddam genus summa copia, quod in septennium pedum altitudinem crescens, culmo arundineo, granum pisi crassitudine, spicam seu paniculam pedali longitudine fundit, recentis ceræ colore. Cuiusmodi omnes ferè tum insularum, tum continentis Indiæ Occidentalis

dentalis

dentalis indigenæ vtuntur, & vulgò *Maiz* vocant in Hispaniola: Brasilienses verò *Auati*. Quum eo vesci libet, primùm tritum in farinam soluunt, mox eo diluto mistoque *Migan* suum (vt ipsi vocant) informant: id oryzae nostræ speciem refert. Protinus corrumpitur. itaque quàm recentissimum edi oportet. Siluestres labruscas magna copia ea tellus alit, quæ, vt multis Gallia locis videre est, amplexu arborum innixæ sursum reptant: sed cultu miscere, vinumque reddere ab incolis non docentur, neque eius rei vsum ipsi norunt. Potum ex multiplici herbarum succo, ipsi sibi moliuntur: *Cassinet* appellant: Ceruiciæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipsi bibenti admodum abhorrenti gustu visus est.

Labruscæ
apud Flori-
denses.

Floriden-
sium potus.

REGIO mihi montosa ac siluosa visa est: inde ingens ferarum copia, quarum sæuitiæ ipsi indigenæ, nisi acri custodia semet sepiant, obnoxios sæpe se esse memorant. Iam mira multa de animalibus quæ ibi esse auditu tantùm accepi, consultò prætereo. Ea exequi satis habeo quæ mihi visu comperta, & quæ nunc memoriæ prodantur, satis digna iudico. Crocodilos in primis plures vasto hiatu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum vnum, cuius caro tenera & candida, mihi sociisque vescentibus vitulina gustum referre visa est. Is tormentuli globo duas inter squamas adactò, cæsus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus inuicta.

Crocodili
Florid.

Ore vasto hic erat, maxillis horribilem in modum inuersis, pectinatim stipante se dentium serie: hiatu quidem adeo patēti, vt solidam iuuentam vorare posse videretur. Ceterum XII. aut XIII. pedes longus, breuiora crura quam pro cetera corporis proportione habebat, vnguibus sæuis armatus: cauda longa valida, in qua præcipua eius vis roburque consistit. Nullam in eius ore linguaum animaduerti, nisi fortè intra fauces lateret. Ore enim (vt dixi) ita prodigiosè distorto erat, vt superiorē maxillā inferioris loco positam haberet, scædum planè ac terribile visu spectaculum.

Alata serpens.

A L A T A M quoque serpentem, à nostrorum vno interfectam, non procul nemore, vidi: alis, vt videbatur, catenus instructā vt tolli à terra posse, & demissè volitare videretur. Eius defectum caput Barbari summa cura abstulerunt: rationem scire non potui. Nostrum aliquibus opinio erat, id superstitione quadam à Barbaris fieri: neque quantum animaduertere mihi licuit, planè religionis expertes sunt. Immo, quemadmodum signis & argumentis quibusdam deprehendi eos non tantum ad ciuilem aliquam morum honestatem, sed etiam ad pietatem, si Dominus concederet, assuefieri posse existimo. Quippe simulac ære campano in castello signum ad preces datum audierant, extemplo in vicinum campum cõcurrentes, sublatis, vt nos, in cælum manibus, attentionem aliquam ac reuerentiam præ se ferebant.

Floriden-
ses non
prorsus à
pietate a-
henti.

¶ Hispa-

(Hispanica classis ad Floridam appellit. Hispani Gallorum castellum de improviso adorti Gallos viros feminasque promiscuè trucidant.

CAP. IIII.

LINTEREA Prætor noster, iniuncti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, vt incursionibus Barbarorum sustinendis par esset, si fortè in nos impetum facerent. Verùm vnde minimè metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repentè classi nostræ quinque Hispanæ naues superueniunt, Prætoriam quadringentorum vt videbatur: scapha centum & quinquaginta doliorum capax: tribus dromonibus commitata. Ea classis ad eam ipsam stationem appellit, vbi quatuor nostræ naues in ancoris stabant, circiter horam nonam vespertinam. Noctu nostri in colloquium Hispanos euocant, petuntque quo animo quidve quærentes suis nauibus adeo propinqui steterint. Illi respondent se Gallis pro hostibus vti, mutuùmque inter eos bellum satis superque indictum esse. Nostri Hispanorum infesto perspecto animo, neque sibi satis ad resistendum virium, sublatis confestim dolonibus altum capeffunt. Hispani fugientes passis & ipsi velis insequuti, assequi tamen nequiuerunt. Itaque Delphino- rum fluminis ostium inuecti, excensum ibi facere statuunt. Mox cum Barbaris (vt ex euentu

Hispana classis infesta Gallis perniciem molitur.

Gallia classis Hispanicam fugit.

Hispani
cum Bar-
baris de
Gallorum
nece con-
silia so-
ciant.

apparuit) consociatis de pernicio nostra consiliis, occultos militum globos, quantum satis ad rem patranda esse visum est, inde ab eo flumine emittunt. Sexcentos in armis fuisse expeditos, à Barbaris postea accepimus.

P A V L O post, quum tres naues nostræ è fuga collectæ ad stationem reuersæ essent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur, paulo longiùs in altum prouecta à reliquis discesserat) Ioannes Ribaldus Prætor, tribus illis Hispanis vltro occurrere easque aggredi statuit: postquam utique ex Consilij sententia instructam in alto classem ostendere hosti, vt necessarium decreuit, & se toto Oceano defendere, nisi nauium iacturam facere vellemus. Nostris enim militibus in terram expositis facillimum hosti erat, naues præsidio vacuas, nullo impediante occupare & iniecto vnco abducere: quod sine graui nostro incòmodo accidere non poterat. quippe supremo erepto auxilio & sublata vnica ope, qua regem Gallia de rerum nostrarum statu possemus certiozem facere.

I T A Q V E X. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor lustrato & recensito exercitu, lectisque non iis modò militibus quos ipse nuper adduxerat, sed eorum quoque precipuis qui castellum præsidio antè obtinebāt: in iis nominatim, legato, signifero, & præfecto-ordinum Laudunerij tribuni mil. omnesque ad strenuam Regi operam nauandam cohortatus, simul nauim conscendit. Is tribunus tum quòd iam diu nullū è Gallia nuncium acci-

acciperet, tum in summa commeatus angustia
 tædio victus, paulo ante aduentum nostrum
 inde excedere & reuerti cogitabat: parum in-
 terim sollicitus, nequid Barbaris iniuriæ à suis
 inferretur, quo eorum animi à Gallis aliena-
 rentur. Itaque illi tolerante ipso, vulgò indige-
 nas vexare, & vi captos in castellum trahere:
 milium, ceterásque eorum fortunas agere ac
 ferre. denique omnia facere quæ necessitas im-
 patiens legum iubebat. Quibus ex rebus in-
 gens breui Barbarorum odium in nostros con-
 flatum est. Ergo (vt coniecere ex euentu est)
 stimulante partim insita humanis ingeniis vl-
 ciscendi cupidine, partim protegendi corpo-
 ris appetitu, omni animantium generi à na-
 tura tributo, perniciem nobis clam struere
 & occulta cum Hispano consilia inire inci-
 piunt.

Galli Bar-
 barorum
 animos ab
 se alienât.

V N D E C I M A die Septemb. circiter octa-
 uam horam matutinam, quum iam nostræ
 naues haud procul Hispanis abessent, vehe-
 mens repentè turbo exoritur, effuso imbre
 mistus, cum ingenti fragore cæli tonitribús-
 que & fulguribus præstingentibus aciem o-
 culorum, vt penè ipsum cælum continuo
 incendio ardere videretur. Turbatæ vtrin-
 que classes diuersæ abiere: tres nostræ naues
 demissis antennis procellæ vim declinare, Hi-
 spana Prætoria & scapha ventum sequi coactæ
 sunt. ea tempestas vsque ad xxiii. Septembris
 diem tenuit. Interea Hispani in terram egressi
 satis otij ad nostra exploranda habuere, eaque
 cōparanda, quibus nos per dolū opprimerent,

Tempe-
 stas Hispani-
 cæ &
 Gallicæ
 classis con-
 cursum di-
 rimit.

Neque eos fallebat, nos præcipuè classe polle-
re, eoque vires abductas ceteram multitudi-
nem in castello relictam, imbellem numerum,
partim ægrotis, nondum ex iactatione mariti-
ma recreatis, partim opificibus, fœminis ac
pueris constare. Ducenta fermè & quadragin-
ta capita ibi erant, Laudunerij trib. mil. fidei ac
tutelæ commissa: militare robur in nauibus:
neque is, casus eius qui superuenit securus, vim
vllam hostilem ab terra metuebat.

Hispani
Gallos de
improviso
oppressos
fœdè iugu-
lant.

AT Hispanus incredibili celeritate, siluas,
stagna, & flumina transgressus, ducibus Bar-
baris, x x. die Septembris improvisus aduenit,
& paulo ante Solis exortum, pluuioso admo-
dum tempore, Castellum nullo resistente in-
greditur. Plerique vigilum solutis manè excu-
biis, ad reficienda quiete corpora fœda totius
noctis tempestate vexata, dilapsi erant. Hispani
portula aperta irrumpentes, sopitos vigiles
in cubilibus suis obruncant: fœda inde truci-
datio in castello fit: viri ac mulieres, ægroti &
valentes, senes ac pueri promiscua cæde iugu-
lantur. Quis immania eius diei facinora, quis
stragem huic parem aut animo assequi queat,
aut oratione complecti? At nostri interea ta-
men in tantis angustiis nō se deserere: qui ma-
ximè impigri erant, è stratis inter tumultum
elapsi celeri fuga se in nauigia ad fluminis ri-
pam religata proripiunt, quorum Prætor Ia-
cobo Ribaldo, nauis vnus Præfecto (cui Per-
la nomen erat) & Ludouico Ballardo legato
eius, custodiam commiserat. Alij repenti-
no casu oppressi, vallum transfiliunt: in iis
Laudu-

Laudunerijs trib. mil. cum domestica ancilla illac erupit.

I P S E, vix è tugurio egressus, quum ad opus diurnum fabrile scilprum gerens proficiscer, in hostes incido: ac quum neque vlla nisi in fuga spes, neque vllum effugium nisi per vallū pateret, & iamiam tergo meo duo Hispani cum hasta & sarissa hærent: ibi repente, qua vi nescio, haud dubiè quidem diuinitus, geminatis in senili hoc meo & effæto corpore viribus, vallum nouem ferè pedes altum, quod ægrè aliàs per otium reptando ascendere & sensim transgredi potuissem, expedito saltu supero, & in siluam accelero. Ab ea quum non longius abesse viderer, quàm quantum telo adigi potest, respiciens & in castellum oculos retorquens, paulisper etiam in colle substiti, idque eo fidentius quòd nemo mihi fugienti instaret. Ab eo loco facili in totum Hispanicæ
scuitiæ ex
emplū hor
ribile. Castellum & inferiùs adeò hypæthrum prospectu, seuiantes Hispanos, & horribilem nostrorum lanienam video, tria que iam hostium vexilla munimentis imposita. Quamobrem omni de nostris spe amissa, collectis coniectisque in vnum Dominum sensibus, meam salutem eius gratiæ commendans, in siluam me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri posse videbar, quàm hostes quorū plusquam beluinam sæuitiam in nostros exundantem conspexeram.

C E T E R V M horribiles illæ angustia, in quas coniectus nullam circà spem neque viam salutis in terris cernebam, nisi Dominus

Errātes in
solitudi-
ne, clamāt
ad Domi-
num: & de
angustiis
eorum eri-
git eos.
Psal. 107.

singulari quadam ope, & præter omnem opi-
nionem, me ex tam præsentis periculo eripe-
ret: erumpere in suspiria & flebiles voces co-
gebant, atque eiusmodi clamores, crebro
singultu ac gemitu interruptos, ad Dominum
edere: **O D E V S** patrum nostrorum, Deus
misericors, qui te ex ipsis inferorum faucibus
” & media mortis abyfso inuocari à nobis iussi-
” fti, téque nobis laborantibus certò adfuturum
” es pollicitus: quæso vt pro ea spe ac fiducia
” quam in te reposui, viam mihi aliquam osten-
” das, qua exitum tot malis, atque huic infelici
” meæ senectuti, in profundos dolorum gurgi-
” tes demerfè, finem tandem inueniam. Saltem
” hoc vnum concedito, ne hinc ex ferarum ra-
” bie, illinc ex hostium tuorum nostrorumque
” sæuitia conceptus pauor, omnem ex animo
” meo fidem & certam de promissis tuis persua-
” sionem excutiat. Illi nos magis propter sacro-
” sanctum tuum nomen, quod inuocatum est
” super nos, quàm vllam aliam ob rem oderunt,
” Domine. Fer opem mihi Domine, fer opem:
” nam me tot vndique circumuallant mala, vt
” emergere nequeam.

D V M hæc mecum anxius agito, inuium in-
terea saltum densisq̄ue inter proceras arbores
virgultis ac spinis, veluti perpetua sepe obie-
cta, cōtextum penetrans: vix semihoræ spatio
processerā, quam ecce repētè è proximo stre-
pitus hominū lugubri eiulatu planctūque per-
mixtus, ad aures meas peruenit. Ego, Dei auxi-
lio fretus, progredior ac circūspectās, primùm
vnum è nostris nobilem, cui Blōderio nomen
erat,

erat, reperio: neq; lōgo ab eo interuallo alium, quem D. Robertum vocabant, nobis omnibus facile notum, quòd ei precum in castello concipiēdarum cura commissa esset. Mox etiam in Vllij nobilis viri pedisequū, D. Belli nepotem, Iacobū Tufæum, & multos alios vno agmine, incidimus. Ibi collecti & cōmunem miseriam deflentes, quid factò opus esset vt saluti consuleremus, vnà deliberamus. Tū nostrū vnus, quem vulgò omnes in Sacrarum literarū lectione plurimū versatum atq; exercitatum iudicabant, hunc ferè in modum disseruit:

EX T R E M V M hoc miseriarum est, Fratres: ce quocumque conuertimus oculos, nihil præter ce immanem barbariem cernimus: cælum, terra, ce mare, siluæ, homines, omnia nobis aduersa at ce que infesta sunt. Iuuat tamē humanam miseri ce cordiā experiri. Ecquid scimus num fortè Hi ce spanus, si nos eius fidei ac clementiæ permitti ce mus, deditis ac supplicibus parcat? Interficiat ce nos: breuis in morte dolor, harum etiam cala ce mitatū finem afferet. Homines sunt: neq; extra ce spē est, quin furore placato nos in deditionem ce accipiāt. Nam quæ alia salutis via aut ratio no ce bis superest? Nō præstat subire manus hominū ce quā aut hīc lacerari ferarū vnguibus aut miser ce rima fame tabescere? Ille ita loquutus est: & ce maior pars, consiliū approbans, in eam sententiā ibat: me frustra dissuadente, & cruentas ad huc ab recenti victoriā hostiū manus subiiciē te. Neque verò eos propter cōmunes regū ac populorum discordias, aut humana certamina, tam impotēti rabie sæuissē: sed ob id maximè

Hispani
ob religio-
nem pios
Gallos o-
derant.

quòd intellexerint nos ex eorum numero esse qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum conii- cere oculos ? qui suorum vitam vel in media morte incolumem præstat, iis que ferè, quo- ties terrena subsidia deficiunt, & humanæ spei locus nullus est, salutarem manum è cœlis prorigit. Simul in eam sententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Iosephi, Da- nielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum : Apo- stolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui ex- traordinariis, & humanæ rationi incognitis modis, periculis erepti sunt. An breuior aut imbecillior nunc, est (aiebam) Dei manus quàm olim fuit ? Non meminimus exitus Israëlitarum ex Ægypto, quum à Pharaone fugerent ? Quæ spes erat populo, vt tam po- tentis tyranni manus effugeret ? ipse à tergo fugientium vestigiis hærens : mare à fronte, vtrumque latus prærupti montes claudebant. Itaque qui tum mare diuidens, quibus nullæ ad resistendum vires, ac ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo inclu- sis, iis per medios fluctus nouum iter ape- ruit, non potest idem per inuios ignotæ huius terræ saltus nos in tutum locum de- ducere ?

Act. 50. 1.

Forū qui
hominum
fidei quā
Dei prou-
dentia se
credere
malunt,
tristis exi-
tus.

H A E C & talia quamuis dicerem, sex ta-
men ex omni numero minimè assensi, dese-
runt nos, ac sperantes se aliquid gratiæ apud
hostes inventuros, ad eos se conferunt. Verùm
mox tristi experientia didicere, quàm parum
prudenter sibi consulant, qui plus fidei in ho-
minibus

minibus quàm in Dei promissis ponunt. Vix enim silua egressi per cliuum ad castellum descendebant: quum ab circumfusis protinus Hispanis capti, ceterorum exemplo iugulati sunt, & ad ripam fluminis tracti, vbi cumulata corporum strues iacebant, eorum quos in Castello Hispanicus furor absumserat.

¶ *Hispani Gallis qui in nauibus erant deditiois leges ferunt. Galli deditioem aspernantur. Hispani in mortuos seuiunt.*

C A P. X.

INGVLARE scuitiæ exemplum hoc loco non prætermittam: Iacobus Ribaldus Perlæ præfectus, (nauij id nomen erat) naueis in ancoris, centum fermè à cruento illo spoliario passibus, habebat, multosque è carnificina elapsos exceperat. Hispani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum sanguinem haurire cùpientes, Castelli tormenta in naues & lenunculos dirigunt, sed tum pluuioso tempore, tum non satis paratis machinis, effectum est, vt sine vllò nostrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderent. Itaque tubicinem ad naueis mittunt, qui nostros ad deditioem compelleret. Verum vbi his parum moueri Gallos intelligunt, legatum vnum è suis remittunt, qui Dom-Petri de Maluendo, huius cohortis Præfecti auto-

Hispani quos infidiis excipere non potuerunt, verbis pellicere conantur.

ritatem præferens, cum illis de pace his conditionibus ageret: vt traditis maioris formæ nauibus, ipsi cū suis rebus atque impedimentis, scaphis & lenunculis ad ceteram classẽ euaderent, quæ in salo ad ostium fluminis stabat, à Castello quatuor millibus pass. distans.

Galli cor-
datè omne
cū Hispano
no compo-
sitionem
aspernan-
ter.

AD hoc postulatam nostri respondent: Nullum sibi cum ipsis bellum esse, quod pace aut deditioe finire opus sit. Sex menses ante mensẽ eam nauigationem Regio mandatu ingressos: ac tantum abesse vt eam hostili in quemquam animo, aut prædandi consilio susceperint, vt disertè tum ab Rege suo, tum ab ipsius Almirãte, seu Archithalasso, vetitum sit ne in vlla Hispanorum littora excẽsionem facerent: immò, quominus illis iustam offensionis causam præberent, ne propiùs Hispanicæ ditionis oras naueis appellerent. Nos verò (inquit) hoc Regis mandatum sanctè atque inuiolatè seruauimus: ac ne id quidem vobis relictum est, vt eadem hanc nostrorum hominum, quos contra omnia belli iura trucidastis, nostro vllò merito aut culpa accidisse causẽmini. Itaque nil mirum est, si vos eius rei aliquando pœniteat. De cetero, quas petitis naues vita potius nostra quàm iis vos potituros scitote: ac si vis adfertur, nos arma & corpora & quidquid à Deo accepimus, opposituros.

HISPANVS reuersus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, immò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furiosa illa cohors omnem in caesorum corpora iram effundere,

dere, eaque procul nostris qui in nauibus erāt, Hispani in cadauera scruunt. ostendere: vt eorum pectora fauciarent, quorum corpora laniare, vt vellent, non poterant. Nam mortuorum exscuipentes oculos, & pugionum mucronibus præfixos gestantes, amaro cum risu atque vlulatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, versus aquam torquebant.

¶ Galli aliquot ex Hispanorum manibus elapsi, ægrè ad mare perueniunt. In aliquos è focÿs incidunt.

L A M, vt ad nos qui in silua manseramus redeam, cùm porrò ire & ignotum transgredi iter pergeremus, ad mare, quantum ancipiti æstimatione augurabamur, tendentes: tandem, Deo gressus nostros dirigente, in montis cuiusdam iugum Galli Hispanorum manus e-luctati, cū locorum difficultatibus certant, enisi, mare inde prospicere cœpimus. Sed multùm adhuc viæ, & difficillimæ quidem supererat. Mons, quâ descendendum erat, arduus, adeoque præruptus & præceps, vt stabilis gradus vllò loco insistendi minimè spes esset: ita rectis faxis, vt ægrè nemo, nec nisi tentabundus manibùsque retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Ergo modò saluti consuleremus, manibus non parcimus, quamquam iam laceras stirpium furculis ac spinis crurâque & totum corpus scædè truentatum haberemus.

N O B I S tandem agrè è monte demissis, inueriectum nemus, impositum colli maris, conspectum abstulit, quo per ingentem planiciem præalto limo atque vligine informem, palustrique vlua, calamis, & inusitato quodam caricum genere consitam, perueniendum erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, vt sanguinem elicerent. Nos interea in aqua pube tenus, continuis etiam imbribus adeo perfundebamur, vt hinc paludibus illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluuiio demersi videremur: & quò longiùs procederemus, eò altiores aquarum voragines occurrebant.

I T A Q U E , quum extremum tempus vitæ nobis tum adesse crederemus, vltimo cõplexu inter nos dato, collacrymantes suum quisque & sociorum casum, multis cum suspiriis & lacrymis clamare ad Dominum cœpimus, & cum serio peccatorum sensu iusta eius in nos iudicia pœnâsque agnoscentes, mœstas eiuscemodi voces supremos inter gemitus fundere: H E V Domine, ecquid in vilibus hisce vermiculis conterendis, dexteram tuam fatigas? animæ nostræ ingenti dolorum æstu re-torridè, toties experta clemētia tua fretæ, in sinum tuum semet reiiciūt. O Pater misericors, libera nos ab his angustiis mortis: aut si ad suprema ventum est, & in hac solitudine nos interire iubes, ne patiaris vsque adeo sensus nostros mortis horrore constringi, vt gratiæ tuæ obliti, cuius tot documenta propter

Chri-

Calli ad
Deum in
perditis
rebus con-
fugiunt.

Christum Filium tuum nobis dedisti, locum cede-
 demus Satanæ, diffidentia ac desperationis c
 spiritui. Nam seu moriamur, nos tibi velle mo- c
 ri, coram Maiestate tua hîc testamur: seu viua- c
 mus, non ob aliud victuros, nisi vt miracula c
 tua in medio Ecclesiæ & cœtu seruorum tuo- c
 rum enarremus. c

HIS precibus conceptis, ægrè ad nemus
 contendimus. Sed prius traiciendus erat in-
 gens amnis, ea prata interfluens: cuius alueus
 latitudine quidem modica, sed immensa alti-
 tudine, trāsiri posse vado spem ademerat: præ-
 fertim quum procliui ad mare campo, præra-
 pida celeritate aquas euolueret. Hinc nobis
 rursus noua laborum facies: nemo nostrum
 committere se præcipiti alueo & natatu peri-
 clitari audebat. In tanta rerum difficultate he-
 sitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis
 ab tergo silua: itaque socios ad tolerantiam &
 bonam spem cohortatus eò reuertor, & lon-
 gum ramum fabrili illo scalpro cum quo de-
 prehensus fueram, amputo. Mox ad nostros
 regressus qui me anxie expectabant, Agedum c
 (inquam) fratres: experiamur an huius longurij c
 ope Deus ad perficiendum iter nos adiuuet. c
 Simul longurium à terra in amnem porrigi-
 mus: quumque non plures vno traici possent,
 cui primo obtigit, is ligno insidens aquam in-
 greditur: nos tandiu perticæ alterum caput
 retinuimus, quoad ferè ad medium alueum
 enasset: tum ne secunda aqua deferretur, vi in
 alteram ripam impellimus. Ibi exstantium
 cannarum aliarumque herbarum adminiculo

Deus per
 inuia piis
 viam facit

in terram euadit. Ita primis ad eum modum expositis, alij deinde repetiti & singuli traiecti sunt: neque id tamen sine ingenti periculo. Quippe & multum falsæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati sumus vt propè semianimes in vltiorem ripam euaderemus.

T A N D E M collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari siluam à nobis notatam, quoad eius fieri poterat, vestigia dirigimus. Quúmque aliud par priori flumen obiectum esset, eiusdem perticæ ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene inuante, superauimus. Sub vesperam siluam inimus: ibi quum nox oppressisset, ingenti cum pauore applicati arborum truncis & stantes, pernoctauimus. Neque nobis, quamquam summa continuati laboris fatigatione affectis, somni vlla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horroris plena, quies esse poterat? itaque ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quandam, quinquaginta circiter passuum à nobis interuallo prætereuntem, cerui magnitudine, conspiciamus: cui enorme caput, scintillantes & stantes oculi, aures promissæ erant, posterioribus partibus, velut tubere quodam eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantem & enormiter grandes oculos: quamquam ad nocendum propiùs non accesserit.

Feras ne
noceant
piis, cohi-
bet Domi-
nus.

ORTA luce egressi è silua, mare rursum prospicimus, quò secundum Dèi opem, velut ad vnicum vitæ subsidium, contendebamus. Sed nouæ de integro interueniunt molestiæ. Quippe rursum in limum & paludes demersi, cannis & vlua constratas, neque prioribus illis absimiles, quum non aliud commodius ostenderetur iter, fessa illac membra trahimus.

IN TER hæc haud procul via quâ transitori eramus, repentiè hominum agmen apparuit, quos quum primò hostes esse suspicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex transuerso incurrerent: postquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu conspicati sumus, facile è nostrorum reliquiis aliquos esse cognouimus. Ij verò erant Laudunerijs trib. mil. ministra eius domestica, Iacobus Morguesius Diepensis, Franciscus Vallius Rothomagensis, Hospitis coronæ ferreæ Rothomag. filius, Nicasius Crottenfis, Nicolaus Minutarius, Ludunerij trib. tubicen, & alij præterea aliquot, viginti sex omnino homines.

VIX præ fletu vsurpata consalutatione, & deliberantibus quid facto opus esset, duo è nostris in præaltam arborem connisi, vnum è minoribus nauigijs nostris aspiciunt, cui Mallardus præfectus præerat: eique mox signo è sublimi edito, nos ipsius auxilio egere admonent. Is minorem scapham ad nos mittit: sed priusquam ad littus perueniremus,

carecta rursus & duo fluuij iis pares quos ea ipsa die & superiore traieceramus, nobis superandi erant. Ad eam rem plurimum longurius ille quem nuper excideram, & duæ præterea perticæ à Laudunerij comitibus prouisæ, vsui fuerunt.

Nautarum
in miseros
Gallos hu-
manitas.

SED quum iam propè ad scapham euasissimus, inedia & labore resoluti, posteaquam linquente animo vires ad connitendum vltra non sufficerent, propè exanimis collapsi sumus. Ac nisi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatem præstiterunt, auxilium ferre properassent, eo loco exanimati essemus. Illi nos exceptos ordine in scapham portarunt, atque inde ad nauim, vbi humanissimè accepti sumus. Mox quum panem & aquam nobis apposuissent, sumto cibo vires animosque paulatim reparare cœpimus: perspicuo erga nos diuinæ bonitatis, & acceptæ ab eo salutis, argumento, qui nos tot præsentibus periculis & mortibus præter spem liberasset, vt ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis inuicem consolationibus perpetem eam noctem traducimus.

Gratiarum
actio.

¶ E Gallica classe due naues Galliam repetunt. Hispanicam nauim in fugam vertunt. Ad Rupelle portum appellunt

Vt primùm lux reddita est, Iacobus Ribaldus, Perlæ nauis præfectus, proximè nos ad nauigans, quid factu optimum esset quæue ratio iniri pos-

set ad reliquias nostrorum hominum nauésque seruandas, nobiscum deliberat. Ibi tum quantis com meatuum angustiis laboraremus, quàm debilitatæ vires essent, arma & tela nostra ab hostibus capta: insuper de Prætoris nostri statu incertitudo, in medium adferuntur, quem vtrum naue alicubi vadis illisa periisset, an tempestate procul abreptus erraret, incertum esse. Itaque nihil potius esse decernimus quàm primo quoque tempore in Galliam vela facere. Atque hæc quidem fuit primorum sententia, vt qui è laniena euaserant, bipertito diuisi, pars in naue, cui Perlæ nomen erat, manerent: alij sub imperium Mallardi præfecti concederent.

ITA QUÆ re non iam vltra cunctationem recipiente, x x v. die Septembris, vento Septentrione vehementi ab ea ora profecti, celeriter conspectu terræ ablati sumus: moxque in alto alij ab aliis disiecti, vt nunquam inde postea nostræ naues in eo cursu mutuum in conspectum venerint. Quingentas inde leucas satis prospero cursu emensi tandem mane quodam sub ortum solis Hispanam nauim, quæ. repentè ex alto in nos inuecta erat, ita strenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, vt manantem sanguine alucum per columbaria pérque latera nauis cernere-mus. Iamque nobis ab hoste de victoria pro-

Gallorum
pars in
Galliam &
Florida re-
portatur.

Hispanica
nauis à
Gallica
vincitur.

palam concessum erat : vehementiùs tamen concitato mari propiùs congregari, & nauim Hispanam ferrea manu iniecta abstrahere, non potuimus. hoc vnum ad plenam victoriam nobis defuit. Quum enim ex eo concursu nauium magnum sequi incommodum necesse esset, ac periculum, ne allisa nauigia mutuo attritu demergerentur: sicut ipsi libenter eo discrimine defuncti prælio abstiterunt: ita nos ab iis abstinuimus, & quòd nemo nostrum ex eo certamine vulnere ictus, aut cæsus occubisset, præter focarium nostrum, Deo læti gratias egimus.

RELIQVVM deinceps iter pacatum & sine vllò hostium incurfu trãlegimus: iniquioribus tantum ventis subinde conflictati, qui nauim nostram sæpe in littora Hispaniæ eiecturos minati sunt. quod vnum, veluti calamitatum nostrarum cumulum, exhorrebamus. In vndis præterea quidquid malorum tolerari potest, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atque interdiu nihil præter simplex indusium aut lacera quædam pannicularia (miserum aduersus frigora & ceteras aëris iniurias præsidium) velando corpori supererat. Panis quàm parcissimè dabatur nobis, isque situ corruptus ac mucidus. Aquæ etiam, quamquã fœtidæ, non ad satietatem, sed in diem cyathum duntaxat vnum, & quidem exiguum, bibebamus. Ex hac tam insalubri victus ratione, multi è nostris, vbi terram attigissent, periculosis morbis

Callorum
ex Florida
redeuntium
angustia.

bis impliciti, plerique etiam extincti sunt.

T A N D E M mœstam hanc nostram & laboriosam navigationem, lætus, vt in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ littus appulsemus, ab eius oræ accolis & ipsius adeo Rupellæ-
norum in
miseros
benignitas. vrbs ciuibus perbenignè & humanissimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publicè ac priuatim hospitaliter facta, munificèque adeo collatæ opes, vt quæ in suam cuique redeunti patriam necessaria erant, nemini nostrum deessent.

¶ *Io. Ribaldus Prætor Hispanicam classem quærens, naufragium facit. Galli fame & miseris conflctantur. Tandem ab Hispanis in deditionem accepti fœdè trucidantur.*

C A P V T V I I I .

N V N C eorum quæ de Ioanne Ribaldo superius retulimus, redire in memoriam oportet. Is, vti antè dictum est, cum lecto militum nostrorum robore, obuiam Hispanis ad certamen egressus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæsisset, non reperit. Sed Prætoriam suam nauim (Trinitatem vocabant) quæ à cetera classe aberrauerat, fortè nactus: omnium ignarus quæ in Castello nobis acciderant, totius oræ appulsu prohibere Hispanos constituit. Prætoriam conscendit, vt facilius inde, ex naualis discipline more, omnes Prætoris edicta & iussa acciperent.

Gallicæ
classis nau-
fragium.

INTEREA aduersam per se tempestatem quum sæuire ventus cœpisset, continui etiam imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tempestatas: neque vlla ope impediri potuit, quominus terræ illatæ naues carinas vadis figerent. Quinquaginta fermè leucis suprâ Maium flumen ad oram euecti, fractis nauibus, & comœatu amisso, incolumes tamen ipsi euaserunt. Vnus tantùm Grangius trib. mil. fracto nauis malo infidens, fluctibus haustus est: cuius magnum meritò desiderium fuit. Erat in eo homine non summa tantùm ingenij consiliq; præstantia, sed mirifica etiam in familiari congressu comitas ac dexteritas, qua ceteros ad virtutum suarum imitationem alliceret.

Gallorum
naufragio-
rum angu-
stia.

CETERVM nostros ægrè emersos vñdis omni tempestate truculentior excipit fames: neque ad eam sedandam, quidquam opis, omnibus amissis, supererat: nisi quæ terra vltro præberet, herbarum videlicet, radicùmque omne genus, mandere conarentur. Quùmque alia alimenta deficerent, ea necesse erat vbiq; rimari quæ latranti stomacho obiicerent. Neque tâtùm fames, sed sitis quoque miseros fatigabat, cui pellendæ nihil præter veteres cisternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adèò & turbidam cœno aquam hauriebant, vt vel solus spumæ eius conspectus etiam valentissimis nauseam & ægritudinem cieret. Attamen indomita famis sitisque rabies omnia, quamuis spurca & insalubria, ingerere in ventrem subigebat: totos octo dies tam mise-

ro victu extrahunt.

NONO demum die exiguam fortè scapham reperiunt: lætum id inter mala: eius ope sperant se fociis qui in castello erant naufragium suum significaturos. Quippe ab eo, terrestri itinere, duodecim leucarum intervallo eberant, maritimo quinquaginta. Ad hæc interiectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem stadia diffusum, profundo alveo & nusquam vada aperiente, non nisi nauigio transmitti poterat. Itaque excepta lætè ea scapha linteas suas tunicas seu indusia concepta, stupæ vice, rimis explendis infulciunt, & commissuras eius ferruminant.

TVM Ioannes Ribaldus Prætor pro solita comitate & modestia, multos eorum quorum consilio utebatur, conuocatos, in eam fermè sententiam alloquitur: HUMANAM patientiam ô socij, miserię nostræ vicerunt: neque in tantis ærumnis vita tolerari diutius potest. Et multò quidem optabilius esset morte semel defungi, quàm tam perditò rerum statu centies mori verius quàm viuere, nisi fides varet prouidentię Dei diffidere, cuius vel in extremis rebus auxilium sperandum atque expectandum est. Interea tamen, quod nostrarum partium est, versanda nobis sunt sedulò omnia, si quem fortè industria animi & labore inueniamus malorum exitum. Itaque à nobis aliquos scapha ad castellum mittendos ceseo, qui nostris deploratū rerū nostrarū statum renuncient, & auxiliū petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, positis

Ribaldi
ad socios
oratio.

humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potissimum huic obeundæ legationi deligerent, circumspiciunt. Thomas Vassor Diepenfis ad eam rem maximè idoneus visus : ei negotium dat Ribaldus ut quam celerrimè possit fociis quàm misero statu sint significet. Ei se comites adiungere Vincentius Simon, Michael Gour, & alij vsque ad decem & sex.

N O S T R I, qui (ut paulo antè dictum est) trans flumē erant, eadem die in vltiore parte Castellum versus cohortem armatorum, expasso vexillo incedere prospiciunt. Postquam coniecturis, quantæcumque ex tanto interuallo capi potuerunt, Hispanos esse innotuit : nostri, qui in tantis rerum angustiis hoc sibi supremum perfugium superesse crederent, nonnullos è suis ad hostem mittunt, qui cum eo de deditioe & vita paciscantur. Legati Galli primò satis humaniter ab Hispano excepti sunt.

Hispani
ducis crudelis
perfidia in mi-
seros.

HISPANA E illius cohortis præfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis, equitis & Christiani fide suam in Gallos beneuolentiam affirmans : & eum Hispano victori solemnem semper morem fuisse testatus, ut supplici hosti, Gallo præsertim, clementer consuleret : neque se ab eo instituto discedere velle, aut quidquam grauius in eos statuere, quod postea in mutua vtriusque gentis inter se odia & publicas clades erumperet : omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad se hortatur. Simulque instrui scapham

&

& quinque Hispanos traicere in vltiorem ripam ad nostros iubet. Hispani trāsmissō fluuio, Gallos Vallemādi prāfecti nomine liberaliter appellant. Ioannes Ribaldus prātor, primus nauiculam cum triginta suis conscendit: ipse à Vallemādo satis comiter excipitur: ceteros ab eo aliquantulum seductos, Hispani manibus ponē tergum reuinctis, binos simul colligant.

I N T E R E A Galli, vnoquoque traiectu triginta, trans flumen exponebantur: tantisperdum Vallemādi Ribaldum, hominem minimē malum, qui de ipsius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Nostri interim quum omnes flumen transmississent, bini ad eum modum colligantur, simulque permisti Hispani Galli ad Castellum procedunt. Ribaldus prātor & alij, in primis Ottignij dominus, vbi suos ita nexos & iugatos vident, nescio quid sinistri ex eo augurari & toto ore expalescere. Interea tamen rursus Vallemādi fidem appellant: ille sedulo confirmat eos, neque aliò indita Gallis vincula testatur, quàm vt tutò in Castellum deduci possint. ibi se illis cum fide prāstiturum quæ pepigerit.

Q V M iam non procul à Castello abessent, ille tum sciscitatus quinam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarij, aliique maritimis muneribus vtilis essent: triginta eius generis inuentos à ceteris secernit,

Hispanus
Gallū fal-
lacibus
verbis lac-
tāt.

Nec longo inde temporis spatio armatorum cohors Castello egressa, pleno gradu in nostros contendit, qui seorsum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ouium ad lanienam agi diceres. Tum cornua occinere incipiunt, & Hispanorum militum furor erumpere: cæduntur vincti & inermes Galli ad fistularum, tympanorum & buccinarum cantus, ita vt quiritantium clamor exaudiri non posset. Ibi gladiis & hastis strenuè sequere Hispani, & quàm fœdissimum quisque vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix semihoræ spatio facilem & egregiam scilicet victoriam de inermibus ac deditis tulere, quos ipsi in fidem acceperant.

DvM hæc perpetrantur, Ioannes Ribaldus Vallemandi fidem implorans, vitæ suæ parci orat: ipse etiam Ottignius ad pedes eius prouolutus, promissorum vt meminisse velit, supplex obsecrat. Sed omnia hæc frustra fuere. Nam ille neglectim obuerso tergo, præterit: simulque vnus carnificum eius pugionem in Ribaldi auersum corpus defigit: moxque eo vulnere prolapsus, vno alteroque subinde ictu iacentem conficit.

Hic fuit miserabilis nostrorum exitus, quum se in fidem & clementiam Hispanorum tradidissent, quæ Punica religione seruata ab illis fides est. Neque fatis habuere sæuitiam innoxio sanguine explere, sed vt omnem barbariem superarent, Legati regij barbam abraserent, luculenti facinoris specimen: eamque inclusam literis Hispalim misere, quemadmo-

Gallorum
inernium
laniena.

Ribaldi
Prætoris
Galli
mors.

dum à nauticorum nostrorum nonnullis, quorum opera Hispani ad eum nunciū in Hispaniam perferendum vsi sunt, nuper bona fide nobis relatum est: in iis nominatim Christophoro Britone, Portu-gratiensi, qui clam Hispali Burdegalam transgressus, Burdegala Diepam naui reuectus est.

P O S T hæc Hispani memorabili victoriæ tropæum imponunt: Legati Regij corpus membratim dissecant, & eius capite in quatuor partes diffisso, miserabiles illas quadras totidem arrectis cōtis præfigunt, eosque quatuor Castelli angulis statuunt.*

P O S T R E M O (quod ex Nobili quodam Britone qui Floridā vidit, ipse accepi) Hispani vt insigni aliqua catastrophe eā tragœdiam clauderent, lacera illa corpora, truncos artus, putres puerorum, scēminarum & virorum formas exstructa extra Castellum pyra, igni cremarūt, vt facilè appareret id non magis hostili rabie quàm verę Religionis odio, ab ipsis esse factum. Sed vtcumque cæforū reliquias flammis aboleuerint, tam scēdæ rei tamē memoriam neque à conspectu ipsius Dei, neque ex hominum animis delere adhuc potuere, neque vnquam poterunt.

C E T E R V M in tradenda Gallorum cæde quę plurimis & oculatis testibus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorūdem temporum rumorem validū adeo vt nondum exolescat. Expeditione suscepta, Hispanum ab Aulicis quibusdam per occultos nuncios de re tota certiozem esse factum: & qui eò na-

*Hactenus Gallica illa Historia: nos quæ sequitur addidimus.

Hispani Gallorum cæforū corpora cremant.

uigarent, maximam partem Hugonotos esse, Regni perturbatores & Regis ipsius hostes, obuiam prædam & quæ impunè inuadi posset. Hæc vulgò tum iactata nec affirmare, nec refellere in animo est. Sed postquam ea gesta sunt, quòd tam atrocis iniuriæ exemplo non Galli tantùm, sed Regis quoque ipsius Maiestas, cuius auspiciis ea expeditio suscepta fuerat, violata esse videretur: etsi ea in fœminas puerosque immanitas omnium questus antiret, cæforum liberi, viduæ, cognati & amici, vltionem orantes, Carolo IX. regi Gallie supplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo questum apud Regem Hispaniæ, atque illum facinus pro rato non habuisse satis constat: quum interea non minus impunitas maneret sicariis, quàm mors interfectis: donec senescente facti inuidia, mentionem omnem ac memoriam eius rei

maiores casus oppressere.

Porro libelli exemplum infrà scriptum est.

* * *

SUPPLI-

S V P P L I C I S L I B E L L I

exemplum, Carolo IX. Regi Gallie oblata à viduis, liberis pupillis & orphanis, propinquis & amicis, subditorum eius qui ab Hispanis in Fràcia Antartica, quàm vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati sunt, Anno M. D. LXV.

MISERABILES planè personæ atque opis egentes (Christianissime Rex) viduæ & orbatæ parentibus pueri puellæque propè innumeræ, pedibus tuæ Maiestatis, plenæ lacrymarum & supplices, aduoluuntur: & ærumnas suas apud te deplorantes, lugubre spectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum suorum (qui circiter nongēti milli fœminis virisque pueri, in Florida à Petro-claudio & Hispanis militibus fœdè trucidati sunt) propè præsens oculis tuis exhibent. Id verò facinus quum per se vel ruditu fœdum atque horrendum sit: tum hodie maximè subditorum tuorum sanguis perfidiosissimè fusus, Dei fidem & iustitiam aduersus sceleratos latrones implorat.

Is idem est qui Valentinus do sibi no men fecerat.

I T A Q V E iam tuarum partium est, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo subiectos populos, tum vt eos iustitia regas, tum vt sub præsidio ac tutela Maiestatis tuæ incolumes conserues. In primis verò miseris atque afflictis, qui secundum Dei opem ad tuam fidem confugiunt, præsertim recēti adhuc vulnerum

dolore succurrere: eorúmque, haud secus atque herus fidelium seruorum, aut etiam pater filiorum, ærumnis ingemiscens, orbitatem & lacrymas consolari. Nam querelæ quidem quas ad te deferunt, non minus miseratione dignæ videntur, quàm Petri Claudij Hispani immanitas consuetis belli commercijs omnibúsque diuinis ac humanis legibus aduersa est.

I D quò faciliùs intelligas, nos rem paulo altiùs repetentes patienter, vt facis, audito. Meminit Maiestas tua subditos illos tuos regiis literis fretos, quas Ioannes Ribaldus abs te accepit, tuo mandatu, tuis auspicijs, in Floridam nauigasse. Quò quum peruenissent, quinque Hispanæ naues (quarum maxima octingentarum amphorarum, proxima, ducentarum, ceteræ mediocris formæ, erant, repente plusquam hostili impetu tuos illos homines adortæ sunt. Mox classarij earum milites in terram lapsi, Castellum tuo nomine atque auspicijs à Gallis exstructura irrupentes, viros, fœminas, pueros, & quidquid obuium fuit obtruncant: neque his aut illis ætas aut imbecillitas miserationem attulit. Quinetiam trãs fossa puerorum infantiúmque corpora (horrendum visu) præfixa hastis ad ludibrium ostentabant.

I N D E octingentos fermè Gallos, cohortem Ribaldi Prætoriam (quamquam fide data, si arma tradidissent, abire omnes incolumes passuros) manibus post tergum reuinctis seruilibus

seruilibus probris fœdatos : sceleratos , lepro-
fos , pædicones & latrones Francos vocantes,
in ore ipsius Ribaldi iugulant. Quúmque is
tam fœdi spectaculi horrore perterritus , ad
Petrum-claudium accedere conaretur, vt se in
eius fidem ac tutelam, velut asylum, coniceret,
ab eo superbè repulsus , móxque eius iussu à
militè, pugione in tergum impresso, percussus
est. Quo vulnere quum corruisset, idem hic
miles iacentis pectus vno & altero ictu hau-
sit. Mortuo quoque ludibria adiecta : ceruices
incidit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifi-
dum caput quatuor pilis eodem in castello, vbi
ceterorum corpora exanima iacebant , præfi-
git. Postremò literas ad regem Hispaniæ, præ-
claræ victoriæ nuncias , & in iis pilos aliquot
Ribaldi barbæ inclusos , mittit : perspicuè tali
ludibrio prodens, quàm parum Regiam tuam
maiestatem vereretur , quam adeo superba
contumelia , per clientium tuorum iniurias &
dedecora, violare ausus est.

NE QVE verò credibile est, Principem
vllum aut Regem Christianum, imò nec Bar-
barum , tam abhorrenti ab omni humanitate
esse animo, vt execrabile illud facinus appro-
bet, & eò quidem fœdius quòd media pace
in tuos admissum est , quum tibi neque cum
Hispano, neque cum vlla externa gente, bella
aut hostiles inimicitia intercederent. Perpe-
trati tamen huius latrocinij Hispanos, nulla
iniuria abs te violatos, reos esse, nostrorum
sanguis & lacrymæ nostræ clamant, & quidem

his locis ac personis quæ sub nullius iure ac ditione, præterquam tua, sunt. Nisi fortè Petro-claudio impudentiam sæuitiæ adiungere, ac dicere libeat, Ibi ius esse vbi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in præfidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperioque inuadere: licere pro suo iure in eorum ceruices sæuire, quos Deus Maiestati tuæ subditos attribuit, & quidē tam arcto fidei & obsequij vinculo tibi obstrictos, vt millicies mortem oppetere malint, quàm in noui Principis fidem ac ditionem concedere.

QVAMOBREM si Petri-claudij facinus Hispaniæ rex ratum non habeat, nihil superest, nisi vt vel istius supplicio iniuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibi que in posterum ius ac possessionem vacuam Floridæ tradat, quæ pridem tuis auspiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adiecta est. Neque enim subditi illi tui, qui, propagandis imperij tui finibus, eam prouinciam pro virili parte manucepere, pro fugitiuis eò redacti sunt, aut vt rei exulés ve in vltimas terras deportati: sed eos Maiestatis tuæ legatos, ministros mandatorum tuorum, eò nauigasse iussu & missu tuo, literis ipsomet regiis Ribaldo datis confirmasti, qui tuam in eo vicem ac personam referret.

INDIGNAS verò illas & atroces in vno scelere per se iniurias, etiam onerat istorum impunitas. Quippe si inultæ omittantur, liceatque

ceatque nefariis latronibus, violatoribus: omnis humani iuris ac fidei publicæ, non luce hac tantum, sed spoliis etiam tuis nostrisque impunè perfrui: sicuti dolor ad nos, sic ad te dedecus, & manante latius exemplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed ut ab aliis impunitate alatur istorum immanitas, te tamen subditorum tuorum iniurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neque verò meritas ab istis pœnas expeti, tua tantum aut nostra, sed publici exempli & humanæ societatis interest, quam Petrus-claudius cum suis, quantum in se fuit, soluit.

P O E N I ceterique Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaque Punica fides ut illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis est. Romanis contra adeo sancta erat fides, ut eam fallere etiam hosti peius omni peste fugerent. Utinam hæc laus meritò à nobis Petro-claudio eiusque sociis tribui posset: quibus adeo vilis promissorum veritas & fides fœderum fuit, ut ad eam violandam sacrum Dei nomen vertere veriti non sint, ac si eum in scelerum suorum societatem adsciscere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdum improbis frena laxantem eorum quoque opera uti, siue ad nos castigandos, siue ut ipsi iustum scelerum suorum aceruum, iustis pœnis materiem, cumulent. Id quò ne iustitię ipsius & iudiciorum obliti, paternam eius indulgentiam malè agendo fatigemus. Sed vicissim hoc verum est: ut idem ad opus hominum scelera & Dei iudicia concurrunt: ita Deum

graues tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

Q V O D reliquum est (Christianissime Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum solitudo, ac iustæ nostrûm omnium lacrymæ & squalor te moueant, qui parentes, qui fratres, qui propinquos, cientes tuos per immane Petri-claudij scelus amisimus. Liceat priuatarum iniuriarum obliuisci: nihil ad te mala nostra pertineant. Quid augusto Regiæ maiestatis nomine spreto, quid pollutis auspiciis tuis, quid non fœderum modò fide, sed etiam Iure gentium in legatis tuis violato, facies? Fortissimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non iura experiere, non arma capies? sed horrendos istos carnifices tuorum strage ouantes & super impunitatem præmia etiam ferentes scelerum, tacitus intuebere?

M E L I O R A equidem de te ominamur & speramus (ô Rex) Deûmque ipsum Opt. Max. obnixè quæsumus vt verè heroicis in te spiritus excitet. Isti cruentos à recēti tuorum cæde gladios, manantia sanguine spolia, & reliquias infelicis exercitus tui in Hispaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum sibi tantum licere in tuis te sciēte ac vidēte pulchrum ducunt, possuntne apertiùs demonstrare quid facturi sint, si te ipso potiantur?

Q V A M O B R E M, vt tuæ Maiestati & Gallico nomini inustum dedecus meritis parricidarû suppliciis deleas, generosum & dignum te, dignum auis tuis, spiritum induc: Deo bene iuuante,

iuuante, subditorum tuorum causam suscipe, susceptamque qua potes ac debes fide tuere: vt coram toto Christiano orbe tuam in protegendis subditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocentiam, testatam facias. Nullo quidem maiore piaculo (ô Rex) tum innoxio nostrorum sanguini, tum iustæ iræ tuæ parentare potes, quàm latronum pœna: vt non tantùm casorum viduæ coniuges, propinqui & liberi desiderium suorum & graues suos dolores eo solatio leniant: sed etiam te omnes verè Regem tanto parem nomini, & Patrem populi tui, agnoscant.

*

NOVI orbis historiæ libro secundo Benzo Hispanos monachos & sacerdotes, aliósq̄ue eorum exemplo colonos, in India ea interdium committere scribit, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. Tantam sceditatem etsi premere quàm mouere multo satius fuerit: attamen quia isti tum in illis terris, tum etiam in hoc nostro orbe, nouam Sodomam instaurare parant, nisi maturè obuiam eatur: Georgij Buchanani, Poetæ clarissimi, graue & ἑπιτιμωρητικὸν carmen in Colonias illas Indicas huc attexere visum est: earum videlicet pœnarum prænuncium, quæ istorum capitibus cælitus imminet, ni seriò resipiscant.

IN COLONIAS

BRASILIENSES.

DESCENDE celo turbine flammeo,
 Armatus iras Angele vindices,
 Libidinum iam notus ultor
 Exitio Sodomaë impudica.

En rursus armis quod pereat tuis
 Lustrum Gomorrha suscitatur amulum
 Syrum propago, & execranda
 Spurcitiæ renouat palæstram.
 Pars illa mundi, quam sibi propriam
 Sedem dicauit mollis amœnitas
 Luxusque, sub fœdis colonis
 Seruitium tolerat pudendum.
 Abominandis arsit amoribus
 Strigosus æstu, pauperie & fame,
 Glandis vorator, virulentum
 Eraphanis redolens odorem.
 Quem (rêre) ponet nequitia modum
 Frans libido libera? & insolens
 Humanioris ferre victus
 Illecebras meliore calo?
 O Christiani infamia nominis,
 O fœda labe & nota temporum!
 O turpium turpisque causa &
 Exitus & precium laborum!
 Ignota rostris verrimus æquora,
 Gentes quietas sollicitauimus
 Terrore belli, orbisque pacem
 Miscuimus misero tumultu.
 Per ferrum & ignes & mare naufragum
 Secreta rerum claustra refregimus,
 Ne deesset impuris cinædis
 Prostibulum veneris nefandæ.

*Gens illa nullos mitis in hospites,
Et ora victu assueta nefario,*

*Portenta conspexit Cyclopum
Sanguinea dape fœdiora.*

Nunc Sylla sauos exere nunc canes:

Nunc nunc Charybdis vortice spumeo

Connolue fluctus, & carinas

Flagitius gravidas resorbe.

Aut hosce tellus in patulos specus,

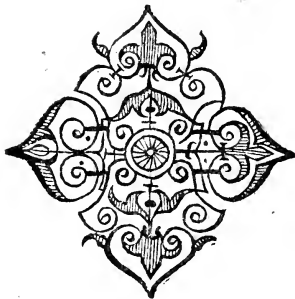
Aetherve flammis perde sequacibus

Turpes colonos, Christiana

Dedecus opprobriúmque terra.

FINIS.

ELEN

ELENCHVS, SIVE INDEX

rerum & verborum maximè insignium
qua in his Historiis tra-
ctantur.

A

CHILA, portus
& colonia 170

Alexandri ponti-
ficis bulla do-
nationem Indiæ conti-
nens 284

Alphonſi Hoiedæ expeditio
75. ab regulo quodam
vulneratur ob raptam
coniugem 83. Francisca-
norum cultum ſumit &
moritur 85

Alphonſi Ninni nauigatio
53

Alquinotepi Indi cum Mon-
tegio graue colloquium
220

Ambitio ne luſtu quidem
minuitur 238

Animal gemino vtero inſi-
gne 215

Antiqua Darienis, colonia
89.91

Apri, vmbilicum dorſo ge-
rentes 173 174

Arbor mirabilis in inſula
Ferro 423

Attabaliba rex Peru, Ponti-
ficem Rom. non agno-

ſcit 281. Eius regius para-
tus 279. pretium pro re-
demptione pacificatur 283.
à Pizarro necatur 290. e-
ius ad Pizarrū oratio 289.
prodigia mortem eius
portendentia 294

Auana colonia in Cuba 151.
152

Auaritiam Hispanorum In-
di grauiſſimè caſtigant,
aut eludunt 83. 100. 104.
161 201. 208 224. 249. 406

Aurificum Peruenſium ope-
r 399

Aurifodinas Peruenſes pro-
pè exhauſerunt Hiſpani
409

Aurum, Chriſtianorū Deum
vocant Indi 249

Auſtrale mare 104

Axi, piper Indicum 15

B

B Acicaus. vide Machi-
caus.

Baſſamum Indicum 232

Barthol. Columbus Hiſpa-

H j

- niolæ præfectus 33. Cacos perduelles debellat 48
 Barthol. de Casis à rege Hispan. Cumanæ administrationem impetrat 67. suos omnes amittit 69. querelas de tyrannide Hispan. aduersus Indos ad regem defert 331
 Battata, Indicæ radicis species. 123
 Beatricis de Cueva, Petri Aluaradi viduæ, contumacia in Deum & horrendus exitus 239
 Bellorum ciuilium in Perunia 303. 308
 Belmuda insula 414. 415
 Benzo in Indiam nauigat 1. Summa peregrinationis eius 95. eius in patriam reditus ex India 414. 415.
 Blasus Nunez Vela mittitur in Peru 523. eius in Affessores suos falsè dictum 324. dum nihil de summo iure remittere vult, Colonias ad rebellionem accendit 327. Procuratorem regium interficit 330. capitur 335. à Pizarro victus interficitur 345
 Blasphemare ex Hispanis didicisse se dicunt Barbari 351
 Bombadilla Christophoro Columbo succedit 50. Is Columbos fratres victos in Hispaniam mittit 50. Naufragium facit 52
 Boriquena, insula 17. 429
 Bulla Pontificia de Indis in libertatem vindicandis 77. de Indiæ Occid. donatione 284
- C
- C**acanate, fructus & moneta Nicaraguensium 228
 Canariæ insulæ septem 417 à quo primùm subactæ 418. direptæ à Gallis 143
 Canarij indigenæ pauci 418 eorum mores 425. panis ibid.
 Canellæ regio 217
 Canes Hispanorum fauilitiæ ministros esse pudet 295
 Caribes, qui dicantur 169
 Carlinae Castellum à Gallis in Florida exstructum 440
 Caroli V. ad Gonz. Pizarrum literæ 354
 Carolus IX. de cæde suorum apud regem Hispan. queritur 470
 Carthago noua, colonia à Gallis

- Gallis diripitur 156
 Cassinet, Floridensium potus 443
 Castellani Galli erga Italum benignitas in India 16
 Castellio trib. mil. in Cumanenses Indos sauit 70
 Cazabi, secundarius Indorum panis 121
 Cerarus, iudex integer in India 261
 Ceratum Hispanorum contumaciæ tædet 262
 Chesada, iudex, moriens conscientiæ doloribus viritur 262
 Chimbos, mons 394
 Chira, Peruanum regni prouincia 271
 Christianæ religionis contemptus in Barbaris vnde 410
 Christiani nomen gerere, & re ipsa esse, multam differunt 244
 Christianos multos Barbari damnabunt in Iudicio 248
 Christianorum auaritiam grauissimè notant Barbari 249
 Christianos ex spuma maris ortos credunt Peruani 405
 Christianum nomen ubique celebre, si à Christianis exularet auaritia 118
 Christoph. Columbus primus Indiæ Occid. inuentor 21. Quàm ingeniosè mordaces inuidorum de se sermones repercusserrit 23. Eius perseuerantia 24. Rideretur à Lusitanis & Anglis 24. 25. Prima eius in Indiam nauigatio 26. Ei ex gloria inuidia oritur 28. Almirans à rege designatur 33. Secunda eius nauigatio 34. in odium Hispanorum incurrit 38. Indos perduelles & sub imperium redeuntes clementer tractat 48. Inimicorum calumniis honore deiicitur 49. Hispanos seditiosos vincit 60. Astuto consilio comearus à Barbaris impetrat 60. Moritur 62. Eius genus & posteritas. ibidem
 Christus non sæuis edictis, sed benignitate, orbem subegit 75
 Coca, herba mira 397
 Colonix Hispanicæ in Peru 409
 Colonix Peruenfes in Proregem rebellant 329
 Cometes in Peru refulgens 294
 Contreræ fratres pe-

I N D E X.

- C**onias regias diripiunt 376. Nicaraguensē episcopum interficiunt 376.
 379
 de Creatione rerum, Peruen-
 sium opinio 401
 Crocodili in Florida 443
 Crocodilorum oua edulia
 213
 Cubagua insula vnionum
 3. 43. 71
- D**
- D**esiderata insula, prima
 Columbo visa 3
 35 13
 Delphinorum fluuius 440
 Dentibus conseruandis me-
 dicamen 13
 Didaci Almagri cum Pizar-
 ro societas 267. Mare-
 schallus Peru designatur
 296. in Chilem proficisci-
 tur 297. eum liberat à quo
 postea interfectus est 307.
 à Ferdinando Pizarro ca-
 pite damnatur. 309. eius
 mors & natales 310.
 311
 Didacus eius filius regimen
 Peru inuadit. 316. Ab a-
 mico proditur 322
 Didacus Columbus Chri-
 stophori filius, Almirans
 designatur 109
- Didacus Gottierez Vera-
 gnae Gubernator 184. au-
 rum extorquere à Ca-
 cicis Indis nititur 192. ab
 Indis trucidatur cum o-
 mnibus fermè militibus
 200
 Didaci Lopez ad Affesso-
 res Guattimalæ epistola
 257
 Didaci Niquesæ expeditio
 in Indiam 81. errores
 92. intemperantia linguæ
 labitur 97. eius mors
 98
 Didacus Ocampus Indos a-
 ftu captat 65
 Didacus Velasquez Naruaë
 in Cortesum mittit 207
 211
 Diluuij notitiam aliquam
 habent Peruenfes 403
 Diuini iudicij exemplum in
 superbam & blasphemam
 viduam 238
 Dominicani in Florida à Bar-
 baris trucidantur
 433
 Domus arboribus superstru-
 ctæ 381
- E**
- E**brictas Peruenfium 397.
 Canatiensium 418
 Edictum Ferdinandi regis
 de non adeundis oris à
 Co-

I N D E X.

- Columbo repertis 53.63
 Edictum Cæsaris de Indis
 in libertatem restituendis
 323. eius capita 331
 Edictum Cæs. de arcessendis
 vxoribus 421
 Empedocles Dominicanus
 232
 Episcoporum in India stu-
 dium 257.259.260
 Episcopus à quibusdam Hi-
 spanis interfectus 376
 379
 Episc. à Barbaris trucidatur
 392
 Equis ferè victorias suas ad-
 uersus Indos debent Hi-
 spani 202
 Equos Hispanorum hono-
 rificè curant Mexicani
 203
- F
- F**abula de primo Indiæ
 Occid.inuentore 18
 Ferdinandus Hisp. rex Co-
 lumbum classe instruit 26
 Quæstores in Cubaguam
 mittit 63
 Ferdin. Cortesius Mexicani
 regni subactor 206. ab
 Hispano equite deride-
 tur. 107. eius perfidia &
 sæuitia in regem Mexica-
 num 209
- Ferdin. Pizarrus inexorabi-
 lis aduersus Almagrum
 310. in Hispania custodia
 clauditur 313
 Ferdinan. Sotti in Floridam
 expeditio 204.431
 Fernandina, insula 29
 Ferrum seu Ferrea, insula
 417
 Ferrum in pretio apud In-
 dos 242
 Floridæ situs 430. 435. à quo
 primùm inuenta, ibi-
 dem
 Floridensium cultus, mores,
 & cibi 441
 Fons fabulosus 430
 Fortunatæ insulæ, hodie Ca-
 nariæ 417
 Franciscus Caruaial insignis
 bellator & sæuus 368.
 369. Centenum vincit
 342. eius exitus 368
 Fr. Lopez Hispanus scriptor
 vanitatis arguitur 18. 21.
 22.
 F. Montegij in Iucatanam
 expeditio 218
 Franc. Pizarrus, à sue alitus
 317. puer suos paut 179.
 Hoiedæ legatus in Vra-
 bensi prouincia 84. eius
 in Peru expeditio 267.
 Almagrum infidiis captat
 305. ab Almagri factione
 interficitur 315. eius nata-
 les 316
 Fumus inebrians 119

I N D E X.

G

GAlliæ rex classem in
 Floridam mittit 434
 Galli iusula 269
 Gallicæ classis naufragium
 464
 Galli piratæ Indicarum opū
 fama exciti 43 140
 Galli pir. Hispanorum naues
 prædantur 142 & seq.
 Galli ab Hispanis capti
 149
 Galli Hispanorum perfidiam
 grauisimè vlciscuntur
 155
 Galli ab Hispanis in Florida
 iugulantur 448. elapsi
 nonnulli Galliam repe-
 tunt 461
 Gallorum inermium in Flo-
 rida laniena 468
 Garionexius Cacicus in Hi-
 spanos arma capit 42
 Gomera, insula 417
 Gonzallus Pizarrus dux par-
 tium in Peru 328. Peruen-
 sis Gubernator designatur
 337. eius in aduersis inui-
 ctus animus 356. 366. Cen-
 tenum vincit 358. eius
 mors 377
 Gorgona, insula 269. 380
 Granata, colonia 231
 Gran-canariæ descriptio
 420
 Guacananillus Cacicus Hi-
 spanos in Hispaniola tru-

cidandos curat 39
 Guacci, animal rapto viuens
 172
 Guadalupea, insula 3
 Guaiacan 132
 Guaiaquil colonix inunda-
 tio 391
 Guaiuuus, arbor 125
 Guainacaua Attabal. pater
 291
 Guainacauæ transitus 391
 monumenta 398
 Guanauanus arbor 126
 Guanaxia, insula 58
 Guattimala vrbs eluue a-
 quarum eueritur 239. in-
 stauratur 240
 Guattimalensium mores
 241
 Gubernatores Indiæ fallaci-
 bus promissis milites o-
 nerant 3. 187

H

HAyti, insula 29
 Hispani qui primi in
 India relictisunt à Co-
 lumbo, ab Indis necantur
 35
 Hispani tædium sui apud
 Indos mouent 72. odio
 flagrant 103. III
 Hispani in India prædas ho-
 minum agunt 7
 Hispani ad capiendos Indos
 Indis abuntur 9
 Hispani Indos canibus ob-
 iiciunt

I N D E X.

ñciunt	293.295.374	Hispanorum faciles de Indis	
Hispani nauali prælio à Gal-		victoriæ 107. equis debi-	
lis fusi	146.461	tæ 202. sæuitia in Nigri-	
Hispani Gallis in Indiam		tas seruos	136
viam monstrant	144	Hispanorum ab Indis acce-	
Hispani quo consilio expe-		ptæ clades	299
ditiones Indicas suscepe-		Hispanos mortales esse quo	
runt	203.204	modo Indi deprehendant	
Hispanis captis aurum in os		17	
infundunt Indi	104	Hispanus Hispanorum mo-	
Hispani multos in Peru præ-		res in India, depingit	
textu causæ partium, ob		257	
simultates interficiunt		Hispaniolæ mercaturæ ho-	
351.362		diernæ	131
Hispani aliquot inuicem a-		Hispaniolæ descriptio	128
lios mandunt	206.210	Hispaniolensium religio	
Hispani immodici laudum		111.112.113.	
suarum prædicatores		Historia lepida cuiusdam	
176.181.243		militis famelici 212. Indi	
Hispani cum Italo duellum		cuiusdam pecuniam a-	
178		spernantis	161
Hispani mortuos à se susci-		Houus arbor & fructus	124.
tatos in India venditant		192	
206			
Hispani Gallos in Florida			
iugulant 448.eorum cor-			
pora cremant	469		
Hispani ducis in Gallos per-			
fidia	466		
Hispanicæ classis naufragiū			
413			
Hispanorum auaritia à Me-			
xicanis elusa	208		
Hispanorum dominatus In-			
dis quauis alia calamitate			
grauior	220.227		
Hispanorum aduersus Indos			
pugnantium arma	11		

I

I Amaica, insula	158
I Iguannæ, lacertarum ge-	
nus	213.216
Immortalitas animæ Peru-	
ensibus credita	396
Indi Christianorum simiæ	
32. aliquod semen reli-	
gionis habent. ibidem. be-	
nefici 117. neque furto ne-	
que auaritiæ dediti. <u>ibid.</u>	

H iij

I N D E X.

- Indi caducis bonis affixi non sunt 118 165
- Indi reguli liberum ad Sotrum responsum 205
- Indi à Christiana religione ob Hispanorum scelera abhorrent 205
- Indi Cacici ad Hispanum præfectum libera vox 194
- Indi Christianos suis sacrificiis interesse nolunt 386.
Humanis victimis litant 168
- Indi de calamitatum causis veriùs quàm Hispani iudicant 40
- Indi Hispanicum iugum excutere cupiunt 244. multos Christianos iudicabunt 248
- Indi Hispanorum avaritiam eludunt 83. grauissimè verbis castigant 100. 104. 201
- Indi Christianos abominantur 222
- Indi cuiusdam graue de Christianis iudicium 224
- Indi Hispanorum in Cumana stragem edunt 63
- Indi fugientes Hispanis famem relinquunt 37 95. sibi mortem conciscunt, 77. 110. 167.
- Indis edicto Regio libertas adimitur 73. seruitus abrogatur 77
- Indiæ solum frugibus nostris ferè ineptum 129
- Indicæ contractationis domus 145
- Indica mancipia quomodo Hispani venentur 7.8
- Indicæ mulieris inusitata species 5
- Indicarum gentium color 245
- Indici senatus origo 145
- Indorum liberi, Hispanorù consuetudine corumpuntur 250
- Indorum de Deo notio 252
pertinax Idololatria 256
Polygamia 117
- Indorum de Hispanis opiniones variæ 54.55
- Indorum in mutuis commerciis simplicitas 160
- Indos captiuos quomodo Hispani tractent 10.14. 15.364
- Ingæ, Peruanorum reges 301
- Inoiosa Machicao succedit 338. eius stratagema 340, classem Pizarri Gascæ prodit 350
- Insulæ huc & illuc fluctuantes 221
- Ioannis Pontij in Floridam expeditio 204.431
- Ioannes Ribaldus ab Hispanis

I N D E X.

nis interficitur 468
 Ifabella, colonia 36
 Iucca, radicis Indicæ genus
 121
 Iudicum graue munus 262
 Iudicis cuiusdam in morte
 cruciatus 262

L

L Ampugnani Mediol. ad
 piscandos vniones in-
 felix nauigatio 71
 Lanzarotta, insula 417
 Legendi & scribendi vsus
 Indis miraculo est 243
 Legio, colonia 231
 Liina, colonia 293. ibi tumultus
 in Proregem oritur
 334
 Lucusia magna, insula 438
 Ludouicus Columbus Almi-
 rans, Christ. Columbi ne-
 pos 138

M

M Achicaus Panamam di-
 rit 338
 Magellanicum mare & fre-
 tum 58.302
 Maius fluuius 439
 Maizium, Indicarum frugum
 præcipua 120
 Mamei, arbor 125
 Manati, pisces 212.216
 Mangus regulus Peru, Hi-
 spanis fidem non habet
 303

Manta oppidum 386
 Mona, insula 152
 Monachi in Indiã traiciunt
 63,71. Indorum liberatio-
 nem procurant 77
 Monachi malè excipiuntur
 in Florida & Guattimala
 81

Monachorum libidines ne-
 fandæ in India 209,478.
 Mons flammiumus 231
 Mundum interiturum cre-
 dunt Peruenfes 403

N

N Auigia Indorum mo-
 noxyla 8.30.61
 Nauis totum orbem circum-
 uecta 402
 Nautal prouincia 4
 Nicaraguæ prouinciæ de-
 scriptio 227
 Nicaraguensis lacus emissar-
 ium 189
 Nicaraguensium mores 229
 moneta 228. potio 229
 saltandi ritus 230
 Nicolaus Olanda Hispanio-
 læ præfectus 52
 Nigritiæ serui in Hispanos
 rebellant 137. fidei Hispano-
 nor. credere se non audēt
 139. Hispanos vexant
 183
 Niguz, Indici pulices 127
 Nomen Dei blasphematur
 ab Indis, sæuitia Hispano-
 rum incensus 57

I N D E X.

Nominis-dei coloniæ origo	96	cia dicatur	283
Nominis-dei emporiū	175	Peruana nauigatio	379
eius situs	182	Peruani in Hispanos rebel-	
O		lant 298. Hispanos pro	
O lea in Canariis coales-		Christianis agnoscere no-	
cere non potest	421	lunt	244
Oliuarij cancellarij Galliaë		Peruensium linternum forma	
exitus	263	388	
Ombrios, infula	416, 425	Peruenses reguli à Christ. re	
Oraculum, de Hispanorum		ligione abhorrent	390
in Indiam traiectu	31. 33.	Peruenses culices	ibid.
Oraculum Pacchacamaë in		Peruensium ritus	395. cultus
Peru	402	397. oues 397. 404. ebrie-	
P		tas 397. ædificia 398. auri-	
P achos quid vocent In-		fices	399
di	278. 404	Petrus Auaradus Mexica-	
Palma, vna è Canariis	421	nos diripit 207. eius in	
Pamph. Naruaez expeditio		Peru expeditio	234. mors
206. 210		237	
Panamaë situs	180	Petrus Gasca componendis	
Panama in Peru nauigan-		motibus Peruanis mitti-	
tium cursus	379	tur 346. eius solertia &	
Panamensis & Veneti em-		astus 347. 353. eius ad Gon-	
porij collatio	175	zallum Pizarum literæ	
Panis apud Indos conficien-		348. Hostium duces præ-	
diratio	120	miis inescat 251. Pizarum	
Pariensis regio Indiaë ferè		prælio victum capite ple-	
amcenissima	12	cti iubet 367. edicta eius	
Pariensium arma & mores		in Peru 373. militum in	
12. 13		eum falsè dicta 375. 372.	
Pecuniarum & opum con-		Peru decedit 375. pere-	
temptus apud Indos	261.	grinos è Peru arcet	
165. 173		411	
Peru propriè quæ prouin-		Pinea, fructus species	124.
		125. 126.	
		Piper Indicum	15. 165.
		Pisces volucres	2
		Platanus Indica	124
		Polygamia Indorum	117
		Portus-	

I N D E X.

Portus-vetus, colonia & provincia	383
Portu-veterensium peruicax superstitio	385
Petosenses fodinæ	408
Portus apud Indos exMaizio	
123. ex Cacauate	229,
ex multiplici herbarum succo	443
Psittaci satis infesti	228
Puna, insula	277
Pustulæ Peruenfes	388

Q

Quisquis Attabalibæ necem vlcisci conatur
291

Quitensis ædituus Blascum proregem prodit	344
Quito, Peruani regni fertilissima prouincia	400

R

Regum-ciuitas, colonia	293
Resurrectionis corporū Peruenfes sensum aliquem habent	403
Roldanus Ximenes à Christ. Columbo secedit	41.42
monita & literas Colūbi spernit	46. scribit in Columbos fratres ad regem
ibid. mergitur mari	52
Rupellanorum in fratres egenos benignitas	463

S

Sacerdos metallarius	232
Sacerdotes quæstui tan-	

tum student in India	250
Sacerdotes foeminarum virginitatem delibantes	12
Sacerdotes iidem & medici apud Indos	116
Sagittarum veneno tinctarū remedium	14
San-germanum, colonia	156
San-iacobum, colonia in Peru	392
San-iacobus, primaria Curbæ colonia	158
San-ioannis de portu-diuite, insula	17
Septentrionale mare	104
Sepulturæ absurdus ritus apud Indos	168. 396. 403
Serpens alata	444
Seruitus barbaris odiosa	172
Smaragdi in Indiæ mediterraneis inuenti	161
Solis & Lunæ origo, ex Indorū Occid. opinione	114
Stratagema Hisp. aduersus Indos	64. in Gallos 157.
Indorū in Hispanos	296.
Inoiosæ	340

T

Tambos, quid vocent Indi	318. 404
Teneriffe, insula	417. 426
Teneriffes mons	427
Tecoani, animal rapto viuens	174
Testudines inusitatae magnitudinis	189

I N D E X.

Toletum, colonia	5.66	accendit 281. ab Indis ne-
Tumbesia, prouincia	276	catur
Turbines inusitati in Hispaniola	38.39	392
		Vinum carum apud Indos
		242.400

V

Vacca de Castro in Peru mittitur 319. Almagrū vincit & necat 322

Valboæ & Ancisi factiones 89.99

Valboa à focero, capitali supplicio afficitur 106

Vallemandi Hisp. trib. mil. perfidia & sanctia 466
467.468

Velzaris mercatoribus Germanis Valentiolam Indix prouinciam Cæsar oppignerat 109

Ventacurtius Canarias tentat 419 422

Veragna à Columbo detegitur 59. asperrima regio 94.184

Vincentius de Valle-viridi monachus Attabalibam adit 280. Hispanos in eū

Viracochie, Christianos vocant Peruani 405

Vites in India Occid. agrè coalescunt 130.399

Verdugus Nomine-dei positur 342. inde eiicitur 343.

Vespertilioes diri 215

Vitrum Attabalibæ iudicio, auro pulcrius 291

Vux agrestes apud Indos 124.443

VVich, insula Anglica 437

X

XAguator, fabulosum flumen 189

Xilo, balsami genus 233

Z

ZArza-parilla, herba 393

Zemes, idola Hispaniolensium 33

F I N I S.

